

VODA VPLETENJE
VODA VPLETENJE
ZAZENSKA DEVIJICE

LJUBLJANA, 1984

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

24446

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO PRI PRAVNI FAKULTETI V LJUBLJANI

Raziskava šte. 65

IZJAVA O AVTORSTVI

1. UVOD

1. Pojemna opredelitev "vpletenih"

2. Namen

3. a) Praktični pomen

 b) Teoretični pomen

4. Metoda

5. Gradivo

 a) Predmet opredeljevanja

 b) Obseg (in izbor) gradiva

 c) **VLOGA VPLETENIH V VIKTIMO/KRIMINODINAMIKI**

 d) **KAZENSKA DVOJICE**

6. Organizacija raziskovalnega dela in obseg gradiva

7. Hipoteze

II. KAZENSKOPRAVNA DIMENZIJA VPLETENIH V ČLEN 212/S

1. Kazensko-pravna teorija o udeležbi

 a) Teorije o odgovornosti udeležbe

 b) Izpoljena kaznivost

 c) Teorije o nedolžnosti

 d) Teorije o udeležbi kot kaznivem dejanju

 e) Kazensko-pravni položaj udeležbe

2. Obseg udeležbe

 a) Kaznivost

 b) Kazenski obseg

 c) Integralnost

 d) Varnost

 e) Inkonistentnost

Ljubljana, december 1984

Raziskava je del programa "Raziskovanje deviantnosti na Slovenskem", ki ga izvaja Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani v okviru "URP Gospodarski in politični sistem SFRJ (5.2)", za katerega se sklepajo pogodbe z Raziskovalno skupnostjo Slovenije.

V S E B I N A

	Stran
PREDGOVOR	VI
SODELAVCI	VIII
I. UVOD	1
1. Pojemna opredelitev "vpletenih"	1
2. Namen	9
a) Praktični pomen	11
b) Teoretični pomen	13
3. Metoda	15
4. Gradivo	19
a) Predmet opazovanja	21
b) Obseg (in izbor) gradiva	22
c) Prostorska in časovna izhodišča	25
d) Uporabljena sredstva	28
5. Organizacija raziskovalnega dela in obdelava gradiva	31
6. Hipoteze	34
II. KAZENSKOPРАВNA PROBLEMATIKA UDELEŽBE V OŽJEM SMISLU	37
1. Kazenskopravne teorije o udeležbi	39
a) Teorije o odvisnosti udeležbe	42
b) Izposojena kaznivost udeležbe	43
c) Teorija o neodvisnosti udeležbe	44
d) Teorija o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju ..	45
e) Raznovrstnost pogledov na udeležbo	46
2. Načela udeležbe	48
a) Zavestnost	48
b) Skupnost cilja	50
c) Integralnost (celovitost)	50
d) Vzajemnost	51
e) Inkomunikabilnost osebnih dejavnikov	52
f) Proporcionalnost odgovornosti	53
3. Posamezne vrste udeležbe	55
a) Organiziranje (hudodelskih združb)	57
b) Napeljevanje	59
c) Pomoč	62
d) Izzivanje, hujskanje (provokacija)	64

II.

	Stran
4. Udeležba kot prispevek h kaznivem dejanju	67
5. Zavestnost in nezavestnost	69
6. Namen in korist sodelovanja	71
7. Vzročna razmerja	73
8. Krivda	74a
9. Odgovornost	77
10. Kaznivost	79
11. Nekaj razmišljanj ob "udeležbi" po pravu	82
12. Ob koncu pravnoteoretičnega obravnavanja udeležbe	84
III. "VPLETENI" V SKUPINSKI (SOCIO)PSIHODINAMIKI	87
1. Tipi osebnosti	88
2. Moč in vpliv posameznika na skupino	93
3. Sodelovanje v skupini	96
4. Skupine	99
5. Komunikacije v skupini - verbalne/neverbalne	103
6. Konfliktnost (v skupini in med posamezniki)	105
7. Vodenje skupine	108
8. Triadične (trialektične relacije)	110
9. "Skupinsko delovanje" za naš namen	113
IV. RAZMERJA S KRIMINALNO DVOJICO	114
1. Psihodinamske razsežnosti (viktimokriminodinamika)	115
a) Stiki z obema v kriminalnem paru	120
b) Poznanstvo s storilcem	122
c) Skupno delovanje z žrtvijo	124
č) Vpliv neznancev	126
d) Vpletanje glede na kraj posledice	127
e) Opitost pri kaznivem dejanju	130
2. Narava razmerij "vpletenih" s kriminalno dvojico	132
a) Vpleteni nasproti žrtvi	133
b) Pogostnost razmerij z žrtvijo	135
c) Poznanstvo vpletenega s storilcem	137
č) Pogostnost stikov s storilcem (poznanstvo)	140
d) Kakovost stikov z obema v kriminalnem paru	144
3. Namenskost vpletanja	146
a) Koristoljubnost	149
b) Nastopaštvo in agresijam podobna motiviranost	151

III.

	Stran
c) Sovraštvo in maščevalnost	154
d) Razlogi, povezani z neustreznim opravljanjem delovnih dolžnosti	156
e) Ljubezenskopolni motivi	158
f) (Vsi) drugi motivi	160
4. Posledice vpletanja: korist ali škoda?	164
a) Delovanje v korist storilca	166
b) Lastna korist (vpletenih)	167
c) Delovanje v korist žrtve	169
d) "Koristi" ni - kaznivo dejanje pa je tu	172
e) Udeležba v kateri je bil "vpleteni" sam oškodovan (prizadet)	173
f) Prizadetost drugih	175
V. VPLETENOST PO GLAVNIH SKUPINAH KAZNIVIH DEJANJ	178
1. Nasilnost	181
a) Fizična (muskulturna) nasilnost	181
b) Besedno (berbalno) nasilje	184
c) Spolno nasilje	186
d) Vmešavanje pri upiranju uradnim osebam	187
e) Nasilje v družini	188
2. Prispevek v premoženjskem kriminalu	191
3. Pomen pri gospodarskem kriminalu	193
4. Druga deviantnost (kriminalnost)	196
VI. SODELOVANJE PRI GLAVNIH VRSTAH VIKTIMIZACIJE	198
1. Prispevek v primarni viktimizaciji	200
a) Sodelovanje pri neposredni ali osebni viktimizaciji ..	202
b) Neosebna ali posredna (predmetna) viktimizacija in vpleteni	203
c) Udeležba v vzajemnem oškodovanju (storilca in žrtve) ..	205
2. Vpletenost v sekundarno viktimizacijo	208
3. Terciarna viktimizacija in vpleteni	210
4. Vpletanje v "viktimizacijo brez žrtev"	212
VII. NAČINI VPLETANJA V "DVOJICO"	213
1. Povzročitev preddeliktualnega stanja	215
2. Sodelovanje - sotorilstvo	217
3. Pomoč	219
4. Napeljevanje	221

	Stran
5. Ljubezenskospolni vplivi	223
6. Zanemarjanje dolžnosti	225
7. Kaznovalnomaščevalni posegi	227
8. Drugi načini vmešavanja	229
VIII. POSLEDICE POVZROČENE Z VPLETENOSTJO	230
1. Premoženjska škoda	232
a) Vsebina	232
b) Količina	235
2. Telesna prizadetost	237
3. Psihične posledice	239
4. Kršitev pravic	241
5. Druge možnosti vpletanja v oškodovanje	243
IX. POSKUS TIPOLOŠKE KLASIFIKACIJE	246
1. Normativno razvrščanje	248
2. Razmerja do dvojice ali vsaj enega od njiju	249
a) Delujoči samo na eni strani "posamezni)	249
b) Skupni	250
c) Ponavljalci ali neprestani	250
d) Nepoznani (ali slučajni)	251
3. Tipiziranje po prispevku	252
a) Pasivni in aktivni	252
b) Posredni in neposredni	253
c) Prikriti (latentni)	254
d) Nedoločni	255
4. Razmejevanje po "krivdni" udeležnosti	255
a) Nedolžni ali "brez prispevka"	256
b) Sporazumni (konsezualni)	257
c) Sodelujoči	258
d) Bolj krivi kot storilec	258
5. Osebne značilnosti "vpletenih" - tipi	259
a) Agresivni	260
b) Maščevalni	261
c) Zvijačni	262
d) Simulantski (lažnivi)	263
e) Opiti, drogirani in sploh toksikomani	264

X. SODNO OBRAVNAVANJE "VPLETENIH"	265
1. Splošno	265
2. Podrobnosti o kaznovanju	266
3. Značilnosti	269
XI. POVEZANOST MED VEČ SPREMENLJIVKAMI (NEKATERIMI)	270
1. Regresijska analiza	272
a) Motiv vpletenega	272
b) Način vpletenosti	274
c) Kraj vpletanja	274
2. Analiza variance	275
a) Motiv	275
b) Način vpletenosti	277
XII. SKLEPNA RAZMIŠLJANJA	278
1. "Vpleteni" razširjajo udeležnost v kaznivi posledici	279
2. Za vpletenost ni izvzeta nobena kriminalnost	280
3. "Vpleteni" imajo lahko v etiologiji pojava osrednjo vlogo ..	280
4. Udeležnost v različnih viktimizacijah	281
5. Sodelovanje v preddeliktualnih situacijah	282
6. Opazovanje njihovega delovanja - tipološka klasifikacija ...	283
7. Kriminalna "dvojica" ali "trojica"	284
8. Različnost prispevkov - opredeljevanje vlog	286
9. Raziskovanje in področje znanosti vpletenih - "induktologija"	288
LITERATURA	292
PRILOGE	
IZVLEČEK	

P R E D G O V O R

Z raziskavo načenjamo nekatere oblike in načine sodelovanja v socio-psihodinamičnem razvoju kaznivega dejanja, saj so v nepravni družboslovnih disciplinah, ki obravnavajo človeško odklonsko vedenje, docela zanemarjene. Čeprav se v zadnjem desetletju močno ukvarjajo, tako v kriminologiji, kot v viktimologiji in še posebej v psihologiji z interakcionističnim lotevanjem odnosov med ljudmi, so ta preučevanja, kolikor zadevajo kazniva dejanja, vendarle obstala na ravni razmerij med storilcem in žrtvijo, kot najbolj očitnima nosilcema pojava.

V tej študiji pa raziskujemo doslej manj poznano, oziroma sploh nenačeto vlogo "vpletenih", ki se "kazenski dvojici", to je storilcu in žrtvi pridružujejo in z njima, če nastopajo, predstavljajo triadično razmerje iz katerega kasneje nastaja kazniva posledica. Ta trihotomnost pa lahko v marsičem spreminja poglede zlasti na etiološko problematiko in teoretične razlage deviantnosti.

Z vlogo tretjih, poleg vlog žrtve in storilca, o katerih sta se razvili posebni znanosti, pojmujeemo različne dejavnosti, vplive in prispevanja, ki privedejo do kaznivega dejanja, ne da bi se njihovi izvajalci neposredno vmešavali v ustvarjanje dogodka. Pomen "vpletenih", ki jih tako tudi imenujemo, je v tem, da s svojim sodelovanjem, kakorkoli povzročijo predvsem odločitev pri drugih, da pride do kaznivega dejanja ali zanj pripravijo ugoden položaj, ne glede na to ali delujejo na oba udeleženca v kasnejšem paru ali samo na enega izmed njiju. Pomen "vpletenih" je pri kaznivih dejanjih, ki nastajajo iz konfliktnih odnošajev med ljudmi in neredko tudi pri drugi kriminaliteti tolikšen, da bi lahko rekli, da je posledica nastala sploh zaradi njih, medtem ko sami večinoma ostajajo v ozadju. V tem pa je zanimivost in nevarnost njihovega pomena, ki ga ni mogoče prezreti, ne pri kaznivem, ne pri dopustnem človeškem obnašanju. Mi se lotevamo te vloge, pri tistem vedenju, ki je pripeljalo do odklonskosti.

Prispevki "vpletenih" oseb so v etiološkem pomenu, v svoji pojavnosti in namenskosti, po stopnjah udeležnosti in tipološki različnosti po eni strani in po praktični nedosegljivosti in teoretični prezrtosti po drugi, tako značilni, da se potegujemo zaradi te vloge v triadnem razmerju "kriminalne trojice" za ново področje znanja o njih, ki naj bi se imenovalo induktologija, kar utemeljujemo v sklepnem razmišljanju.

To bi bil logičen razvoj prizadevanj za napredovanje znanja o storilcu in žrtvi ter vlog vseh tistih, ki se vpletajo med njiju, da sta postala, to kar sta, pogosto prav zaradi oseb, ki jih obravnavamo v tem raziskovanju. Storilec se namreč neredko pokaže kot žrtev s svojo žrtvijo - "vpleteni" pa kot resnični povzročitelj zla.

S kriminologijo, viktimologijo ter induktologijo bi tako še bolj zaokroženo razvijali celovitost spoznanj o kaznivem dejanju in njegovih udeležencih - tako vidnih kot prikritih.

Zahvaljujem se zlasti kazenskemu pravosodju, da je omogočilo vpogled v njihovo delovanje in vsem sodelavcem, ki so mi kakorkoli pomagali.

Nosilec raziskovalne naloge

red.prof.dr. Janez Pečar

V Ljubljani, oktobra 1984

S O D E L A V C I

1. Pisca

- Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo - nosilec raziskovalne naloge
- Cveto Trampuž, profesor matematike in fizike, predavatelj na FSPN, koavtor poglavja "Preučevanje povezanosti več spremenljivk", s. 270-277

2. Branje in izbor gradiva

- Marija Milenković, višja knjižničarka Inštituta za kriminologijo, ki je opravila tudi lektoriranje, korekturna in druga opravila ter pripravila seznam literature.

3. Računalniška in druga obdelava podatkov

- Boris Uderman, dipl. pravnik, bivši strokovni svetnik Inštituta za kriminologijo
- Peter Kozmik, predmetni učitelj sociologije, vodja terminala FSPN
- Bogo Brvar, profesor matematike in fizike, specialist kriminologije, višji predavatelj Višje šole za notranje zadeve v Ljubljani.

4. Svetovalec

- Janez Kranjc, doktor pravnih znanosti, docent za rimsko pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani

5. Strojepisna in druga tehnična opravila

- Fani Klašnja, Inštitut za kriminologijo
- Gizela Kodran

6. Risarska dela

- Hočevar Ladka, RSNZ

I. U V O D

1. Pojmovna opredelitev "vpletenih"

Človeštvo se je v svoji zgodovini, z mehanizmi represije do nedavnega zanimalo predvsem za storilca kaznivega dejanja in v "kriminalni dvojici" ni videlo morebitnega prispevka oškodovanca. Dolgo časa je na razmerje storilec - žrtev gledalo črno-belo in šele kasneje so v ustreznih znanostih prišli do spoznanj, da je med obema skrajnostima še neskončno veliko odtenkov; v literaturi so prej pisali o pomenu oškodovanca za nastanek dejanja, kot pa so ga na ta način strokovno obravnavali.

Z utemeljenima in kolikortoliko teoretično opredeljenima nastopoma Hentiga in Mendelsohna po letu 1948 (česaravno so že zdavnaj prej posamezni pisci, med njimi tudi Engels, načenjali določena vprašanja individualne ali družbene viktimizacije) pa se začne razvijati kriminalna (ali kriminološka) viktimologija ali znanost o pomenu, vlogi in prispevku oškodovanca pri oblikovanju storilca in kaznivega dejanja. Skoraj vse dotlej je človeštvo obsojalo le tistega, ki je ustvaril posledico in žalovalo za tistim, ki ga je le-ta zadela. Kriminološka raziskovanja so obravnavala kriminaliteto večinoma enostransko, to je z zornega kota dejanja in njegovega storilca. V žrtvi so gledali predvsem mučenika in le sčasoma, toda dokaj pozno, se je kazensko pravo polagoma začelo spuščati v vprašanje pomena oškodovanca, predvsem v smislu ugotavljanja okoliščin, ki na strani storilca olajšujejo njegovo odgovornost in krivdo.

Že nekaj desetletij pa žrtvam kaznivih dejanj posvečajo večjo pozornost kot prej in se zanje bolj zanimajo, ne samo v psihološkem in biološkem ter kriminalističnem, marveč tudi v pravnem, kriminalnopolitičnem, še posebno pa kriminalnopreventivnem oziru. Prišli so namreč do spoznanj, da se zlasti pri tako imenovani personalizirani kriminaliteti, v razmerjih med storilcem kaznivega dejanja in žrtvijo razvijajo "bio-psihično-družbene vezi"¹, iz katerih tako ali drugače izhajajo tudi nezaželene

¹ Glej več o tem: Fattah: Uloga žrtve u odredjivanju delikata, s. 646, Mendelsohn: La victimologie, s. 99.

posledice. Te vezi so v razmerjih subjekt - objekt ne samo teoretično, ampak tudi praktično pomembne.

Prav tu, to je na razmerjih storilec-žrtev ali ob proučevanju razmerij "kriminalnega para"², oziroma ob medsebojnem vplivanju in učinkovanju "storilca in trpina"³, je nastala in se razvija viktimologija ali "kriminologija medsebojnih razmerij"⁴, oziroma "viktimološka kriminologija"⁵, kot nekateri danes različno imenujejo znanost o "stopnji in načinu sodelovanja žrtve pri nastanku in razvoju kaznivega dejanja"⁶.

Hkrati pa jasno in nedvoumno ugotavljajo, da je posameznik lahko postal žrtev kaznivega dejanja brez vsakršnega sodelovanja s storilcem in brez svojega prispevka pri nastanku dejanja ali pa je lahko dejanje povzročil z aktivnim prispevanjem.

Viktimologija, podobno kot večina drugih znanosti, ki se ukvarjajo s človekom, uporablja zlasti številna spoznanja psihologije, psihiatrije, sociologije, kriminologije, biologije, pa tudi prava, da raziskuje najrazličnejše dejavnike, ki porajajo konfliktna družbena stanja, bodisi za žrtev bodisi za druge. V zvezi s tem pa raziskuje vloge žrtve in njena "medosebna in družbena razmerja".⁷

Problematiko žrtve so po nekaterih piscih⁸ že zdavnaj načenjali religija, filozofske smeri in prav tako literatura, zlasti klasiki: (npr. Goethe, Dostojevski) ti žrtve obravnavajo s psiholoških, moralnih, naravnih, socialno-kulturnih, bioloških in drugih strani.

Močneje pa je pomen žrtve poudarila italijanska pozitivistična šola⁹ z Lombrosom, Ferrijem in Garofalom.

² Mendelsohn: *Excerpta Criminologica*, s. 241, Pinatel, s. 250, Versele, s. 462.

³ Hentig, s. 389, s. 438.

⁴ Nagel, s. 245

⁵ Versele, s. 462

⁶ Schultz, s. 135

⁷ Castro Aniyar, s. 545

⁸ glej na primer: Ellenberger, s. 103, Fattah, s. 120-121

⁹ glej na primer: Ellenberger, s. 103, Fattah, Šeparović, s. 111-123.

Prav tako je Tarde v svoji "Filozofiji kazni" napadel "zakonodajne napake"; pri tem je razmišljal o premalo pozornosti motivom, ki nakazujejo pomembna razmerja med storilcem in žrtvijo. Thomas De Quincey je spoznal, da žrtev včasih lahko postane tisti, ki bi moral biti morilec. Dejal je: "Lahko vam povem za ljudi (imen ne navajam), ki so bili umorjeni v kaki temni ulici; to se ne zdi nič posebnega, toda če zadevo pogledamo nekoliko globlje, se javnost zave, da je umorjeni sam hotel oropati svojega ubijalca in ga ne nazadnje tudi umoriti, če bi bil dovolj močan".

Garofalo je ugotovil, da žrtev lahko drugega izzove k napadu in da že neznatno izzivanje, odvisno od napadenega, utegne povzročiti uboj.¹⁰

Do podobnih spoznanj so prišli tudi drugi, zlasti Anselm Feurbach, F.T. Jesse, Bonger, Sutherland, Kinberg, Exner in drugi tako imenovani predviktimologi ter von Hentig, Mendelsohn, Ellenberger, Selling za njimi pa še dosti drugih; problematiko žrtev obravnavajo glede na vrsto dejanj, ki so jih morale utrpeti, npr. uboje in telesne poškodbe, posilstva in sploh seksualna kazniva dejanja, goljufije ali kakšna druga kazniva dejanja, zlasti tatvine raznih vrst, ženitovanjske prevare itd., še posebno zanimive pa so razne nezgode (accident proneness).

Žrtve številnih, zlasti personaliziranih kaznivih dejanj, pogosto s svojim vedenjem in ravnanjem zavestno ali nezavestno napeljujejo k svoji lastni viktimizaciji. Zato zelo različno določajo njihov prispevek v tako imenovani viktimodinamiki. Njihova vloga je napeljevalna, vzbujevalna, provokativna, vabljava, sodelujoča itd. Žrtve, kolikor opuščajo ukrepe, potrebne za njihovo varnost, lahko izzovejo dejanje, predčustvene vezi, ali kar privolijo v dejanje, s katerim jih ogrožajo. Tudi njihova osebnost je lahko pogosto zapeljiva, podrejena, privlačna, vabeča, očarljiva itd. S svojim vedenjem vzbujajo pri storilcu vtis, da ga mučijo, dražijo, vabijo, mu nagajajo, ga ogrožajo, omalovažujejo, sramotijo itd., s čimer naravnost izzivajo reakcijo. Nekateri ljudje

¹⁰ navedeno po Wolfgangu, s. 246-247.

so že po svojih načinih komunikacij z drugimi agresivnotiranski, gospo-
dovalni, žele manipulirati z drugimi, si jih podrežati, želijo biti več
kot drugi ali v središču pozornosti, s čimer povzročijo nesprejemanje,
odklanjanje, odpor, če ne celo sovražnost in odkrito nasilnost, verbalno
ali fizično.

Žrtve kaznivih dejanj, predvsem pri personalizirani kriminaliteti in
medsebojnih razmerjih "kriminalnega para" niso vedno "pasivni subjekt"¹¹
kaznivega dejanja, ampak čestokrat njegov dejavni nosilec in glavni
povzročiteljⁱⁿ/s svojimi osebnimi (notranjimi biopsihofizičnimi) pa tudi
zunanji (družinskimi, moralnimi, socialnimi) lastnostmi ustvarjajo
pri drugih potrebo, da bi jim vrnili "izzivanje" z vzvratnim ogrožanjem,
oškodovanjem, poškodovanjem, ali celo uničenjem.

Razmerja med obema v "kriminalnem paru" so lahko dolgotrajna, kratko-
trajna ali celo trenutna, javna in prikrita, nasilna in nenasilna,
stalna, občasna ali naključna. Pogosto niso docela jasna in ugotovljiva
psihična razmerja, antagonistični odnosi itd., kajti zgodi se, da po
dogodku preživi le eden izmed kazenske dvojice in tako ostaja marsikaj
o sožitju in sovraštvu med njima popolnoma nejasno, psihološke avtopsije
žrtve pa ni mogoče več opraviti, ker je zgubila življenje.

"V paru storilec - žrtev" obstajajo biopsihosocialne vezi in tke se
mreža razmerij iz katerih izhaja agresija. Pogosto je potek teh inter-
akcij tako zapleten, da je težko zanesljivo določiti mejo med obema
protagonistoma in razločevati tistega, ki žali od tistega, ki je žaljen"¹²
(do takih zaključkov še posebej prihaja ta raziskava, zlasti v primerih
t.im. verbalnega nasilja).

Žrtev kaznivega dejanja je torej druga stran obraza, ki se nam kaže
v njegovem raziskovanju in ugotavljanju razmerij obeh plati v kazenski
dvojici. Ta stran je toliko bolj pomembna, če je treba raziskovati
skrivnosti ljudi, ki so živeli skupaj in so njihovi stiki določeni
z nastajanjem čustvenih in drugih gmotnih vezi in povrh še z njihovimi

¹¹ Versele, s. 462

¹² Fattah, s. 646-647

posebnostmi. Zato pravi Schultz¹³; "Napadalec in žrtev nista vedno nasprotna, napadalec ni vedno kriv, in žrtev ni vedno nedolžna".

Teoretična viktimologija se je do nedavnega ukvarjala le z žrtvijo, poleg kriminologije, ki se posveča predvsem storilcu. Toda v življenju in v razmerju med ljudmi, tudi v kriminalnem paru, vstopajo še druge osebe, ki pogosto niso brez pomena in vlog:

- ne za nastanek in naravo razmerij med možnim storilcem in njegovo žrtvijo, in
- ne za povzročitev pojava kot posledice razmerij med njima.

Ti "tretji", ki smo jih imenovali "vpleteni", dopolnjujejo predstavo o razvoju biopsihosocialnih razmerij kakorkoli sodelujočih v kaznivem dejanju. Nastopajo in imajo svoje vloge skoraj pri vseh dogodkih, ki niso izključno posledica razmerij med eno samo vlogo storilca, ali eno samo vlogo žrtve (česaravno je bilo na eni ali drugi strani več sodelujočih).

Po tem "modelu" se razmerjem med žrtvijo in storilcem pridružujejo še vloge vpletenih, z njihovimi tako ali drugače spoznavnimi sestavinami prispevanja, ki sta jih dokaj prezrla tako viktimologija kot kriminologija, manj pa kaznovalno pravo.

Teoretično zanimanje za to problematiko, toda ne s plati neposredne vpletenosti, se je razmahnilo z umorom mlade Kitty Genovese v noči od 13. do 14. maja 1964, ko je 38 Newyorčanov v njeni sosesčini ob deliričnem kričanju žrtve na pomoč, nezainteresirano opazovalo 40 min. trajajoči napad in usmrtitev žrtve, preden se je nekdo spomnil, da je poklical policijo, ne da bi medtem kdorkoli karkoli storil v korist ubite. Dogodek je bil povod za teoretično razpravljanje in prenekatero raziskovanje t.im. "nedolžnih opazovalcev", ki ohrabrujejo storilca s svojo nedejavnostjo in neprizadetostjo. Nastal je pojem, "nedolžnih opazovalcev"¹⁴, ki nimajo vloge sodelujočih in so izven obsega viktimogenih razmerij in pravzaprav le navzoči na kraju dejanja.

¹³ Schultz, s. 136-137

¹⁴ glej zlasti Scheleff: The Bystander

Kot nosilec viktimološkega dela raziskave "Uboji na Slovenskem" pa je pisec prišel do spoznanja o različnih pomenih sodelovanja tretjih oseb pri razmerjih "kriminalnega para" in njihovi vlogi pri nastanku in posledici pojava, ki pa nikakor ni "nedolžna", ampak močno angažirana v pomoči, napeljevanju, organiziranju in podobnih oblikah, ki pa jih doslej nista omenjali ne kriminologija, ne viktimologija. To vlogo tretjih oseb smo imenovali "vpleteni opazovalci" zaradi narave njihovega prispevka v dinamiki oziroma viktimogenezi razmerij kriminalne dvojice. Le-ti se vključujejo v razvoj razmerij od začetka ali kasneje in je njihov pomen lahko izreden, če ne ključen za posledico.

V viktimološkem delu raziskovanja ubojev, smo prišli do ugotovitev, da se viktimogena razmerja razvijajo ne samo znotraj kriminalnega para, marveč širše, tako da so v viktimogenezi oziroma kriminogenezi z različnimi prispevki sodelovali tudi drugi. Le ti pogosto že od začetka delujejo na eni ali drugi strani "kriminalne dvojice" in oblikujejo njuna razmerja s podpihovanjem, hujskanjem, ščuvanjem, napeljevanjem, napletanjem, pomočjo, organiziranjem ali kako drugače spreminjajo njuna razmerja v ljubosumnost, maščevanje, hudoželjnost, koristoljubnost itd. Pri tem pa imajo pogosto sami svoje interese, ki jih žele uresničiti z vplivanjem na eni ali drugi strani.

V takih vlogah, s katerimi se dejavno vključujejo v dinamiko medosebnih razmerij kasnejšega storilca ali žrtve, nikakor ne ostajajo pasivni in nedolžni opazovalci, marveč so aktivni dejavniki v spletu skupnega delovanja vseh, pri kaznivem dejanju sodelujočih ljudi.

Vloga teh tretjih oseb je v dinamiki skupinskih interakcij po svoje bolj določena v kazenskem pravu kot inštitut organiziranja, pomoči in napeljevanja kot pa v znanostih, ki se ukvarjajo z etiološko problematiko nastajanja kriminalnega oziroma sploh odklonskega vedenja. Toda ne glede na to je njihova odgovornost za posledico slabo poudarjena in jih večina ostaja izven področja kazenske odgovornosti. Njihove vloge so pretežno bodisi nezadostno ugotovljene in preiskane, bodisi pozabljene. V nekem smislu ostajajo v ozadju obeh glavnih protagonistov in so najčešče nedosegljivi.

Čeprav ne kaže razširjati t.im. "kriminalne zone" na težko dosegljivo in dokazljivo ravnanje, pa bi zagotovo moral biti viktimološki kriminološki koncept zanje širši od pravnega. Ta spoznanja potrjuje znatna količina znanja, ki ga imamo v tem trenutku o biopsihosocialni dinamiki kazenske dvojice.

Dejavna vloga tretjih, ob kriminalnem paru vpletenih oseb je dokaj raznovrstna. Njihov prispevek je tolikšen: da do posledice sploh pride, da do nje pride samo zaradi njih, da pride hitreje kot bi sicer, če se ne bi vpletali v položaje v katerih je nastala itd. Podobno je sicer v vseh razmerjih med ljudmi, v katere se vpletajo tretji zaradi pozitivnih nasledkov, zaradi korekcije odnosov med njimi in sploh za doseganje kakšnih dobrin, vrednot, koristi, interesov itd. Zatorej delovanje tretjih v kaznivem delovanju ni izjemno, njihov prispevek je pač v tem, da se vpletajo v razmerja, ki prinašajo negativne škodljive in sploh kaznive posledice in da ima taka njihova vloga negativni predznak, ker je tudi dejanje, do katerega je prišlo v razmerju storilec - žrtev, zavržno dejanje. Viktimologija in kriminologija pa sta obravnavanje teh vlog zanemarjali in še nista prišli do tega kar raziskujemo oziroma načenjamo s to študijo.

Naša začetna spoznanja o dopolnitvi dinamike kriminalnega para z vlogo tretjih oseb, ki pa so izhajala iz raziskovanja ubojev, so najprej dobila svojo afirmacijo na prvem mednarodnem viktimološkem simpoziju leta 1973 v Jeruzalemu in v nekaterih kasnejših ugotovitvah tujih piscev.

Takole pravi Leon S. Sheleff v svoji knjigi Bystander¹⁵. "Druga pomembna in edinstvena vrsta raziskav je bila tista, ki jo je opravil Pečar v svojih raziskavah o kriminaliteti v Jugoslaviji. Z analiziranjem narave razmerij med storilcem in žrtvijo pri ubojih (po metodi, ki jo je prvi zasnoval Wolfgang) je Pečar opazil, da na interakcijo med tema dvema glavnima udeležencema zločina često odločilno vpliva vedenje tretjih oseb, ki jih Pečar označuje kot "vpleteni opazovalci". V mnogih primerih je bilo ravno njihovo vedenje v začetnem razvoju dogodkov

¹⁵ The Bystander, Lexington Books 1978, s. 56, prevedla Ivanka Sket, Inštitut za kriminologijo

tisto, ki je sprožilo pospešitev ali povzročitev zločina. Medtem ko je Wolfgang v svoji raziskavi doprinesel izreden prispevek k viktimologiji s tem, da je empirično pokazal kako so bile v mnogih primerih ubojev ravno žrtve tiste, ki so nosile glavno odgovornost za interakcijo pred zločinom in ki je končno pripeljala do njega (ravno žrtve so bile tiste, ki so bile največkrat vinjene, ki so spremenile besedni prepir v fizično nasilje, ki so zavračale, da bi jih pomirili) pa je Pečar pokazal, da z bolj poglobljenim preiskovanjem najpomembnejše interakcije lahko vidimo, da je v mnogih primerih osnovo za zločin dala s kakšnim predhodnim izzivanjem ravno tretja oseba, ki je kasneje kot opazovalec imela le manjšo vlogo. V nekaterih primerih navaja primere ubojev, storjene v domačem okolju, pri katerih je prvotno provokacijo, ki je pripeljala h končnemu dejanju nasilja, sprožil član družine, ki ni bil niti žrtev, niti storilec, katerega vedenje pa je povzročilo najbolj nasilno interakcijo med drugimi člani. Pečar prepričljivo zagovarja stališče, da če je cilj viktimologije povečati zavest o zločinu kot o interakcijskem pojavu, je potrebno tudi raziskovati vloge vpletenih opazovalcev pri zločinu, ne le zaradi možnega preprečevanja marveč tudi zaradi možnega sodelovanja le-teh.

Kot kaže, se je Pečar dotaknil velikega neraziskanega področja kriminološkega in viktimološkega raziskovanja, vendar do sedaj ni bilo nobenega nadaljevanja tega pionirskega pristopa".

Gilbert Geis piše v elaboratu; Crime victims and victim comperisation programs str. 23. naslednje. "... Pečar je poudaril pomembnost tretje strani, imenovane "vpleteni opazovalci", ki včasih navdihujejo storilca lotiti se kaznivega dejanja..."

W.H. Nagel¹⁶ omenja razprave o kriminalni trojki z jeruzalemskega viktimološkega simpozija in ugotavlja "med pisci je bil imenovan Pečar, ki je podal nekaj primerov sodelovanja ali celo oblikovanja razmer vodečih do kaznivega dejanja..."

¹⁶ Nagel, W.H.: Structural victimization, International Journal of Criminology and Penology, 2/1974/2, s. 14.

Podobno se problematike t.im. "criminal triad" torej ne več "kazenske dvojice" oziroma storilca - žrtve, ampak kazenske ali kriminalne trojice to so: storilec - žrtev - vpleteni, ki so uvedeni z našim prispevkom, lotevajo v Das Verbrechensopfer: Ein Reader zur Viktimologie¹⁷, kjer je rečeno: "Pečar posebej navaja primere kako tretji prispevajo k nastajanju pogojev za kaznivo dejanje... Določena kazniva dejanja naravnost potrebujejo sestavine tretje strani..."

Pojmovno je torej vloga tretjih oseb v nastanku kaznivega dejanja nakazana in potrjena na mednarodni ravni in tudi kot vsebinski prispevek k viktimološko kriminološkemu obravnavanju razširjena od kriminalne dvojice na morebitno kazensko trojko. Toda v katero dejanje se vpletajo, kako, s čim, s kakšno motiviranostjo, na kateri strani itd. pa so še dokaj nepojasnjena vprašanja.

2. Namen

Ker je torej razmišljanje o vlogi, pomenu in prispevku "vpletenih" kot ugotavljajo tudi tuji pisci, dokaj novo in nenačeto področje v viktimologiji in kriminologiji, ki smo se ga lotili v Sloveniji le z raziskovanjem na ozkem pasu kriminalnega vedenja (resda le pri ubojih kot najhujšem in pretežno personaliziranem kriminalu), se samo od sebe ponuja vprašanje, kje povsod se pojavljajo tretji in kako vplivajo na nastanek pojava, v katerem so kakorkoli udeleženi.

Od našega začetnega pisanja o tem je poteklo več kot desetletje. Zato smo dolžni na tem področju storiti kaj več, še posebno, ker o teh vlogah, razen o "nedolžnih" (vsaj brali nismo), ni nihče kaj več prispeval od tistega kar je nastalo pri nas. To ugotavlja tudi Schekeff v svoji knjigi Bystender. Doslej tudi ni bilo ugodne priložnosti, da bi celoviteje načeli raziskovati "vpletene opazovalce" kot smo jih imenovali v viktimološkem delu raziskovanja "Uboji na Slovenskem".

Čeprav eno samo raziskovanje na dokaj novem področju ne more odkriti vse "resnice", ker gre pri tem za pomembno etiološko in fenomenološko

¹⁷ Izdajatelj Ferdinand Kirchoff, Klaus Sesser, Bochum, 1979, s. 69.

problematiko, za različna viktimološka, kriminološka, psihološka, sociološka in nekatera druga spoznanja, pa za analizo psihodinamike razmerij, ne le kriminalnega para, ampak vsaj "kazenske trojice", za razne odnose v družbeni realnosti itd. tja do tipologije vpletenih, skušamo raziskovanje zastaviti vendarle nekoliko celoviteje predvsem z naslednjimi nameni:

- Kakšne vloge sploh imajo vpleteni v kriminaliteti, ki nastaja iz osebnih razmerij ljudi med seboj (kajti doslej vemo le nekaj o ubojih).
- Ali se lahko in kako se pojavljajo pri kaznivih dejanjih, pri katerih ne gre za osebna razmerja.
- Ali so mogoče njihove vloge tudi pri drugih kaznivih dejanjih z "udeležbo" in sploh v "skupinski deviantnosti" še zlasti pri gospodarskem kriminalu, podjetniškoposlovni kriminaliteti, kriminalu v poklicu itd.
- Oziroma bolje rečeno, ali je in kakšna je njihova vloga, poleg konvencionalne in nasilniške kriminalitete še pri gospodarski, spolni in politični in še kaki drugi, in to individualna in skupinska.
- V katerih fazah in stopnjah razvoja "psihodinamike razmerij" med storilcem in žrtvijo nastopajo s svojimi vlogami oziroma prispevki, ali pri tem vztrajajo ali izstopajo, oziroma kakšni so njihovi morebitni prispevki pred, med in po posledici.
- Ali kaže, glede na vrsto oškodovancev (žrtev) in udeležbo vpletenih v model "kriminalnega para", pojasnjevati njihov pomen tudi z zornega kota primarne, sekundarne in terciarne viktimizacije.
- Če so poznavanja prispevkov žrtev in dosežki viktimologije sploh pomembni za kriminalnoproventivno in družbenosamozaščitno ukrepanje, koliko pri zatiranju in omejevanju odklonskosti lahko prispevajo dognanja o vlogi vpletenih, ki so včasih sploh glavni protagonisti za nastanek pojavov, pri čemer brez njih ne bi bilo ne žrtve ne storilcev.
- Koliko je mogoče spoznanja o vpletenih, bodisi kot določenemu dopolnilu znanja o kazenski dvojici bodisi kot morebitnemu modelu "kriminalne trojice" teoretično posplošiti kot prispevek k viktimologiji

ali kriminologiji (odvisno od koncepta ali je viktimologija samostojna znanost ali del kriminologije), lahko pa se zgodi, da je pomen vpletenih tolikšen, da bi utegnil privedi do nove discipline.

Kolikor upoštevamo zgoraj omenjena izhodišča hkrati tudi kot okvir, v katerem raziskujemo to vprašanje, potem bi lahko rekli, da ima naše prizadevanje svojo uporabnost predvsem v dveh smereh, in to praktično in teoretično.

a) Praktični pomen

Raziskovanje vpletenih se ukvarja z določenim delom "udeležencev" pri kaznivih dejanjih, ki pa so z ustreznimi prispevki vidni tudi pri gospodarskih prestopkih in prekrških, oziroma pri prekrških zoper javni red in mir, oziroma pri kakršnikoli dejavnosti, pri kateri stopajo ljudje v medsebojna razmerja, ki prinašajo določene posledice. Nas zanimajo negativne, škodljive posledice, oziroma vedenje ki je sankcionirano kot nesprejemljivo. S tem vedenjem in tudi posledicami se ukvarjajo pregonski organi, zbirajo o njih ustrezna dejstva, jih obravnavajo, razsojajo ter ugotavljajo krivdo in določajo kazni. Po drugi strani pa se vrsta institucij srečuje z istimi pojavi tudi z nepregonskih stališč z namenom pomagati, svetovati, odpravljati posledice, ki so nastale itd. Glede na to je praktični pomen raziskovanja "vpletenih" dvojen: represiven in preprečevalen.

Pomen v represiji. Le-ta izhaja iz zgodovinske zapuščine pogledov kazenskega pravosodja in policije na vlogo storilca, ki sta razmerje med storilcem in žrtvijo označevala črno - belo. Resda se z uvedbo olajševalnih okoliščin in viktimologijo kot znanostjo o trpečem ti odnosi spreminjajo iz črno-belega tudi v sivo kot pravi Anttila Inkeri, nekateri pa celo govore o nedolžnem storilcu kaznivega dejanja in krivi žrtvi, kazensko pravosodje ne posega dosti dlje od te klasične kriminalne dvojice.

Na to kažejo izredno izdelana, sicer pestra in celo nasprotujoča si teoretična izhodišča, ki imajo namen določati meje kaznivosti tistih

udeležencev kaznivega dejanja, ki niso storilci ali sotorilci. Omejitve se kažejo kot zamotan mehanizem, ki postaja dosti bolj nejasen, kot pri ugotavljanju storilca in sotorilca. Toda ker je že ugotavljanje pomena vloge žrtve v genezi kriminala zanemarjeno področje, je potemtakem spoznavanje prispevkov udeležencev toliko na slabšem, še posebno ob kaznovalni politiki, ki omejuje "kriminalno cono".

Toda to je lahko določeno, čeprav vprašljivo izhodišče za kaznovalno oziroma kriminalno politiko, ki pa ne velja za raziskovalno vneto, ki mora ugotavljati dejanskost takšno kakršna je. Resnica, ki je v zvezi z vpletenimi ne poznamo dovolj pa lahko spreminja in vpliva na teoretične posplošitve znanja o udeležbi, ki v svoji praktični dejavnosti oprezno posega v "psihološke prispevke" napeljevalcev, pomagačev, organizatorjev itd. To pa je še kako lahko pomembno za oblikovanje ustrežnejše kriminalne politike zoper določene nevarne skupine "udeležencev" v kriminalu, ki so prav zaradi nezanimanja zanje, čestokrat nedosegljivi in ostajajo zato v ozadju.

Preprečevanje. Represivna plat obravnavanja deviantnosti je le ena izmed možnih poti za zmanjševanje motečih družbenih in individualnih pojavov. Samoupravna organiziranost naše družbenopolitične ureditve mora iskati druge izhode z različnimi nerepresivnimi sredstvi, da bi dosegla omejevanje kaznivih dejanj, prestopkov in prekrškov. To je seveda preprečevanje in družbena samozaščita, ki je pri nas dosti bolj teoretično izdelana, kot pa uresničevana v praksi. Spoznanja s področja etnologije in fenomenologije deviantnosti, pa se uporabljajo ne le za represivne družbene mehanizme in za izvajanje uradnega in družbeno dopustnega nasilja, marveč za različno preprečevanje pojavov. Le-te zadevajo:

- Varovanje stvari, premoženja, dogodkov, situacij in ljudi
- Spreminjanje, preprečevanje in poboljševanje ljudi
- Če je prvo tako imenovana "fizična prevencija", je drugo bolj družbeno pedagoška in propagandna dejavnost, zopet predvsem pomembna za dve glavni področji:
 - Zato, da ljudje ne bi delali kaznivih dejanj in sploh odklonskih pojavov, in še bolj
 - Zato, da ne bi ustvarjali položajev, ki omogočajo, da jih drugi viktimizirajo (s takšnim ali drugačnim prispevkom njih samih - kot žrtev).

Praktični pomen spoznavanja vloge tretjih oseb ali t.im. vpletenih, gre dajati predvsem tej družbenopedagoški in propagandni dejavnosti. Četudi so situacije, ki v zanemarjanju fizičnega varstva vodijo k vpletenim in njihovim prispevkom na tak način, da varstvo, zavarovanje, varnost, samozaščita itd. niso vedno in povsod idealni, pa je več pričakovati od vplivanja na ustrežnejše odnose med ljudmi. Zlasti na tiste, ki so antogonistični in konfliktni.

Prav v tem je videti pomembnost ugotovitev o "tretjih". Nanje bi morali opozarjati kačkarkoli gre za delovanje na žrtve ali storilce, kajti vpleteni se vključujejo v razmerja bodisi na eni bodisi na drugi strani. Kot taki nikoli ne obstajajo sami zase. Svojega "grešnega kozla" iščejo pri enem ali obeh v kriminalnem paru.

Če se torej v preprečevalni dejavnosti s katerokoli stroko kakorkoli ukvarjamo tako z žrtvami kot s storilci, ali tako z mučitelji kot s trpečimi, ne bi smeli nikoli pozabljati, da so za njimi lahko drugi, to je "vpleteni". Brez njihovega upoštevavanja čestokrat ni mogoče popravljati skaljenih razmerij med ljudmi in ne poboljševati tistih, s katerimi to počenjamo.

Kako to delati, ni namen tega pisanja. Jasno je le eno, korektivne posege in družbeno reakcijo pretežno doživlja le akter, vsi drugi, zlasti pa žrtev in vpleteni, največkrat ostajajo v smislu poboljšanja nepri-
zadeti, čeravno imajo morda v genezi pojava bistveno vlogo. Zato velja o tem razmišljati tudi glede preprečevalne dejavnosti in za različno vzgojnopedagoško, organizacijsko in poboljševalno rabo v vseh discipli-
nah, ki pri tem nastopajo.

b) Teoretični pomen

Z "vpletenimi" (izraz morda ni najboljši, toda pridobil si je medna-
rodno priznanje) se začenjajo teoretična razmišljanja, ki ne obsegajo le kazenske oziroma kriminalne dvojice kot konvencionalnega objekta bodisi kriminologije bodisi viktinologije. Z njimi se odpira novo področje, ki so ga z našim prispevkom, nekajkrat omenjanim od tujih

in domačih referentov, potrdili na 1. mednarodnem viktimološkem simpoziju, ki je potekal od 2. - 6. septembra 1973 v Jeruzalemu. Med sklepi in priporočili¹⁸ je bilo med drugim poudarjeno tudi naslednje:

"Focus should expanded from the "twodimensional" person to person interaction to the three or more multidimensional one, thus including the bystander and other relevant persons".

Ne glede na to kako jih omenjamo: vpleteni opazovalci (involved bystander), tretji (third party), kriminalna trojica (criminal tryad) itd. se z njimi odpira novo, docela nedotaknjeno področje bodisi viktimologije bodisi kriminologije, ali pa se z njimi nakazuje nova disciplina, poleg obeh imenovanih.

Že zdaj je mogoče videti pomen dognanj o vpletenih predvsem z dveh plati:

Z zornega kota kaznovalnega prava in v morebitnem dopolnjevanju, spreminjanju ali utrjevanju, določenih obstoječih teorij o "udeležbi v ožjem smislu". Večina teh teorij je nastajala v času, ko so njihovi zagovorniki še bolj malo vedeli o žrtvi in dinamičnih razmerjih med njo in storilcem, vendar so morali zaradi prakse računati z različnimi oblikami pomoči, napeljevanja in organiziranja pri storitvi kaznivega dejanja. Teorije so nastajale pretežno intuitivno, izkustveno, brez raziskovalnega dela in^{so} največkrat naravnane na nekakšno sosterilstvo, kot prispevek na strani storilca. Danes pa teoretično razmišljamo o tri in več dimenzionalni vlogi v sodelovanju pri nastajanju kaznivega dejanja.

Prav zaradi tega trdijo teoretiki s področja kaznovalnega prava, da nobena teorija o udeležbi ni popolna. Skoraj vsako je treba v danih situacijah dopoljevati s kako drugo. Skoraj nobena ni za vse položaje, vsaki nekaj manjka, čeravno vsaka le ponuja nekaj izhodišč. To seveda močno vpliva na praktično delo preiskovalca, tožilca in sodnika, ki se zato lahko izogibajo zamotanemu ugotavljanju in vrednotenju "udeležencev

¹⁸ Victimology: A New Focus, I. s. 209

v ožjem smislu" in prav zato verjetno ostajajo "vpleteni" največkrat nedotaknjeni v ozadju, potem ko so potisnili v ospredje bodisi svojega storilca bodisi svojo žrtev.

- Druga plat pa je seveda teoretični prispevek o pomenu "tretjih" k znano-
stim o človeškemu vedenju, o skupinski dinamiki zlasti pri emocionalnem kriminalu, o psiholoških sokrivcih, o triadnem ciklusu, v katerem naj ne bi šlo za omalovaževanje obeh glavnih protagonistov, podobno kot so nekateri očiteli viktinologiji, da je postala umetnost sramotenja žrtev itd.

Najbrž bomo pokazali, da geneza pojava čestokrat ne izhaja iz storilca in ne iz žrtve, marveč prihaja od vpletenih. S tem pa lahko izgubljajo na svoji vrednosti marsikatero kriminološke vzročnostne teorije. Čeprav ne gojimo pretenzij o rekonceptualizaciji izhodišč o genezi zlasti personaliziranega kriminala, se vendar doslej še nihče ni ukvarjal z vlogami tretjih oseb v nastanku deviantnosti, zlasti kadar je glavni protagonist in akter, ki ga doslej zadevajo vsa etiološka spoznanja, v bistvu zmanipuliran od tretjega, ki je v ospredje potisnil še žrtev.

Z enim samim raziskovanjem je mogoče odpreti le omejen obseg problematike vpletenih, toda začetek je vendarle tu.

3. Metoda

Že v uvodu moramo pojasniti, da smo raziskovanje od vsega začetka nameravali opraviti diskretno, upoštevajoč etičnost zbiranja podatkov in obravnavanja tovrstne problematike. Za tako izhodišče so nas navajali naslednji razlogi:

- "Vpleteni" so izbrani po naših, za raziskovanje pripravljenih viktinološkokriminoloških izhodiščih, ki se seveda močno razlikujejo od pravnoteoretičnih, oziroma v kazenskem pravu določenih stališčih.
- V konkretnem kazenskem postopku je pomen tretjih oseb ali vpletenih le bolj poredko določljiv z institucijo pomagača, napeljevalca in kdaj pa kdaj organizatorja. Te osebe le včasih prihajajo iz ozadja tudi zaradi tega, ker so pri nas uporabljene teorije, po katerih

se ravna praksa, relativno omejujoče. Zato ob vseh, kakorkoli "sodelujočih" pri kaznivem dejanju, procesualizirajo le omejeno število oseb, ki prispevajo k nastanku pojava.

- Z raziskavo želimo spoznati "resničnost" prispevkov vpletenih in dejanskost njihove vloge, zaradi česar se ne moremo zadovoljiti s pravnoteoretičnimi opredelitvami njihove vloge. Zato smo v raziskavi, že pri zbiranju podatkov upoštevali, ne le njihov telesni in materialni, marveč tudi psihološki in kak drug pomen, s katerim so kakorkoli vplivali na enega izmed obeh, ali kar na oba v "kriminalnem paru".
- V raziskavi smo jih, ob pomenu njihove vloge in glede na njihovo nevarnost, morali vrednotiti skupaj z žrtvijo in storilcem kot kriminalno trojico (criminal triad), kar je že samo po sebi razširjen koncept opazovanja pri kaznivem dejanju sodelujočih oseb.
- Vsaj okoli 90 % tovrstnih ljudi v kazenskem postopku formalno (ne moremo reči dejansko) ni zaznamovanih s to vlogo in jih ne zadeva kazenska odgovornost. Z neposrednim spraševanjem "vpletenih" pa ne bi bilo etično in moralno toliko let kasneje pri njih vzbujati občutke krivde in morebitne odgovornosti:
 - ker sta se jima morda že polegli, kolikor so ju sploh čutili
 - ker ju ne bi imelo smisla vzbujati, če morebiti takih občutkov zaradi svojih vrednot in drugih okoliščin sploh niso gojili, in
 - ker so lahko svoj "prispevek" racionalizirali z zavrnitvijo odgovornosti in krivde na oba v paru.
- Zato jih nismo spraševali neposredno in osebno, ampak smo podatke sami zbrali iz obstoječega gradiva posameznih sodnih spisov oziroma kazenskih zadev.

Menimo, da bi naleteli na zelo neugoden odmev, če bi se z anketiranjem pojavljali pri "domnevno" vpletenih ljudeh in od njih iskali podatke o njihovih razmerjih z drugimi, jih spraševali za diskretnosti (morebiti še vpričo drugih) za razne vrste stikov (tudi spolne, ljubezenske itd.), se obračali h kateri, njim sovražni osebi, jih "mučili" s spomini in "brskali" po njihovi preteklosti, čustvih, krivdi, odgovornosti itd., ker so vse to verjetno raje poskušali potisniti v podzavest ali pa preprosto pozabiti.

Zato so bili sodni spisi oziroma sodbe prve in druge stopnje najprimernejše gradivo za iskanje podatkov o ljudeh, ki bi jim kakorkoli po naših izhodiščih lahko "naprtili" udeležbo pri kaznivem dejanju, pa jim je to "lastnost" sodišče pretežno spregledalo.

Ta "spregled" je bil za nas najbolj kritična točka, onstran katere smo iskali "vpletene". Tisti, ki jih je kot take ovrednotilo in obravnavalo sodišče, sploh niso bili problem. Le-te smo preprosto vnesli v izbor. Najbolj odgovorno delo je bilo izven tega obsega. Zadevalo je iskanje "vpletelih" v množici ljudi, ki so bili kakorkoli navedeni v kazenskem postopku oziroma ustreznem gradivu.

Z operacionalno opredelitvijo njihove vloge, kot sestavine ali dejavnika "kazenske trojice" in prispevkov v biopsihosocialni dinamiki razmerij med udeleženci kaznivega dejanja smo določili njihov pomen v ekstenzivnem smislu za našo rabo takole.

Če ne bi bili gledalci in opazovalci razmerij v kriminalnem paru, morajo imeti pri tem svojo vlogo, ki jih opredeljuje kot take. Tu pa imajo bolj ali manj viden prispevek, ne morejo ostati samo na ravni ob strani stoječih in ravnodušnih. Zato postajajo "vpleteni", ker se kakorkoli vključujejo v trojico. Žrtev in storilec nista več "par" oziroma temeljni osebi za viktimologijo in kriminologijo, marveč je ta biopsihosocialna dinamika trodimenzionirana, ne poteka več izmenoma le med mučiteljem in trpečim, akterjem in žrtvijo, ampak postaja to razmerje dosti bolj zamotano in večstransko.

Čeprav kasneje imenujemo to vlogo samo z izrazom "vpleteni", jih v začetku raziskovanja še vedno opredeljujemo kot "vpletene opazovalce". Toda kasneje se je pokazalo, da je to določena abstrakcija, ki jo je treba glede na prispevnost "vpletelih" zanemariti. Definijsko jih za začetek opredeljujemo takole.

"Opazovalci", kar je manj pomembno, so predvsem zato, ker v nekem smislu vendarle opazujejo, gledajo, zaznavajo, ocenjujejo, vrednotijo itd. določene dogodke med dvema osebama, izmed katerih bo kasneje ena

žrtev, druga pa storilec kaznivega dejanja (vsaka od teh vlog ima lahko tudi več protagonistov). Poznavajo njuna razmerja, čestokrat v podrobnostih, morda tudi odvisno od tega ali gre za fazo pred, med in po kaznivem dejanju. Podrobnosti poznavanja njunih razmerij (ali vsaj enega izmed njiju), morebitna čustvena, materialna, socialna ali kakšna drugačna nadmočnost, pomembnost, priložnost itd. pa jim daje možnost vplivanja na delovanje obeh.

Ker pa ne gre le za to (spričo njihovega prispevka) jih imenujemo "vpleteni", kar je ključno zanje, zlasti, ker ne obstajajo na ravni "nedolžnih opazovalcev". Najčešče se ne pridružujejo končni posledici, niso povsem ravnodušni bodisi do enega bodisi do obeh v kriminalnem paru (pri obojestranski personalizirani kriminaliteti) pa pogosto tudi ne do bistva konfliktnega razmerja. Pogosto so sami zainteresirani za razplet položaja, udeleženi pri njegovem izidu, rešitvi itd. Dostikrat pa so sploh povzročitelji, organizatorji, vzpodbujevalci, snovalci spora, dejanja, dogodka, priložnosti itd. Včasih so osrednja figura konflikta in spopad ali pojav sploh, se začne zaradi njih. Če njih in razmerij, ki jih ustvarjajo ne bi bilo, tudi ne bi prišlo do posledice, ne bi bilo žrtve in določena oseba sploh ne bi postala storilec kaznivega dejanja. S svojim prispevanjem, ki je lahko tudi strinjanje, navdihovanje, razumevanje, spodbujevanje, napeljevanje, navduševanje itd. izraženo na različne načine duševnega, čustvenega, telesnega, materialnega ali kakšnega drugečnega nakazovanja poti, lahko bistveno prispevajo k razvoju določenih razmerij. Pri tem pa večinoma ostajajo v ozadju neopaženi, neomadeževani, moralnim obsodbam in zaznamovanju neizpostavljeni in prikriti, kajti posledica je nastala izven dosega njihovega fizičnega delovanja. Pravosodje jih večinoma pušča v nemar in njihov prispevek je pogosto težko ugotovljiv in dokazljiv.

Ker tako postajajo dejavni v svojih vlogah, dobivajo svoj pomen za oblikovanje razmerij, ki potekajo v kazenski trojici in jih zato moramo upravičeno upoštevati kot enakopravnega partnerja v etiologiji kriminalitete (pri kateri se pojavljajo).

4. Gradivo

Problematika "vpletenih" oseb ali udeležencev kaznivega dejanja v tem smislu je po svoji vsebinski razsežnosti take narave, da jim moramo posvetiti posebno pozornost. Čeravno, kot njihov pomen ne more ostati brez posledic, ne za znanost, ne za prakso, vendarle ni mogoče pričakovati, da bi z eno raziskavo vzbudili zanimanje širšega kroga uporabnikov. To se verjetno ne dogaja z nobenim družboslovnim raziskovanjem, razen morda s tistim, za katerega mislijo, da bi v najkrajšem času pomagalo družbi iz zagat, v katere je prišla v bližnji preteklosti. Zato smo upoštevali predvsem dvoje izhodišč:

- da pridemo do podatkov o problematiki na čimbolj optimalen način, kajti če je za kakršnokoli kriminalno zadevo popolnoma jasno, da brez žrtve ni storilca in da ima vsak storilec svojo žrtev, takšno ali drugačno, potem za "vpletene" to izhodišče ne drži. Takšna gotovost za "tretje", za "vpletene", za situacije v katerih gre za "trojice" itd. ni določena vnaprej. Treba jih je šele pozorno iskati.
- da čimveč težavnega in mukotrpnega iskanja podatkov opravimo sami v lastni hiši, s čim manj ljudmi in sicer zopet iz dveh razlogov; da bo s tem čimmanj stroškov in da bo majhno število zbiralcev podatkov uporabljalo enotna merila za vrednotenje, kdo je po določenih izhodiščih lahko še "vpleteni", in kdo ne pride več v poštev, ker je njegova udeležba tudi v psihološkem smislu tako oddaljena, da nima nobenega vpleva na kogarkoli v kazenski dvojici.

To pripovedujemo tudi zaradi tega ker bi v izobilju denarja, časa in delovne zmogljivosti verjetno ubrali še kakšno drugo pot in ne le najbolj optimalne.

Morda bi se bilo treba v ugodnejšem položaju za globlje raziskovanje vpletenih vendarle odločiti za kakšne dodatne sociometrične, socialno-psihološke, psihodinamične in še kake druge prijeme ugotavljanja vplivov in povezav ter njihovih posledic za razmerja med ljudmi.

Zato se zavedamo, da s tem začetnim raziskovanjem vloge vpletenih v viktimo-kriminogenezi nismo mogli reči zadnje besede, da bo potrebnih

še dosti naporov, da bi o njih vedeli toliko kolikor danes ve viktimologija o žrtvi, kaj šele, da bi prišli na raven tistega, kar je v kriminologiji znanega o storilcu kaznivega dejanja. Toda teorije, ki jih ima, so naravnane le nanj, brez upoštevanja prispevka drugih pri njegovi odločitvi za "prehod na dejanje" (Pinatel).

To v nobenem primeru ni opravičilo pred kritiko ali morebitnim nezadovoljstvom bralcev, če bi bila njihova pričakovanja večja od naših pravkar opisanih zmogljivosti. Želimo le opozoriti na težave raziskovalnega dela sploh, družboslovnega s skromnimi sredstvi pa še posebej.

Te okoliščine predvsem materialne narave in pa diskretnost samega zbiranja podatkov o ljudeh, ki jih z osebnimi stiki ne smemo stigmatizirati kot "udeležence", ker v večini primerov take sodbe niso bili deležni s kazenskim postopkom, so vsekakor vplivale na izbor in obseg podatkov.

Zato nam je moral biti sodni spis oz. sodba prve in druge stopnje poglaviti in temeljni vir, s katerim smo prišli do podatkov o "vpletenih". Hkrati s tem pa smo zbirali ustrezne podatke iz kriminalne kazuistike "črnih kronik" v dnevnem časopisju, iz opisov posameznih zadev v strokovnih revijah in iz domače in tuje literature, če se je ukvarjala s problematiko, ki je zadevala zlasti psihodinamske razmere v paru ali v skupini. Tudi pri tem se nam je potrdilo spoznanje, da je problematika, ki jo načenjamo res zanemarjeno področje.

Ker so kazenske zadeve le eno izmed področij, ki izhaja iz kaznovalnega prava in posledica dejavnosti družbeno nadzornih mehanizmov le zoper kriminaliteto, bi kdo utegnil pomisliti, zakaj se nismo lotili še drugih deviantnih pojavov sankcioniranih v naši družbi. To bi lahko bili gospodarski prestopki in prekrški in še posebej prekrški zoper red in mir. Tudi mi smo pomislili na to, pa smo hitro spoznali kot prvo: da obstoječe gradivo ne nudi nobenih možnosti, da bi z njim prišli do zadostne količine podatkov; in kot drugo: človeške odklonske dejavnosti so si zelo podobne, ne glede na to ali gre za neznatnejše ali nevarnejše pojave. Razločki so predvsem v intenziteti in v posledici. Če je torej tako,

potem je optimalno raziskovati tisto področje deviantnosti, ki je na splošno najhujše (in ki je pravno najbolj urejeno in najbolj ustrezno evidentirano). To pa je (vsaj največkrat) kaznivo dejanje oziroma kriminal nasploh.

a) Predmet opazovanja

Sodni spis oziroma končni izdelek kazenskega postopka - to je sodba, zagotovo nista najboljše sredstvo za zbiranje podatkov, celo ne o žrtvi kaznivega dejanja, kot smo spoznali že pri raziskavi "Uboji na Slovenskem" pred leti in še z marsikatero drugo. Zato se nam je znova potrdilo, da je o "tretjih" v tem gradivu še toliko manj ustreznih informacij. Toda drugega izhoda kot sodni spis ali sodba, za to, da bi prišli do ustreznih podatkov, sploh ni.

Predmet našega opazovanja za to raziskavo so bili predvsem:

- ljudje, to je "vpleteni", in
- njihova razmerja v kriminalnem paru.

Pri tem se je pokazalo, da so "vpleteni", kot jih opredeljujemo v tem uvodu bili povezani:

- z enim od obeh v kazenski dvojici, to je, ali z žrtvijo ali s storilcem,
- z obema hkrati,
- z nobenim od njiju, marveč so vpletali ali povzročali situacijske konflikte v katerih je kasneje nastala določena posledica.

Njihova razmerja z drugimi so zelo različna. Potekajo od nekđaj in so stalna. So od nekđaj, toda le občasna, bodisi kratkotrajna bodisi trenutna. Te okoliščine niso nepomembne za kakovost in intenzivnost delovanja udeležencev pri kaznivem dejanju.

Izreden poudarek smo dali opisu prispevka, ki smo ga glede na ilustrativnost često tudi fotokopirali iz gradiva, za morebitno prikazovanje kazuistike in za posploševanje.

Osrednja vprašanja opazovanja so še: način vpletenosti, narava koristi, na čigavi strani je vpleteni deloval in kakšna škoda je bila z njegovim sodelovanjem povzročena.

Nazadnje smo pozorno spremljali usodo vpletenih v smislu sodnega ukrepanja.

Tako zbrano gradivo sicer ni omogočilo razpolaganja s številnimi variablami, toda za tiste, za katere smo se odločili, so podatki zbrani v celoti, čeprav je na posameznih področjih predvsem najbolj pomembna kazuistika.

b) Obseg (in izbor) gradiva

Glede na etične pomisleke zbiranja podatkov o "vpletenih", ki zaradi svojega prispevka pri kaznivem dejanju od pristojnih državnih mehanizmov največkrat sploh niso spoznani kot taki in zaradi opisanih materialnih omejitev je bil za raziskavo uporabljen sodni spis, oziroma v večini primerov sodba prve in druge stopnje. Drugače povedano; v poštev smo vzeli samo pritožbene primere predvsem zaradi prepričanja, da bo v bolj dvomljivih primerih, to je takih, v katerih se bodisi oškodovanec bodisi storilec ne strinjata s sodnim ukrepom več situacij, pri katerih je treba še kaj razčistiti, spremeniti, dodati ali dopolniti. V takih zadevah pa smo tudi upali, da bomo pogosteje naleteli na osebe, katere bi lahko zaradi njihovega prispevka opredelili kot "vpletene".

V tej raziskavi nam v nobenem primeru ni šlo za to, da bi ugotavljali, koliko je vpletenih na kakem območju ali v kakšnem obdobju. V središču naše pozornosti je vsebinski pogled na vloge teh oseb in s tem povezana vprašanja, ki pa ne segajo v problematiko koliko je česa, ker se nam to že od vsega začetka nakazuje kot iluzorno. Za nas je pomembno, kdo je vpleteni in kakšen je njegov pomen v kriminalni trojici iz viktimološko-kriminoloških teoretičnih in praktičnih izhodišč.

Če je naša splošna in dokazljiva ugotovitev, da so "vpleteni" v "temnem polju", da jih mehanizmi kazenskega pravosodja ne razkrivajo, da so njihove vloge in prispevki v genezi kriminala težko določljivi, potem

je brez smisla kakršnokoli prizadevanje za spoznavanje ustreznosti njihovega števila. Le-to ni odvisno le od pravkar povedanih težav, marveč tudi od doslednosti meril in nevarnosti ogrožanja življenjskih razmer v katerih se znajdejo ljudje v kakorkoli nastali kriminalni skupini.

Zato je bilo zbiranje podatkov o vpletenih v bistvu tavanje v megli, iskanje "igle v kopici sena" in če smo naleteli na katerega izmed njih, smo se počutili "kakor slepa kura, ki najde zrno".

Iz teh razlogov smo pregledali 6.116 zadev, kar je pomenilo vestno branje več deset tisoč strani često suhoparnega, zbirokratiziranega, slabo slovensko pisanega (so seveda tudi izjeme) besedila, da smo izsledili 572 zadev v katerih je bil udeležen kdo, ki smo ga prišteli med "vpletene".

Pri tem smo spoznali, kar sicer nima velike vrednosti za samo raziskavo - pa vendarle: delovanje naše justice, način mišljenja sodnikov, neizmerno dragost postopkov za prazen nič, blišč in bedo dokaznega postopka, nesposobnost določenih razsojevalcev za zbiranje in vrednotenje dejstev, pomembnih za kazenski postopek, pa slabo strokovno usposobljenost in neveščnost, bojazen pred obrambo, spolitiziranost obravnavanja posameznih zadev, dolgotrajnost postopkov itd., itd. Opisano seveda ni samo posledica pomanjkljivega dela posameznikov, marveč pogosto tudi odraz pravne urejenosti obravnavanja deviantnosti in slaba dosegljivost "večjih rib". Zaradi tega se kazenska justica pretežno ukvarja z bagatelnimi zadevami, ki so obrobne in katerih razsojanje največkrat sploh ne prispeva k utrjevanju potrebne družbene discipline, ker se sploh ne ukvarja z najbolj škodljivimi ljudmi.

To pa ni nepomembno za iskanje vpletenih tam kjer dejansko so, kot prišepetovalci, spodbujevalci, nakazovalci in ustvarjalci situacij, v katerih predvsem drugi namesto njih in za njih potegnejo krajši konec, kar je posebnost prenekaterih kriminalnih zadev. Celoten splet družbenega dogajanja ima prav tako svoj konkreten izraz v premnogih družbenih konfliktnih položajih, ki pa le v določenem obsegu prihajajo pred

kazensko pravosodje, predvsem s skromnejšimi kriminalnimi aferami in največkrat z malimi ljudmi iz spodnjih družbenih plasti.

Ker je tako, med našimi vpletenimi ni udeležencev velikih gospodarskih beloovratniških zadev, ne strukturalne kriminalitete, ne družbeno-političnih škodljivcev, ne takih, ki imajo svoje vloge v poslovnogospodarski deviantnosti, kriminalu kolegijskih teles in skupinski viktimizaciji. Morda le nekateri. Zato so "vpleteni" v tej raziskavi takšni kot so, storilci in žrtve (v večini sodnih spisov), predvsem mali, preprosti in neznatni ljudje, če smemo tako reči, glede na moč, ki imajo s svojimi statusi v naši družbi. Tudi tu se pokaže spoznanje: povej s kom se družiš, pa ti povem kdo si. Mi bi lahko spričo pomena "vpletenih" to obrnili in vprašali: povej kdo si, pa ti povem koga si potisnil v neprijetnost in kako.

To se nam je zdelo vredno pojasniti zato, da pokažemo, da zmogljivost kazenskega pravosodja tudi oblikuje vzorce ljudi za raziskovalno delo in zadeve, ki potekajo pred njim, često ne ustrezajo dejanskosti takšni kakršna je. Toda, drugačnega lotevanja, kako priti do vpletenih najbrž ni, vsaj ne racionalnega in etičnega. To dvoje pa nismo mogli opustiti ali zavreči.

Glede na morebitno ustreznost sodnega spisa oziroma sodbe katerikoli stopnje pa se za naš namen ne pritožujemo v tistem delu, v katerem to gradivo vendarle vsebuje podatke o "udeležbi v ožjem smislu", to je pri sodnoidentificiranih pomagačih, napeljevalcih in organizatorjih. Teh je bilo med 6.116 zadev le 51 ali 0,9 % kar je zanemarljivo majhno število, ki sploh ne more predstavljati gradiva za analizo in posploševanje.

Med "sodno" ugotovljenimi vpletenimi je prišel na 121 kazenskih zadev le po eden.

Najbrž bi lahko prebrali še nekaj tisoč sodnih zadev več kot smo jih, da bi lahko naleteli po naših izhodiščih na več vpletenih. Toda spoznali smo, da se kazuistika začne ponavljati in da ne prihajamo do novih spoznanj, drugačnih od tistih do katerih smo prišli prej.

Nam se je pokazalo, da nekako povprečno vsak deveti spis oziroma sodba vsebuje podatke o osebah, ki nas zanimajo, in da s količino ne pridobivamo na vsebini. Zato smo opustili branje večjega števila spisov, ker nas dosegljivo zadovoljuje s svojo kazuistiko.

Resničnost življenjskih situacij, ki so pri nas danes izredno prepletene kaže, da je že težko kaj napraviti, ne da bi bilo pri tem udeleženih več ljudi, čeprav z različnimi vlogami in prispevki. Zato smo mislili, da se bo to ustrezno odrazilo tudi na sodišču. Kajti kriminalnost je podaljšana realnost na vsakdanji življenjski premici in sicer na tistem delu, ki se na njej začne z negativnim predznakom. Toda to se ne potrjuje z obravnavanjem tega življenja pred sodišči, kar vzbuja dvoje vprašanj:

- ali je to življenje prihajajoče pred družbenonadzorne mehanizme zaradi tega, ker je deviantno-drugačno, in zato bolj diskretno in zapleteno,
- ali pa družbenonadzorni mehanizmi tega življenja ne zajemajo takšnega kakršno je, in izpuščajo iz njega pomembne dele, ki so mu morda težko dosegljivi ali sploh nedosegljivi.

Zaradi omejevanja represije nad ljudmi se nam zadnje zdi, da je kar prav, da je tako. Toda ni prav, da premnogi ostajajo nedotaknjeni in da se z njimi nihče ne ukvarja.

c) Prostorska in časovna izhodišča

Že iz doslej povedanega izhaja predvsem dvoje:

- da smo morali podatke za "vpletene" iskati v obilnem gradivu z mnogo vloženega truda za relativno malo uspeha,
- da v nobenem primeru nismo mogli vnaprej predvideti, da bodo prav v določenem gradivu tudi podatki za naš namen.

Glede na to je bil naš cilj na vsak način priti do določene količine informacij o teh ljudeh, pri tem pa nam nista bila posebej pomembna niti čas niti prostor.

Toda ker so vsi človeški pojavi tako ali drugače vezani na čas in prostor, ima tudi naš "vzorec", če smemo zbrano skupino tako imenovati, svoje razsežnosti te vrste.

Zaradi bližine, dostopnosti, razpoložljivosti in hkrati tudi cenenosti, smo najprej prenesli iz arhivov "Višjega sodišča v Ljubljani" vse sodbe prve in druge stopnje na inštitut za kriminologijo, da bi jih prebirali in iz najdenih podatkov izpolnjevali ustrezne vprašalnike.

Pri tem smo morali upoštevati:

- določene motnje v dosegljivosti gradiva za čas pred začetkom pravosodne reforme (vštevši 1978),
- ovire, ki bi jih imeli če bi se odločili za najnovejše gradivo, kajti dosti zadev je še v pritožbenem postopku in zato nedokončanih in nepravnomočnih. To pa pomeni, da bi kar precejšnja količina kazenskih zadev izpadla,
- vmesni čas nam je najbolj ustrezal zato, ker gradivo ni prestaro, ker je skoraj v celoti v arhivu in ker ni bilo bojazni, da bi nas motili s posegi v gradivo zaradi kakšnih intervencij subjektov kazenskega postopka.

Območje Višjega sodišča v Ljubljani je tudi dovolj veliko, saj obsega skoraj četrtno Slovenije (od Jesenic do Kamnika in Kočevja) s svojimi urbaniziranimi in ruralnimi predeli, tako da bi lahko obsegli pestro problematiko v etiološkem in fenomenološkem smislu po različnih vrstah kaznivih dejanj in po raznolikosti ljudi in še po marsikaterem drugem vprašanju. Za to območje smo zbrali podatke o vpletenih za leta 1979, 1980 in 1981.

Tabela 1: Podatki o vpletenih iz gradiva Višjega sodišča v Ljubljani za leta 1979-1981

Leto	štev. spisov	število zadev z vpletenimi
Skupaj	5335	502
1979	1875	184
1980	1819	147
1981	1641	171

Iz območja Višjega sodišča v Ljubljani smo za tri leta iz vseh zadev, ki so bile v pritožbenem postopku, zbrali 502 zadevi v katerih so bili "vpleteni". Ker pa smo imeli vtis, da je to vendarle premalo in da bi morda kazuistiko še bolj popestrili če bi upoštevali še kakšno drugo območje Slovenije z morebitnimi drugačnimi sociokulturnimi navadami, etničnimi posebnostmi, načini življenja, reagiranjem in nenazadnje z drugačno kriminalno problematiko, smo za ista leta pregledali še ustrezno enakovredno gradivo z območja Višjega sodišča Celje. Pri tem je bilo ugotovljenih še določeno (toda ne veliko) število primerov.

Tabela 2: Podatki o vpletenih iz gradiva Višjega sodišča Celje za leta 1979-1981

Leto	štev. spisov	število zadev z vpletenimi
Skupaj	781	70
1979	238	25
1980	242	27
1981	301	18

Dodatni trud ni obrodil posebnih sadov. Tisto ker je bilo za nas največ vredno, je bila prepričanost o tem, da tudi če naredimo več, ne bo veliko prispevalo k vsebini podatkov za jasnejšo predstavo o ljudeh, ki jih raziskujemo.

Z natančnim pregledom več tisočev sodnih zadev (6.116) smo našli podatke o vpletenih pri 572 kazenskih postopkih. Toda to ne predstavlja 572 oseb, ampak zadev, pri katerih je poleg žrtev in storilcev, udeležena še ena ali več drugih oseb.

Tabela 3: Zadeve s številom vpletenih

Število vpletenih v posamezni zadevi	štev. zadev	struktura
Skupaj	572	100
1	402	70,3
2	69	12,5
3 in več	101	17,6

Drugače, toda samo približno ocenjeno, je bilo v 572 kazenskih zadevah najmanj 843 oseb, ki so v nekem smislu pomenile "vpletene".

Če je čas opazovanja kolikortoliko posrečen, glede na nemožnost drugačne odločitve, je morda najti ugovore glede območij. Zajeli smo predvsem Gorenjsko, Dolenjsko in del Štajerske, ali bolje rečeno osrednjo Slovenijo. V naš vzorec pa nista vključena Primorska in Prekmurje. Ker gre za začetno in vsebinsko naravno raziskavo smo mislili, da ni treba "pokrivati" vse Slovenije, kajti tudi morebitni ekološko značilni razločki, niso bili v središču naše pozornosti. Le-teh še pri žrtvah in storilcih ne poznamo dovolj, kaj šele pri "tretjih", ki so lahko pomembne, toda pretežno vendarle ne tako ključne figure, četudi v "kriminalni trojici".

d) Uporabljen sredstva

Pri tem je mišljen predvsem instrumentarij za zbiranje podatkov in moči za to dejavnost.

- Instrumentarij in viri

Kot temeljni instrumentarij je bil vprašalnik, ki je bil sestavljen po preizkusu zbranih podatkov.

Že pri raziskavi "Uboji na Slovenskem" smo se prepričali, da sodni spis ni najbolj primerno gradivo iz katerega bi lahko pričakovali več podatkov o žrtvah kaznivih dejanj. Že žrtev igra v sodnem postopku manj pomembno vlogo, ki se ji ne daje posebne pozornosti in tudi kasneje nihče, razen organov za notranje zadeve, ne ve dosti o oškodovancu. To je nasploh velika pomanjkljivost sodne kazenske statistike in družbeno nadzornih mehanizmov. To še vedno potrjuje, da jih zanima predvsem le storilec kaznivega dejanja in zato, tudi z žrtvijo ne gre zgubljeni dosti časa in naporov. Toda v samozaščitno naravnani družbi bi se morali obrniti predvsem tudi k žrtvi. O njej bi morali več vedeti in znanosti, ki se ukvarjajo s kaznivim dejanjem, bi morale enakovredno preučevati tako storilca kot žrtev kaznivega dejanja.

Zaradi tega sodni spis, vštrevši sodbo, ne more vsebovati več podatkov o vpletenih kot o žrtvah, razen v tistih zadevah, v katerih so tretji kot napeljevalci, pomagači in organizatorji tako očitno udeleženi pri dejanju, da jih zadeva določena stopnja krivde in kazenske odgovornosti. V tem pogledu ni bojazni, da o njih ne bi bilo podatkov, ker jim tudi sodišče pripisuje take vloge in jih na ta način napravi "vidne".

Dosti slabše je v tistih primerih ko udeležencem ni priznana v psihološkem, čustvenem, socialnem ali kakem drugem smislu takšna vloga, ki je v ospredju našega raziskovanja. Naš namen je torej znatno širši od kazenskopravno teoretične določitve meja, v katerih je udeležba v ožjem smislu pojem, ki opredeljuje, kdo naj bi bil pomagač in napeljevalec in kdo to ni več, čeprav ga morda v moralnem smislu sploh ne bi mogli prezreti.

V ustreznem vprašalniku smo zato upoštevali samo tiste podatke, ki so se o "vpletenih" pojavljali dosledno in opustili vse tisto kar je bila lastnost manjšine ali redkost posamezne zadeve. Pomanjkljive, toda ne uniformne okoliščine uporabljamo za opisovanje, ne pa za statistično-matematične namene. Ob taki ostri selekciji podatkov za sestavljanje vprašalnika, je ostalo le 10 vprašanj iz katerih smo kasneje izvedli 19 variabel, ki zadevajo: kaznivo dejanje, število vpletenih v zadevi, spol, ali je bila vpletena oseba poznana storilcu, žrtvi, obema ali nepoznana, opis prispevkov vpletenega, komu v korist je deloval vpleteni (storilcu, žrtvi, sebi, nobenemu), kakšno korist je iskal, način vpletanja, vrste škode, storjene s kaznivim dejanjem, ali ga je zadel sodni ukrep itd.

Ugotavljali smo tudi: kaj je vpleteni nasproti storilcu in žrtvi, pogostnost razmerij z enim ali drugim, kraj vpletanja, alkoholiziranost v dejanju in motiv vpletenega. Več iz še/^{tako}skrbno branega gradiva nismo mogli "izluščiti".

Drug del podatkov so bodisi izvlečki iz sodb ali kopije posameznih strani sodb, ki zadevajo besedilo, kakorkoli pomembno za raziskavo. Iz tega je bilo mogoče "reproducirati" ustrezno kazuistiko, bodisi za dokazovanje posplošitev bodisi za ilustriranje posameznih primerov.

Nekaj manj od polovice zadev vpletenih (ali natančneje 225 ali 39,3 %) je bilo takih, za katere se nam je zdelo vredno besedilo šodb kakorkoli ohraniti za raziskavo. Kakorkoli bo to gradivo uporabljeno, bo to storjeno diskretno, anonimno in le z navedbo zaporedne številke vira, posebej označenega v naši dokumentaciji (glej v naslednjih poglavjih navedene primere).

Naslednji, ne tako nepomemben vir informacij o pojavu, je bilo ustrezno pisanje v strokovnih revijah, tako domačih kot tujih, ki prinašajo opise primerov pretežno kriminalističnega raziskovanja zadev, v katerih so vpleteni udeleženci, ki nas zanimajo ali pa osebe, ki so jim podobne po svojih vlogah.

Marsikdaj je bilo mogoče zbrati iz občasnih poročil družbenonadzornih mehanizmov, ki obveščajo pristojne, dejavnike o zadevah tekočega preiskovanja, pregona in sojenja posameznikov. Ta poročila so nam zlasti omogočala ostajati v stiku s trenutno problematiko. Kajti raziskovalec vedno čuti vrzel med fazo zbiranja informacij in fazo pisanja elaborata, ki sta čestokrat časovno odmaknjeni ena od druge pa se je vmes lahko marsikaj pomembnega zgodilo, kar raziskovalcu, ki ne piše samo za preteklost, ne bi smelo uiti.

Podoben vir, prav tako pomemben za zapolnjevanje nastajajočih vrzeli, so časopisne vesti v črni kroniki, ali posamezne zadeve obravnavane v tednikih iz Slovenije ali od drugod, ki neredko zavzeto, senzacionalistično ali enostransko, prilagojeno okusu določenih bralcev, obširneje opisujejo posamezne primere. Tako npr. iz družinskega življenja, iz ljubezenskopolnih razmerij, o stanovanjskih konfliktih, o gospodarskoposlovnih aferah, o narkomanskih zadevah itd. Pri teh in podobnih obvestilih v javnih občilih pogosto sploh ne gre brez "tretjih", "vpletenih", "opazovalcev" itd.

Zelo veliko pa je bilo mogoče pridobiti s proučevanjem strokovnoznanstvene literature, ki kakorkoli načenja razmerja med ljudmi in uveljavljanje posameznika v skupini in njegove vloge v njej. To pa že sodi v uporabljeno literaturo, ki je sestavina vsakega raziskovanja, kar sploh ni treba posebej poudarjati.

- Anketiranje oziroma zbiranje podatkov

Ne samo varčevalni ukrepi, ki jih seveda pravtako ne gre zanemariti pri omejitvah, ki se vsiljujejo pri raziskovalnem delu s svojo neizprosno in včasih tudi s svojo škodljivostjo, marveč sama zahtevnost "iskanja" (v pravem smislu), so narekovali, da smo vse delo opravili sami, doma, v inštitutu.

V pričujoči študiji je šlo za delo pri katerem je potrebna motiviranost. To pa ima predvsem tisti, ki bi rad nekaj napravil, ne glede na ovire, naravo dela in žrtvovanje. Zato sta nosilec raziskovalne naloge in sodelavka-višja knjižničarka v inštitutu prebirala na desetine tisočev strani sodne kazuistike, nosilec raziskovalne naloge pa je nato sam izpolnjeval vprašalnike in napravil izvlečke. Če delo ne bi bilo tako zastavljeno, bi verjetno "ujeli" še znatno manj "vpletenih" kot smo jih in raziskovanje bi bilo nekajkrat dražje.

5. Organizacija raziskovalnega dela in obdelava gradiva

Doslej še ni bilo, ne pri nas ne na tujem nobenega viktimološko-kriminološko naravnane raziskovanja vpletenih. Še največ, kar smo poudarili, so napravili v kazenski teoriji o udeležbi, ki pa ima svoj namen in seveda svoj domet.

Kljub priporočilom prvega mednarodnega viktimološkega simpozija v Jeruzalemu, da naj bi v okviru viktimologije posvetili pozornost tudi "tretjim" ali kakim drugim osebam, ki se pridružujejo kriminalnemu paru v genezi kaznivega dejanja, ni prišlo do tega, da bi se kdo lotil tega področja. Zato je pisec, ki je v določenem obsegu tudi sprožil ali vsaj prispeval k tovrstnem razmišljanju, predložil zamisel te raziskave usmerjenemu raziskovalnemu programu RSS še v času, ko so imele raziskave v tem okviru "bodisi namen povečati znanje v določeni znanstveni vedi bodisi prispevati in poglobljati temeljno znanje predvsem tam, kjer smo že dosegli mednarodno pomembne rezultate"¹⁹.

¹⁹ Metodološka izhodišča za oblikovanje in ocenjevanje predloga usmerjenega raziskovalnega programa, Raziskovalec 11, 1981, 7, s. 366-367.

Predlog je bil sprejet in raziskava začeta v zaostrenih razmerah stabilizacije in pomanjkanja denarja nasploh, za raziskovanje pa še posebej. Te razmere so nujno vplivale tudi na zmogljivosti raziskovalne organizacije, upoštevajoč njen gmotni položaj, koliko sredstev lahko vloži v posamezno raziskovanje itd. Glede nato smo uporabili način, ki je bil finančno in deontološko najbolj optimalen, upoštevajoč pri tem:

- da gre v glavnem za docela novo raziskovanje, ki je v nekem smislu, kot pravi Sheleff²⁰, morda vendarle pionirsko;
- da nobeno raziskovanje ni popolno, še zlasti ne če je prvo, če orje ledino in če se nima na kaj opirati iz preteklosti;
- da bodo, kolikor se odpira s tem novo področje, in zdi se da to ni daleč od resnice, potrebna še nešteta druga raziskovanja, ki se bodo morala lotevati vpletenih z dinamičnih in interpersonalnih izhodišč kazenske trojice, po vrstah njihovega prispevka, po vidikih viktimiziranja, po oblikah vpletanja, po udeležbah posameznih vrst kaznivih dejanj itd.

Te okoliščine, všteti razpoložljivost ustreznih podatkov v sodnem spisu, so narekovale naše organizacijske prijeme, da so bili takšni kot smo jih opravili.

Ključno zanje je bilo, da so bili izvršeni v inštitutu za kriminologijo z lastnimi silami, kar je bilo zamudno in omejujoče glede na to, da se ni bilo mogoče posvečati čemu drugemu, toda hkrati koristno, ker je pisec ob branju, prelistavanju in izpisovanju gradiva, izpolnjevanju vprašalnikov, s sestavljanjem šifrantov, selekcioniranjem podatkov itd., sam neposredno prišel do velike količine informacij in znanja o življenju kriminalnega sveta in o vlogi "tretjih" še posebej.

Iz spoznavanj kriminologije in viktimologije, kazenskega materialnega prava in deloma prenekaterih drugih disciplin, ki jih kakorkoli uporabljamo za pojasnjevanje človeškega odklonskega vedenja, je bilo mogoče

²⁰ glej opombo pod 15.

spoznati, da so "vpleteni" kot smo jih operacionalno poimenovali v nepravni znanosti res še nedotaknjeno področje. Nihče jim ne pripisuje posebne pozornosti. Kriminologija in viktimologija se končujeta s kriminalnim parom, razen tega za ti dve znanosti ne obstoja skoraj ničesar več. Ta konfliktnost je v interpretaciji dinamičnosti interakcij med trpečim in njegovim storilcem tako flagrantna, da je mogoče protagonistom mnogih, sicer zanimivih, ustvarjalnih, teoretično domiselnih in še kako drugače hvalevrednih pisanj očitati, da kriminalnega življenja ne poznajo dovolj dobro.

To raziskovanje pa želi dokazati, da korenin ali vzročnosti za kaznive posledice pogosto sploh ne gre iskati v razmerjih med mučiteljem in trpečim, ampak izven njiju in da sta neredko sredstvo ali igrača tretjih, ki so ključ za razumevanje življenja kazenske dvojice, če je to sploh lahko še kazenske dvojica. Ta dva največkrat sploh ne bi bila to kar sta postala, če ne bi bilo drugih, ki so ju potisnili v to, da so iz njiju napravili to kar sta, in če ne bi bilo tretjih oseb sploh ne bi bilo posledic, kakršne so nastale.

Če je to tako, potem v marsičem zgubljaajo na svoji vrednosti spoznanja, ki zadevajo tako žrtev kot storilca kaznivega dejanja. Kaže se novo področje, ne le raziskovanja, ampak tudi znanja, ki ga bo morda treba posebej "nazvati" kot celoto ali sestavino neke celote (kriminologije, viktimologije itd.).

Da bi globlje prodrli v problematiko vpletenih, smo se poleg vsega lotili še pregleda kazenskopravnih teorij "udeležbe v ožjem smislu". Pokazalo se je, da je bila to zelo koristna odločitev, čeravno seveda ne sodi v viktimološkokriminološko pisanje. Toda lahko zelo dopolnjuje in razširja pogled na zapleteno problematiko oseb, ki sodelujejo in prispevajo k posledici kaznivega dejanja pa niso oškodovanec in storilec niti sotorilci. V kazenskem pravu imajo svoj pomen. Na viktimološko-kriminološkem področju pa jim ga moramo šele zagotoviti in verificirati.

Iz šifriranih vprašalnikov smo nato pripravili kodirne liste, na katerih so bili prepisani podatki za 572 zadev kot predloga za prenos na računalniške medije.

Na ta način zbrani podatki pa niso ključno gradivo za analizo in pojasnila. Statističnomatematične metode so nam le določeno dopolnilo k tistemu, do česar smo prišli z branjem desettisočev strani sodnih spisov. Za to raziskovanje so najbolj pomembna spoznanja, do katerih smo prišli s seznanjanjem vsebinske dejavnosti vpletenih v genezi kriminala in njihovo sodelovanje v njem do posledice. To pa je včasih zelo težavno izraziti s številkami in vkalupljati v skupine s sorodnimi značilnostmi, kajti človeško delovanje je takšne narave, da je vsako lahko edinstveno in neponavljivo, če to le hočemo tako videti.

Neglede na to pa v raziskavi uporabljamo nekatere statistične metode, kot so: strukturna števila, hi kvadrat, faktorska analiza itd.

Ne bi bilo prav, če ne bi sem ter tja iz kazuistike kazenskega pravosodja predočili posameznega primera za ilustracijo naših spoznanj in morda tudi zato, da bi potrdili pomen "vpletanja" v življenje drugih. In sicer ne le v kriminalnem vedenju, ampak kakorkoli. Kajti vsakdo je pri svojih odločitvah pod vplivom koga drugega in le redko se dogaja, da bi posledice lahko v celoti pripisali samo akterju in škodo samo žrtvi.

6. Hipoteze

Ob začetnem raziskovanju na teoretično skoraj docela neobdelanem področju, skoraj ni smotrno postaviti preveč hipotez, marveč le tiste, za katere je mogoče z večjo gotovostjo pričakovati, da bi jih uspeli verificirati. To toliko bolj, ker v domači in tudi razpoložljivi literaturi nismo zasledili, da bi se kdo na tak ali drugačen način ukvarjal s tem področjem. Res, da je pretok informacij v zadnjih letih na področju znanosti močno oviran in omejen, toda tudi pregled recenzij in prikazov novega znanja ne kaže, da bi koga pritegovali takoimenovani "vpleteni".

Tudi napeljevalcev, pomagačev, provokatorjev, organizatorjev itd. niso raziskovali ne v kriminološkem ne v viktimološkem smislu s kakšnim posebnim zanimanjem.

Do konca tega pisanja bomo morali še utemeljiti pomisleke zakaj tako. Za zdaj samo toliko, da je vendarle nekoliko presenetljivo, da ostajajo pomembna etiološka vprašanja v ozadju in da se še vedno sodobna znanost o storilcu in kaznivem dejanju zadovoljuje izključno s preučevanjem dinamike razmerij med storilcem in žrtvijo.

Taka naravnost res izhaja iz razmerij, pri katerih razen "kriminalnega para" ni drugih udeležencev, bodisi pri personalizirani bodisi pri nepersonalizirani kriminaliteti. Toda teorije, ki izhajajo iz tega zornega kota, lahko padejo ali se močno rahljajo, če ta dva nista edina protagonista v nastanku posledice. Vsa dosedanja izhodišča pa kot da ne vidijo vloge drugih, ki jim je kazenskopravna znanost že zdavnaj dala svoj poudarek, vendarle s svojega zornega kota.

Neobdelanost tega področja ali pa nezanimanje zanj dokazujeta še vedno dokajšnjo zaverovanost kriminologije v storilca in viktimologije v žrtev. Kažeta na ozko poklicno in strokovno naravnost ustreznih teoretikov in raziskovalcev, tradicionalnost v mišljenju in nepoznavanje drugih strok, zlasti pa prava, socialne psihologije in še posebej psihologije skupine itd.

V tej raziskavi smo računali s temi pomanjkljivostmi, ki naj jih seveda odpravi prihodnost razmišljanja o "vpletenih".

Naše hipoteze v glavnem izhajajo že iz namena raziskovanja. Glede na to pa bi poudarili zlasti naslednje.

- Storilec in žrtev pri veliko kaznivih dejanj nista edina udeleženca v dinamiki razmerij in nastanku posledice dejanja.
- V njuna razmerja se, odvisno od narave kaznivega dejanja, vpletajo še druge osebe in sicer v katerihkoli fazah: pred, med in po posledici. Te osebe so čestokrat edini razlog, da je do posledice sploh prišlo, ali pa imajo v dinamiki razmerij svoj prispevek, od čisto neznatnega do najbolj pomembnega.

- Glede na to jih ni mogoče zanemariti v etiologiji katerekoli deviantnosti in jih moramo upoštevati, kajti sicer spregledamo tistih del ozadja, ki presega problematiko "kriminalne dvojice".
- Nedopustno je, v vseh primerih v katerih udeleženci preraščajo vloge oškodovanca, storilca ali sotorilca, viktimo ali kriminodinamiko omejevati le na splet odnosov med njima, če v njihova razmerja kakorkoli vstopajo "tretje osebe" ali "vpleteni" s svojimi fizičnimi, materialnimi, zlasti pa s psihološkimi, čustvenimi in drugimi prispevki.
- Tega ni mogoče spregledati niti v normalnem vsakdanjem življenju kaj šele, če se njihov pomen škodljivo izraža na asocialnem in antisocialnem področju. Zaradi tega ne sme ostati zunaj pozornosti nobena izmed znanosti, ki se ukvarjajo s človeškim deviantnim vedenjem.
- Vpleteni imajo svoj pomen, ne le pri personalizirani kriminaliteti, ampak tudi pri različnih oblikah nepersonalizirane.
- Ni nujno, da so vpleteni v razmerju z obema v kriminalnem paru, možne so različne variable bodisi na strani storilca bodisi na strani žrtve, bodisi tako, da ima vsak svojega ali celo več "prišepetovalcev" itd. Zanje je ključno, da ne dopuščajo razvoj razmerij samo "kriminalni dvojici".
- S svojim delovanjem se vpletajo v različne razsežnosti viktimizacije, od primarne prek sekundarne do terciarne. Čeprav je primarna viktimizacija najbolj vidna pa sta ostali dve možnosti znatno bolj zapleteni in še posebej vredni pozornosti.
- Če je mogoče navedene hipoteze potrditi, potem se nakazuje tretja dimenzija, ki kazensko dvojico (penal couple) razširja v njihovih vlogah v trojico in celotni splet dogodka moramo poleg kaznivega dejanja kot zunanje najbolj očitne manifestacije neke konfliktnosti, obravnavati v pomenu dinamike vlog med žrtvijo, vpletenim in storilcem.
- Glede na to se ponuja vprašanje, ali se v kriminologiji in viktimologiji ali poleg njiju, odpira skupek znanja, ki ga je treba zaradi posebnosti področja zastaviti in pojmovati posebej in kako.

II. KAZENSKOPРАВNA PROBLEMATIKA UDELEŽBE V OŽJEM SMISLU

Čeprav ta raziskava v nobenem pogledu ne goji pretenzij obravnavati kazenskopravno problematiko "vpletenih", ki nekako sodijo v področje "udeležbe", pa vendar ni mogoče mimo rešitev, ki jih ponujajo tovrstne teorije.

Na zapletenost sodelovanja pri kaznivem dejanju opozarja že neenotnost teorij in njihova raznovrstnost, še posebej pa različnost razlag posameznih vlog. Od tod tudi pri vsakem vprašanju več teorij bolj ali manj uspešno zastavljenih, toda vsaki, tako tu, kot pri marsikaterem drugem pojasnjevanju človeškega vedenja, uspeva razložiti le določen obseg področja, skoraj nikoli pa ne vsega. Čeprav več teorij pojasnjuje več vprašanj pa vendarle obstajajo vrzeli, ki jih čestokrat zapolnjujejo z izjemnimi rešitvami ali odstopajo od splošnih izhodišč. Toda nekatera med njimi so uporabnejša od drugih, dajejo več možnosti za vsakdanjo rabo, saj že dolgo vemo, da za prakso ni boljšega kot dobra teorija.

To raziskovanje, ki ni pravno teoretično zastavljeno, si ne more kaj prida pomagati s pravno znanostjo o udeležbi. Toda po drugi plati tudi ne more mimo nje, ne da bi vsaj v skopih obrisih predstavilo nekaj ključnih problemov položaja "vpletenih" s pravne strani. To je potrebno toliko bolj, ker se je kazensko pravo zdavnaj pred drugimi nepravnimi disciplinami, in to čisto iz vsakdanjih praktičnih potreb, moralo ukvarjati z ljudmi, ki niso bili storilci kaznivih dejanj, pa so imeli z njim in poleg njega pri povzročitvi posledice določene vloge.

Če je bilo v kazenskem pravu tako, pa se v drugih lotevanjih nepravnih disciplin do nedavnega sploh niso zanimali za prispevke tistih, ki bi poleg žrtve in storilca imeli kakšen pomen za storitev kaznivega dejanja. Celo žrtve kaznivega dejanja so nepravne znanosti s področja družboslovja začele intenzivneje obravnavati komaj sredi 20. stoletja, medtem ko se pravo ukvarja z nekaterimi vlogami in položaji, ki niso neposredno storilčeve verjetno vsaj dvetisočletji, verjetno pa še več. Tako se je godilo z žrtvijo, z udeleženci pa je v nepravni disciplini še slabše. Zanje se skoraj nihče ni zmenil.

V tej raziskavi se zato kaže potreba po krajšem prikazu problematike udeležbe zlasti v naslednjem:

- Zaradi približne predstavitve problematike, ki je, čeravno še ne docela dognana, dokončna in enotna, vendarle v kazenskem pravu še neobdelana.
- Zaradi boljšega razumevanja vlog, ki jih dobivajo posamezniki s sodelovanjem pri kaznivem dejanju.
- Zaradi morebitnega pojasnjevanja razločkov med udeleženci v kazenskem pravu in vpletenimi po nekih drugih izhodiščih.
- Zaradi kasnejšega razmejevanja vlog tistih, ki niso storilci in sotorilci kaznivih dejanj, pa so njihovi prispevki vendarle tolikšni, da se je treba z njimi ukvarjati. To še toliko bolj, ker so merila lahko zelo spremenljiva in čestokrat odvisna od ugotovljivosti ustreznih podatkov, in
- Nenazadnje tudi zaradi tega, ker je za vsako smotrno zastavljeno dejavnost v sedanjosti treba vedeti, kaj je bilo prej in kakšno je bilo tisto.

Kazensko pravo si skuša s teorijo o udeležbi v ožjem smislu predvsem ustvariti meje kaznivosti. V tem so njegove teorije bolj ali manj restriktivne in prilagojene določenemu praktičnemu namenu. Z njimi se želi naravnovati represijo le na določene ljudi, ki so morda res pozornosti najbolj potrebni. Nas, v tem raziskovanju ne omejuje ta razsežnost, čeravno nas kazensko pravo opozarja na marsikaj in nas hkrati poučuje. To raziskovanje v bistvu nadaljuje z namenjanjem pozornosti tistim, ki jih kazensko pravo pretežno ne zadeva več, ker so s svojimi prispevki, po njegovih teorijah, večinoma izven obsega odgovornosti in kaznivosti. Nas pa zanimajo tudi etičnost, moralnost, čustvenost, dominantnost, manipulativnost in drugo v vlogah vpletenih in sodelujočih. Torej znatno širša problematika, s čemer pa ni rečeno, da se ne prekriva s kakšnim področjem, ki sicer sodi v kaznovalno sfero.

S tako razmejenim lotevanjem udeležbe, ki naj bo le določeno dopolnilo za obravnavanje vpletenih, seveda ne gre pričakovati popolnosti pogledov kazenskopravnega znanja, marveč podaja le najbolj nujen pregled.

1. Kazenskopravne teorije o udeležbi

V kazenskopravni teoriji obsega tako imenovana udeležba tisto sodelovanje pri storitvi kaznivega dejanja, ki ne pomeni storilstva. S posameznimi teorijami skušamo pojasnjevati intenzivnost skupnega "delanja" kakšnega dejanja in določiti prispevek posameznega participanta glede na to, kakšna je pri tem njegova vloga. Zato razločujejo storilstvo od udeležbe.

Za "udeležbo" je pomembno predvsem to, da je odvisna od obstoja glavnega dejanja in od tega ali je sploh do njega prišlo, oziroma ali je kaznivo dejanje izvršeno. Za osebo, ki je "udeležena" je značilno to, da "smo uresničitev zakonskega bitja dejanja prepusti drugemu, glavnemu storilcu"²¹ pri čemer pa svoje dejavnosti omejuje na tista področja, ki niso neposredni pogoj (conditio sine quo non) za uresničitev kaznivega dejanja.

Zaradi tega je, kot pravijo, razloček med storilstvom in udeležbo kvalitativen.²² Delovanje v udeležbi ni kaznivo dejanje, ker gre za dopolnilne dejavnosti, ki niso ključne za nastanek posledice, glavni akter še vedno ostaja storilec, kajti udeleženci sodelujejo predvsem pri tujem, ne pa pri svojem kaznivem dejanju. Odtod spoznanje, da je udeležba kaznivo delovanje, le sodelovanje v dejanju drugih. To pa zopet poraja vprašanje, kakšno mora biti to glavno dejanje, od katerega je odvisna ocena udeleženčevega ravnanja, njegov pomen in vloga, ter s tem nenazadnje tudi kaznivost oziroma "kako in s čem utemeljiti kazensko odgovornost udeleženca, na kaj ga je treba vezati",²³ itd.

Poleg storilca kaznivega dejanja so torej lahko še napeljevalci, pomagači in organizatorji. Dejanje je eno samo. Storilec ga je storil, ostali pa so k temu prispevali, in sicer vsak na svoj način. Zato je "njihov obstoj odvisen od eksistence glavnega storilca in temeljnega kaznivega dejanja".²⁴

²¹ Bačić: O suizvršilaštvu, s. 25

²² Bavcon, s. 235

²³ prav tam

²⁴ Kalčič, s. 25

Prispevke napeljevalca, pomagača in organizatorja vrednotimo po njihovih "zaslugah za to, kar so zagrešili"²⁵. "Najsplošnejše lahko rečemo, da je treba stopnjo odvisnosti določiti tako, da na strani dejanja glavnega storilca upoštevamo tisto kar je nujno, da neko delovanje, ki samo po sebi še ni kriminalno, dobi tisto kriminalno vsebino in pomen s tem, da se s temi dodatnimi pogoji ne ovira tisto življenjsko, naravno, logično razmerje med kategorijo storilstva in tistim, kar je vsaj udeležba pri dejanju neke druge osebe".²⁶

Glede na to v teoriji udeležbe ugotavljajo predvsem naslednje:

- kakšne dejavnosti je treba upoštevati v pojmu udeležbe pri storilcih kaznivega dejanja in kako jih kaznovati;
- kako jih razvrščati po njihovem prispevku in temu ustrezno vrednotiti.

Teoretična izhodišča izhajajo iz spoznanja, da ima vsako kaznivo dejanje svojo objektivno in svojo subjektivno plat. Za prvo je pomembno dejanje, za drugo pa je ključen njegov storilec. Za kaznivo dejanje so torej važne fizične in objektivne sestavine, za drugo pa psihične ali subjektivne. Na prvem temelji t.im. monistična ali unitaristična teorija, na drugem pa pluralistična, kot vmesna stopnja pa je znana teorija samostojnosti udeležbe.²⁷

V glavnem pa na gornjih dveh zamislih temelji več teorij o udeležbi, čeprav v sodobnem kazenskem pravu uporabljajo predvsem dve, to sta:

- teorija o odvisnosti ali akcesornosti udeležbe, in
- teorija o samostojnosti ali principalnosti udeležbe.

Na splošno pa največkrat naletimo na naslednje teoretične poglede na udeležbo.

- a) Odvisnost udeležencev od glavnega storilca in temeljnega dejanja, je podlaga za teorijo o izposojeni kaznivosti in teorijo o odvisnosti udeležbe.

²⁵ Sever, s. 133

²⁶ prav tam, s. 5

²⁷ glej več o tem, Sever s. 136

- b) Teorija o neodvisnosti udeležbe zavisi od odgovornosti vsakega posameznika in njegovega prispevka v dejanjih. Vsakdo odgovarja za tisto, kar je storil neodvisno od drugih. Kaznivo dejanje je sicer eno, je pa posledica sodelovanja več oseb.
- c) Teorija o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju pa izhaja iz dosledne individualne odgovornosti za tisto, kar je vsakdo storil s svojim kaznivim dejanjem. To pomeni, da je kaznivih dejanj toliko, kolikor je oseb, ki so po svojih prispevkih vanj vpletene.

Teorije o izposojeni kaznivosti, teorije o odvisnosti udeležbe in teorije o neodvisnosti (ali samostojnosti) so unitaristične, medtem ko je teorija o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju pluralistična.

Po unitarističnih (monističnih) koncepcijah udeležbe je storjeno eno samo kaznivo dejanje, čeprav je pri njem sodelovalo več oseb, in čeprav so bili njihovi prispevki različni. Vsi so namreč sodelovali tako, da so uresničili eno samo dejansko stanje kaznivega dejanja.

Toda znotraj tega se vendarle razločuje med storilstvom in udeležbo, med sosterilstvom in različnimi oblikami udeležbe, pri čemer je vedno treba vedeti, kdo je storilec ali sosterilec, kdo udeleženec in znotraj tega, kakšne vrste udeleženec (napeljevalec, pomagač, organizator).

Ker nas zanima le udeležba, je potemtakem zelo pomembno spoznavati ravnanja vpletenih v dejanja, ki pomenijo prispevanje, svetovanje, navdihovanje, napeljevanje, spodbujanje, prišepetovanje, zapeljevanje, provociranje in vrsto drugih dejavnosti, ki so čestokrat nevidne, toda tako močne, da drugi nekaj stori, kar sploh ne bi, če v ozadju ne bi stali ljudje kot nekak "spiritus agens" in ga potiskali v nesrečo in kriminalnost.

Udeležbena dejavnost se nakazuje kot spremljevalec storilstva, kot obrobno delovanje, kot nekaj kar ni tako pomembno, pa je vendarle tolikšno, da prihaja v marsikaterih primerih v "kriminalno cono". In to včasih tako daleč, da se je treba vprašati koliko, če sploh, odgovarjajo napeljevalci, spodbujevalci, navdihovalci, pomagači itd., za tuje de-

janje, za delovanje, ki so ga povzročili, čeprav se pogosto sploh niso zavedali kakšne utegnejo biti posledice.

Udeležba je torej posebna kategorija sodelovanja v kriminalu, ki dobi-va svoje življenje šele s storitvijo kaznivega dejanja.

a) Teorije o odvisnosti udeležbe

Najpomembnejše za teorijo odvisnosti ali akcesornosti je to, da šteje od večjega števila oseb storjeno kaznivo dejanje, za eno samo ravnanje. To dejanje pa je ne glede na druge vloge tisto, ki ga je napravil, kdor je uresničil predpisano dejansko stanje kaznivega dejanja.

Po tej teoriji kakršnakoli udeležba ni samostojna oblika kriminalitete, ampak je vsebovana v storitvi kaznivega dejanja. Udeležbe torej ni mogoče uvrščati v storitev, ker je med storilcem ali storilci oziroma sosterilci in med (drugimi) udeleženci velika razlika. Udeležbene dejavnosti so glede na to nekakšne spremljajoče dejavnosti. Ne predstavljajo dejanskega stanja izvrševanja kaznivega dejanja, ampak nekaj kar je "izven njega, pred njim, bodisi po njem".²⁸

Iz takega izhodišča je potemtakem nujno, da napeljevanje, pomoč itd. niso to, kar naj bi bili, če ni prišlo do kaznivega dejanja. Po tej teoriji udeležba ni samostojna kategorija, ker dobiva svojo moč in pomen samo iz storjene posledice, s katero se povezuje. "Akcesornost, oziroma odvisnost udeležbe, ne pomeni ničesar drugega kakor izposojenost njene kaznivosti".²⁹ Torej je v celoti odvisna od storilca, če je kaznivo dejanje storil, če ga pa ni, potem je vse drugo kar je bilo poskušano v tej smeri, ostalo brezpredmetno, ker ni pripeljalo do nobenih posledic.

Toda udeleženec bo odgovoren za svoj prispevek, če bo storilec nekaj storil in sicer le za svoje, ne pa za storilčevo ravnanje. Ravnanje udeleženca postane kaznivo, ko ga je poskusil ali storil glavni - torej končni akter.

²⁸ Sever, 207

²⁹ prav tam

Podrobnosti različnih smeri, stopnjevanosti, ekstremnosti in drugih posebnosti za naš namen ne obravnavamo posebej, čeravno je prav s tem v zvezi dosti pomislekov in dopolnil, hkrati ko je znano, da nobena teorija o udeležbi ne rešuje vseh vprašanj zadovoljivo. Ta teorija pa je precej razširjena in v kazenskem pravu dokaj priznana.

b) Izposojena kaznivost udeležbe

Teorija je dokaj stara. Izhaja iz spoznanja, da so udeleženci po svojih dejanjih kriminalni, če jim glavni storilec posodi kriminalnost in kaznivost. Do tega prihaja, če kazenski zakonik določa neko dejanje kot kaznivo če so uresničene vse njegove sestavine. Po tem pravu je kaznivo dejanje samo ravnanje storilca "vsi ostali, osebe, ki niso storilci, pa kljub temu sodelujejo pri kaznivem dejanju kot udeleženci, niso storili ničesar kar bi bilo samo po sebi kriminalno in kaznivo".³⁰

Teorija ustvarja dosti težav, predvsem zaradi tega, ker so udeleženci kaznivi, če je za svoje ravnanje odgovoren glavni storilec. Če ni kazniv, torej ne stori kaznivega dejanja in kriminalnosti ne more posoditi drugim ter^{ti}/zato sploh ne morejo postati udeleženci.

V Franciji je stališče, v zvezi s to teorijo, da "je udeležba mogoča tudi pri kaznivem dejanju, ki ga stori neprišteven storilec ali tudi, pri katerem je kazenska odgovornost izključena zaradi drugih razlogov".³¹ Torej v teh primerih spregledajo storilca in dobe udeleženci ustrezno kaznivost.

Poleg te nedoslednosti so še druge neprijetnosti s to teorijo, ki se zlasti navezujejo na verižno udeležbo (kot npr.: nepeljevanje k napeljevanju, pomoč pri napeljevanju, napeljevanje k pomoči, pomoč pri pomoči), na neuspelo udeležbo ipd.

Prilagajanja morajo zato potekati do te meje, da je teorija o izposojeni udeležbi praktično težko uporabna, ne da bi pri tem sploh omenili, da se prenekatera izhodišča začenjajo upirati logiki.

³⁰ Kalčič, s. 37

³¹ Garraud, De Vabres, Vidag - Mognol v navedbi Kalčič, prav tam.

c) Teorija o neodvisnosti udeležbe

Teorija o neodvisnosti udeležbe je podobna teoriji o odvisnosti samo v tem, da šteje udeležbene prispevke, vštivši dejanje glavnega storilca, še vedno za eno samo kaznivo dejanje. Teorija o neodvisnosti ne priznava razločkov med storilci in udeleženci. Po njej je vsakdo odgovoren za tisto kar je storil, in to v obsegu in vlogi v kateri je deloval, neodvisno od tega ali je prišlo do kaznivega dejanja. Za monistično prevlado te teorije je pomembno to, da se ravnanje vseh sodelujočih, vštivši glavnega storilca, vendarle šteje za eno kaznivo dejanje, ne pa za več in za vsakega sodelujočih posebej.

Po tej teoriji je pomembna vzročna zveza med ravnanjem in posledico, pri čemer imajo vsi vzroki podobne vrednosti. Brez konkretnega ravnanja posameznika pa ne bi prišlo do posledice. Ker je potemtakem prispevek vseh podobno ali enako vreden, tudi nima smisla razločevati med storilci in udeleženci. Vsak je dal svoj prispevek k dejanju in brez njegovega deleža dejanje sploh ne bi nastalo. Zato so vsi skupaj in vsak posameznik posebej - storilci v kaznivem dejanju, pri katerem so kakorkoli sodelovali. "Temelj teorije neodvisnosti udeležbe je ravno v tem, da so pravno vsi sodelujoči izenačeni in enakovredni; vsi sodelujoči so storilci skupnega kaznivega dejanja".³²

Glede na to ta teorija sploh "ne uporablja konvencionalnih pojmov so-storilstva napeljevanja ali pomoči, marveč uporablja splošen izraz sodelovanje oziroma udeležba".³³ Med kaznive oblike sodelovanja zajema tudi vsak poskus napeljevanja ali pomoči, malomarno napeljevanje in pomoč³⁴ itd.

Po tej teoriji je storjeno dejanje skupen proizvod vseh sodelujočih, ki so med seboj do posledice v istem krivdnem razmerju.

Čeprav je ta koncepcija, ki ni v celoti prodrla v konkretno (Norveško) zakonodajo, vendarle modificirana, je povzročila najrazličnejše ugovore,

³² Kalčič, s. 101

³³ po nemškem prevodu: Rosenfeld, Urbye v navedbi Sever, s. 244

³⁴ Sever, s. 246

ker je udeležbo iz splošnega dela kazenskega zakona prestavila v posebni del, kolikor udeležbe sploh ni odpravila.³⁵

Menijo tudi, da je po eni plati kriminalno cono preveč zožila, po drugi pa preveč razširila³⁶, hkrati pa ji ni uspelo prodreti v kazensko zakonodajo v vidnejšem obsegu. Kolikor pa je, so ji kot udeležbeni teoriji, vendarle dali ustrezno mesto v splošnem delu kazenskega zakona.

d) Teorija o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju

V tej teoriji je vsebovan pluralistični koncept udeležbe, ki "vidi v prispevku vsakega posameznega udeleženca samostojno kriminalno količino, katere obstoj ni odvisen od dejanja glavnega storilca in ki tudi glede pravne kvalifikacije uživa samostojnost. Dejanja udeležencev šteje ta teorija za njihova dejanja, ne pa za sodelovanje pri tujem dejanju".³⁷

Po izhodiščih teorije o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju, je vsak prispevek udeležencev samostojen, relativno ločen od posledice skupnega sodelovanja. Zanja je pomembno predvsem, kaj je vsak udeleženec sam hotel in kaj je sam storil, neodvisno od drugih. To teorijo ne zanima končni rezultat. Glede na to pa je vsak udeleženec posamično odgovoren za svoje ravnanje, ki je kot tako samostojno kaznivo dejanje.

Na tak način je teorija "délit distinct" (tako se namreč tudi imenuje) plurisubjektivno kaznivo dejanje razdelila na več kaznivih dejanj, ki jih ne opazuje skozi eno kaznivo dejanje kot celoto, važno je samo kaznivo dejanje vsakega sodelujočega, in kaznivih dejanj je toliko, kolikor je sodelujočih. Zato se najbolj učinkovito izraža s frazo, ki popolnoma obsega tisto kar je njena vsebina: "Quot delinquents, tot delicta".³⁸

Ta teorija ocenjuje sestavine dejanja in ločuje vsako zase. To vodi k razširjanju kriminalne cone, kajti vsaka udeležba je samostojno kaznivo dejanje. Pomeni, da skupnega sodelovanja sploh ni, in da je posledica skupnost kaznivih dejanj vseh udeležencev. Teorija jemlje za

³⁵ glej več o tem Sever, s. 244-247 in drugi

³⁶ Zlatarić v navedbi Kalčič, s. 103

³⁷ Bavcon, s. 233

³⁸ Kalčič, s. 104

svoje izhodišče subjektivne elemente, vsak se ravna po lastnem naklepu. In naklepov je zato toliko, kolikor je udeležencev, kajti vsak se približuje cilju s svojim lastnim naklepom.³⁹

Teorija o udeležbi kot samostojnem kaznivem dejanju ni mogla zaživeti v širšem obsegu. Pripisujejo pa ji vendarle določen prispevek v tem, da je v subjektivnem smislu poudarjala pomen udeležbe na kakem področju, ki so zaradi tega res sankcionirana kot samostojno kaznivo dejanje.

e) Raznovrstnost pogledov na udeležbo

Sodelovanje posameznika pri kaznivem dejanju ima zamotano, pestro in neenako intenzivnost. Odtod dosti teorij, ki jih omenjamo le po glavnih smereh in ki kažejo poglede na sodelovanje pri kaznivem dejanju. Nekatere ločujejo udeležbo od storilstva, druge pa zopet ne. Toda akcesorne teorije so se pokazale kot najprimernejše, ker izhajajo iz obstoja glavnega kaznivega dejanja in samo v tem kontekstu iščejo pomen drugih manj pomembnih prispevkov.

Toda tudi v okviru akcesornosti poznamo različne teorije:

- objektivne: formalno, vzročno, materialno,
- subjektivne: teorijo volje, interesa, ekstremno subjektivne in omejeno subjektivne, in
- nekatere mešane teorije

glede na to ali se ravna po večji ali manjši stopnji odvisnosti⁴⁰. Za naš namen je ključno predvsem to, da udeleženec ni glavni akter v kaznivem dejanju in da omejuje svojo dejavnost na ožja (navadno le na nepomembna) področja. Toda glavni storilec je vedno nekdo drug, pri čemer udeleženčev prispevek ni neposreden povod za kaznivo dejanje.

S tem v zvezi pa ima odvisnost svoje količinske in kakovostne razsežnosti, povezane s storilcem, ki je s svojim ravnanjem na nezakonit način prešel v področje kaznivosti.

³⁹ Sever, s. 354

⁴⁰ Bačić, s. 5

Le s storilcem in v zvezi z njim prihaja do izraza pomen udeležbe in njeno razločevanje v subjektivnem in objektivnem smislu ter limitirana oziroma omejena odvisnost. To pa pomeni, da za "obstoj kake oblike udeležbe zadostuje, da je glavni storilec storil kaznivo pripravljajno dejanje, ali da je začel izvrševati kaznivo dejanje (kazniv poskus) oziroma, da je kaznivo dejanje dokončal. Ali je glavni storilec kazensko odgovoren ali ne, je za to vprašanje brez pomena, razen če se zaradi storilčeve nekaznivosti, udeležbeno dejanje ne pokaže v drugačni luči, namreč kot posredno storilstvo."⁴¹

--- . ---

Nemalo zakonodaj sprejema teorijo o odvisnosti udeležbe v svoje kaznovalno pravo. To pomeni, da ocenjuje udeležbo kot pretežno nesamostojno dejanje pri storitvi kaznivega dejanja. Med zakonodajami, ki upoštevajo to izhodišče, je tudi naša in sicer tako v starem kot v sadaž veljavnem kazenskem zakonu SFRJ.

Toda poznavalci sodijo, da so tako stare kot nove določbe o tem vprašanju v okviru dosedanjih kriminalnopolitičnih koncepcij o udeležbi, pri nas prinesle nekatere nove probleme, ki jih zakon ni uredil. Prav s tem v zvezi so nastale nekatere težave⁴², s katerimi pa se, ker to ni področje tega raziskovanja, ne ukvarjamo. Zlasti gre za udeležbo v t.im. pripravljajnih dejanjih.

Prepuštimo razmišljanja o tem pristojnim kazenskopravnim strokovnjakom, kajti naš namen je bil, v zvezi s teorijami o vlogah, ki ne pomenijo neposredno storitev kaznivega dejanja, prikazati zadevno področje, ki ga sicer v nadaljevanju raziskave obravnavamo sociološko, viktimološko in kriminološko, to je predvsem z nepravnih plati. To pa ima drugačne razsežnosti.

⁴¹ Bavcon, s. 234

⁴² Bačić, Naša zakonitost, 1977/4, s. 50

2. Načela udeležbe

Vsako področje, ki je doseglo neko raven in vsebuje zadostno količino znanja, se sčasoma oskrbi z nekaterimi načeli delovanja. Ta omogočajo, da se k njim zatekamo kadar smo v stiskah in dvomih. Hkrati pa je z njimi postavljena neka razmejitev po kateri ločujemo, da je nekaj res tisto kar je, in da vse drugo sodi izven. To velja tudi za znanje o udeležbi.

Udeležbo pojmuje v širšem in ožjem smislu.

- V širšem smislu je obseženo sotorilstvo in razne druge možnosti udeležbe,
- k ožjemu pa v glavnem prištevamo napeljevanje, pomoč in organiziranje.

Udeležba v ožjem pomenu je v središču naše pozornosti in sicer v pravnem smislu le toliko, da razširimo obzorje in razmišljamo z več plati - torej večdisciplinarno. Pravni zorni kot je torej lahko le eden izmed njih. Potrebno nam je vsestransko razumevanje vloge kakorkoli "vpletenih" v nastajanje končne posledice kaznivega dejanja, ki ga je (ali bo) storil kdo drug.

V kazenskopravni teoriji se najpogosteje imenujejo naslednja načela:

- Načelo zavestnosti udeležbe
- Načelo skupnega cilja
- Načelo integralnosti udeležbe
- Načelo vzajemnosti
- Načelo inkomunikabilnosti osebnih dejavnikov, in
- Načelo proporcionalne odgovornosti udeležencev.⁴³

a) Zavestnost

Za sodelovanje pri storitvi kaznivega dejanja ali uresničevanje kakršnekoli smotrne, razumne skupnemu cilju stremeče dejavnosti, je potrebna

⁴³ glej Sever, s. 359-374

zavestnost. Zavestnost se hkrati razumeva kot sporazumnost. Z njima vstopajo ljudje med seboj v določena osebna, psihična, bolj ali manj vsklajena razmerja, v katerih se opredeljujejo za posamezne vloge, dejavnosti in nenazadnje tudi posledice. "Le redki so primeri, da kdo sodeluje pri kaznivem dejanju z drugim, ne da bi bil ta drugi s tem sporazumen"⁴⁴. Če pa pride do tega je to enostransko sodelovanje, je pa mogoče in ga ne gre zanikati glede na pestrost komunikacij med ljudmi na sploh in pri izvrševanju kaznivih dejanj še posebej.

Zavestno sodelovanje poteka predvsem v dveh smereh:

- najprej v smislu samega sodelovanja sploh, in
- nato še posebej glede posledic sodelovanja.

Lahko pa pride do položaja ko se sodelovanje kot tako sprejema, medtem ko so udeleženci različno opredeljeni do posledice.

"Če sodelovanje ni zavestno, tudi pri malomarnem kaznivem dejanju ne pride do udeležbe ..."⁴⁵.

Z zavestnostjo vedno povezujemo vedenje, hotenje, oziroma dopuščanje. Pri malomarnem kaznivem dejanju pa je ta zavestnost omejena na samo delovanje za doseg nečesa kar ni kaznivo dejanje.⁴⁶ Če sodelovanje ni zavestno in se ne uresničuje v izvršitveni dejavnik niti s sosterilstvom, "potem je to dejansko prispevalo h kaznivemu dejanju bodisi v obliki napeljevanja bodisi v obliki pomoči".⁴⁷ "Malomarno napeljevanje in malomarna pomoč torej praktično ne prideta v poštev kot družbeno nevarno delovanje, ki bi ga bilo treba kaznovati".⁴⁸

44 Sever, s. 364

45 Sever, s. 363

46 prav tam

47 prav tam, s. 364

48 prav tam

b) Skupnost cilja

Pri kaznivem dejanju naj bi s sodelovanjem vsi udeleženci dosegli cilj. Sodelujoči ali udeleženci torej delujejo v isti smeri. Ali narobe; skupnega cilja ni, če imajo udeleženci vsak svojega. S kaznivim dejanjem naj se izražajo skupne želje po končni posledici in istovrstnost hotenj. K temu naj bi vsakdo prispeval svoje. O sodelovanju govorimo le tedaj, če vsi udeleženci delajo in mislijo isto, in "če je sodelovanje ne samo zavestno, marveč tudi subjektivno usmerjeno na isti cilj".⁴⁹

Zavestnost je hkrati povezana s cilji v skupnost. Posamezniki so namreč hoteli delati skupaj in skupaj nekaj doseči, le da so njihovi udeležbeni prispevki lahko različni in sicer osebno, časovno, gmotno, izvršitveno, intelektualno, psihično ali še kako drugače.

Dejanje, kot končni cilj, je torej sestavljeno iz različnih vlog z njihovimi deleži. Tu pa se začno razmišljanja, kaj je, če je nekdo hotel več, kot je uspel uresničiti in kaj, če se mu je ponesrečilo manj, kar je želel doseči, če je nastalo več, na kar sploh ni pomišljal itd.

S tem, kot pravijo, prihaja do ločene odgovornosti. Vsak odgovarja za tisto kar je sam storil. Če je storil več, bo njegova odgovornost večja, če pa je dosegel manj kot je hotel pa je morda njegovo ravnanje ostalo pri poskusu.⁵⁰

Doseganje istega cilja je torej za udeležbo pomembna povezovalna okoliščina - psihično in materialno.

c) Integralnost (celovitost)

Kaznivo dejanje, pri katerem sodelujeta dva ali več udeležencev, je glede na njihovo vlogo - posledica vseh vanj vpletenih oseb. Prispevek vsakega izmed njih je ena izmed sestavin njegove celote. V tem je bistvo integralnosti ali celovitosti udeležbe, kar velja seveda tudi za takšne vloge kot so: napeljevanje, pomoč in organiziranje kriminalnih združb.

49 prav tam

50 glej tudi Sever, s. 365

To načelo ima tudi praktične posledice, ki se odražajo v kaznovanju udeležencev. "Če zakon določa kazensko odgovornost samo za izvršena ali poskušana kazniva dejanja, se tudi sodelovanje lahko kaznuje samo pri izvršenem ali poskušanem kaznivem dejanju. Če pa bi bila določena splošna kazenska odgovornost tudi za pripravljala dela, bi šteli za udeležbo pri pripravljanju tudi tisto enostransko delovanje napeljevalca in pomagača, katerih delovanje ne pripelje niti do poskusa".⁵¹

Sicer pa so v sodelovanju, ki naj pripelje do skupnega cilja, zlasti pomembne tudi psihološke in druge lastnosti ljudi, ki so udeleženi pri kaznivem dejanju. Ta vprašanja in odnosi sicer presegajo kazensko-pravna razmišljanja o integralnosti, toda del teh področij v svojem temelju vendarle sega v teorije udeležbe, čeprav bolj intuitivno ter dogmatsko kot etiološko in za viktimo/kriminološko rabo. Če je celovitost v tem načelu dosti bolj oblikovana z zornega kota posledičnosti, gotovo čaka discipline, ki se ukvarjajo z vzročnostjo in duševnimi odnosi med ljudmi, še dosti obravnavanj teh vprašanj, ki se skrivajo pod površinskostjo zunanjih manifestacij človeškega delovanja in pojavoslovja udeležbe.

d) Vzajemnost

"Če sodeluje pri kaznivem dejanju več oseb, je kaznivo dejanje skupen produkt vseh sodelujočih brž ko so izpolnjeni vsi objektivni in subjektivni elementi njegovega dejanskega stanja ne glede na to kakšne oblike dejavnosti opravlja tisti, ki posamezne elemente doprinaša".⁵²

Iz tega načela torej izhaja, da sploh ni važno, koliko je kdo prispeval k dejanju, ampak je ključna spolnitev sestavin, ki jih kaznovalno pravo določa kot dejansko stanje konkretnega kaznivega dejanja. To lahko pomeni, da je posamezne dejavnosti namesto enega opravil drugi. Intelktualne morda tisti, ki je imel prej kakšne namembne vloge in pripravljala dejanja mogoče tisti, ki so mu naložili končni poseg.

⁵¹ Sever, s. 365

⁵² Sever, s. 366

Vsi prispevki sodelujočih teže k skupnemu oziroma k skupinskemu delovanju in imajo svoj pomen v določeni solidarnostni naravnosti. Če so si soglasni kaj doseči s kaznivim dejanjem, potem dejavnosti lahko dopolnjujejo, menjavajo, nadomeščajo itd. In ne le to. Menjavajo tudi vloge, ki jih storitev skupinskega kaznivega dejanja potrebuje. Sodelovanje glede na oblike dejavnosti ni le storilstvo ali sosterilstvo, ampak tudi udeležba v ožjem smislu, to je pomoč, napeljevanje in organiziranje združb.

Za uresničevanje ali v nekem smislu, kot bi lahko rekli glede na pravno normo, potrebuje spolnjevanje dejanskega stanja tako objektivne kot subjektivne elemente posameznega kaznivega dejanja. V tem pa je tudi bistvo vzajemnosti udeležbe.

e) Inkomunikabilnost osebnih dejavnikov

To načelo vsebuje spoznanje, da udeleženci s svojimi prispevki, čeravno sodelujejo pri enem samem kaznivem dejanju, odgovarjajo v razmerju do svojega deleža, torej ne enako, ampak različno po vlogah, ki so jih opravili, da je prišlo do posledice. V tem smislu torej nepovezano in posamično.

"Če pa spada kaznivo dejanje storjeno s sodelovanjem več oseb med takšna, za katera zakon določa hujše ali milejše kaznovanje (priviligirane, kvalificirane oblike glede na storilčeva razmerja, lastnosti in okoliščine, velja milejša ali hujša kazen samo za tistega od udeležencev, pri katerem so takšna razmerja ali okoliščine podane.⁵³

Ta nezvezanost prihaja do izraza tudi pri okoliščinah na strani udeležbe, če so npr. udeleženci neprištevní, starostno nerazviti, če delajo v zmoti ali z malomarnostjo. V teh primerih okoliščine vplivajo na njihovo kazensko odgovornost. Te okoliščine so neprenosljive z ene osebe na drugo, zadevajo le tistega, ki izključno prihaja za to v poštev. Vezane so na prav določene osebe. Isto velja za olajševalne in oteže-

⁵³ Sever, s. 367

valne okoliščine, ki poleg drugih zlasti izhajajo iz osebnih lastnosti posameznega udeleženca pri kaznivem dejanju.

Izhodišča za uporabnost in veljavnost tega načela so v osebnosti udeleženca, v njegovih razmerjih, lastnostih in okoliščinah. Le-te dajejo očitno težo njegovemu ravnanju in določeno težo prispevka v kaznivem dejanju.

f) Proporcionalnost odgovornosti

Načelo sorazmerne odgovornosti je dokaj povezano s prejšnjim, iz katerega izhajajo stališča o nepovezanosti osebnih lastnosti. Vsakdo torej odgovarja glede na svoj prispevek, ki ga je vložil v storitev kaznivega dejanja oziroma odvisno od deleža, ki ga ima pri tem. Te deleže je treba ugotavljati. Ugotavljanje deležev je zelo težavno in ugotovitve so odvisne od ocen, ki so lahko neustrezne in zato nepravilne. To ugotavljanje sicer poteka po zakonu bolj ali manj diskrecionarno. Toda tudi vrednotenje oziroma presoja nastaja v prepričanju ljudi, ki lahko vplivajo na razločke o vrednosti prispevkov posameznega udeleženca. Toda razmišljanje o vrednotenju ugotovljenih prispevkov ni stvar tega pisanja, je pa pomembno za naše kasnejše raziskovanje vlog "vpletenih", s katerimi se ukvarjamo v viktimološko-kriminološkem smislu.

S kazensko pravnega zornega kota pa se sorazmernost navezuje v končni posledici na kazensko odgovornost, kar se odraža v izreku kazni. "Razlike v vrednosti teh prispevkov vplivajo na odmero kazni znotraj okvira sankcije ... Prav tako vpliva na odmero kazni sodelovanje, katerega značaj je morebiti hujše narave zaradi tega, ker je izvršitev dejanja olajšal kak subjektivni dejavnik, ki postavlja tistega, pri katerem je podan, v slabši položaj (koristoljubje, povratek itd.)⁵⁴.

S tem se seveda začne obravnavanje udeležencev po njihovi dejanski vlogi v izvrševanju kaznivih dejanj in začne razmišljanje o tem, ali je tisti, ki je dejanje v celoti storil sam bolj nevaren (kar ima za posledico še marsikaj drugega) od tistega, ki je le sodeloval v skupini.

⁵⁴ prav tam, s. 367

In ne le to, ampak tudi, ali je morebiti organiziranje skupine hujša oblika ravnanja, itd.

Na načelu sorazmerne odgovornosti zasnovana udeležba ne zanika vlog, ki jih imajo udeleženci tudi zato, ker je njihova dejavnost lahko različna, oziroma sploh takšna kakršno poznamo, kot bi se morebiti nakažovalo na prvi pogled. Narobe, zdi se celo, da prav to načelo šele poudarja različnosti prispevkov, ki izhajajo iz proporcionalne odgovornosti za tisto, kar so storili vsak posamično.

Zakonodaja navadno določa kazen za posamezno kaznivo dejanje. Velja za vsakega od udeležencev in sicer znotraj nje, sorazmerno prispevku in s tem v zvezi tudi udeležbi v ožjem smislu.

Kriminalna kazuistika in poznavanje kriminalnega sveta v morfološkem in kriminografskem pomenu z drugimi sodobnimi spoznanji omogočajo ločevanje med posameznimi prispevki. In čeravno smo navedli nekaj nasprotujočih si teorij, nekatere med njimi vendarle ustrezajo smotrom kriminalne in kaznovalne politike.

Ker pa nobena zakonodaja ne sankcionira oziroma ne normira in ne rešuje vseh vprašanj, je diskrecija prepuščena državnemu nadzorstvu (kazenskemu pravosodju - sodniku), da ta, ob uporabi prava, pravnih teorij in etičnosti v okviru stroke, določi odgovornost posameznega udeleženca in izreče kazen. To bi pomenilo, da se prispevki lahko ocenjujejo po teži, v okviru kaznivosti posameznega kaznivega dejanja. Čeravno naj bi bilo načeloma storilstvo ali sosterilstvo več kot organiziranje združb, in to več kot napeljevanje, in ta več kot pomoč, je vendarle mogoče, da je pomoč bolj nevarna kot storilstvo in napeljevanje hujše kot sosterilstvo itd.

To je potrebno poudariti toliko bolj, ker se zlasti "vpleteni" kažejo, morda res ne toliko v kazenskopravnem smislu kakor v psihološkem, emocionalnem, socialnem, materialnem in kakšnem drugačnem, bolj vplivni in nevarni posamezniki kot storilec in sosterilec, zlasti zaradi tega ker sta storilec in sosterilec včasih kot marioneti v medsebojnih odnosih z njimi.

"Kakor je zakonodaja morala končno kapitulirati pred zahtevo proste presoje dokazov in prepustiti vrednotenje dokazov sodniku, tako mora prepustiti sodniku tudi presojo vrednosti udeležbenih prispevkov ... Kakor imamo na eni strani dokaze, katerih dokazna moč je lahko različna glede na razne oblike v katerih se pojavljajo, tako imamo na drugi strani sodelovanje, katerega vzročna moč je lahko prav tako različna glede na razne oblike sodelovanja".⁵⁵

Sodnik bo torej določil sorazmernost v odgovornosti za posamezne udeležbene prispevke in odločil ali je v kakem primeru napeljevanje več kot sotorilstvo ali manj, ali je pomoč za napeljevanjem ali ne ipd.

Toda kvalitativna enakovrednost storilstva in udeležbe se pokaže s poskusom ali izvršitvijo kaznivega dejanja in je v tem, da sta kazniva po isti sankciji. Kvantitativna različnost pa se kaže v tem, da se znotraj okvira kazni, s katero je dejanje sankcionirano, lahko odmerijo za posamezne oblike sodelovanja različne kazni.

--- . ---

Veljavna kazenskopravna ureditev pri nas, kljub nekaterim nedoslednostim in pomanjkljivim izpeljavam, kot kaže po očitkih, vendarle popreprošča kazensko odgovornost za udeležbane prispevke. Zdi se, da zadosti razumljivo razločuje med raznimi možnimi oblikami sodelovanja in daje praktičnemu ocenjevalcu zadovoljiva sredstva za vrednotenje vlog in možnosti za razumevanje med njimi, toliko bolj, ker je "za udeležence v ožjem smislu potreben naklep glede kaznivega dejanja in prepovedane posledice, h kateri s svojim ravnanjem prispevajo".⁵⁶

3. Posamezne vrste udeležbe

Izmed različnih oblik sodelovanja ali prispevanja k izvrševanju kriminalitete oblik, ki jih ugotavljamo v resničnosti poleg storilstva in

⁵⁵ prav tam, s. 369

⁵⁶ Bavcon, s. 228

sostorilstva ter jih poznamo kot npr. navdihovanje, spodbujanje, provociranje, prišepetavanje, nudenje vzgleda ter razne manj manifestativne ali na duševnost in na kaj drugega delujoče aktivnosti, pozna pravo predvsem organiziranje, napeljevanje in pomoč. Nekateri pisci po tem vrstnem redu določajo tudi težo tako imenovane in s skupnim izrazom imenovane - udeležbe v ožjem smislu.

Udeležba je potemtakem tisto sodelovanje pri kaznivem dejanju, s katerim udeleženec prispeva ravno toliko, da pride v kriminalno cono in stori samo toliko, da ga ni šteti ne za storilca ne za sostorilca ter hkrati dejanje, kot skupinsko posledico sodelujočih, ne more prevzeti za svoje.

Še več, če do dejanja ne pride, se udeležbeno ravnanje, največkrat sploh ne šteje za kaznivo dejanje. Ključno vprašanje je, ali sploh pride do uresničitve kaznivega dejanja. "Ni udeležbe, ni napeljevanja, ni pomoči če ni vsaj poskušeno uresničevanje zakonskega bistva kaznivega dejanja (poskus). Ta stopnja odvisnosti udeležbe od dejanja glavnega storilca je bila v KZ očitna v čl. 21, kjer je bilo predpisano, da se udeleženci kaznujejo za poskus, če je kaznivo dejanje ostalo pri poskusu".⁵⁷ Toda o kaznivosti več kasneje. Za naš namen je pomembna udeležba take oblike sodelovanja pri kaznivem dejanju, ki ne vsebuje sestavin storilstva.

Sodelovanje pri kaznivem dejanju pa imamo, kot je že nekajkrat razvidno iz pisanja o tem delu, kadar gre za različne prispevke, upoštevane z zornega kota njihove moči in vlog pri končni posledici. In "kakor je kaznivo dejanje tipizirana vrednota, tako se tudi sodelovanje pri kaznivem dejanju lahko ocenjuje po tipiziranih oblikah. Tipizacija oblik sodelovanja se je zgradila v družbenem življenju izven prava, pravo je le prevzelo že oblikovane tipe in jih morebiti še nadalje diferenciralo ... Toda vsaka diferenciacija se da končno reducirati na dve temeljni obliki sodelovanja, ki sta poleg storilstva sploh mogoči. Ta dva tipa sta pomoč in napeljevanje".⁵⁸

⁵⁷ Bačić, Naša zakonitost 1977/4, s. 52

⁵⁸ Sever, s. 135

Iz določenih oblik napeljevanja izhaja tudi organiziranje, zlasti pa organiziranje združb, kot verjetno, v prenekaterih primerih, ena izmed najnevarnejših oblik udeležbe, še zlasti če imamo pred očmi kako posebno vrednoto (npr. varnost družbene ureditve).

S tem v zvezi bo v nadaljevanju podanih nekaj pogledov na organiziranje in pomoč.

a) Organiziranje (hudodelskih združb)

Čeprav je organiziranje podobno napeljevanju, se od njega vendarle ločuje, kajti nekatere zakonodaje (med njimi tudi naša) organizatorja kaznujejo tudi za kazniva dejanja pri katerih izvršitvi ni bil udeležen. S tem se organiziranje načeloma šteje kot najhujša oblika udeležbe, čeprav se nekateri s tem ne strinjajo.⁵⁹

Sodelovanje v tej vlogi vsebuje dejavnosti, ki jih neka oseba opravi zato, da drugi store tisto, kar želi doseči sama ob določeni porazdelitvi posameznih prispevkov. Glede na to organizator ustanovi neke vrste združenje za izvrševanje kaznivih dejanj.⁶⁰ To združenje je namerno medsebojno povezovanje dveh ali več oseb. Zadoščata vsaj dve osebi. Toda več ko je oseb, več je verjetno vlog. In ne le to, neredko so kriminalne združbe tudi hierarhično urejene in delujejo po načelu odgovornosti nižjih višjim. To združevanje je včasih celo tako speljano, da izvajalci sploh ne poznajo voditeljev in voditelji (npr. mafija, združbe kriminalnega podzemlja v ZDA itd.) najčešče sploh niso dosegljivi ter se skrivajo globoko v ozadju.

Če bi organizator želel pripraviti, ali če bi pripravil k sodelovanju samo eno osebo, bi bilo to njegovo delovanje - napeljevanje ali vsaj dejanje podobno napeljevanju. Zato mora, če naj gre za organizacijo, združiti več oseb z določenim načrtom delovanja, ki ima namen storiti dejanje, oziroma kaka dejanja. "On torej daje vzpodbudo za sprejemanje hudodelskega načrta ali ga sam ustvarja, s čimer praktično ustvarja

⁵⁹ glej npr. Iazin, s. 52

⁶⁰ glej o tem tudi Nedić, s. 42

tudi pogoje za izvrševanje kaznivih dejanj posameznih članov združbe".⁶¹ S tem prevzema zasnovo združevanja, skrbi za realizacijo delovanja, porazdeljuje vloge in koordinira, spreminja načrt, daje navodila in sprejema poročila itd., pri čemer sploh ni nujno, da pozna vse člane. Narobe, prenekateri razlogi mu sploh narekujejo, da manj pomembnih nosilcev vlog sploh ne pozna, kar je pogosto odvisno od razmer v katerih se odvija kakšna hudodelska dejavnost oziroma od same narave kaznivih dejanj za katera je ustanovljena hudodelska družba (npr. mamila, pridobivanje, promet in prodaja narodnega blaga, trgovina z belim ali črnim blagom, organizirana prostitucija, nedovoljena trgovina itd.)

Izvajanje hudodelskega načrta je vsebina delovanja organizirane združbe. Določa vrsto dejavnosti in izbor oseb, primernih zanjo. Sodelovanje v združbi navadno zahteva kakšno specialnost, poklicnost, usposobljenost. S hudodelskim načrtom se določa tudi obseg kaznivih dejanj, za katera organizacija odgovarja.

Pomembno je tudi to, ali je hudodelska združba začasnega ali trajnega pomena.⁶² V tem se kaže organizatorjeva nevarnost in njegov namen. Trajnost izraža neomajnost pri izvrševanju kaznivih dejanj, medtem ko začasnost združbe kaže na omejenost delovanja, enkratnost cilja, ali doseganje samo določene posledice. Pri tem tako ustanovljena združba ne namerava iti dlje, čeravno se kdaj kasneje zopet pojavi, če se ponudi ugodna priložnost za kriminal.

Organizator največkrat izrablja združbo, ima jo za svoje orodje, s svojo vlogo verjetno največ prispeva v njej, zlasti če prihaja do uresničitve hudodelskega načrta. Zanj je pomembna zavestnost v ravnanju, s katero kasneje odgovarja za delovanje družbe. "Če je načrt takšen in organizatorjevo sodelovanje takšno, da organizator vnaprej konkretno ve za vsako posamezno kaznivo dejanje, ki ga združba stori, potem organizator odgovarja vedno za vsako storjeno kaznivo dejanje, ker je zavestno prispeval k temu kaznivemu dejanju. Če pa ve samo to, kakšna

⁶¹ prav tam, s. 42

⁶² glej več o tem: Lazin, s. 46

kazniva dejanja ima združba v načrtu, ne da bi bilo vsako posamezno kaznivo dejanje tudi konkretno določeno, nastane dvom o tem, ali ima organizatorjeva zavestnost glede teh dejanj tisto stopnjo določenosti, ki jo predpostavlja pojem zavestnega prispevanja h kaznivemu dejanju."⁶³

V posebnem delu jugoslovanske kazenske zakonodaje je včasih organiziranje hudodelskih združb sankcionirano kot samostojno in neodvisno kaznivo dejanje.⁶⁴ Čeprav naša zakonodaja ne našteva posameznih vrst združb, se srečujemo s posameznimi pojmi s katerimi jih ločujemo in podrobneje določamo. Taki pojmi so: "organizacija, tolpa, zarota in skupina".⁶⁵

Organizacija je "najsplošnejša in temeljna oblika hudodelske združbe, ki nima kakšnega posebnega znaka ali organizacijske strukture drugih v 26. členu KZ SFRJ naštetih hudodelskih združb".

Tolpa je "trajnejša in bolj organizirana združitev več oseb zaradi tega, da skupno izvršujejo večje število kaznivih dejanj, ki v nadrobnosti niso vnaprej določena".

Zarota je "dogovor za izvršitev določenega kaznivega dejanja oziroma več kaznivih dejanj, ki so s kakšnim dogovorom tako po vrsti, kakor tudi zlasti po objektu natančno konkretizirana. Zadoščata že dve osebi. Pri zaroti naj bi šlo za višjo stopnjo tajnosti kot pri drugih ravnanjih".

Skupina pa je hudodelska združba z zelo nizko stopnjo povezanosti in organiziranosti članov. Skupine so tudi najčešče naključne, začasne, organizirane za prav določen namen, zoper določeno osebo itd. in tudi določenost kaznivih dejanj navadno ni vnaprejšnja.

b) Napeljevanje

Kazenski zakon SFRJ določa v prvem odst. 23. člena: "Kdor drugega

⁶³ Sever, s. 377

⁶⁴ glej o tem: Bavcon, s. 242

⁶⁵ prav tam, s. 243

naklepoma napelje, da stori kaznivo dejanje, se kaznuje, kakor da ga je sam storil".

Navadno se pod napeljevanjem razume vplivanje v psihičnem smislu. Zato se "napeljevanje lahko pojavi kot prigovarjanje, prepričevanje, prošnja, dajanje nasvetov, grožnja, obljuba plačila ali darila ipd."⁶⁶ Te oblike napeljevanja seveda potekajo pred storitvijo kaznivega dejanja, kajti psihično vplivanje na koga, ki se je že odločil za kaznivo dejanje je pomoč in ne napeljevanje.⁶⁷ Če je ta razmejitev kolikortoliko uporabna in sprejemljiva, pa je razločevanje dosti bolj zamotano, če glavni storilec sam še ni prepričan, ali se je odločil za kaznivo dejanje ali ne. Znana je tudi pogojna odločitev, pri kateri je glavni akter storil kaznivo dejanje, če je s tem soglašala še kaka druga oseba.⁶⁸

Napeljevalec je torej oseba, ki drugega zavede v dejanje, oziroma vzpodbudi odločitev zanj. In ne le to. Poleg pobude za odločitev lahko, kot smo navedli "utrdi še nedokončano odločitev bodočega storilca"⁶⁹. Napeljevanje je torej "samo tista kazenskoppravna dejavnost, ki je primerna, da v svoji uresničitvi privede do vzpodbuditve ali učvrstitve omahljive odločitve storilca, da se loti protipravnega delovanja s katerim bo uresničil kazenskoppravno posledico".⁷⁰ Pri napeljevanju gre za določeno razmerje, in sicer v dvojnem smislu, med napeljevalcem in storilcem na eni strani in napeljevavcem in kaznivem dejanjem na drugi.

Prvo razmerje: napeljevalec - napeljevani je psihičnega in nematerialnega pomena. Napeljevalec deluje na voljo bodočega storilca z neposrednim stikom, dejavno mu vsiljuje svoj cilj. V nekem smislu je storilec orodje v rokah napeljujočega. Zanj bo morda sploh storjena posledica, za katero pa bo v prvi vrsti odgovarjal storilec. Zato je napeljevanje najpogosteje hujša oblika udeležbe kot pomoč, čeravno je pomoč možna, ne le pred začetkom storitve dejanja, marveč tudi preden se je

⁶⁶ Bavcon, s. 235

⁶⁷ glej Sever, s. 217

⁶⁸ prav tam,

⁶⁹ Bavcon, s. 235

⁷⁰ Nedić, s. 37

storilec sploh odločil za storitev.⁷¹ Pri napeljevanju se mora storilec sam odločiti preden se sploh loti kaznivega dejanja. Zato se napeljevanje nanaša na prav določenega storilca in ne na kakšnega drugega.

Drugo razmerje je: napeljevalec - kaznivo dejanje. To razmerje je materialnega pomena. Zadevati mora prav določeno kaznivo dejanje. Sicer ni potrebno, da obsega vse podrobnosti, važno je, da gre za konkretno ravnanje.

Pri napeljevanju razločujemo še: enkratno in večkratno napeljevanje ter posredno in neposredno napeljevanje. Napeljevalec lahko napeljuje več oseb, pa gre za eno napeljevanje. Pri posrednem napeljevanju pa gre za takšno vplivanje, pri katerem napeljevalec uporablja določene vmesne posrednike.

Napeljevanje je vedno naklepno ravnanje. "Naklep napeljevalca se mora nanašati na napeljevanje samo in na kaznivo dejanje h kateremu napeljuje. Napeljevalec se mora torej zavedati, da s svojimi ravnanji nekoga napeljuje in mora to hoteti.⁷² Za bodočega glavnega storilca kot napeljanca sploh ni nujno, da se zaveda, da ga kdo drug nagovarja na vlogo, ki si je sam ni zamislil, ali pa je v njem samo tlelo nekaj, pa si sam še ni bil na jasnem, kako in kaj hoče. V vzezi z napeljevanjem mora napeljevalčev naklep vsebovati tudi kaznivo dejanje, h kateremu nagovarja storilca, čeravno ni pomembno, da bi mu narekoval izvedbo do podrobnosti.

Nekatere oblike napeljevanja so po svoji naravnosti glede na posledice takšne, da jih v posameznih zakonodajah vendarle štejejo kot samostojna kazniva dejanja, čeravno dejanje, ki ga je storil napeljani sploh ni kaznivo. To velja pri nas za napeljevanje k samomoru in pomoč pri samomoru.⁷³

⁷¹ Zlatarić v navedbi, Nedić, s. 45

⁷² Bavcon, s. 236

⁷³ glej prvi odstavek 50. člena KZ SR Slovenije

V teorijah kazenskega prava namenjamo dosti pozornosti tudi neuspelemu napeljevanju. "Napeljevalcu ni uspelo povzročiti storilčeve dejavnosti, ali pa mu je to uspelo, vendar se je napeljevani pozneje premislil, ali pa iz objektivnih razlogov kaznivega dejanja ni mogel storiti... Napeljevanje je neuspelo tudi v primeru, ker se je storilec dokončno odločil za storitev dejanja, še preden je napeljevalec začel nanj vplivati ... Napeljevanje je neuspelo tudi, če storilec ni storil tistega kaznivega dejanja h kateremu je bil napeljan, temveč kakšno drugo kaznivo dejanje".⁷⁴

Toda tudi pri neuspelem napeljevanju pozna naša zakonodaja izjeme in sankcionira tovrstno dejanje v primeru, kadar gre za nevarnejše kaznivo dejanje.⁷⁵

Pri napeljevanju gre izključno za psihično vplivanje na storilca. Z njim napeljevalec oblikuje drugega v smislu volje in hotenja. Pri pomoči pa gre predvsem za psihične sestavine v pomaganju v smislu in pomenu "delanja". nečesa. Toda "zgolj fizične pomoči praktično sploh ni. Vsaka fizična pomoč je obenem tudi psihična in moralna pomoč... kolikor prehaja s tem fizična pomoč v psihično pa je praktično zopet težavno razločevati med pomočjo in napeljevanjem".⁷⁶

Tu se znova kaže zamotanost razmejevanja med različnimi oblikami "udeležbe" in hkrati poudarja potreba po odstopanju od izhodišč, ki jih vsebujejo posamezne teorije.

c) Pomoč

V pomenu razločevanja "oblasti nad dejanjem"⁷⁷ se med ostalimi oblikami udeležbe v najširšem smislu največkrat pokaže pomoč kot oblika nekakšnega milejšega sodelovanja. Za pomoč se šteje tista udeležba, s katero se glavnemu storilcu, najpreprosteje rečeno, pomaga pri izvrševanju določenega kaznivega dejanja. S pomočjo naj bi kaznivo dejanje vendarle opravil. Prispevek pomagača, čeravno naj bi šlo za novejše oblike, pa ni tako preprost in nepomemben. Obsega "podporo, omogočanje, olajševanje,

⁷⁴ Bavcon, s. 236

⁷⁵ glej drugi odstavek 23. člena, če gre za kaznivo dejanje za katero se sme izreči pet let zapor ali hujša kazen.

⁷⁶ Sever, s. 218

⁷⁷ Iz teoretičnih razmišljanj o storilcu, udeležbi itd. Bačića

pripravljanje in podobna ravnanja, ki so po subjektivni strani samo so-
delovanje pri tujem, ne pri lastnem kaznivem dejanju. Kaznivo dejanje bi
storilec lahko storil tudi brez pomoči pomagača, zato pomagačevo rav-
nanje tudi ni vzrok prepovedane posledice v kazenskopравnem pomenu
vzročne zveze".⁷⁸ Pri tem gre za pomoč pred dejanjem, za pomoč med
dejanjem in za pomoč po dejanju, torej časovno glede na storitev kazni-
vega dejanja - neomejeno.

Pomoči pred dejanjem in pomoči po dejanju ni mogoče šteti za sotorilstvo.
Glede nato pa je dosti polemik prav v razmejevanju storilstva in
pomoči. Pomoč je izven obsega tistega, kar zakon določa za kaznivo de-
janje, za katero mora "storilec ali sotorilec opraviti z dejanskim
stanjem kaznivega dejanja določeno dejavnost".⁷⁹ Pomoč je namreč neko
prispevanje h kaznivemu dejanju, ki pa ni "delanje" kaznivega dejanja.
Merila za oceno so predvsem objektivna. Šele potem ko so znane objektiv-
ne sestavine pomoči, je s pomočjo subjektivnosti mogoče določiti naravo
in pomen pomagaških ravnanj. Kajti "subjektivna stran pomoči zahteva
na eni strani določeno povezanost med pomagačem in storilcem, na drugi
strani pa pomagačev naklep"⁸⁰ pomagati drugi osebi pri storitvi kazni-
vega dejanja.

Prispevek pomoči ne more biti vzrok posledice kaznivega dejanja, marveč
predvsem pogoj, ki omogoča storitev dejanja. Kot omogočanje vsebuje de-
lovanje fizičnega oziroma materialnega pomena kot npr. izročitev sredstev
za storitev kaznivega dejanja, odstranitev zaprek⁸¹, razne dejavnosti
da storilca ne bi odkrili itd.

Že iz samega kazenskega prava⁸² pri nas izhaja dvojnost pomoči, ki naj
se daje v fizični ali psihični obliki.

- Fizična pomoč je (po zakonu) v naslednji obliki:
 - če da pomagač sredstva za storitev kaznivega dejanja,
 - če odstrani ovire za storitev kaznivega dejanja.

⁷⁸ Bavcon, s. 238

⁷⁹ Sever, s. 212

⁸⁰ Bavcon, s. 238

⁸¹ Nedić, s. 45

⁸² drugi odstavek 24. člena KZ SFRJ

- Pomoč v psihični obliki pa je:
 - če da pomagač storilcu nasvet ali navodila kako naj stori kaznivo dejanje,
 - če pomagač storilcu vnaprej obljubi, da bo prikril kaznivo dejanje, storilca, sredstva s katerimi bo kaznivo dejanje storjeno in sledove kaznivega dejanja,
 - če pomagač vnaprej obljubi, da bo prikril predmete, pridobljene s kaznivim dejanjem.

Možne so seveda še druge oblike ravnanj, ki se izražajo kot psihična ali fizična pomoč, kolikor so po vsebini identične z naštetimi v zakonu.

Psihično področje pomoči je, kot smo že omenili lahko problematično, ker se včasih sklada z napeljevanjem, kajti "če je kdo z nasveti ali navodili utrdil še nedokončno odločitev storilca, da bo storil kaznivo dejanje, imamo opraviti z napeljevanjem, ne pa s pomočjo".⁸³

Potem ko je pomagač že nekaj obljubil, s čimer je glavnemu storilcu izrazil tudi svojo podporo in sodelovanje, pa je to kasneje preklical, tega ni mogoče šteti za prostovoljni odstop, saj je pomagač tisto kar je kaznivo že storil in od tega ne more več odstopiti.

V tej obliki udeležbe so zlasti lahko zamotane vnaprejšnje obljube, ki se lahko prekrivajo z drugimi možnostmi protipravnega vedenja in kot take prekoračujejo podporo, ohrabritev, nasvet, navodilo in podobno vsemu tistemu, kar presega "pomaganje" kot udeležbo.

Pomoč je v nekaterih primerih naše zakonodaje tudi posebno oziroma samostojno kaznivo dejanje.

d) Izzivanje, hujskanje (provokacija)

Nekatera teoretična razmišljanja o udeležbi in sploh sodelovanje pri kaznivem dejanju vsebujejo tudi pojasnila o vlogi provokatorja ali bolje rečeno izzivača oziroma hujskača. Izzivanje oziroma hujskanje je nedvomno posebna oblika napeljevanja.

⁸³ Bavcon, B. 239

"Provokator je tisti, ki napelje drugega k storitvi kaznivega dejanja, vendar pa izpelje stvar tako, da se kaznivo dejanje ne dokonča, ali da se dokonča brez škodljivih posledic".⁸⁴

Izzivanje ali hujskanje v smislu "provociranja" povezujejo neredko z vlogo nekaterih neposrednih nadzornih mehanizmov oziroma izvajalcev njihovih vlog, kot posebno sredstvo za odkrivanje in prijemanje nekaterih vrst storilcev kaznivih dejanj. Ta trik uporabljajo za spodbujanje situacij, v katere naj bi zašle osebe, da bi jih nato spravili na varno in da ne bi v kakšnih razmerah storile kazniva dejanja. Iz kazustike policijskega in obveščevalnega dela so znani prenekateri tovrstni pojavi, znatno več pa jih je prikritih. Pri prenekaterih dejanjih s politično vsebino, s področja gospodarskega kriminala, prekupčevanja z devizami ali zlatom, nedovoljenega trgovanja sploh, nedovoljenega prometa z mamili itd., je provokacija pogost način odkritja pojava in njihovih nosilcev. Tudi pri odkrivanju in preprečevanju konvencionalne kriminalitete, kot npr. dejanj vlomilških združb, provokacija ni redek pojav.

Kriminalni svet najbrž ni motiviran za to, da bi drugega pripeljal k temu, da posledic ne bo. To bi bilo nesmotrno in nesmiselno. Vse skupaj bi bilo brezplodno igrakkanje, ki je popolnoma brez koristi. S tega zornega kota se uradna oseba res lahko kaže kot nosilec izzivanja z določenim namenom. S tem v zvezi pa nastaja vprašanje razmerij med hujskanjem in posledico.

Izzivalčev namen sploh ni doseči cilj, ki je v tem, da bi nekdo drug storil kaznivo dejanje. Gre vsaj zato, da bi ga poskusil, pa ne končal. Hujskač sploh ne želi kaznivega dejanja. On želi nekaj drugega, ki ima v končni posledici kak drug namen (lahko tudi dober), le sredstvo je vprašljivo - če ne kar nezakonito. Toda ker se nadzorni mehanizmi ne tako redko ravna po izhodiščih, da namen posvečuje sredstvo, tudi izbira načinov opravljanja svoje vloge ni vedno preveč tenkočutna, zlasti pa ne takrat kadar so tveganja majhna, prednosti pa očitne in kadar se pričakuje, da bo uspeh zatemnil morebitno obsodbo takega ravnanja.

⁸⁴ Sever, s. 478

Izzivalec - uradna oseba želi doseči "da storilec manifestira svojo pripravljenost storiti dejanje na tak način, da si s tem naprti kazensko odgovornost".⁸⁵ Zato se prav s tem začne vprašanje, v čem je sorodnost izzivanja oziroma hujskanja z napeljevanjem in kakšen je razloček med provokatorjem in napeljevalcem, in sploh ali gre za napeljevanje če izzivalec nosi posledice.

Ker ni zveze med ravnanjem in posledico, še zlasti če je dejanje ostalo pri poskusu ali pri pripravljalnem dejanju in izzivalec sploh ni hotel posledice, prevladuje mnenje, da provokatorja ni šteti za napeljevalca⁸⁶. Toda to stališče je takoj omajano, če je storilec že končal kaznivo dejanje, čeravno so posledice vendarle odpravljene (npr. škoda povrnjena, predmeti vrnjeni lastniku, toda kako popraviti posledice v političnih deliktih itd.).

Zato menijo, da je provokator, ki s svojim delovanjem povzroči, da provocirani stori kaznivo dejanje, odgovarja kot glavni storilec. "V vsakem primeru ko provocirana oseba sledeč provokaciji stori nekaj, s čimer si naprti kazensko odgovornost, naj enako odgovarja tudi provokator ker je pač on sopovzročil to, zaradi česar se provocirani kaznuje".⁸⁷ Čeravno to stališče ni enotno, pa ima vendarle veliko somišljenikov, še posebno ker je provokatorjev prispevek tolikšen, da so kaznovani tudi drugi.

Poudariti gre tudi, da sta namena obeh, to je provokatorja in provociranega različna. Medtem ko je vzročna zveza pri prvem navidezna, je pri drugem resnična in povzročitev je v rokah glavnega storilca, ki je čeravno je zapeljan, vendarle motiviran doseči namen oziroma posledice.

"Provokacija ni provokacija, marveč sodelovanje pri kaznivem dejanju, če provokator hoče izvršitev in če resnično pride do izvršitve ali do poskusa".⁸⁸

⁸⁵ Sever, prav tam

⁸⁶ glej o tem, Sever, s. 378 in opombo pod črto št. 150

⁸⁷ Sever, s. 379

⁸⁸ prav tam

Če izzivaštvo in hujskanje povzročata večjo neenostnost v pogledih nanjo kot druge oblike sodelovanja in udeležbe v kazenskopravni teoriji, pa seveda nista deležni nič manj pozornosti v etičnih in deontoloških razpravah. Niso redka izhodišča po katerih provociranje ne bi smelo ostati nekaznovano.

V smislu pričujočega raziskovanja je temu vprašanju dan poudarek predvsem zato, ker se med "vpletenimi" pojavljajo tudi uradne osebe, čeprav ne v pomenu direktnih provokatorjev, pa vendarle. Da bi lahko opredelili njihove vloge v oblikovanju kriminalnega para seveda zaslužijo ustrezno pozornost tudi z zornega kota normativne teorije.

4. Udeležba kot prispevek h kaznivem dejanju

V zgodovini kazenskega prava je bilo doslej na področju udeležbe v širšem smislu storjenih izredno veliko prizadevanj za razmejevanje vlog pri storitvi kaznivega dejanja. Spoznanja v tej smeri se zdejo vsaj danes, včasih nelogična, absurdna, če ne celo smešna, po drugi strani pa zopet nasprotujoča in vprašanje je, če bi do boljših rešitev sploh prišlo brez slabih in zavajajočih, konfliktnih in neuporabnih spoznanj. Teorije in načela, ki smo jih le bežno opisali v navedbi, predvsem kot opozorilo na tehtnost razmišljanj o pomenu udeležbe v končni posledici kriminalnega para, le še poudarjajo dileme v preteklosti glede pomena raznovrstnih prispevkov v kaznivem dejanju. Načenjajo tudi različnost etioloških okoliščin in vrednotijo dokazno moč posameznih udeležb tudi z zornega kota prispevkov ex ante in ex post.

Kaznivo dejanje je tako kot vsaka druga človeška dejavnost predvsem hoteno ravnanje bodisi posameznika bodisi skupine. Če gre za posameznika, ni problemov v zvezi s sestavljenostjo kaznivega dejanja, ki ga je storil, vsaj s plati našega razmišljanja ne, čeravno lahko nastaja nešteto drugih zamotanosti. Toda čisto nekaj drugega je, če je pri kaznivem dejanju udeleženih več oseb in so njihovi prispevki po svojem pomenu različni. Pa če tudi niso ali ne bi bili različni, bi bilo treba ugotavljati težo njihovega ravnanja in odgovornost zanjo, in to od

začetka do konca njihovega "delanja". To pomeni od vzročnosti do posledice in njenega vplivanja prek motiviranosti itd.

To seveda pomeni, da ima kaznivo dejanje svojo objektivno in subjektivno plat in da je zavestno in hoteno delovanje. Pri njem nastane dosti spornih vprašanj, če je poleg glavnega storilca še več drugih oseb, ki niso nepovezane z njim v smislu skupnega doseganja cilja. Njihova ravnanja zato postajajo sestavni del, od prvega pripravljalnega dela do končne posledice kaznivega dejanja. S tem v zvezi pa ugotavljamo družbeno nevarnost udeležencev in pomen kršitve pravnih norm. Ali drugače rečeno, razmišljanje o kriminalu ima več razsežnosti in kazenskopravne znanosti jih načenjajo drugače od drugih. Toda priznati je treba, da se je pravo prenekaterih vprašanj s tega področja lotevalo stoletja prej kot druge znanosti ter ima zaradi tega določene zgodovinske prednosti.

V tem raziskovanju so v središču pozornosti tiste vloge pri storitvi kaznivega dejanja, ki niso storilstvo ali sosterilstvo, ampak udeležba v ožjem smislu. To je delovanje tistih oseb, ki v psihičnem in fizičnem pomenu pomagajo storilcu v isti smeri, kolikor sploh sami ne delajo tako, da storilca uravnavajo k cilju, ki so si ga sami zastavili. Nas bo v tem pogledu dosti bolj zanimalo zlasti "psihično" v skupini in vpliv napeljevalcev, pomagačev in organizatorjev na storilca. Prispevki po psihični plati pa so v kazenskopravni praksi navadno manj "vidni" in dosti zanemarjeni, kar se da spoznati iz teorij in drugih izhodišč pravne narave, čeprav pravo nasplošno ne zanemarja vprašanj "duševnosti".

Kaznivo dejanje je torej proizvod storilstva in udeležbe skoraj v vseh primerih pri katerih sta sodelovali vsaj dve osebi. Za udeležbo pa gre če posamezniki v skupini, ki se je zbrala, delajo isto in želijo isto torej zavestno in subjektivno. "Doprinosi posameznih oseb, ki sodelujejo niso več ločena vrednota vsaka zase, marveč sestavni del skupne vrednote, ki tvori dejanje ali del pri katerem te osebe sodelujejo. V celoti jih ne povezuje samo to, da fizično delujejo v isto smer, marveč tudi psihično teže k istemu cilju ob istočasni zavesti sodelovanja z drugimi".⁸⁹

⁸⁹ Sever, s. 133

Res je, da "finalni proizvod" opravi tisti, ki je "delal" kaznivo dejanje, toda prispevki pred njim, ob njem ali po njem, niso brez pomena zanj. Lahko jih stopnjujemo, predstavljamo v hierarhičnih razmerjih, merimo psihično in fizično in določamo krivdo in odgovornost.

Prav s tem v zvezi se tudi za udeležence sprašujemo, ali so osebno dozoreli, ali so bili v času delovanja prištevniki, ali niso morda ravnali v zmoti ali iz malomarnosti, kakšna je bila njihova motiviranost, koliko krivde jim je mogoče pripisati in nenazadnje ali je dejanje škodljivo za njihovo ali ne. To zadnje, ali so imeli "oblast nad dejanjem"⁹⁰ pa je temelj za razločevanje med storilcem in udeležencem.

5. Zavestnost in nezavestnost

Pestro problematiko "zavestnosti" v sodelovanju pri kriminaliteti smo načeli že pri ustreznem načelu udeležbe. Iz njega izhaja spoznanje, da je le tisto sodelovanje res "udeležba" (za naš namen), ki je zavestno. To pomeni udeležbo, ki je sporazumna in poteka v isto smer skupnega delovanja. Vse ostale oblike možne udeležbe so lahko torej enostranske, naključne itd. Zavestnost pa vsebuje tiste sestavine, ki omogočajo določati naklepnost v ravnanju. Naklepnost pa je hoteno vedenje oziroma dopuščanje. "Naklep je pojem, s katerim kazenskopravo označuje največjo intenzivnost storilčevega psihičnega odnosa do kaznivega dejanja. Kazenskopravni pojem naklepa je zgrajen na dveh psiholoških prvinah; na zavesti in na volji".⁹¹ Naklep je povezan s krivdo. "V zvezi s krivdo pa sprašujemo, kakšna je bila vsebina storilčeve zavesti in v kaj je bila usmerjena njegova volja v trenutku storitve kaznivega dejanja".⁹²

Pri udeležencih kaznivega dejanja poteka zavestnost glede na njihove vloge pred, med in po dejanju ob nekoliko drugačnih psihičnih mehanizmih. Le-ti so bolj usmerjeni ne toliko v lastno ravnanje, kolikor bolj v odnos do dejanja oziroma ravnanja drugih. Napeljevanje, pomoč in

⁹⁰ Bačić, Naša zakonitost, 82/1, s. 10

⁹¹ Bavcon, s. 188

⁹² prav tam, s. 189

organiziranje, pa so vsaj hipotetično zavestno delovanje pretežno v fazah pripravljanja - torej še največkrat ante delictum.

Udeleženci se morajo torej, kolikor zadeva zavestnost in voljo, ukvarjati tako s seboj kot z drugimi. Zanje in za posledice je premalo, če se njihova zavestnost za nekaj in o nečem manifestira le pri njih, pa sami nimajo volje, znanja, priložnosti, moči, samozaupanja itd., da bi kaj storili. Zato je treba, da glavno in morda najbolj pomembno dejanje (razen morda pri pomoči) v finalizaciji skupnega dela, opravi nekdo drug.

V tem pogledu so zlasti organizatorji in napeljevalci lahko osrednje osebnosti posameznega skupnega delovanja, tisti, ki združujejo vse niti in često prihaja do položajev, da je posledica bolj njihova kot tistega, ki jo je vendarle neposredno povzročil. O tem se bomo prepričali s prenekaterim primerom iz kazuistike, ki jo bomo skušali posredovati z raziskavo, hkrati ko bomo prišli do prepričanja, da marsikaterim vpletenim v psihičnem smislu lahko bolj očitamo (moralno) odgovornost za posledico, kot tistim, ki so bili dejansko storilci. Toda moralna odgovornost se ne pokriva vedno s kazensko odgovornostjo, čeravno bi marsikdaj vpleteni, ki sploh niso udeleženci v kazenskopravnem smislu morali imeti subjektivne občutke krivde in šteti kaznivo dejanje za svoje. Toda to je že vprašanje, ki presega razmišljanje o zavestnosti udeležbe v pravnem smislu.

Ker v pravni znanosti o udeležbi tudi v pogledu vzročnih razsežnosti prispevkov še ni vse dognano, kajti "če pravimo, da nauk o udeležbi še ni do kraja dognan, velja to v prvi vrsti, ker tičijo še nerazčiščena vprašanja v enem njegovih temeljnih elementov, namreč v nauku o vzročnosti",⁹³ je vredno področje udeležbe še vedno podrobneje raziskovati.

Zato se pojavlja vprašanje zavestnosti v širšem in ožjem smislu. V ožjem smislu gre nedvomno bolj ali manj predvsem za represivno rabo,

⁹³ Sever, s. 126

ki jo razmejuje kazensko pravo, čeprav različno, toda vendarle restriktivno s svojimi teorijami. Tako je tudi prav zaradi omejevanja kriminalizacije, ki bi bilo nesmiselno, če bi bilo preširoko. Toda po drugi strani obstaja določeno področje, sicer morda manjše zavestnosti, ki pa ne bi smelo ostati brez moralnih implikacij, tako v družbeni zavesti kot v osebnosti vsakega posameznika. Meje, kje se konča pravna regulacija in kje se začne bolj organizirana, toda še vedno moralna odgovornost, pa so pomične in odprte.

Glede tega sta zavestnost in vzročnost v glavnem povsem od prava neodvisen pojav. Stvar teoretične konceptualizacije je, kako postavljati razmejitve, ki nam življenje včasih kažejo kot pozitivno ali negativno, dobro in slabo, dopustno in nedopustno, sprejemljivo in nesprejemljivo oziroma kaznivo in nekaznovano, medtem ko je lahko dejanskost docela drugačna.

Kar zadeva povezavo med zavestnostjo in vzročnostjo je naš namen posredovati nekaj ugotovitev, ki presegajo strogi kazenskopравни koncept. Nam gre torej za to, da bi razložili nekatere mehanizme iz realnosti, ne glede na to ali jih pravo zaznava ali ne in ne glede na to, ali je zanje občutljivo, kajti njegov namen je zajeti predvsem nevarnejša ravnanja z manifestitativnejšimi oblikami udeležbe.

6. Namen in korist sodelovanja

Kdorkoli sodeluje pri kaznivem dejanju ima gotovo določen namen, ki ga želi uresničiti s svojim prispevkom. Po tem se razločujejo tudi posamezni prispevki, ki so odvisni od cilja, bolj ali manj poudarjeni z udeleženčevim osebnim interesom. To pa niso tako zanemarljiva vprašanja, da jih ne bi bilo treba obravnavati posebej z nekaterimi dopolnilnimi ugotovitvami. Pri katerikoli človeški dejavnosti je mogoče spoznati določen interes in tako je tudi pri izvrševanju kaznivih dejanj treba ugotavljati namene, ki se zlasti pri udeležencih pogosto skrivajo v ozadju. Prav to pa je tisto, kar je pomembno za določanje kdo od sodelujočih bo prišel v kriminalno cono zaradi materialnih in psiholoških vidikov vplivanja na odločitve glavnega storilca in kdo bo morebiti ostal zunaj tega kroga in ga kazenski pregon sploh ne bo zadeval.

Tudi za udeležence je najprej pomembno, da morajo s svojim sodelovanjem pri kaznivem dejanju nekaj hoteti, potem ko so si v svoji zavesti ustvarili predstavo, kaj sploh uresničiti z dejanjem. Če to ni tako močno poudarjeno pri pomagaču pa je očitno pri napeljevalcu, organizatorju in provokatorju, ki ga posebej omenjamo zaradi narave sodelovanja nekaterih "vpletenih", ki jih upoštevamo v tej raziskavi.

Dejanja "delamo" tudi na področju kriminalitete z neko vnaprej določeno notranjo opredeljenostjo - z motiviranostjo. Prav ta psihična komponenta je tista, ki povezuje vzrok s posledico in ki ni nepomembna za ugotavljanje krivde in odgovornosti - tudi pri udeležencih kaznivega dejanja, kar se ne dogaja brez težav. To še toliko bolj, ker je na psihični odnos do prispevkov potrebno največkrat sklepati z nekimi ustrežajočimi zunanjimi fizičnimi manifestacijami in šele nato je možno priti do dejstev, da udeleženci o svoji "psihičnosti" sploh pripovedujejo.

Materialnost pri kaznivem dejanju je v bistvu zunanji objektivni svet, ki je dosti prej dosegljiv kot njegova nasprotna stran, nastopajoča v človekovi duševnosti, ki pogosto ostaja skrita, diskretna, v temi, prikrita, težko dosegljiva in neredko celo nerazumljiva. Prav zato je motiviranost za udeležbo s poznavanjem namena in interesov oziroma koristi eno izmed ključnih vprašanj za ugotavljanje problematike udeležbe. Vprašanje je toliko bolj zanimivo, ker pretežna večina hujših oziroma nevarnejših oblik udeležbe, ki nimajo narave preprostega pomaganja, namerava doseči nek cilj, toda ne z lastnim, ampak s tujim delovanjem. V veliki večini primerov, ki jih spoznamo iz kriminalne kaznistike zato postaja glavni storilec orodje v rokah drugih, če ne njihova igrača, ne da bi se tega sploh zavedal. S tega zornega kota se torej prenekatera ravnanja zlasti s psihičnega področja kažejo kot pretkanost, zvižanost, brezobzirnost, nadmoč, manipulacija z drugimi itd. Skratka "psihičnost", v kateri se skriva namenskost ravnanja s svojimi interesi, je čestokrat področje, ki vsebuje konkretnemu udeležencu pripadajočo količino in obliko osebne in moralne krivde, ki je v pravu težko določljiva in neredko celo nedosegljiva. Zaradi tega ostajajo prenekateri udeleženci nedotaknjeni, ko iščejo in raziskujejo prispevke sodelujočih pri posameznem kaznivem dejanju. Prav v tem tiči

tudi vzrok, da poznavanje udeležbe z njenimi teoretičnimi dosežki še ni dokončno. In ne le to, tudi raznovrstnost teorij kaže na zamotnost in nedorečenost doslej doseženega.

Za kazensko pravo imajo pomen samo tista ravnanja, ki so spoznavna v zunanjem svetu in jih izražamo z ustreznim delovanjem. "To pomeni, da se notranja človekova psihična dogajanja, kot so npr. njegove misli, želje, nameni, stališča in podobno, ne morejo škodovati za kazniva dejanja".⁹⁴ S tem pa so formalno določena spoznanja o nastajanju kaznivega dejanja v svojem psihičnem delu izrinjena iz področja represivnega obravnavanja in so v središču pozornosti le tista ravnanja, ki so kazenskopravno pomembna za nastalo posledico.

Udeležencev namen, kot zavestna naravnost k cilju, je pomembna okoliščina za določanje kaznivega dejanja in njegove prispevke pri tem. Kazensko pravo upošteva tisto kar je nesporno ugotovljeno. Druge značnosti pri spoznavanju človeškega ravnanja pa seveda ne zavračajo tistih obstoječih ugotovitev, ki so pomembne za pravo, to pa še zlasti velja za kriminologijo in viktimologijo.

7. Vzročna razmerja

Kazenskopravne teorije se zavzeto, čeprav z raznih zornih kotov ukvarjajo z vzročno zvezo ali vzročnim razmerjem, ali bolje rečeno z vsemi tistimi vprašanji, ki zadevajo povzročitev posledice. Kaznivo dejanje oziroma storitev kaznivega dejanja pa je glede na vzročna razmerja zlasti zamotano takrat, kadar deluje v tej smeri bodisi več oseb bodisi več dogodkov, kakorkoli povzročenih od ljudi. Kazensko pravo se posveča v tem smislu samo tistim okoliščinam, ki so posledica dejavnosti ljudi. "Razmerje, v katerem določena dejavnost izzove, oziroma povzroči določeno posledico, se imenuje vzročna razmerje. Delovanje, ki izzove posledice se imenuje vzrok".⁹⁵ Nekateri teoretiki zamenjujejo vzročna razmerja z vzročno zvezo, večina piscev pa razume pri tem neko ravnanje

⁹⁴ Bavcon, s. 121

⁹⁵ Čejović, s. 118

storilca, ki je takšne narave, da zaradi njega nastane določena prepovedana posledica, ki je v razmerju vzroka in posledic.⁹⁶

S tem v zvezi se najčešče omenjajo filozofska in kazenskopravna lotevanja tega razmerja, pri čemer je filozofsko znatno širše kot kazenskopravno. Zadnje upošteva le najpomembnejše dejavnike, ki so bili vpleteni v dogodek. Ta dejstva moramo upoštevati v pričujoči raziskavi, ki se prispevkov za nastanek posledice ne loteva s kazenskopravnih gledišč, marveč logično glede na to, kaj vse je bilo nastalo in kdo vse je sodeloval pri kaznivem dejanju, da je nastala neka posledica. Čeprav se zavedamo nepremagljivih težav pa še posebej poudarjamo tiste prispevke, ki pri kaznivem dejanju izhajajo iz "psihičnosti" in ki se ne zde brez smisla, čeravno se včasih dozdeva, da vzročno zvezo prekinjajo.

Nekateri jugoslovanski pisci na tem področju omenjajo dialektičnomaterialistično razumevanje vzročnosti.⁹⁷ Menijo, da je zavest le odraz objektivnega sveta in da družbene zakonitosti niso mehanične. Zato se vzročnosti v kazenskem pravu ne mora reševati z eno samo formulo, ki bi obsegala vse zamotane procese, nastajajoče med človeškimi dejavnostmi in posledicami, ki so jih povzročile. Zanje je zato tudi filozofsko pojmovanje vzročnosti dokaj omejeno.

V zvezi z vzročnostjo, kot odnosom ali zvezo, so znane naslednje teorije: formalna teorija, teorija kvantitativnega razločevanja pogojev, teorija enakosti vseh pogojev, teorija adekvatne vzročnosti, teorija vzročnega razlikovanja pogojev po naravi njihovih posledic in času, ki so bile dokončane, teorija vzročnega razločevanja pogojev po možnostih njihovega zaznavanja in nastopanja ter nekatere druge.

Na splošno je v razmišljanjih o vzročnem razmerju dokaj soglasno stališče, da nobena od teorij ni taka, da bi jo lahko uporabljali za vse primere. Večina od njih daje zadovoljive razlage za kake plati tovrstnih razmerij ne pa za vse, oziroma vsaka poudari nekaj, kar je v njej ima-

⁹⁶ glej Bavcon, s. 125

⁹⁷ Srzentić-Stajić-Lazarević, s. 145

mentno. Vse pa nudijo možnosti razumeti nekaj, in od tod tudi potreba po že omenjeni dialektično-materialistični razlagi vzročnosti, ki naj bi bila še najbolj univerzalna.

Čeprav ne pojasnjujemo vsebinskih izhodišč posameznih teorij, ker je o njih dosti razlag v vseh učbenikih kazenskega prava tega sveta in v nekaterih drugih pisanjih, moramo vendarle poudariti, da za naš namen različno zajemajo tista ravnanja, ki jih prispevajo vpleteni na tistih področjih, ki v kazenskopravnem smislu po kaki bolj redukcionistični teoriji niso več "udeleženci". To velja omeniti zlasti zato, ker se bomo v tej raziskavi gibali na področjih ravnanj ljudi, ki v kazensko-pravnem smislu največkrat sploh niso udeleženci (glede na sodno prakso). S tem v zvezi pa čeravno bi lahko, se ne lotevamo vrednotenja in razumevanja vzročne zveze po sodiščih, ki je vendarle močno restruktivna. Bolje povedano, upoštevajoč ekvivalenčno teorijo (ali teorijo *conditio sine quo non*) oziroma teorijo o enakem pomenu vseh vzrokov in pogojev, so morda upoštevane storitve ali opustitve, le morda preveč limitirane. Toda to je lahko stvar praktične rabe teoretičnih izhodišč, če ne tudi kake kaznovalne politike.

V teoriji je v zvezi z vzročnostjo dosti pisanja o vzročnih razmerjih pri kaznivih dejanjih, ki so bila opuščena (to so teorije o delovanju drugih, teorija o predhodnem delovanju, interdiferenčne teorije, teorija zakonske fikcije in teorija o pravnih vzročnosti⁹⁸) ter o prekinitvi vzročne zveze, ki nastaja zaradi kakega nastopanja drugih oseb kasnejših dogodkov, tretjih oseb in elementarnih dogodkov.

Eno izmed ključnih spoznanj je tudi, to, da je treba vzročnost raziskovati ločeno od krivde. S krivdo naj bi se šele ukvarjali potem ko ugotovimo, da je določeno človeško delovanje povzročilo določeno posledico.⁹⁹

8. Krivda

Določbe kazenskega prava, ki zadevajo prištevnost in krivdo, prav tako veljajo tudi za udeležence, kot so napeljevalci, pomagači in organiza-

⁹⁸ Radovanović, s. 102-103

⁹⁹ Srzentić/Stajić, v navedbi Radovanović, s. 102

torji. Vsakdo od njih je kazensko odgovoren, če je le zagotovljeno, da je bil prišteven in kriv v času ko je karkoli prispeval h konkretnemu kaznivemu dejanju.

Toda kaj je sploh krivda? V kazenskem pravu imenujejo krivdo "celokupnost psihičnih razmerij, ki se izražajo v zavesti storilca do določenega dejanja".¹⁰⁰ Pri njej gre torej za psihično razmerje storilca kaznivega dejanja do njegovega ravnanja, posledic in odnosov med njima. Da bi storilca lahko šteli za kazensko odgovornega je treba ugotoviti obstoj tega psihičnega razmerja in intenzivnost, kajti od tega sta odvisni teža in stopnja kazenske odgovornosti ter višina kazni.¹⁰¹ To pa seveda pomeni, da mora kazensko pravosodje zbrati podatke o psihičnem dogajanju v storilcu, ki se loteva kaznivega dejanja v katerikoli vlogi, ki je kazenskopravno priznana kot sodelovanje pri njem. To krivdo je treba spoznati v vsakem primeru in glede na vloge posameznikov pri kaznivem dejanju in prav tako pri vsaki osebi. Glede na te okoliščine je mogoče sklepati, kdo od udeležencev je prispeval toliko, da je s svojim delovanjem posegel v kriminalno cono, ki naj obsega vse tiste, ki jih je treba obravnavati na ta način.

Zato določa nas kazenski zakon v 11. členu, da je storilec kazensko odgovoren samo, če je storil kaznivo dejanje z naklepom ali iz malomarnosti. To bi pomenilo, da brez krivde ni kazenske odgovornosti.¹⁰² V tem pa je tudi bistveni razloček med objektivno in subjektivno kazensko odgovornostjo. Starejše zakonodaje, so namreč zahtevale objektivno odgovornost. Po njej je storilec odgovarjal, če je le povzročil kako prepovedano posledico. Pravno nista bila pomembna vzročnost in psihični odnos do dejanja in posledice. Z uvedbo subjektivne odgovornosti zlasti v 19. stoletju pa sta v tem smislu ključni vprašanji prištevnost in krivda. Brez njiju storilca ni mogoče preganjati, ali pa le z določeno obzirnostjo in upoštevanjem ustreznih okoliščin, ki vplivajo na zmanjšanje odgovornosti.

¹⁰⁰ Srzentić/Stajić/Lazarević, s. 230

¹⁰¹ Radovanović, s. 215

¹⁰² Stajić, s., Radovanović, s. 215 itd.

Toda tako, kot na prenekaterih drugih področjih, se tudi tu ni bilo mogoče zadovoljiti z eno samo teorijo pri pojasnjevanju krivde. Večdimenzionalnosti v pojmovanju kakega pojva, pa seveda vnaša konfliktnost in dvome v pravilnost.

V zvezi s krivdo sta predvsem dve smeri določanja pojma. To sta predvsem psihološka in normativna ter kompromisna psihološkonormativna teorija. Po psihološki teoriji, ki je veljala do začetka 20. stoletja¹⁰³ se psihično razmerje do dejanja izraža v naklepu ali z malomarnostjo, kot sestavinama zavesti in volje zaradi katerih se posameznika lahko bremeni.

Normativna teorija se v nekem smislu razcepi na čisto normativno in psihološkonormativno.

Po prvi se krivda vrednoti po tem, da je posameznik storil nekaj, kar je proti pravu. Protipravnost ravnanja je merilo za krivdo. Toda sodbo o tem, da je ravnanje nezakonito, dajejo drugi, to je pravosodje. Normativnemu razumevanju krivde očitajo, da zanemarja psihične sestavine krivde. Po drugi, to je psihološkonormativni teoriji je "krivda, ne le psihično razmerje določene vsebine, ampak tudi zavest o protipravnosti".¹⁰⁴ To pa pomeni, da naj svoje ravnanje tudi storilec sam vrednoti kot protipravno.

Kljub različnim stališčem o krivdi v jugoslovanski preteklosti in sedanjosti¹⁰⁵ sodijo, da se naš kazenski zakon nagiba k rabi psihološkonormativnega dojemanja krivde, čeravno nekatere okoliščine kažejo na vsebino, ki ima v KZ SFRJ vendarle elemente normativne razlage krivde.¹⁰⁶

Kar zadeva udeležence v ožjem smislu pa naslednje. Udeležba je sodelovanje pri kaznivem dejanju druge osebe. Za udeležence se zahteva naklep. Zlasti pri napeljevalcu in pomagaču. Naklep vsebuje zavest o okoliščinah kaznivega dejanja, pri čemer podrobnosti niso pomembne, niti ni

¹⁰³ Stajić ... s. 231

¹⁰⁴ Radovanović, s. 216

¹⁰⁵ glej o tem zlasti pisanje o udeležbi v kazenskem pravu pri piscih učbenikov Čejovića, Stajića ... in drugih

¹⁰⁶ Čejović, s. 210

potrebno, da napeljevalec ve, katera oseba bo napeljana na storitev.¹⁰⁷ Podobno velja za pomagača, za katerega je pomembno, da zavestno in hote pomaga. Pomoč nedoločenim osebam je kazniva le, če jo določa zakon pri posameznem kaznivem dejanju. Oba morata ravnati naklepno, čeravno storilec dejanje stori iz malomarnosti.

Organizator je v posameznem delovanju lahko storilec, sotorilec, napeljevalec ali pomagač. Ne glede na to odgovarja kot organizator in ta njegova pozicija vsebuje vse drugo.

9. Odgovornost

"Naša kazenska zakonodaja, kakor tudi zakonodaja vsega civiliziranega sveta, sprejema in uveljavlja načelo subjektivne odgovornosti kot odgovornost za krivdo in ne načelo objektivne odgovornosti".¹⁰⁸

KZ SFRJ določa v 11. členu naslednje .. "Kazensko je odgovoren storilec, ki je prišteven in ki je storil kaznivo dejanje z naklepom ali iz malomarnosti, in dalje, "Za kaznivo dejanje storjeno iz malomarnosti, je storilec odgovoren samo, če zakon tako določa". O napeljevanju in pomoči pa so naslednje določbe: "Kdor drugega naklepoma napelje, da stori kaznivo dejanje, se kaznuje kakor da bi ga bil sam storil" (člen 23.), in za pomoč, "Kdor komu naklepoma pomaga pri izvršitvi kaznivega dejanja se kaznuje, kakor da bi ga bil sam storil, sme pa se kaznovati tudi mileje" (člen 24.).

Oba člena imata tudi v svojem drugem odstavku še dopolnilo o napeljevanju na dejanje, za katero se sme izreči pet let zavora ali več, in o tem kaj se šteje za pomoč. Organizator pa je odgovoren za vsa dejanja, ki izhajajo iz načrta hudodelske združbe (člen 26).

Toda povzročitev določene posledice je le eden izmed pogojev za uporabo kazni, ki pa ni edini. Kot smo videli je za kazensko odgovornost potreben

¹⁰⁷ Radovanović, s. 269

¹⁰⁸ Bavcon, s. 105

ustrezen psihični odnos storilca do dejanja v pomenu hotenja tistega kar je dosegel s kaznivim dejanjem. Zato kazenska odgovornost zahteva dve skupini lastnosti.

- "določene storilčeve psihične lastnosti (prištevnost), in
- določen storilčev odnos do dejanja, ki ga je storil (krivda)"¹⁰⁹.

"Glede na to kazenska odgovornost obstaja, če je bil storilec v času storitve kaznivega dejanja prišteven in če je bil kriv. Iz tega sledi, da brez prištevnosti in brez krivde ni kazenske odgovornosti".¹¹⁰

Teorije o kazenski odgovornosti (odgovornost ni le kazenska, ampak poznamo tudi druge oblike) obsegajo subjektivne, to je psihične sestavine, poznajo pa tudi objektivne, to je predvsem kaznivo dejanje. Odtod več naravnosti oziroma smeri, kot npr. biparticipacija dojemanja odgovornosti objektivnosubjektivnih okoliščin, hkrati ko pristaši triparticipacije sodijo, da kazenska odgovornost obstaja šele takrat, "kadar so izpolnjeni vsi pogoji, potrebni za kaznivost to je tako objektivni kot subjektivni, to je, če obstajajo vse sestavine kaznivega dejanja in storilca".¹¹¹

Toda pojmovanje krivde v subjektivnem pomenu se vendarle ujema s pojmom krivde v smislu naklepa in malomarnosti. In krivda, upoštevana na ta način, se lahko ugotavlja po posameznih stopnjah. To pomeni, da obstaja lahko tudi večja ali manjša odgovornost, odvisna od večje ali manjše stopnje prištevnosti in krivde.

Toda subjektivne okoliščine in spremembe v človekovi duševnosti, stališča, mnenja, želje, hotenja, motiviranost za nekaj itd. nimajo nobenega vpliva na kazensko odgovornost, če ni prišlo do njihove uresničitve v zunanjem, telesnem, oziroma materialnem svetu. "Torej samo v enotnosti subjektivnih in objektivnih sestavin lahko iščemo temelje za kazensko represijo družbe in samo zaradi skupnega obstoja subjektivnih in objek-

¹⁰⁹ prav tam, s. 175

¹¹⁰ Srzentić, s. 207

¹¹¹ prav tam

tivnih sestavin je represija opravičljiva in smotrna".¹¹² V zgodovini so se menjavali sistemi subjektivne in objektivne odgovornosti v kazenskem pravu. Toda v tem stoletju prevladuje subjektivna odgovornost, čeravno posamezne zakonodaje dopuščajo, da se v nekaterih primerih uporablja objektivna odgovornost. Pri nas je v veljavi subjektivna odgovornost.¹¹³

Kot izhaja iz določb našega pozitivnega kazenskega prava, so udeleženci kazensko odgovorni, če je bilo dejanje glavnega storilca izvršeno ali poskušano. Kazenska odgovornost udeleženca temelji na istih izhodiščih, ki veljajo za storilca. Tako je napeljevalec odgovoren kot storilec kaznivega dejanja, pomagačeva odgovornost pa je lahko tudi manjša. Organizator je odgovoren za vse kar so storili člani združbe, ki jo je ustanovil in kar izhaja iz načrta skupine. Kaznivih dejanj, ki niso načrtovana ni mogoče pripisati organizatorju. Če je organizator tudi (glavni) storilec, njegovo storilstvo "konzumira vse oblike udeležbe".¹¹⁴

Udeleženec se mora torej zavedati, da pomenijo njegovi prispevki sodelovanje pri storitvi kaznivega dejanja. Zavedati se mora, da je pomagač ali napeljevalec, da organizatorja sploh ne omenjamo posebej. To zavedanje vsebuje tudi voljo po storitvi kaznivega dejanja.

Odgovornost seveda ni samo kazenska, ampak tudi moralna, poklicna, družbena, politična in še kaka druga. Na to opozarjamo že v tem delu pisanja, ker se bomo s tem srečali v vseh tistih primerih sodelovanja "vpletenih", ko jim kazensko pravosodje sicer ni prisodilo kazenske odgovornosti zaradi posameznih manjkajočih sestavin, toda drugih odgovornosti, za kako njihovo ravnanje in za njihove prispevke ali sestavine prispevkov, pa jim vendarle ni mogoče odrekati.

10. Kaznivost

Kaznivost je seveda v tesni zvezi z odgovornostjo, o kateri smo skupaj z navedbo ustreznih določb jugoslovanskega kazenskega prava navedli

¹¹² prav tam, s. 209

¹¹³ prav tam, s. 229

¹¹⁴ Radovanović, s. 278

nekaj podatkov že pred tem. Kazenskopravna določila napotujejo kako kaznovati sodelovanje pri storitvi kaznivega dejanja, potem ko sta ugotovljeni predvsem krivda in odgovornost.

Kazen je bila že od nekdanj oblika reagiranja na nesprijemljivo, nezaželeno, moteče in škodljivo vedenje. Pri tej priložnosti se ne spuščamo v razmišljanje, kdo komu določa kaj se ne sme delati in kaj se zgodi s tistim, ki krši določene norme. Vsekakor se nam z normami vedno "vsiljuje" določen način vedenja in razmerij med ljudmi, kar je znano že od nekdanj in to tudi v samoupravni socialistični družbi ni drugače. Nasprotno, zaradi določene deetatizacije prevzajajo samoupravni subjekti določene pristojnosti za uravnavanje vedenja, čeprav država še ne izpušča iz rok svoje represije. Morda je prav v tem iskati demokratizacijo družbe in moč tistih mehanizmov, ki bi morda namesto nje, toda z drugačnimi sredstvi, vendar bolje opravljali tisto, za kar ne bi več potrebovali državne represije oziroma pravosodnih institucij.

Skozi zgodovino kaznovalnosti smo od krutih kazni prešli dolgo pot do tega, da kazenske sankcije sicer še vedno ostajajo, toda niso samo to, marveč še kaj drugega zraven in hkrati. Obenem smo tudi priče večje domiselnosti v kaznovalnem ukrepanju, pestrosti sankcij in upoštevanju okoliščin, ne le na strani storilca, marveč obeh glavnih dejavnikov v kriminalnem paru, ob obravnavanju prispevkov drugih, ki so kakorkoli sodelovali z njima.

To pomeni, da je prišlo pri kaznovalnosti do dokaj spremenjenega razumevanja tako dejanja kot glavnega storilca in drugih udeležencev ter njihovega odnosa do početja. Na to kažejo načela udeležbe, teorije o krivdi, teorije o odgovornosti in še marsikaj drugega. Z njimi je človeštvo po tisočletjih maščevalnosti, nasilja itd. v iskanju "zakonitosti" prišlo do nekih, vendar ne dokončnih temeljev, v čem iskati oporo za ugotavljanje odgovornosti in kaznivosti. In sicer tako, da bo to vsakomur odmerjeno po njegovem prispevku in v razmerjih z drugimi, ki so sodelovali zraven. Če so ustrezni modeli za iskanje "resnice" v teoriji še vedno neenotni kolikor niso celo nasprotujoči - navidezno kolikortoliko jasni, gre lahko praksa svojo pot. Nanjo vplivajo, ne le

sposobnost, znanje, pripravljenost na strani nadzorovalcev, ampak lahko čisto preprosto prezrte objektivne zapreke.

Toda neglede na to premišljanje, ki smo ga načeli predvsem zato, ker obstajajo "vpleteni" večinoma izven cone kaznivosti, pa nismo vedno prepričani, da je to vedno prav. Zato moramo z zornega kota pravne urejenosti reči še nekaj o kaznivosti, zlasti kar zadeva napeljevalce, pomagače in organizatorje, kolikor teh vprašanj nismo obravnavali vzporedno s kakšnimi drugimi, doslej načetimi področji.

Napeljevanje po naši kazenski zakonodaji ni kaznivo, če glavni storilec ni storil kaznivega dejanja - poskusil storiti, če je poskus kazniv, ali dokončal kaznivo dejanje. Napeljevalcu (ki je lahko bolj "lastnik" dejanja kot njegov storilec) se sme izreči strožja kazen kot storilcu. Zakonodaja pa omogoča milejšo kazen za pomagača. Napeljevalec se kaznuje kot da bi kaznivo dejanje sam storil, kaznuje se vedno neglede na težo kaznivega dejanja in podobno je tudi s pomagačem.¹¹⁵

Organizator se kaznuje kot storilec. Upošteva se zlasti njegove vloge v smislu storilca, sotorilca, napeljevalca in pomagača. Posebej se kaznuje, če je organiziranje hudodelskih združb določeno kot posebno kaznivo dejanje. Kot posebni kaznivi dejanji pa sta lahko določeni tako pomoč kot napeljevanje.

Vsakdo od udeležencev v ožjem smislu, naj bi bil torej kaznovan za tisto kar je sam hotel storiti in kolikor je prispeval h končni posledici. To lahko pomeni, da je napeljevalec pri kakšnem kaznivem dejanju kaznovan tudi za neuspelo napeljevanje in sorazmerno samim načinom napeljevanja, ki se "med seboj razlikujejo po stopnji intenzivnosti, resnosti, nevarnosti, pa tudi po oblikah".¹¹⁶

Kaznovanje se torej kaže kot tehtanje nečesa, sicer težko izmerljivega pa vendarle določljivega, Ta določljivost pa je v pomenu kaznovanosti

¹¹⁵ Bačić, s. 351

¹¹⁶ Bavcon, s. 237

tako izražena, da postaja očitna. Te očitnosti ni toliko (vsaj formalno ne) pri "vpletenih", ki niso prestopili meje zanimivosti za pravo. Zanimivost, če smemo uporabiti ta izraz, pa je lahko tudi pomična, stvar dogovorov, razumevanja in dojetanja, dosegljivosti itd. in morda tudi v obsegu bolj ali manj ohlapnega teoretičnega izhodišča. S tem pa je seveda načet problem, ki naj mu sledi naslednje razmišljanje.

11. Nekaj razmišljanj ob "udeležbi" po pravu

V vsakdanji praksi pogosto ni tako preprosto določati, in ne le to, marveč tudi presoјati posamezne vloge v sodelovanju pri storitvi kaznivih dejanj. Na to vplivajo, ne samo teoretična izhodišča, ki jih sprejemajo oziroma upoštevajo posamezne zakonodaje, ampak tudi konkretna zmogljivost tistih, ki to delajo, potem ko so zbrali ustrezne podatke. Če pri tem kaj manjka, in če ne odkrijejo dejanskosti, se le tej samo približajo, potem je lahko vsa zgradba čisto drugačne podobe, kot bi jo imela če bi bila odraz resnice.

To pa je pomembno vprašanje, za katerega odgovornost nosi justica. Pri tem ne pomaga nobena, še tako dobra teorija in še tako točno razmejena načela in vse drugo, kar sodi zraven. Ključ v rokah imajo vendarle posamezni razsojevalci s svojimi teoretično intelektualnimi zmogljivostmi.

Zato se kaže potreba po znanju in doslednosti pri delu. Kajti vse kar se omenja o najrazličnejših silnicah, delujočih na primerljivosti človeškega ravnanja s teoretičnimi posplošitvami, ni preprosto spoznavanje. Če takega seveda naredimo, zaradi naglice, bremena velike količine zadev (spisov), osebnih nagnjenj in drugih razlogov, postane kazenski postopek res lahko formalnost in reševanje spisa, ki z obravnavanjem ljudi in delitvijo "pravice" nima dosti zveze.

Problem je toliko bolj neprijeten ker v prenekatera načela in izhodišča posegajo kake izjeme, ker teorija sama ni tako splošna in takšna, da bi

115 Bačić, s. 351

116 Bavcon, s. 237

bila uporabna za vse primere. In če je dobra za pretežno večino življenskih dejanskih stanj, je lahko docela nepravilna in neuporabna, sicer res za manjšino, toda to je dovolj, da ne gre verovati vanjo.

S pomočjo pravne urejenosti in teoretičnih izhodišč ustreznih znanosti skušamo spoznati resnico - toda ta vendarle zavisi od sodnikove presoje. Udeleženci nanjo pogosto nimajo dosti vpliva, čeravno se v posameznih primerih lahko pritožijo. Toda zaradi nepoznavanja meril pri določanju vlog v sodelovanju, so seveda v celoti prepuščene nadzorovalcem in razsojevalcem ter zagovornikom. V stroki potemtakem leži odgovornost za dejanskost obravnavanega kriminala. Toda šestokrat ugotavljamo, da so tudi tu prevladali kakšni interesi, zaradi katerih je lahko "čista resnica" drugačna od tiste, kakršna naj bi bila.

Ob vlogah, ki so v tem raziskovanju v središču pozornosti se nam zdi eno izmed najpomembnejših - vprašanje krivde. Krivda kot psihični odnos do ravnanja in percepcije sodelovanja v skupini ljudi, ki so storili nekaj slabega ali skupaj prispevali k prepovedani posledici, je pomembna razsežnost, ne le za kazensko pravo, marveč za moralo sploh.

V tej raziskavi se s tem vprašanjem ukvarjamo širše. Znatno šire od tistega, kar je v pravni teoriji prodrlo s tako imenovanim finalističnim percipiranjem tega področja. "Finalistično razumevanje razmerij prištevnosti in krivde je izraz skrajnega subjektivizma v kazenskem pravu in proizvod težnje za prodiranje morale v kazensko pravo."¹¹⁷

To raziskovanje se ne poteguje za več morale v pravu, čeravno kaznovalno pravo vendarle vsebuje na kakem področju le minimum morale, na kakšnem drugem pa je celo zahtevnejše od povprečja, pa mu javnost sploh ne sledi, vendarle menimo, da je vplivanje na moralnost pomembna naloga. Ne le kaznovalnega prava na kakršnemkoli področju, marveč tudi izven njega in sploh v razmerjih med ljudmi.

Ta razmerja med ljudmi, ne le zaradi razmerij samih, marveč tudi odnosov ljudi do stvari (ali vrednot) pa so v naši družbi postala eno izmed

¹¹⁷ Čejović, s. 316

ključnih družbenopolitičnih vprašanj, ki ima navsezadnje svoje dimenzije tudi v odgovornosti.

Zatorej nas vloge "vpletenih" zanimajo predvsem na področju, ki je pretežno izven kriminalne cone - vsaj po razsojanju slovenske justice. Justici gre sicer priznavati pomembno vlogo pri utrjevanju morale, toda to dela na skrajnem koncu možnega popravljanja posledic. Mi pa bi radi zvedeli kaj več o tem, kaj in kako je še pred tem, in pri tistem, kar je manj pomembno, pa vendarle tolikšno, da lahko predstavlja zametke zla, ki utegne postati še hujše.

Menimo, da je potrebno omejevati represijo in da ni treba "potisniti v cono kriminalnosti vseh, ki so kakorkoli vpleteni v dogodek, ki je privedel do prepovedane posledice"¹¹⁸, toda često kaže, da so tudi tisti, ki so ostali izven nje, prav tako, če ne bolj, potrebni neke akcije v pomenu "korekcije". Ali naj se vesele, da so ostali zunaj?

12. Ob koncu pravnoteoretičnega obravnavanja udeležbe

Pričujoči, sicer pomanjljivi in le za naš namen pripravljen prikaz o pravni problematiki udeležencev pri kaznivem dejanju, kaže na zapletenost področja. Že samo bežen oris vlog in različno pojmovanje le-teh dokazuje, da preteklost niti sedanost v pravni znanosti, v njenem ožjem pomenu nista prinesli dokončne besede, ki bi bila sprejemljiva za vse in za ves čas. Kaj takega sicer sploh ni pričakovati, kajti človeštvo bo iskalo resnico in najboljše rešitve dokler bo obstajalo in zakonitosti dialektike kažejo na to, da bi bilo sploh nesmiselno pričakovati, da je karkoli do konca in za vse večne čase rešljivo. To velja tudi za teorije o tistih, ki jim kaznivega dejanja pretežno ne gre pripisovati kot njihovo last. Seveda pa je to, kar zdaj vemo o udeležbi, o njenem smislu na področju kazenskega prava, o različnih pogledih nanjo, spoznanje, da nobena teorija ni izključna, da je treba čestokrat določena pravila reševati z izjemami itd. To seveda tudi pomeni, da je treba vedno iskati poti, ki so bližnjice do tistega kar naj bi spoznavali.

¹¹⁸ Bavcon, s. 126

Kazenskopravno približevanje resnici o udeležbi je seveda samo ena izmed možnosti zvedeti o sodelovanju pri kaznivem dejanju kaj več in nedvomno samo za prav določen namen. Ta namen je jasen. Onemogočiti, da bi represija zadela preširok krog sodelavcev in pripraviti določene razmejitve med tistimi, ki za to pridejov pošteev od tistih, ki naj ostanejo zunaj kroga represije in nedotaknjeni. Toda to je za kazenskopravno rabo v družbenem (državnem) nasilju in prisili zoper tiste, ki krčijo njene norme. To pa ni edina možnost obravnavanja sodelujočih pri kriminaliteti. Morda je res zadnja, najbolj pomembna, neizogibna in nujna, še posebno ker uporablja sredstva za vzdrževanje ravnovesja v domnevni pravičnosti in zakonitosti po eni, in možnosti za popravljjanje škode na drugi strani.

Toda, če je človeštvo začelo obravnavati to problematiko na skrajnem koncu ukrepanja zoper, v kriminal vpletene posameznike, je seveda pričakovati, da bo od tod treba proti lažjim oblikam sodelovanja prav tako še marsikaj spoznati in doseženo znanje oblikovati v določene posplošitve in teorije, čeravno ne s kazenskopravnih zornih kotov. To zadnje verjetno toliko manj, ker je brezsmiselno razširjati področje represije na neznatnejše kriminalitete in deviantnosti.

S tem pa se seveda nakazujejo razmišljanja v druge smeri in sicer predvsem:

- katere znanosti in lotevanja lahko še pripomorejo k pojasnjevanju vloge "vpletenih" v tistem delu, ki ga v kazenskem pravu imenujemo udeležbo v ožjem smislu,
- kako zastaviti iskanje resnice o njih, s kakšnim inštrumentarijem, s kakšnih zornih kotov in za kakšen namen,
- kaj doseči z novimi spoznanji, kajti kazensko pravo obsega le določeno problematiko, priznati mu gre, da se je tega lotilo prvo, da opravlja svoj namen in ga v tem kaže posnemati na drugih področjih in ne končno,
- kaj početi s tistim, kar bi spoznali na premici tistega, kar je ostalo izven kazenskopravne sfere, kolikor soglašamo z ugotovitvijo, da ne gre razširjati represije.

Zaradi svojega namena je kazensko pravo ostalo v mejah določljivosti udeležbe o kolikortoliko merljivih prispevkih v kaznivo dejanje "vpletenih" oseb. V tej raziskavi pa ne gre za to, ampak za več kot obsega zgolj kazenska odgovornost. Menimo, da bi morali vlogo "vpletenih" raziskovati tudi z zornega kota njihovih psihičnih prispevkov, z vidika čustvenih vplivov, dominacije in manipulacije z drugimi in prenekaterih drugih načinov oblikovanja, tako storilca kot žrtve kaznivega dejanja.

Kazensko pravo se največkrat ne posveča tem vprašanjem. Še zlasti pa praksa ni kdo ve kako naravnana na vpletene, ker sta v središču njene pozornosti storilec in dejanje, še oškodovanec ostaja močno v ozadju. Če bomo z našim raziskovanjem vsaj malo prispevali k drugačnim naravnostim, bo doseglo svoj namen, čeprav nam sploh ne gre za to, da bi razširjali obseg t.im. "kriminalne cone".

III. "VPLETENI" V SKUPINSKI (SOCIO)PSIHODINAMIKI

V tej raziskavi se ukvarjamo s človeškim vedenjem, ki je po eni plati zunanji izraz in navidezna dejavnost posameznika, po drugi strani pa je v resnici vendarle največkrat posledica različnih vplivov nanj, da je takšno kakršno je. To pomeni, da skoraj nihče v svojem vedenju ni determiniran sam po sebi in sam zaradi sebe, ampak delujejo nanj predvsem drugi, s katerimi se družijo, nenazadnje tudi zaradi storitve kakšnega kaznivega dejanja.

Vprašanje postavljamo v ospredje še posebej, ker raziskujemo dejavnost posameznika v sodelovanju z drugimi v t.im. interakcijah ali skupinski dinamiki. To je predvsem področje socialne psihologije ali psihologije skupine, ki gledata na posameznika v luči skupinskih vplivov, in ne le kot osebo - ločeno in samostojno, kakor prevečkrat vrednotimo storilca kaznivega dejanja, ki je pogosto postal to, ker so takega napravili drugi ali ker je postal deviant zaradi drugih.

Človeško življenje je tudi pri kriminalu preveč zamotano, da bi preučevali posameznika posebej in izoliranega od drugih v njegovem okolju. Zato potrebujemo mimo kriminologije in viktimologije za naš namen še drugo znanje, predvsem s področja psihologije. Le-to zanima skupinska psihodinamika in interakcije v skupini, ki so neredko zelo zapletene in vplivajo nanje razni snovalci, spodbujevalci, organizatorji, voditelji in gospodovalci. Po drugi strani pa srečujemo v skupinah podredljive, zmanipulirane, obrobne in drugačne. Vsi niso videti enaki, moč in vplivnost posameznika sta različni in kriminalne organizacije takšne ali drugačne vrste. V skupini delujemo in iščemo samega sebe vedno v relacijah z drugimi. Vsakdo ima svoj posamični in skupinski (ali celo družbeni) položaj in s tem različne možnosti samorealizacije. Ta se lahko izraža tudi s kriminalom in v tej raziskavi nas zanima to vprašanje. Vendar z zornega kota vlog "tretjih oseb", ki se tako ali drugače s storilcem ali z žrtvijo in drugimi vlogami vključujejo v skupine.

Delovanje skupine je v tem delu raziskave osrednje vprašanje. To toliko bolj, ker je zelo veliko konfliktnosti in deviantnosti v človeških

primarnih in sekundarnih skupinah, ki niso od danes do jutri. Ker morajo skrbeti za razne biološke, psihične in druge potrebe, je sožitje v njih še kako pomembno. Skupine lahko delujejo dobro ali slabo in kot take negativno vplivajo na posameznika ali posameznik na skupino. Prav to, pa nas zanima tudi v tej raziskavi.

1. Tipi osebnosti

Teorije osebnosti so poskušale obseči razmeroma široko področje človeškega delovanja, toda kot ugotavljajo, imajo prenekatero slabosti, tako da so posamezna vprašanja v njih vsebovana tudi dokaj površno.¹¹⁹ S tipi osebnosti se bomo srečevali tudi pri našem raziskovanju, zato je nujno, da navedemo vsaj nekaj pogledov na osebnost s psihološkega in socialnopsihološkega zornega kota. Pri tem nam ne gre za razpravljanje o vrednosti teh teorij in tipologij, ampak predvsem za določen prikaz pogledov, ki so lahko koristni tudi za naša razmišljanja o ljudeh, ki utegnejo imeti od nastanka do posledice kaznivega dejanja ali še kasneje - pomembno vlogo. Nenazadnje vključujejo lastnosti svoje osebnosti v psihodinamiki razmerij z drugimi, ki prav tako sodelujejo v skupinskem razvoju nekega vedenja, iz katerega je nastal dogodek, ki priteguje družbeno reakcijo in potrebo po korekciji.

Morebiti je treba že takoj omeniti (po Eysencku) ekstrovertirane in introvertirane. Prvi so družabni, potrebujejo ljudi, ne žele biti sami, so impulzivni, pritegujejo jih vznemirjanja, so optimisti pa tudi brezobzirni. Radi so v gibanju in so dejavnejši, se lahko razrezijo in svojih čustev nimajo čvrsto pod nadzorstvom, tudi niso vedno zanesljivi.

Introvertirani so tiste osebe, ki nimajo radi ljudi, so zadržani, razen s prijatelji, svoje ravnanje načrtujejo, so nazaupljivi do trenutnih impulzov. Ne marajo vznemirjanja in imajo do vsakdanjih dogodkov odgovoren odnos. Čustva nadzorujejo, so redko agresivni in se ne razjeze tako lahko. So zanesljivi, relativno pesimistični in upoštevajo etične norme.¹²⁰

¹¹⁹ Peck/Whitbon, s. 118

¹²⁰ prav tam, s. 63

Na tej delitvi osebnosti je Eysenckova teorija o kriminalnem vedenju, ki predvsem izhaja iz razločkov med enim in drugim tipom. Glede na to naj bi bili ekstrovertirani, slabše socializirani, med njimi je dosti nevrotizma in visoka raven psihotizma. Toda raziskave so pokazale, da je bilo med storilci kaznivih dejanj več introvertiranih kot v kontrolnih skupinah. To je privedlo do nezaupanja v teorijo, še posebej z njenimi izhodišči o socializaciji.¹²¹

Freud¹²² je v svojem delu "Libidinalni tip" razložil predvsem tri skupine osebnosti. Ti so: narcistični, opsesivni in erotični.

Narcistični so naravnani k obrambi, ni jih lahko zastrašiti, raje so ljubljeni kot da bi ljubili in ne branijo se vodstva, če je treba.

Opsesivni so samozavestni.

Za erotične je ljubezen najpomembnejše na svetu. Vodi jih strah zaradi morebitne izgube.

Fromm¹²³ je prav tako določil tri tipe: destruktivne, simbiotične in ljubezenske.

Prvi tip se nagiba k umiku in destruktiji želi oddaljenost v razmerjih z drugimi. Osebe tega tipa so indiferentne do drugih. Imajo površne interese in družbeno niso motivirane. Želja uničevati druge izhaja iz strahu, da jih drugi ne bi uničili. Energija nepreživljenega življenja se spreminja v energijo naravnano k destruktiji življenja.

Simbolični so odvisni od drugih, redko kdaj so neodvisni. Z drugimi stopajo v stike, da ne bi bili osamljeni, s tem v zvezi se pojavljata dve skupini. Tisti, ki žele, da bi jih "požrli" drugi (masohizem) in taki, ki bi radi "požrli" druge (sadizem). Torej pasivna in aktivna

¹²¹ prav tam, s. 69

¹²² Bojanović, s. 49

¹²³ Bojanović, s. 50

oblika simbiotičnih razmerij. V simbiotičnem odnosu je zблиževanje z drugimi navadno plačano z izgubo svobode in integritete.

Tretji tip po Frommu so tisti, ki so spričo ljubezni popolnoma uspešno uresničili svoja razmerja z drugimi. To produktivno razmerje vključuje skrb, odgovornost, spoštovanje in želja, da se druga oseba razvija in napreduje. Obe osebi ohranjata svoji integriteti.

Horney¹²⁴ opisuje tri temeljne nevrotične tendence, ki pomenijo tri načine razmerij z drugimi.

Ljudje, ki se nagibajo od ljudi žele ostati neodvisni, so samozadovoljni in zadržani, ne žele biti čustveno vezani, pod prisilo in z obveznostmi. Intimno ne sprejemajo pravil vedenja in tradicionalnih vrednot, njihova konformnost je površinska. Ključno zanje v razmerjih z drugimi je vprašanje: ali me bodo ovirali, vplivali name, me pustili na miru?

Drugi tip so tisti, ki teže k ljudem, izražajo potrebo po ljubezni in po partnerju. Imajo želje, da bi bili priljubljeni, iskani, varovani da bi se drugi brigali zanje, itd. Iz njihove nemočnosti izhajajo potrebe po naslonitvi na druge. Le-ti pa se vprašajo: ali mi bo druga oseba naklonjena?

Tretji so proti ljudem zaradi nezaupanja v čustva in namene drugih oseb. Zato so proti njim sovražni in pripravljeni na boj. Svet okoli njih je bojišče, v katerem prežive najmočnejši. Želijo se izkazati, dobiti prestiž in priznanje, radi izrabljajo druge in si jih podrejajo. Zanje je pomembno vprašanje: koliko je močan nasprotnik in ali mi lahko koristi?

Vsi trije Freud, Fromm in Horneyeva predstavljajo tipe, ki imajo skupne značilnosti, ki bi jih po mnenju poznavalcev lahko združili v naslednje skupine: dominantne, osebostne, podredljive, narcistične, negativiste, destruktivne in normalne.

124 prav tam, s. 51

Dominantni si podrejajo ljudi, pri čemer podrejanje ni samemu sebi cilj. V njem je težnja po destrukciji in omejevanju drugih tudi zaradi doživljanja lastnega uspeha in dokazovanja svoje pomembnosti. Dominacija je nadomestek za neuspešen razvoj, ker pa ne more biti stalna, povzroča pozneje nezadovoljstvo in le-to nove potrebe po premoči in podrejanju drugih.

Podredljivi postajajo taki zaradi negotovosti in občutkov osebne nepomembnosti ter potrebe po združevanju z močno osebnostjo, pri kateri iščejo varnost in zaupanje. To pa pomeni težnjo za uničevanje lastne osebnosti in beg pred odgovornostjo pod okrilja močnih.

Narcistični so ljudje zaradi tega, ker niso rešili nekih svojih temeljnih problemov in so zato nesposobni vstopiti z drugimi v resnične in vsebinske stike. Zato žele vsiljevati svoje probleme drugim. Pripravljeni so samo na sprejemanje, drugi naj bi se žrtvovali zanje, itd.

Negativisti vidijo v ljudeh slabe lastnosti in se trudijo samo v tej smeri. Da bi prikrili svoj negativizem, dajejo drugim od časa do časa tudi ugodnejše ocene. Za njih je velika večina ljudi, ali nesposobna ali nepoštena. Za svoje neuspehe krivijo druge, ki so slabo in ne dovoljujejo uspevati sposobnim.

Destruktivni ljudje žele distanco, so indiferentni do drugih, nemotivirani in v razmerjih razdiralni oziroma uničevalni.

Normalni računajo z različnimi možnostmi in niso vezani na prav določeno dispozicijo. Lahko eksperimentirajo in se prilagajajo. V razmerjih z drugimi izražajo zadovoljstvo, tolerantnost, niso šablonizirani, radi stopajo v razmerja z drugimi, dosegajo samorealizacijo in v normalnem razvoju večine svojega življenja nezavestno izražajo svoj stil.¹²⁵

V literaturi dosti pišejo o črtah ali potezah osebnosti, ki jih pona-
zarjajo kar s posameznimi besedami kot: fleksibilen - rigiden, odprt-zaprt,

¹²⁵ prav tam, s. 52-57

družaben-nedružaben, hladen-prisrčen, uporen-neuporen, vztrajen-spremenljiv,¹²⁶ po drugi strani pa skušajo izraziti lastnosti osebnosti kar z določenim pridevnikom kot npr.: sposoben, dejaven itd. Pri obeh poskusih gre za percepcijo osebnosti, kar ni nepomembno za razmerja z drugimi.

Ker pa se ljudje v interakcijah med seboj povezujemo, se med nami oblikujejo različni tipi odnosov in sicer kot pravijo v triadi: kultura-medosebna razmerja-osebnost.¹²⁷ Kulturi tudi v socialni psihologiji dajejo poseben poudarek za kakovost razmerij med ljudmi iz katerih nastajajo najrazličnejši konflikti.

Prav s tem v zvezi pa naletimo tudi na opise struktur osebnosti, ki so prikladne za nastajanje spopadov. Te strukture so zlasti patološke in nanje naletimo pri dominantnih osebnostih, destruktivnih osebah, negativistih in nenazadnje tudi normalne osebe niso redkost v povzročanju spopadov.¹²⁸

Dominantne osebe se žele uveljaviti kot vodilne in zato ogrožajo druge, ki se jim upirajo. Zato so spopadi nujni po naravi razmerij, zlasti v skupinah, v katerih se marsikdo noče podrežati in ne pristaja na vsako podredljivost. Pogosto žele dominantne osebe izločiti, zmanjšati njihov vpliv, nanje delovati itd. V takšnih skupinah nasprotujejo avtoritarnim odnosom in nudijo odpor, bodisi organiziran v skupini bodisi izven skupine. Dominantne osebe skušajo take težnje z različnimi reakcijami nevtralizirati, če ne sploh zatreti, itd.

Destruktivni povzročajo motnje, ki se jim drugi pogosto upirajo. Njihove težave rojevajo odpor in s tem konfliktnost, odvisno od tega, kako okolje dojema tako destrukcijo.

Negativisti s svojo kritičnostjo ne sprejemajo drugih, ustvarjajo situacije za nestrinjanje in nesoglasje, še zlasti če so v skupini z ljudmi, ki imajo zadovoljivo samopodobo in si ne puste jemati slovesa, ki ga uživajo.

¹²⁶ glej npr. Havelka, s. 59

¹²⁷ Bojanović, s. 64

¹²⁸ prav tam, s. 196-198

Normalni se neredko zapletajo v konflikte in prav tako težijo k temu, da se odzivajo z ustvarjanjem spopadov v situacijah, kadar so ogroženi njihovi interesi in potrebe. Najbrž sploh ne bi bili normalni, če ne bi tako reagirali. Toda, če so normalni, poiščejo še prej druge oblike za ureditev spora in jim je konflikt (ali bi jim moral biti) zadnje sredstvo.

2. Moč in vpliv posameznika na skupino

Pri kaznivih dejanjih, pri katerih sta udeleženi dve ali več oseb se pogosto dogaja, da ima nekdo večjo vlogo od drugih. Za naš namen je posebno pomembno, kakšne so bile vloge posameznih udeležencev in kako so bili porazdeljeni vplivi. Vpliv na druge se kaže kot posebna okoliščina, ki se pri sodnem obravnavanju kaznivega dejanja pogosto zabriše zaradi zamotanega ugotavljanja in ocenjevanja prispevkov, zlasti v primerjavi med enim in drugim.

Kajti moč in vpliv sta vedno bolj vidna, različno merljiva in odvisna, neredko od opazovalca. Opazovalec - ocenjevalec pa ima lahko drugačna merila od udeležencev pri kaznivem dejanju, ki so morda storili nekaj tudi pod vplivom drugega, pogosto iz težko obvladujočih in razumljivih silnic. Ker je tako, je s področja "psihičnosti" relativno zelo malo uporabljenega za formalno razsojanje, ne le geneze kriminalitete, ampak tudi teže in odgovornosti prispevka pri kaznivem dejanju. Pravniki so ta vprašanja razvijali po svojih izhodiščih predvsem za praktično rabo, toda verjetno bolj površinsko. Zato ostaja še dosti "skrivnosti", s katerimi naj se, posebno glede psihičnih prispevkov, čustvene udeležnosti, manj razumljivih vzrokov v človeku ali delovanja pod stresi in frustracijami itd., ukvarjajo nepravne discipline.

Nas, zato v tem pogledu zanima moč posameznika nad drugimi v skupini, kajti v naši raziskavi so vpleteni (vsaj) tretji subjekt v združbi s storilcem kaznivega dejanja - če že ne formalno pa vsaj po naših izhodiščih. Vpleteni v tej raziskavi so udeleženci skupinske dinamike, zato so v njej lahko zmanipulirani, ali pa so manipulirali z drugimi. O tem velja načeti tudi nekaj teoretičnih izhodišč iz dosegljive literature, ki obravnava dinamiko skupine (psihodinamika) in vpliv posameznika v skupini.

Najprej je treba ugotoviti, da posameznik deluje nasproti drugemu posamezniku odvisno:¹²⁹

- od odnosa do te osebe, to pa je lahko pozitivno (jo sprejema, je toleranten do nje, jo podpira) ali negativno (jo zavrača, je kritičen do nje, jo ovira),
- od vedenja drugih do te osebe, ki jo lahko podpirajo, ji pomagajo itd. ali pa jo kritizirajo, zavračajo itd. To dinamiko imenujejo vedenje, ki je pod vplivom "imitiranja",
- od drugih dejavnikov kot so razne priložnosti, razpoloženja, spodbujanja itd.

Te oblike odnosov pa so obdane še z različnimi občutki, kot so sramovanje, krivda, samospoštovanje, odvisne so od vrednot, stopnje socializacije, prevladujočih norm in standardov vedenja, skupinskih norm v katerih posameznik deluje, grupne sestave, stikov iz "oči v oči", sprememb v skupini itd.

Statističnomatematična raziskovanja so pokazala, da je vedenje posameznika v skupini zelo zamotano in pod neprestanimi vplivi drugih, ki so v konkretni skupini lahko različno številni.

Levinson¹³⁰ ugotavlja, da so v taki zamotani vlogi trije aspekti:

- strukturalno določene zahteve, povezane z določeno družbeno pozicijo,
- posameznikova koncepcija njegove vloge, in
- dejansko vedenje posameznika na določeni socialni poziciji.

To hkrati pomeni¹³¹:

- da vsakdo vnaša v socialne interakcije tisto kar ima kot posebnost (znanje, veščine, navade, potrebe, motive, vrednote, sposobnosti),
- da se njegove dispozicije aktivirajo, odvisno od situacije v skupini in od interakcij z drugimi, in

¹²⁹ Heise, s. 260-265

¹³⁰ Gibbord et al.: Analysis of Groups, s. 179

¹³¹ Havelka, s. 87

- da vse vrste medsebojnih odnosov niso v enaki meri občutljive za osebne dispozicije in njihovo izražanje.

V skupini se bolj ali manj uveljavlja vsak posameznik s svojo avtoriteto. Le-ta je povezana¹³² z vplivom, vodenjem, bodrenjem, močno, hierarhijo itd. Avtoritete pa so različne, odvisno ali gre za družino, sosesko, šolo, delovno organizacijo itd. Zato se avtoriteta kaže kot odnos med ljudmi, v katerem ima nekdo večjo moč kot drugi. Avtoriteta temelji na bolj ali manj svobodnem sprejemanju podrejenosti, hkrati ko se mora neprestano potrjevati.¹³³ Te okoliščine so zlasti pomembne za spoznavanje mehanizmov interakcije, v kateri nekdo pripelje drugega do situacije v kateri stori kaznivo dejanje, kar dokazuje, da je imel vpliv in moč, s katerima je motiviral ostale, da so mu sledili, oziroma da so storili nekaj kar je on želel doseči. To pa v interpersonalnih komunikacijah imenujejo "inicijativo", ki jo ponazarjajo z besedami: spreobrniti, razvneti, navdihniti, skušati doseči, izzvati, izseliti¹³⁴ itd.

Glede na to je "moč sposobnost povzročiti ali preprečiti spremembo"¹³⁵. Moči je več vrst¹³⁶.

Izkoriščevalska. Ta je najpreprostejša in najbolj destruktivna. Često-krat vsebuje nasilje in grožnje. Žrtve pri tem nimajo dosti izbire.

Manipulativna. Je moč nad drugo osebo, vzpodbujena lahko od nje, kar v viktimologiji ni neznano področje.

Tekmovalna. Izraža se kot moč zoper drugo osebo. Njen namen je dvigniti se nad drugimi. Biti več od njih. Zato je v družbi zelo zaželena in čislana ter sprejeta kot normalnost v vsakdanjem življenju, ki jo spodbujamo in nagradujemo. Tekmovalnost razvijamo v šoli, gospodarstvu,

¹³² Ule, M.: s. 69

¹³³ prav tam, s. 72

¹³⁴ Danziger, s. 54

¹³⁵ Mey, s. 99

¹³⁶ prav tam, s. 105-110

kjerkoli, celo med narodi, čeravno vsebuje agresije in deluje tako, da so nekateri pod nekom, drugi pa nad njim, itd.

Prehranjevalna. To je moč za druge, ki se normalno izraža s skrbjo za otroke, pa tudi v skupini s skrbjo za drugega itd.

Integrativna. Pomeni moč skupaj z drugimi (toda posameznikova moč lahko daje potuho moči njegovega soseda). Moč te vrste išče in izhaja iz sodelovanja, se izogiba nasilju, skuša doseči svoj namen v pristajanju in prepričevanju, povezuje podobno misleče dejavnike, četudi z nekaterimi sredstvi vpliva nanje. Toda ta moč je integrativna le za tiste, ki se vanjo vključujejo. Spreminja se takoj v nekaj drugega, če je naperjena drugam oziroma proti drugim.

Posebnost je zlasti moč v množici. V naši kazuistiki ta problem sicer ne pride toliko do izraza, razen v gostilniških pretepih in destruktivnem vedenju na javnih krajih (pri tem ne mislimo na dogodke z morebitnim političnim ozadjem). Toda v množici¹³⁷ gre za posebna čustvena in duševna stanja, v katerih je posameznikova sposobnost mišljenja racionalno močno zmanjšana. Zato se podreja ciljem množice, ki ga neredko vzpodbuja na ta način, da se drugi z njim identificirajo, da sodelujejo, sprejemajo norme skupine, dopuščajo da jih vodi in čustveno vznemirja, oziroma kot pravimo nasploh deindividualizira.

V skupini, ki jo nekdo vodi in usmerja, določa cilje in jih zanje motivira (četudi in še posebej pri kriminalu), so tudi drugi, ki so kot posamezniki pogosto zelo podredljivi, sugestibilni, z nizko stopnjo samospoštovanja, s pomanjkljivostmi pri vrednotenju položaja itd. Le-to pa nekaterim omogoča vpliv in moč nad njimi.

3. Sodelovanje v skupini

Posameznik se vsak danj povezuje in deluje v različnih skupinah z različnimi cilji. V njih mora dosegati določeno stopnjo socialne harmonije,

¹³⁷ Brindlay, s. 28

kajti sicer prihaja s skupino v konfliktnost ali pa od nje nima toliko, kolikor bi lahko prejel.

V skupini želi posameznik dosegati določeno samoaktualizacijo in zado-
dostiti posameznim socialnim potrebam. Te potrebe¹³⁸ so zlasti:

- po obdržanju in varnosti
- družbene in afiliativne potrebe
- osebne potrebe in potrebe za samopotrjevanje
- potrebe po samostojnosti in neodvisnosti, in
- potrebe po samoaktualizaciji v pomenu optimalnega izkoriščanja obsto-
ječih možnosti.

Hkrati pa je za posameznika v skupini pomemben njegov odnos do drugih in razmerja drugih do posameznika. Moreno je s svojimi sociometričnimi metodami najbolj znan po dognanjih, do katerih je prišel pri ugotavljanju privlačnosti, indiférentnosti in zavračanja ljudi v skupini. Od tod zlasti poznani sociogrami, ki kažejo, kdo je v skupini cenjen, kdo je komu naklonjen, koga največ članov skupine ne mara itd.

Skupine, oziroma t.im. kriminalne združbe ali ljudje v sotorilstvu oziroma udeleženci pri kaznivem dejanju, nastajajo prav tako na podlagi nekega medsebojnega "privlačevanja, atmosfere, afektivne strukture¹³⁹" itd. in ne le zaradi skupnega cilja, ki jim morebiti obeta določene koristi. Zlasti v naši kazuistiki v veliko primerih prihaja do izraza naklonjenost vpletenega v paru ali sovražnost do drugega, kolikor so-
delovanje ne nastaja zaradi čisto lastnih pobud, potreb in namenov vpletenih oziroma tretjih oseb.

V psihologiji skupinskega vedenja zlasti ugotavljajo¹⁴⁰, da so nag-
njenja (tudi prijateljska) v skupini čestokrat posledica kompromisa, v katerem se upoštevajo najrazličnejše sestavine na ta način, da imajo pomembno vlogo: podobnost, privlačujoča osebnost, bližina, medosebno privlačevanje in možnosti izmenjave simpatij in nenazadnje priložnost

¹³⁸ Bojanović, s. 148

¹³⁹ Gahagon, s. 64

¹⁴⁰ prav tam, s. 67-78

določenih pravil in opravljanja dejavnosti, s katerimi naj se zlasti realizira "kriminalna skupina".

Kriminalne skupine pa morajo biti ustrezno motivirane, da sploh nastajajo (kolikor ne gre za kakšno situacijsko dejanje za katero je včasih značilno, da se udeleženci pojava prej sploh niso poznali in zato sploh ni bilo mogoče, da bi pri vseh članih prišlo do skupne motivacije).

Motiviranost za kazniva dejanja, ali kriminalna motivacija¹⁴¹ naj sploh odgovori na vprašanje, zakaj in zaradi katerih psiholoških razlogov ljudje delajo kazniva dejanja in še posebej, zakaj morebiti ob istih socialnih razmerah posamezniki postajajo storilci kaznivih dejanj, drugi pa ne. To so vprašanja, ki bodo ostala še dolgo časa odprta, čeravno obstajajo prenekatera tudi nasprotujoča si pojasnila. Kot pravi Zvonarevič¹⁴², je to še toliko bolj zamotano, ker so še pri pojasnjevanju normalne motivacije velike težave, kaj šele s kriminalnimi, na katere morda deluje več mehanizmov, ki se jih pogosto sami povzročitelji ne zavedajo in so neredko igrača spleta dogodkov, na katere imajo zelo malo ali včasih nobenega vpliva. Zato seveda svetujejo raziskovanje motivacijskega ciklusa od začetka do konca, ki se začneja pri motenosti, biosocialnega ravnotežja in konča pri njegovi ponovni vzpostavitvi.¹⁴³

Pri tem ne bi smeli, zlasti v skupini, v kateri je prišlo do kaznivega dejanja, prezreti intenzivnosti in trajanja takih čustev kot so afekti, strasti, razpoloženja¹⁴⁴, pa stresi in frustracije, ki zlasti delujejo na t.im. nesocializirane motive z njihovimi posledicami.

Motiviranost je nekaj, kar je gnano od treh temeljnih potreb in nagonov: bioloških, psiholoških in socialnih¹⁴⁵, ki so določeni od izkušenj, vzgoje, izobraženosti in sploh kulture. Kulturo močno povezujejo

141 glej: Zvonarevič: v Socijalna psihologija, s. 307

142 prav tam, s. 308

143 prav tam

144 Sorokin, s. 86

145 Trojanowicz/Dixon, s. 109

z motiviranjem v smislu omejevanja posameznikovega izbiranja vedenja zlasti v razmerjih z drugimi, na račun drugih in še kako drugače.

V kriminalnih skupinah ali skupinah, sestavljenih za doseganje kakšnih konkretnih kriminalnih ciljev, je vedenje posameznika dokaj določeno z vplivi, pogostnostjo, izidi interakcij, itd. Z njimi se posameznik odloča in "psihično regulira svojo dejavnost"¹⁴⁶. Pogosto se celo identificira z drugimi, uči od drugih, jih posnema tako, da ima "toliko različnih socialnih sebstev kolikor je različnih skupin oseb za katere mnenja se briga"¹⁴⁷. Teh v normalnem življenju ni malo in ga lahko privedejo tudi do vključevanja v mnenja s kriminalnimi cilji. V teh socialnih interakcijah pa posameznik pomaga, svetuje, graja, deluje sociabilno, kliče na pomoč, daje pomoč, stopa v telesne in psihične stike, pomaga, napada, ogroža telesno, je agresiven.¹⁴⁸ itd.

4. Skupine

Vpleteni na katerikoli strani kriminalnega para, četudi le en sam, z njim že predstavlja skupino, morda sicer majhno, toda ne glede na kateri stopnji delovanja se vključuje, potekajo v njej psihodinamske vezi in razmerja, pogosto ne več le med dvema osebama, marveč najpogosteje vsaj med tremi. Seveda je pri tem treba razločevati različne situacije, kot na primer:

- eden od obeh v kriminalnem paru sploh ne ve za vpletene na strani drugega,
- nobeden od njiju ne ve, da deluje na drugi strani še ena oseba, oziroma storilec in žrtev imata vsak na svoji strani vpletenega, za katerega pa nasprotna stran ne ve,
- na eni ali drugi strani v kriminalnem paru je več vpletenih in ne le en sam, ali na eni več kot na drugi,
- eden ali drugi, to je storilec in žrtev vesta, da se jima v predkriminalni situaciji, do morebitne posledice pridružujejo še drugi in kakorkoli vplivajo na kriminodinamični proces.

¹⁴⁶ Petelin, s. 107

¹⁴⁷ Gergen: v Social Psychology for Sociologists, s. 96

¹⁴⁸ Danziger, s. 51

O skupini govorimo glede na vloge, ki jih ima katera izmed več oseb, da kasneje pride do kaznivega dejanja in ne glede na to, da so njihovi prispevki lahko različni.

V vzorcu, ki smo ga zbrali je bilo:

- z enim vpletenim, oziroma s tremi osebami - 402 dejanji
- z dvema vpletenima, oziroma s štirimi osebami - 69 dejanj
- s tremi in več vpletenimi, oziroma najmanj petimi osebami - 101 dejanje.

Po spolu, čeprav to ne pove dosti o naravi udeležbe brez drugih podatkov pa so bili:

- pri 339 skupinah vpleteni moški (59,3 %)
- pri 164 skupinah ženske (28,6 %) in
- pri 69 skupinah oba spola (12,1 %).

Zato velja o skupini, zlasti s socialnopsihološkega zornega kota omeniti nekaj posebnosti. Najprej, zakaj nasplošno¹⁴⁹ nastajajo neformalne skupine, v katere lahko prištevajo kriminalne združbe ali ad hoc organizirano delovanje več oseb in sploh združevanje v nedopustne namene?

V skupini je mogoče zadovoljevati prenekatero psihofizične in socialne potrebe nenazadnje tudi z nelegitimnimi sredstvi in načini ali prihajati do nezakonitih ciljev. V skupini, ali za naše razmišljanje z združevanjem, prihajamo do domnev, na katere se sicer sploh ne bi spomnili. V skupini si ljudje med seboj izmenjujejo izkušnje, se ohrabrujejo, dopolnjujejo, dele odgovornost itd., zaradi česar prihaja do dejanj, ki jih posameznik ne bi storil, ker nima morebiti dovolj znanja, sposobnosti, poguma in še marsičesa.

Delovanje v skupini omogoča zadovoljstvo. V njej nekateri dobivajo vloge, ki jih sicer ne bi dosegli, drugi jih spoštujejo in cenijo. V skupini ljudje prevzemajo določeno odgovornost, vodstvo itd. Sami se ne bi mogli izraziti ali potrditi, sami si ne bi upali storiti kaznivega dejanja, s pomočjo in sodelovanjem drugih pa jim je to znatno lažje, še

¹⁴⁹ glej tudi Jezernik; v Socijalna psihologija, s. 150-159

posebno če so prav tako disponirani z ravnanjem v določeni smeri, če goje podobna čustva do kake osebe, če so v podobnem položaju, če jih ogrožajo podobne razmere itd., odvisno seveda od tega, zaradi česa se združujejo ali iščejo potešitve svojih potreb.

S tem pa smo že prišli do ciljev, ki jih imajo pred seboj podobno naravnani posamezniki v določenih socialnih, družbenoekonomskih, čustvenih in drugih situacijah. Verjetno ima tudi pri združevanju ali v udeležbi za kazniva dejanja vsakdo poleg skupinskih (četudi sta dve osebi) še kakšne lastne cilje in pogosto postajajo cilji kakega posameznika skupinski cilj, ne glede na to, da se z delovanjem skupine prenekateri cilji dosegaajo hitreje in z manj naporji kot sicer. S cilji in zaradi njih mora priti do soglasja, dogovarjanja, norm in pravil, ter nena- zadnje tudi do prisile in zastraševalnega delovanja, da bi se posamezniki podrejali skupinskemu namenu.

Zato pravijo, da je skupina¹⁵⁰: vidna, strukturirana, časovno relativno trajna, kohezivna in na skupnih interesih in družbenih vrednotah zasnovana družbena formacija, katere člani imajo, zahvaljujoč skupnim ciljem in v skladu s sprejetimi standardi, vrednotenjem in normami vedenja - recipročne vloge.

To bi deloma veljalo tudi za naš namen z določenimi dopolnitvami in sicer: v kriminalni skupini ne gre za družbene vrednote, ampak najpogosteje za drugačne (vsekakor z negativnim predznakom) in pogosto tudi subkulturne. Sicer pa tudi za združevanje s kriminalnimi cilji veljajo spoznanja o relativni trajnosti, različnih stopnjah kohezivnosti (na eni ali na drugi strani kriminalnega para, pri čemer sta si nasprotujoči skupini lahko izredno konfliktni). Cilji so pri kriminaliteti prav tako skupinski, standardi večinoma skupni in vloge posameznikov na strani storilca, ali na strani žrtve prav tako verjetno recipročne.

Iz opredelitve posamezne skupine prav gotovo izhaja razločevanje skupin. Te so lahko primarne - sekundarne; formalne - neformalne; stalne - občasne; samostojne - nesamostojne¹⁵¹, itd. Cilji omogočajo tudi posamezne klasifikacije skupin.

¹⁵⁰ prav tam, s. 133

¹⁵¹ prav tam, s. 134, Bojanović, s.175, Havelka, s. 68-74 in drugi

Kriminalne skupine so gotovo neformalne in opravljajo vse vloge, ki jih socialna psihologija pozna za skupino nasplošno, s tem da v njih prav tako nastajajo pozicije v strukturi, hierarhije v vlogah, motiviranost, delitev dela itd.

Neformalne skupine imajo t.im regularne in neregularne člane.¹⁵²

Regularni člani sprejemajo temeljne skupinske norme, za katere se zavzemajo (vzemimo za naš namen sosede ali sorodnike v konfliktu zaradi služnosti z drugimi sosedi ali sorodniki). Njihov status je odvisen od tega, kako sprejemajo skupinske norme. Vodje se prizadevajo, da bi jih člani čimbolj sprejemali. Neregularni pa bi bili samo tisti, ki občasno vstopajo v interakcije, odvisno od posameznih okoliščin (to bi zlasti veljalo za določene vloge vpletelih).

Skupni cilj skupine ali združenih posameznikov pomeni najvišjo stopnjo interakcije med njimi. Zato so temeljne značilnosti skupnega cilja¹⁵³: identičnost za posameznika in skupino enaka dostopnost in uresničljivost za vse pripadnike. Vsak od udeležencev naj ima nekaj od sodelovanja (za naš namen), od svoje vloge, ki jo ima, bodisi na storilčevi bodisi na žrtvini strani, kolikor seveda "naš vpleteni" ne posega po vlogi v kateri hodijo drugi zanj v žerjavico po kostanj.

Za skupine, o katerih pišemo v tej raziskavi, so v znatnem obsegu značilni situacijski vplivi in dejavniki, ki imajo tako psihični kot fizični pomen in često povzročajo izredno kratkotrajne, če ne celo trenutne interakcije (na primer gostilniški konflikti med neznanimi gosti), pa skupni prostor, morebitna bližina, kakšna posebna priložnost itd., da ne omenjamo pritiskov, prisile, groženj in podobnih pojavov (npr. v družini, na delovnem mestu) ali prepričanje (med prijatelji) kot posebnosti socialnih situacij¹⁵⁴.

Socialnopsihološka literatura razločuje v skupini še: položaje, vloge in statuse¹⁵⁵.

¹⁵² Bojanović, s. 187

¹⁵³ glej tudi Havelka, s. 44

¹⁵⁴ prav tam, s. 47-57

¹⁵⁵ prav tam, s. 146-147

Položaj je akcijski prostor skupine, ki ima določene meje odločanja, izvršilnih dejavnosti, čustveno izražanje itd.

Vloga je opravljanje določenih nalog v okviru skupinske delitve dela. Status pa je ugled ali prestiž, ki ga ima posameznik v skupini. Zaradi tega se v skupini pojavljajo različne interakcije, ki so lahko sodelovanje ali kooperacija, tekmovanje ali kompeticija¹⁵⁶, kolikor seveda v skupini ne prihaja celo do hudih konfliktov.

5. Komunikacije v skupini - verbalne/neverbalne

Ljudje, ki jih obravnavamo v tem raziskovanju, se v številnih primerih zapletajo v konflikte z drugimi ali na strani drugih, ali zaradi svojega interesa tudi zaradi neustreznih komunikacij. Pogosto tudi zaradi tega, ker v tem smislu ne znajo, ali pa nočejo med seboj ustrezno sodelovati ali pa komunikacije med seboj napačno razumevajo. S tem nikakor ne bi hoteli reči, da je neustreznost komuniciranja poglavitni razlog za konfliktnost med ljudmi. Razloge za to je namreč iskati kje drugje - v odnosih, ki reflektirajo iz družbenogospodarskih, čustvenih, psiholoških in drugih razmerij. Toda komunikacije so čestokrat povod za to, da dobivajo prava razmerja ostrejšje oblike. Zato komunikacij samih po sebi ne gre fetišizirati, četudi se za njimi skriva resničnost in prav v tem je njihova pomembnost.

V zadnjih letih čedalje bolj poudarjajo naravo komunikacij predvsem zaradi pozornosti konfliktom, nasprotovanjem in nerazumevanjem. Kaj so potemtakem komunikacije? "Komunikacija je opredeljena kot metoda, uporabljena pri enem posamezniku, da bi spremenil vedenje ali duševno stanje drugega"¹⁵⁷. Da se to dogaja sta potrebna vsaj dva, ki komunikacijo sprejemata in oddajata, prevajata in razlagata, se stimulirata, sprašujeta in odgovarjata, skratka, med seboj na nek način sodelujeta. Vsak od njiju je v vlogi pošiljatelja ali sprejemnika komunikacij. Podobno je, čeprav sodeluje več oseb, le da so komunikacije bolj zapletene. Komuniciramo z gestami, z besedami, z določenimi

¹⁵⁶ prav tam, s. 181

¹⁵⁷ Trojanowicz/Dixon, s. 206

oblikami vedenja, vštrevši mimiko in pantomimiko, pogosto odvisno od kulture ali subkulture posameznika ali skupine.

V glavnem pa delimo komunikacije na verbalne in neverbalne. Pri verbalnih komunikacijah so najbolj pomembne besede in jezik. Zlasti zato ker se pogosto dogaja, da so napačno interpretirani in pošiljatelj pri sprejemniku ne naleti na ustrezen odgovor, kar vpliva na psihično ravnotežje, pričakovanja in sploh nadaljnje komuniciranje. To se pogosto dogaja, če ljudje v svojih interakcijah niso na podobnih kulturnih, etničnih, socioekonomskih in drugih ravneh.

Z jezikom ali govorom pa nasploh pogosto tudi simbolično predstavljamo občutke, ideje, misli, ali izkušnje¹⁵⁸ (glej tudi: Berne). Besede pa ne izražajo le čustev, ampak vabijo na čustva drugih in spomine, vezane na prejšnje izkušnje. Z besedami vzbujamo sovraštvo, strah, srečo, izražamo nagnjenja, poudarjamo kako vedenje, položaj, zahteve itd. Z njimi želimo ustvariti pri sobesedniku določen vtis in izraziti naš odnos, ne le do predmeta komunikacije, ampak tudi do njega, njegovih bližnjih, oziroma povedati sploh kaj hočemo. Besede komuniciranja so lahko pristne in ponarejene oziroma navidezne, predvsem takrat, kadar ne govorimo tistega kar mislimo.

Z neverbalnimi komunikacijami je manj manipulacije, ker nas telo izdaja. Zato so neverbalne komunikacije v nekaterih strokah (npr. v kriminalistiki, psihologiji itd.) čedalje bolj zanimivo področje, ker bolj izražajo resničnost kot beseda. Neverbalne komunikacije so torej sporočila, ki jih oddajamo z vedenjem in ne z besedami. To so lahko geste, obrazno izražanje, drža, različni gibi telesa in celo oblačenje.¹⁵⁹

Komuniciramo torej z grimasami, smehljaji, z iztegovanjem kazalca, žuganjem s pestjo, mrkim gledanjem, s pozo ali še s čim. Tvrstno telesno gibanje je včasih komunikativno drugič pa zopet informativno.¹⁶⁰ Z neverbalnimi komunikacijami prihaja do še več zmot, ker se še bolj

158 prav tam, s. 211

159 prav tam, s. 214

160 Gahagon, s. 34

različno dojemaajo in je zato zaradi njih še več konfliktnosti, čeravno se razvijajo izključno v razmerjih iz oči v oči.

Tovrstne komunikacije imenujejo tudi "govorico telesa"¹⁶¹, saj z njo posredujemo le tisto, kar je mogoče videti. To pa je tudi razlog za ustvarjanje različnih insignij posameznih nadzorstvenih in drugih vlog, ki z njimi opozarjajo na dejavnosti, ki jih opravljajo.

Ne glede na to kakšne komunikacije uporabljamo, pa je njihov namen izraziti nek zahtevek, želje, stališča itd., ki izhajajo iz zadovoljstva, strinjanja, vpliva, dolžnosti, pričakovanja, motivacije, sovraštva, ljubezni itd.

Zato v tej raziskavi, ki izključno zadeva posameznika v določeni skupini, ni mogoče mimo komunikacij, ne da bi jih omenili. To še toliko bolj, ker so komunikacije pri marsikaterih situacijah t.im. verbalnih deliktov pomembne za etiologijo konfliktnosti in povod za preraščanje besednega nasilja v telesne poškodbe in različnih vrst umore itd.

Četudi so komunikacije predvsem sredstvo za medsebojno sodelovanje med ljudmi (interakcije) pa so zelo pomembno področje za preučevanje udeležbe vpletenih oseb v kazenski dvojici.

6. Konfliktnost (v skupini in med posamezniki)

V tej raziskavi se ukvarjamo tako s posamezniki kot s skupinami, v katerih nastajajo konflikti in z njimi uboji, telesne poškodbe, verbalni delikti itd. če ne, pa vsaj prihaja do sovraštva, preprirov in drugih oblik skaljenih razmerij med ljudmi. Take skupine so zlasti: družine, sorodniki, prijatelji, sošedje, sostanovalci itd. Veliko sporov in konfliktov ter spopadov nastaja na delovnem mestu, med sosedi zaradi meja in med ad hoc nastalimi skupinami na kakšnih zabavah, v gostilnah, na javnih krajih itd. Zato velja že na začetku opozoriti na nekaj izhodišč. Najprej pa, kaj je konflikt?

¹⁶¹ Wiener et al, s. 12

"Konflikt je oblika zoperstavljanja dveh nasprotnih strani, ki nastaja na podlagi neskladnosti ciljev, želja ali vrednot nasprotnih strani ... v njem ena od strani nadzoruje cilje ali objekte katere želita obe strani"¹⁶². Ali: "konflikt se opredeljuje kot spopad med dvema ali več nagoni, potrebami, cilji ali vrednotami, pri katerih nastajajo čustvene napetosti v posamezniku, ali med posameznikoma ali posamezniki. Tenzije so vsebina resničnega konflikta".¹⁶³

V konfliktu so vsebovane zlasti psihološke plati, ki izhajajo iz frustracij med obema stranema, ki gojita določena pričakovanja, ali pa izhajajo iz čustev ogroženosti, ker nekdo nekemu krati neko potrebo. Temelj sporov, spopadov itd. je torej v neujemanju pogledov na vprašanja vsakdanjega življenja. Zato se konflikti v skupini, med skupinami ali med posamezniki pojavljajo povsod, tudi zaradi različnih interesov v naši družbi. Vprašanje je, kako jih ljudje med seboj rešujemo, sporazumno in tako, da vsak nekaj popusti, ali z nasiljem in na škodo drugega. Ta raziskava se ukvarja izključno s konflikti, ki prestopajo meje povprečja vsebovanega v pravni normi ali tolerantnosti posameznika, katerega koristi so toliko načete, da mora iskati pomoč ali posredovanje pristojnih državnih organov.

To so seveda konflikti, ki so družbeno negativni¹⁶⁴, kajti največkrat ne pomenijo napredka, čeprav sproščajo frustracije. Mi raziskujemo vloge tretjih oseb v razmerjih, ki so največkrat destrukcija v skupini in kot take nesprejemljive in kazniv pojav. Tak pojav pa je moteč na vseh ravneh, pri posamezniku, skupini in družbi.

Konflikti v skupinah se pojavljajo na različnih stopnjah njihovega delovanja in razvoja. Lahko takoj na začetku, ko se posameznik komaj vključi vanjo, ali pozneje ko je z njo tako ali drugače integriran, kolikor konfliktna skupina sploh ne razpade in je za cilj, zaradi katerega je obstajala, sploh ni več. Pogoste so skupine, ki že po svoji

¹⁶² Stern v navedbi Bojanović, s. 186

¹⁶³ Trojanowicz/Dixon, s. 179

¹⁶⁴ Nightingale, v Bojanović, s. 188

naravi morajo obstajati (npr. družina, morda tudi delovna skupina, sprti sosedje itd.) v teh okoljih nastajajo konflikti iz t.im. existencialne vzročnosti). Zato so to najbolj konfliktne skupine, ker si ne morejo drugače pomagati, prostorsko morajo biti združene, sporna vprašanja in različne osebnosti pa jim ne omogočajo pomiritve. Kognitivna disonanca¹⁶⁵ ali neskladnost med dvema spoznanjema tu največkrat ne omogočajo želja po pomirjanju nasprotij. Docela drugače je z drugimi skupinami, katerih člani niso obvezni biti skupaj. Pri njih ta vprašanja niso tako pereča, kajti z nastankom konflikta največkrat sploh ni več potrebe po nadaljevanju razmerij, bodisi v skupini bodisi med skupinami ali posamezniki.

V socialni psihologiji razločujejo primarne in sekundarne vzroke konfliktov¹⁶⁶. Primarni so tisti, ki neposredno pripeljejo do konflikta, sekundarni pa dejavniki, pogoji in okoliščine, ki ustvarjajo razmere za delovanje temeljnih vzrokov.

Med primarne štejejo zlasti neskladnost interesov, vrednot in ciljev, medtem ko so sekundarni odvisni od različnih situacij, v katerih posameznik ali skupina deluje in zaradi katerih skupine sploh so: npr. na delovnem mestu, v družabnosti, v športu itd. Pomembni bi bili naslednji vplivi: razmere v katerih deluje skupina, odnosi v skupini, posebnost osebnosti, ki se srečujejo, neskladnost med obojema, stališči, interesi, vrednotami ali pogledi, ki jih imajo eden do drugega, prejšnje izkušnje, razmerja med seboj itd.

Morebitne nasprotno manipulacije spreminjajo razmerja v skupinski konfliktnosti, lahko pa jih še bolj zaostrijo, zlasti če gre med člani (ali skupinama) za rivalstvo, za doseganje pozicij in vlog, za iskanje koristi in prednosti, ugleda itd.

Ker konfliktov ni malo in ker gre pri konfliktnosti vedno za določen pritisk na nekoga, obstajajo tudi tipi¹⁶⁷ popuščanja pritiskom, da do

¹⁶⁵ Stojić, v Socijalna psihologija, s. 182

¹⁶⁶ glej Bojanović, s. 191

¹⁶⁷ Stojić, prav tam, s. 168

le-teh ne bi prišlo. To so zlasti: prepričanost, da imajo prav drugi ali večina, spoznanje, da je napaka pri tistem na katerega je naravn nan pritisk in kratkomalo nereagiranje na pritisk. To je hkrati tudi določena racionalizacija, ki pa v zvezi z vpletenostjo "tretjih oseb" ni v središču naše pozornosti, čeravno ni tako redek pojav v skupinski dinamiki.

7. Vodenje skupine

V skupinah, čeprav so še tako majhne vedno nekdo pomeni več od drugih. Ima več vpliva, drugi se obračajo nanj in ga bolj upoštevajo. To pomeni, da je vrednotenje posameznika v sestavi skupine zelo različno. Pozicije v skupini imenujemo socialni status in je neodvisen od subjektivnega stališča nosilca. Je predvsem odvisen od okolja, le-to mu daje mesto v družbeni hierarhiji¹⁶⁸. Iz statusa pa izhajajo vpliv, ugled oziroma prestiž in moč. Z njimi dobivajo posamezniki tudi določene vloge, s katerimi lahko delujejo na skupinske norme, kolikor jih sami zaradi svojega položaja sploh ne ustvarjajo in vsiljujejo drugim.

Zato postaja posameznik, ki daje skupini s svojim vedenjem določeno naravnost v dejavnosti, mnenjih itd. nosilec njenega razvoja oziroma nekakšen vođa. S tem tudi kot "član skupine izraža občutljivost in razumevanje za probleme drugih, okoli njega začena rasti omrežje pozitivnih razmerij in pričakovanj. Člani skupine občutijo večjo varnost v pogledu možnosti zadovoljevanja neke ali več svojih potreb"¹⁶⁹. Kajti vsaka skupina si želi imeti svojega vodjo, morda celo takrat, kadar so objektivne potrebe po njem zelo majhne.¹⁷⁰

Vodja skupine ima več vlog, nekatere so primarne, druge skundarne¹⁷¹. Primarne so: koordiniranje in ugotavljanje nalog, načrtovanje in uresničevanje ciljev skupine, določanje skupinske politike, vodenje skupine tudi s pomočjo znanja, predstavljanje skupine v odnosih izven nje, vplivanje na razmerja med člani, nagrajevanje in kaznovanje, posredovanje in odločanje v sporih itd.

¹⁶⁸ glej več o tem: Jezernik v Socijalna psihologija, s. 157

¹⁶⁹ Havelka, s. 153

¹⁷⁰ prav tam, s. 154

¹⁷¹ prav tam, s. 207

Sekundarne ali pomožne pa so: dajanje zgledov, prevzemanje odgovornosti, vodja je simbol, vanj se usmerja agresija članov, za člane predstavlja nekakšnega očeta, itd.

Vodja naj bi imel nekatere značilnosti, da ga člani skupine kot takega sprejmejo, zlasti pa naj bi bil "eden izmed nas", "sprejet kot večina nas", "najboljši od nas", "oseba z najboljšimi idejami"¹⁷², itd.

V glavnem pa v psihologiji medčloveških razmerij poznamo tri tipe vodenja: demokratično, avtokratično in liberalno.¹⁷³

Demokratični vodja ne sprejema odločitev sam. Pri tem so udeleženi vsi člani skupine. Skupaj načrtujejo in skupaj sprejemajo odločitve. On onemogoča hierarhični tip razmerij, si prizadeva za blažitev konfliktov in skuša ustvarjati razmere, ki so skladne z željami in cilji. Če po umaknitvi takega vodja skupina ne razpade, sodijo, da je bil vodja uspešen¹⁷⁴. Demokratični vodja dovoljuje intenzivne komunikacije med člani in razmerja med njimi in skupino so obojestranska in enakopravna. Odgovornost je porazdeljena enakomerno na vse člane. Na ta način naj bi bili vsi zavzeti za delo in morebitne napetosti so skrčene na minimum.

Avtokratični vodja je nasprotje demokratičnemu, je absolutni vodja. Sam načrtuje in skrbi za opravljanje nalog. Določa dejavnost skupine in jo nadzoruje. Ne dopušča razpravljanja in zahteva pokorščino. Sam odloča o nagrajevanju in kaznovanju. Nasprotuje kakršnimkoli spremembam v skupini, ki niso po njegovi volji in preprečuje drugim da bi se dvigovali nad povprečje. Želi med člani čim manj komunikacij, če pa so, jih nadzoruje. Dejavnost skupine organizira tako, da so člani odvisni od njega. Zato je med njimi ohlapna povezanost in v primeru, da se vodja umakne, skupina navadno razpade.

¹⁷² prav tam, s. 210-211

¹⁷³ Bojanović, s. 119, Havelka, s. 212-220 in drugi

¹⁷⁴ Bojanović, s. 120

Liberalno vodstvo temelji na individualni svobodi vseh članov in je, kot pravijo, "vodstvo brez vodenja"¹⁷⁵. V skupini s takim vodjem, je njegova vloga omejena na minimum. Vodja prinaša v skupino naloge, katere člani lahko samostojno rešujejo, on v glavnem le evidentira izide. Vezi med vodjo in člani skupine so razmeroma slabe, medtem ko med posameznimi člani skupine navadno sploh ne obstajajo. Ugotavljajo, da daje tak način vodenja zelo slabe rezultate.

Posamezni načini vodenja skupine omogočajo tudi različne konflikte. Zlasti za avtokratično vodenje skupine so značilni apatija, agresivnost, spopadi in nepristni odnosi med ljudmi. Zato nastajajo med člani odnosi do skupine, ki so največkrat indiferentni, če ne pa vsaj ambivalentni.¹⁷⁶ S prvo obliko odnosov se člani ne identificirajo s skupino, po drugi pa so kreativni in anksiozni, nudijo odpor, ne spoštujejo avtoritete itd. Odtod seveda konflikti tja do sprememb v vodenju.

Te temeljne značilnosti v vodenju so zelo pomembne tudi za razmnoževanje nastajanja, razvoja in delovanja skupin, v katerih se pojavljajo kazniva dejanja ali, ki sploh nastajajo zaradi kaznivih dejanj. Nena zadnje se vanje vključujejo tudi "vpleteni", ki čestokrat prevzemajo vloge vodij.

8. Triadične (trialektične relacije)

V skupinah, kakršne so obravnavane v tej razpravi, se razvijajo posebna razmerja, kajti nastanek pojava, zaradi katerega je skupina sploh zanimiva, je odvisen od določenega kolektivnega vzdušja in določene vzročne odvisnosti. Ker kaznivo dejanje ni vedno posledica enega samega udeleženca, marveč je odvisna od sodelovanja vsaj dveh, če ne več, je potrebno v tem kolikor toliko začetnem delu raziskave povedati kaj več o razmerjih v skupini, ki bi jih kasneje imenovali najmanj "kriminal triad" oziroma kazensko trojico. S tem pa ni rečeno, da ne obstajajo še kakšne druge možnosti, ki bi jim lahko rekli še kako drugače kakor "trikotna razmerje" (triangular relationship) ali trialektične relacije.

¹⁷⁵ Štajnberger/Gavrin v Socijalna psihologija, s. 216

¹⁷⁶ Bojanović, s. 123

Toda v tem oziru nas za zdaj zanimajo normalne skupine, ne toliko obremenjene s kriminalom in njihova morebitna triadična ali drugačna razmerja.

O razmerjih med ljudmi v skupini je veliko znanja iz sociometrije zlasti pa iz Morenovih sociogramov, s katerimi lahko ugotavljamo različne metode izbora ljudi po privlačnosti, zavračanju, indiferentnosti¹⁷⁷ itd.

Za naš namen ni zavreči Bernejevega modela reagiranja in komunikacij med ljudmi, po katerem bi rekli, da vsakdo nosi svoje starše v sebi, vsakdo vsebuje enega odraslega in v vsakem je majhen deček ali deklica¹⁷⁸. Ta model omogoča dodatne poglede v človekovo notranjost zlasti pri stikih z drugimi, ki imajo različni psihološki, perceptivni, kreativni in še kak drug pomen, s katerimi se ustvarjajo ali razpadajo razmerja kot so zakonska zveza, delo, prijateljstvo, ljubezen itd. in čestokrat potekajo kot določene dejavnosti, rituali, igre, zabava itd. Čeravno Berne ne obravnava konfliktnosti pa je njegovo razumevanje komunikacij med dvojico izredno dopolnilo za pojasnjevanje vplivov med ljudmi predvsem zaradi tega, ker analizira razne odtenke; od opazovanja ritualov, igrice, zasebnosti itd., do kakšnih resnejših dejavnosti. Ker gre pri tem za različne vloge v isti osebi, jih Berne imenuje za svoj namen - trialektrične.

Ob triadičnih relacijah ne bi smeli prezreti "nedolžnega opazovalca" odkoder deloma naš koncept vpletenega, kot nadaljevanje v drugačni smeri, sploh izhaja. Toda ta je izven skupine, z njo nima neposrednega opravka in ima čisto drug pomen, v katerega se ob tej priložnosti ne kaže spuščati.

S pravimi triadičnimi relacijami (kot skupine za naš namen) imamo opravka kadar se tretja oseba vključuje ali pridružuje diadičnim komunikacijam kot nekakšnemu prvotnemu razmerju para.

V vsakdanjem življenju je polno triadičnih razmerij. Verjetno je v tem pogledu najbolj znan ljubezenski trikotnik. V njem pride zaradi pri-

¹⁷⁷ glej tudi Gahagan, s. 63

¹⁷⁸ Berne, Eric: Games People Play, s. 24

spevka tretjega (vpletenega, ki je ljubimec oziroma ljubimka) v primarni dvojici do antagostičnih razmerij in čestokrat do hudih posledic, ki so tudi predmet tega raziskovanja.

S trikotnimi razmerji se začenja naše zanimanje za probleme v stikih med ljudmi, pri čemer pa to ne pomeni samo komunikacij med tremi posamezniki, kar je najbolj konvencionalna predstava o "trikotniku", ampak se bo pokazalo, da so zelo pomembne vloge, ki jih imajo tretji kot podpihovalci, snovatelji, pomagači, napeljevalci, spodbujevalci itd.

V trikotnih ali celo večkotnih razmerjih med ljudmi (neodvisno od trajnosti skupine) navadno potekajo psiho dinamični procesi vseh z vsakim, ali vseh z enim od njiju tudi v pomenu ogrožanja, varovanja, tekmovanja, pozornosti, nasprotovanja itd., tja do dominacije na eni oziroma podrejanja na drugi strani in na način, da "socialne reakcije niso omejene na eno samo osredotočenje pozornosti, ampak vsebujejo sodelujoče odgovore na mnogotere vzpodbude"¹⁷⁹.

Pri tem pa navade, vrednote, vloge in samopodoba vsakega udeleženca posebej, pa do jemanje drugega itd., oblikujejo razmerja med ljudmi. To pa pomeni dokaj zamotan sistem relacij, v katerem posameznik išče svoje osebno ravnotežje¹⁸⁰ ali z njim prihaja v nasprotje z drugimi.

S tem v zvezi nekateri celo prenašajo modele iz tehnike v človeško medosebno dinamiko ter opisujejo njen potek z stiki, pritiski, vžigi, izčrpanostjo udarca¹⁸¹ itd., pa s suprasenzorno percepcijo, ki uravnava vsako medosebno razmerje itd.

Skratka, v socialni psihologiji dokaj zavzeto pojasnjujejo triadična razmerja in naša prizadevanja jih vključujejo v to problematiko.

¹⁷⁹ Danziger, s. 94

¹⁸⁰ Ziller, s. 149-152

¹⁸¹ glej Teutsch/Teutsch, s. 252

9. "Skupinsko delovanje" za naš namen

V tem delu je podanih nekaj več splošnih ugotovitev o skupini s psihodinamskega zornega kota in še nekaterih drugih pogledov predvsem zato, da bi ugotovili, kaj zlasti socialna psihologija na splošno in psihologija skupine še posebej, vesta o tem vprašanju in koliko ju zanimajo razmerja med ljudmi kadar se združujejo s kakšnim namenom. Taka je tudi skupina pri izvrševanju kaznivega dejanja, v katerem sta udeleženi vsaj dve osebi.

Problematika, ki jo raziskujemo večinoma zadeva majhne skupine ali vsaj dogodke, ki se razvijajo v skupinah do določene posledice (ki je storitev kaznivega dejanja). V tem se naše skupine in skupinice razločujejo od drugih, ki imajo navadno bolj normalen razvoj, največkrat pozitivne cilje in dobronamerna hotenja, medtem ko se mi ukvarjamo s skupinami, ki pretežno razpadejo z nastankom posledic, čestokrat nasilno, bodisi zaradi zunanjih posegov in zaradi same konfliktnosti bodisi zaradi fizične ali kakšne drugačne eliminacije katerega od njenih članov.

Ključna za socialnopsihološka razmišljanja je poudarek na psihodinamiki skupine ali na prepletenosti razmerij med skupinskimi člani, ki delujejo drug na drugega, sodelujejo, se bore za moč in prevladovanje ali upirajo gospodovanju, si ustvarjajo skupinske cilje, pripravljajo norme, ki jih uporabljajo za vrednotenje pripadnosti in skupinskega konformizma itd. S tem v zvezi pa hkrati odstopajo od vsega tega, zaradi česar prihaja do kriminalitete in raznih drugih ekscesov, ki jih člani skupine med seboj različno rešujejo.

To bi v precejšnji meri kazalo na to, da so cilj, namen, pridobitev, dosežek itd. posledica nečesa skupnega, kolikortoliko skupnih hotenj, čeravno so si kdaj različni in nasprotujoči. Raziskava, ki se ukvarja z udeležbo vsaj dveh oseb pri nastanku kaznivega dejanja pa poudarja prav to problematiko, ki tako v represivnem ukrepanju kot pri vrednotenju udeležbe pri kaznivi posledici obrača svojo pozornost le na končnega akterja, kar pa je lahko močno napačno.

S tem pregledom smo nameravali poudariti zlasti pomembnost socialne psihologije in njenih dognanj za raziskovanje viktimokriminodinamike, v katero stopajo "vpleteni", kolikor jo sami ne spodbujajo v skupinah, v katere se združujejo zaradi določenih zavestnih ali slučajnih kriminalnih ciljev. Brez socialne psihologije pa ni mogoče opisovati in razumeti, kako ljudje vplivajo na druge in kako so vplivani od drugih, kajti kriminal, ki ga bomo raziskovali je rezultat interakcij med ljudmi in ne le posamična dejavnost obdolženca in še morebiti njegovega oškodovanca, ki v različnih vlogah prihajata na sodišče.

IV. RAZMERJA S KRIMINALNO DVOJICO

Razmerja "vpletenih" s kriminalno dvojico so različna in odvisna od udeležbe na obeh streenah ali le pri enem izmed obeh v kriminalnem paru, to je, ali pri storilcu ali pri žrtvi. Čeravno sta ti dve vlogi postali takšni kakršni sta marsikdaj po zaslugi vpletenega (ali vpletajočih se obeh), vendarle dobivata v sodnem epilogu ključno vlogo in to je razvidno tudi v sodnem spisu. Vlogi obeh v paru sta namreč najbolj vidni, kajti posledica je tu in nekdo mora pač biti povzročitelj posledice in drugi mora utrpeti škodo, ki je z njo nastala, vse drugo pa je manj očitno, bolj skrito, zavito v skrivnosti in tudi iskanje resnice v kazenskem postopku pušča za seboj sive lise in jih ne uspeva zapolnjevati z ustreznimi informacijami. To zlasti ne, kadar gre za psihične ali manj manifestativne prispevke zlasti vpletenih oseb. Teh pa tako v vsakdanjem življenju kot pri kriminalnem delovanju ni malo. Pogosto se jih niti ne zavedamo, pa se kasneje ugotovi, da so bili prišepetovalci, ki so obrnili tok dogodkov v smer kakršno je ubral.

V tem delu bi se glede na kriminalno dvojico, za katero pa se bo kdaj pa kdaj izkazalo, da sta žrtvi tretjih oseb, ukvarjali z nekaterimi psihodinamskimi razsežnostmi, z naravo razmerij, z namenskostjo vpletanja in z morebitno koristjo, ki jo vpleteni pri tem imajo.

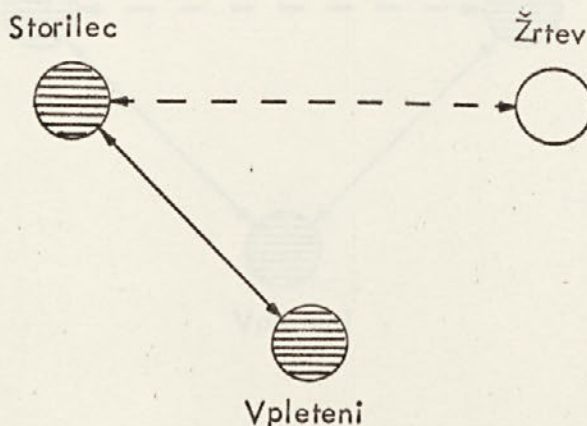
1. Psihodinamske razsežnosti (viktimokriminodinamika)

V prejšnjem delu smo skušali prikazati nekaj spoznanj o tako imenovani skupinski psihodinamiki, ki jo zlasti v zadnjih letih socialna psihologija zelo pogloblja in proučuje interakcijska razmerja med ljudmi. Kolikor gre za male skupine, je na tem področju zlasti z zornega kota socialne psihologije, sociometrije, sociografije in psihodinamike, nastalo dosti koristnega znanja tudi za razpravljanje in razumevanje vloge in pomena vpletenih v dvojico, četudi so razmerja med njima pogosto zelo različna ter odvisna od tega ali gre za istosmerno ali raznosmerno delovanje in od tega ali se vmešava ena oseba ali več z isto vlogo, ali je več vpletenih z različnimi vlogami na obeh straneh kriminalnega para itd. Tovrstne interakcije niso tako preproste, kajti kot vemo iz socialne psihologije so odvisne od tipov osebnosti, od vplivov na enega ali na oba oziroma več, pa od položajev, vlog in statusov v skupini, od zmogljivosti medsebojnih komunikacij itd. tja do situacij, ko vpleteni lahko prevzemajo vloge vodij storilca ali žrtve pa še vedno uspeva ostajati v ozadju itd.

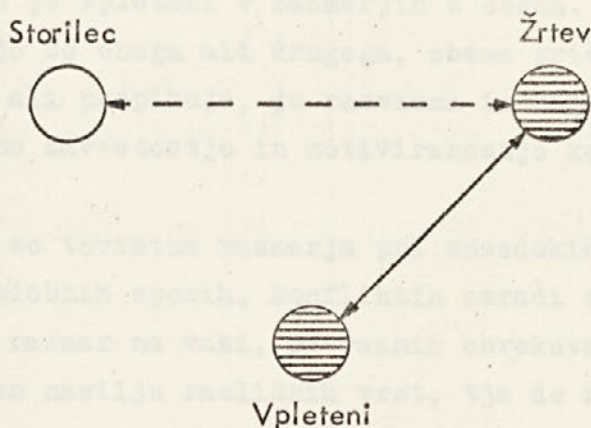
Četudi različne in pogosto zelo nejasne oziroma nedoločljive pa so vendarle najpogostejše naslednje interakcije, o katerih bo nekaj več besed v nadaljevanjih, toda za to priložnost le nekaj shem.

- Vpleteni je v razmerju le z enim v kriminalnem paru, bodisi s storilcem bodisi z žrtvijo

1)

2)

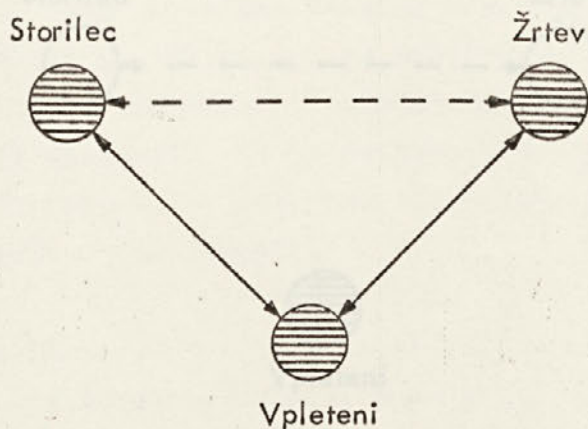

V tej shemi se pogosto dogaja dvoje:

- da se vpleteni sploh ne pozna z nasprotno stranjo od tiste s katero sodeluje
 - da se lahko sicer z njo pozna, toda z njo ne sodeluje, ima samo vpliv na tisto stran, na katero deluje. Tipično za to razmerje je t.im. "ljubezenski trikotnik", pa tudi vsi tisti položaji v katerih je oškodovanec družbeno premoženje oziroma so žrtve pravne osebe.
- Vpleteni sodeluje z obema v kriminalnem paru

Shematični prikaz teh interakcij bi bil naslednji

3)

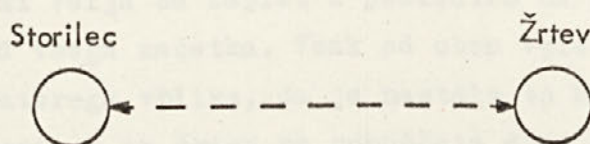
Neodvisno od tega kako dolgotrajna so razmerja bodisi s storilcem bodisi z žrtvijo je vpleteni v razmerjih z obema. Z enako ali z različno naklonjenostjo do enega ali drugega, obema prišepetava ali deli nasvete, pomaga ali podpihuje, ju razvnema in napeljuje. Do enega morebiti z drugačno zavzetostjo in motiviranostjo kot do drugega itd.

Najbolj pogosta so tovrstna razmerja pri sosedskih, stanovanjskih, prijateljskih in podobnih sporih, konfliktih zaradi zemlje, služnosti, meja, skaljenih razmer na vasi, pa raznih obrekovanjih in sploh žalitvah ter verbalnem nasilju različnih vrst, tja do razprtij, ki nastajajo v družini in konfliktov med sorodniki, ljudmi v skupnem gospodinjstvu itd.

- Vpleteni (kot neznanci)

Četudi se sliši nekoliko nenavadno pa se vendarle dogaja, da se kriminalni par pusti zavesti od popolnoma neznane osebe v kaki relativno redki socialni situaciji. Ta "neznanec" zaradi spleta okoliščin spodbudi, če ne povzroči konflikt, iz katerega izzide dvojica, to sta žrtev in storilec. Shema tega razmerja je podobna, če ne enaka tisti, ki smo jo pravkar navedli zgoraj, le da do dogodka niso potekali med njimi sploh nikakršni odnosi po katerih bi lahko ocenjevali kakovost relacij "ante delictum".

4)

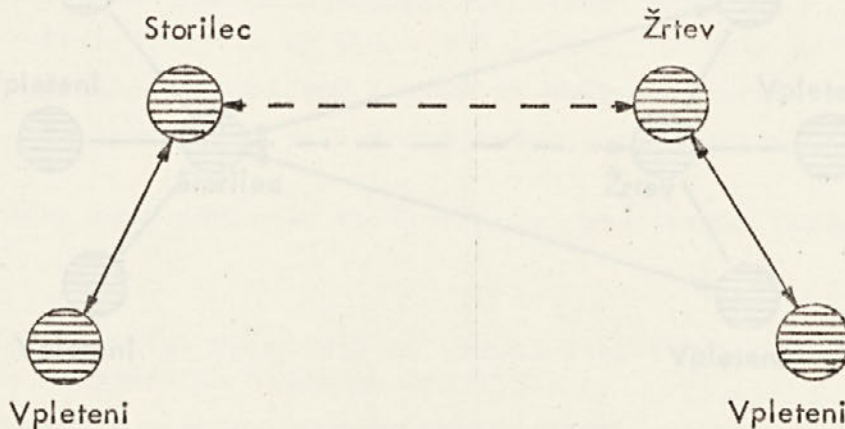

Vpleteni

Pri tem gre lahko za nasilja, premoženjska in huliganska ravnanja, ki so že samo zaradi odsotnosti razmerij med nosilci posledic dokaj redka. Vloga vpletenega se v tem položaju močno približuje sosterilstvu ali storilstvu. Možne pa so tudi situacije v katerih nihče ne pozna nikogar pa vendarle pride do kaznivega dejanja.

- Vsakdo v kriminalnem paru ima svojega vpletenega

Ta shema bi imela naslednjo razporeditev

5)

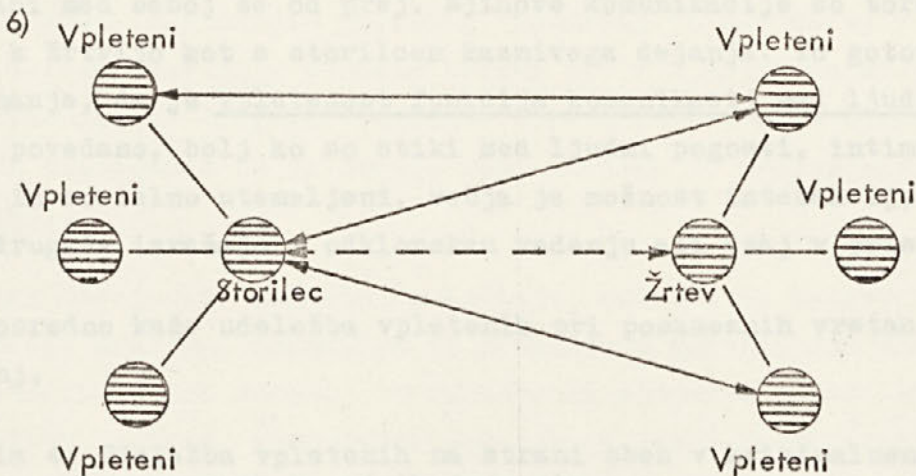

Za ta položaj je značilno, da vpletene ne sodelujeta oziroma med seboj sploh ne komunicirata. Interakcije potekajo na relacijah: vpleteni: storilec/žrtev, oziroma vpleteni: žrtev/storilec. Lahko se pokaže, da je to shema, ki velja za zaplet s posledico ne pa za celotni viktimgeni proces od vsega začetka. Vsak od obeh vpletenih ima svojega grešnega kozla na katerega vpliva, da je nastalo to kar je. In pogosto se dogaja, da storilec in žrtev ne popuščata drug drugemu zaradi vplivov in navzočnosti vpletenih, ki ju potiskajo v ospredje včasih tudi zaradi svojega ugleda, prestiža, interesov in zaradi lastne motiviranosti, koristoljubnosti in sebičnosti.

Tipični za ta razmerja so: razna gostilniška obračunavanja, konflikti med sosedi, sostanovalci, mejaši, sodelavci v organizacijah združenega dela, pa spori med zakoncema, v katera se vpletajo sorodniki vsak s svoje plati itd. V tej shemi so pogosta dolgotrajnejša razmerja.

- Vpleteni v skupini, ki privede do medsebojne viktimizacije

Za ta položaj prihaja v poštev Morenov sociogram skupine, v kateri nastajajo konflikti, ki v razpletu privedejo do viktimizacije, v kateri je ena stran storilčeva, druga pa žrtvina, ne glede na to koliko ljudi je na eni ali drugi strani in ne glede na to koliko oseb sploh še lahko obdrži vlogo "vpletajočega". Ta shema bi bila naslednja.

Ta razmerja so najpogostejša oblika pri umorih in telesnih poškodbah v družini ali med sorodniki ter pri gostilniških pretepih in obračunavanjih med skupinami ne glede na dolgotrajnost poznanstev in zapletenost odnosov ene plati z drugo, kot postane to očitno predvsem pri razpletu dogodkov.

Kot bomo spoznali kasneje, so psihodinamike tovrstnih skupin oziroma interakcije zelo zamotane in je vnaprej težko ali nemogoče napovedovati, kaj bo kdo glede na svojo vlogo spričo izida kazenskega postopka, ki včasih po svojih spoznanjih določa ljudem položaje, ki so bili v resnici drugačni. V takih skupinskih interakcijah se zaradi dinamike dogodkov vloge pogosto hitro menjajo in čestokrat postaja žrtev tisti, ki bi moral biti storilec in vpleteni tisti, ki bi moral biti žrtev.

Za podrobnejše spoznavanje tovrstne problematike bo v nadaljevanju nekaj več podatkov o psihodinamiki vpletenih z obema v kriminalnem paru, s storilcem, žrtvijo in neznancem.

a) Stiki z obema v kriminalnem paru

Dejstvo je, da je bilo v našem vzorcu kar 53,1 % ali 304 od 572 zadev, ki so jih obravnavala sodišča (pa so se pri njih pojavljali vpleteni) takih, ki so imeli razmerje z obema v kriminalnem paru ali so bili vsaj poznani med seboj že od prej. Njihove komunikacije so torej potekale tako z žrtvijo kot s storilcem kaznivega dejanja. To gotovo potrjuje spoznanje, da je vpletenost funkcija komunikacij med ljudmi. Ali drugače povedano, bolj ko so stiki med ljudmi pogosti, intimni, raznovrstni in socialno utemeljeni, večja je možnost interakcij, ki se tako ali drugače izražajo v odklonskem vedenju ali vsaj v prispevkih zanj.

To posredno kaže udeležba vpletenih pri posameznih vrstah kaznivih dejanj.

Tabela 4: Udeležba vpletenih na strani obeh v kriminalnem paru po posameznih kaznivih dejanjih

Kazniva dejanja	Število	Odstotek
Skupaj	304	100
lahka telesna poškodba	65	21,4
huda in posebno huda tel.poškodba	38	12,5
razžalitev	38	12,5
umor in poskus umora	37	12,2
k.d. zoper pravice in svoboščine	18	6,0
druga k.d.zoper čast in dobro ime	16	5,2
poškodovanje tuje stvari	16	5,2
nasilniško obnašanje	10	3,3
vsa ostala k.d.	66	21,7

Če je iz zgoraj navedenih podatkov kaj očitno, potem je to, da se vpleteni najpogosteje vmešavajo (kadar gre za razmerja z obema v paru) v

nasilniška dejanja. Nasilje, ki ga bomo obravnavali še posebej, je potemtakem posebno torišče vpletanja ljudi in poseganje v razmerja drugih. To potrjuje zgornja ugotovitev, po kateri so žive interakcije v človeških skupinah tudi gojišče potreb po nasilnem urejanju razmerij, ne glede na to ali gre za telesno in besedno nasilje zoper ljudi ali za fizično nasilje nad njihovimi stvarmi kot oblikami maščevanja, groženj, pritiskov, itd.

Ob tej priložnosti ne razpravljamo o tem, za katerim v kriminalnem paru stoji (ali stoje) vpleteni, pomembno je to, da se interakcije vpletenega razvijajo z obema hkrati in da njihova konfliktnost nastaja iz komunikacij drugega z drugim, torej največkrat v skupini z najmanj tremi udeleženci če ne znatno več, odvisno od posameznih konfliktnih situacij.

Skupno življenje, medsebojno sožitje, sosesčina, delovno mesto, sestanovalci, družina, sorodstvo in nenazadnje gostilniško omizje so področja, v katerih ljudje vstopajo v medsebojna razmerja zaradi nekih potreb po položaju, zabavi, sproščanju itd. in iz česar nastajajo tudi spopadi. Nenormalno bi bilo če jih ne bi bilo in zaskrbljujoče je, če jih je preveč.

Nenormalno zaradi tega, ker bi to kazalo na veliko količino podredljivih ljudi, ki se prilagajajo drugim, prenašajo trpljenje in stiske, ne da bi se jim upirali in kazali odpor pa čeprav bi šlo za konformizem na eni strani in za ekscesivnost po drugi.

Zaskrbljujoče pa v primeru, če bi v interakcijah med ljudmi nastajalo preveč razlogov za nasilniško, nezakonito in nehumano in nasploh nesprejemljivo in samovoljno urejanje razmer med seboj tako, da se nihče ne bi želel vživeti v drugega ali se v korist svojega bližnjega čemu odreči, da bi mu napravil veselje, mu vlil samospoštovanje, mu pomagal v samorealizaciji ali k ustrezni podobi o samem sebi.

Zatorej ni čudno, da je velika količina vpletenosti angažirana v prizadajanje človeških bolečin in stisk, bodisi s te bodisi z druge plati. Za tovrstna razmerja prihajajo v poštev spoznanja socialne sociologije

o stikih med ljudmi v skupini, v katerih si nekateri predstavljajo, da morajo biti zgoraj, med prvimi in boljši, drugi pa morda mislijo, da ni ravno nujno, da mora biti tako. Pri tem ne bi smeli zanemariti določenega števila ljudi, ki zaradi defektov svoje osebnosti in konfliktnosti komunikacij z drugimi ustvarjajo težave, blokade v normalnih stikih z ljudmi in to še toliko bolj, če je vanjo vpleten alkoholizem in če gre za kakšna čustvena razmerja. Ta so pogosta v družini, med zakoncema, med starši in otroci, v sostanovalskih sporih, med sodelavci pri delu, da ne omenjamo posebej ljubezni, sovraštva, maščevanja, itd.

"Vpletenost" je torej pogost atribut razmerij z obema v kriminalni dvojici. Čeravno ni vedno in povsod izključni dejavnik, pa je vendarle očitni prispevek v razmerjih med ljudmi, ki ima dostikrat negativen pomen.

b) Poznanstvo s storilcem

V našem vzorcu je nekaj manj pojavov v katera so se vpletale "tretje osebe", ki so se poznale samo s storilcem. Teh je bilo 239 ali 41,8 % od 572 dogodkov. Ne glede na to koliko vpletenih je bilo na njegovi strani in ne glede na to koliko oseb se pojavlja v položaju storilca, sta v teh interakcijah samo dve vlogi - to sta vpleteni in akter. Ti dve vlogi predstavljata skupino, v kateri pa sodeluje več kot dve osebi, le da je število vlog minimalno. Z žrtvijo je lahko, že prej ali pa samo ob dogodku, v stikih le storilec. V redkih primerih se mu ob dogodku pridružujejo vpleteni, največkrat pa sploh ne. To lahko pomeni, da vpleteni s samo žrtvijo najpogosteje nima nobenega ali vsaj ne izrazitih stikov.

Sodelovanje vpletenih na strani storilca glede na posamezna kazniva dejanja je naslednje.

Tabela 5: Kazniva dejanja pri katerih so se vpleteni poznali samo s storilcem

Kazniva dejanja	Število	Odstotek
Skupaj	239	100
tatvina	44	18,4
nezakonita vselitev	24	10,0
goljufija	17	7,1
ponareditev ali uničenje poslovne listine	15	6,3
poneverba	15	6,3
zloraba položaja ali pravic odgovorne osebe	11	4,6
druga k.d. zoper upravljanje družbenih sredstev	21	8,7
ogrožanje javnega prometa	9	3,8
k.d. zoper splošno varnost stvari in premoženja	9	3,8
poškodovanje tuje stvari	9	3,8
vsa ostala k.d.	65	27,2

Vpletenost na strani storilca popolnoma spremeni strukturo kriminalitete, če jo primerjamo s tisto, v katero se vpletajo tretje osebe kadar se povezujejo z obema v kriminalnem paru. Interakcije z obema izrazito poudarjajo konfliktnost, zaradi česar nastaja kriminal nasilja - telesnega in verbalnega. To kaže, da je nasilnost imanentna tako skupinam po eni strani, kot vpletanju drugih od strani v relacije kazenske dvojice, po drugi.

Gornja preglednica pa poudarja predvsem ali kriminal iz koristoljubnosti, kot prednostno naravnost vpletenih kadar se združujejo s storilcem ali pa, toda znatno manj, kaka malomarnostna ravnanja, bodisi v cestnem prometu bodisi v delovnem procesu. Izjema so le kazniva dejanja poškodovanja tuje stvari, ki izražajo nasilje nad stvarmi morebiti tudi zaradi ljudi.

Interakcije med storilcem in vpletenim so torej predvsem dvosmerne, čeravno storilec v velikem številu primerov vzdržuje stike tudi z žrtvijo, kolikor gre za personalizirana razmerja. Toda pojavljajo se tudi kazniva dejanja, v katerih žrtev dostikrat sploh ni fizična oseba,

ampak družbeno premoženje ali kaka pravno varovana dobrina, ki jo oba ogrožata. To seveda ustvarja nove in drugačne relacije od tistih, ki jih ponazarjamo v uvodnem delu tega poglavja, ko shematiziramo interakcije: storilec-vpleteni-žrtev- kaznivo dejanje.

V prvem primeru - to je shema, ko vpleteni vzdržujejo stike samo s storilcem, da pride kasneje do viktimizacije fizične osebe, bodisi telesno bodisi premoženjsko, se angažirajo predvsem napeljalci, pomagači, organizatorji in to včasih celo v vlogi, ki je blizu (kolikor sploh ni) - sosterilstvo. Največkrat v tem iščejo svoje, docela materialne koristi.

Drugače je v drugi situaciji, ko žrtev sploh ni fizična oseba, marveč je to družbeno premoženje ali dobrina (npr. nedotakljivost stanovanja). Tu z viktimiziranim ni takšnih osebnih relacij, ampak so drugačne, bodisi da so zasnovane z državnimi ali samoupravnimi normami, bodisi utemeljene na etičnih načelih sožitja med ljudmi, toda značilno je, da gre v teh interakcijah vedno za razmerja med ljudmi zaradi stvari, ne pa toliko za ljudi same. Iskanje prednosti in koristoljubja sta pri tem poglavitni motiviranosti, hkrati pa je po drugi strani dosti neodgovornosti, nezakonitega ravnanja, protipravnega ukrepanja, nedelavnosti in podobnih neustreznih dejanj na delovnem mestu in drugje (npr. v cestnem prometu). Tu so vpleteni udeleženi kot nekakšni sodelavci in so deloma odgovorni za nastale posledice zato, ker se niso zganili, da do nje ne bi prišlo, ko bi to lahko preprečili. Kolikor je to spoznanje lahko pravno problematično pa je v psihodinamičnem smislu delovanje na storilca, ki mu je v moralnem pogledu mogoče pripisati določen pomen za kaznivo dejanje, kar je dostikrat pomembnejše od tistih razmerij, ki jih iz viktimologije poznamo pri t.im "nedolžnih opazovalcih". Njihovo sodelovanje s storilcem je dosti tesnejše in vplivnejše, dosti bolj neposredno in zato tudi usodnejše.

c) Skupno delovanje z žrtvijo

Splošno nezanimanje za oškodovanca v kazenskem postopku (o žrtvah kaznivih dejanj razen organov za notranje zadeve, ki imajo o njih nekaj podatkov, nihče ne vodi nobenih evidenc) ima za posledico tudi to,

da je tako v spisu kot v sodbah izredno malo informacij o vseh tistih vlogah, ki v kriminalnem paru niso storilec. Ta dokaj enostranska naravnost zbiranja podatkov o dvojici ima vpliv tudi na to, da o osebah, ki bi morebiti delovale na strani žrtve - kot "vpleteni", ni dosti znanega.

Če smo torej v našem vzorcu med 6116 sodnimi kazenskimi zadevami ugotovili udeležbo tretjih oseb pri 572, smo zbrali nekaj spoznanj o vpletenih na strani žrtev le za 6 primerov ali 1 promilo vzorca. To očitno kaže, ne le na pomanjkljivost zbiranja dejstev, pomembnih za kazenski postopek, ampak tudi na potrebo drugačne zastavljenosti raziskovanja, če naj bi se ustrezneje zanimali za vloge vpletenih tudi na strani žrtve. Ker pa žrtve morebiti nosijo manjšo psihološko odgovornost za posledice, je tako izostanek njihove vidnosti, kot vpletenih na njihovi strani, vendarle opravičljiv.

Udeleženci ali vpleteni na strani žrtev pretežno ostajajo nevidni. Zelo malo vemo o tem kakšni so njihovi prispevki, da je bil njihov partner viktimiziran od drugih. In pokazalo se je, da sekundarno gradivo ne razkriva njihove vloge, kakršna je v resnici. Morda pa je res, da se vpleteni na strani žrtve vtikajo v kriminalni par bolj, če ima tudi nasprotna stran svojega "vpletenca". To se morda pogosteje kaže pri nasilniških pojavih, saj je "vpleteni" v razmerju z obema največ pri njih.

Po zbranih podatkih, ki pa zaradi majhnega števila onemogočajo sploševanje, se delovanje na strani žrtev izraža pri ljubezenskem trikotniku ali pri pojavih, povezanih s spolnostjo in manj pri kakšnih drugih, čisto tudi bolj slučajno nastalih razmerjih v katerih prihaja do kriminala. Vpleteni na strani žrtve pogosteje kot sodelavec storilca prevzema tveganje za svojo lastno viktimizacijo in ne le za oškodovanost osebe s katero navezuje ali vzdržuje kakršnekoli stike. Če je to kje bolj očitno, je prav v ljubezenskem trikotniku, v katerem pogosto tisti, ki prihajajo od strani porušijo dotedanja razmerja in postanejo žrtve. Spreminjajo se torej vloge in je morda tudi v tem iskati manj vpletenih na strani viktimiziranih (ugotovljenih v kazenskem postopku).

Na splošno velja v prihodnosti posvetiti večjo pozornost prav temu vprašanju.

č) Vpliv neznancev

Vpletanje neznancev v kasnejšo "kriminalno dvojico" ter prispevanje k razvoju posledice ni tako neznatno kakor tudi ne nebogljeno. Pogosto ima usodne rezultate, ki se razvijajo samo zaradi njih, čeravno pogosto oba v "kriminalnem paru" vpletenega nista poznala od prej, kaj šele da bi imela z njim kakršnekoli stike.

V našem vzorcu smo odkrili 23 zadev, v katere so bili vpleteni neznanci ali 4 % (od 572). Značilno zanje pa je zlasti naslednje:

- da se dogodki pretežno odvijajo v gostilnah, na prireditvah, na javnih krajih, ali priložnostih, ki pomenijo zabavo, veseljačenje in podobno.
- da je v njih v precejšnjem obsegu udeležena alkoholiziranost ljudi, ki tja prihajajo ali zahajajo, pri čemer je uživanje alkohola ter s tem pričakovana nepozornost in popuščanje zavor sploh smoter tovrstnega združevanja in interakcij.
- da so to sploh priložnosti, v katerih se srečujejo znanci z neznanci in ustvarjajo nove interakcije, utrjujejo ali razdirajo stare, ki se sproščajo ob uživanju alkohola ipd.
- pogosto gre za skupine ljudi, ki imajo lastnosti množice, ki ustvarja kolektivno obnašanje. Kolektivno vedenje, ki ga neredko oblikuje še opitost "pa je primitivno, iracionalno vedenje, posameznik zgubi kontrolo in se vede na impulziven, nerazumljiv, mogoče tudi na živalski način, pri čemer dela reči, ki bi ga osupnile, če bi bil sam".¹⁸²
- zato pri tem nastajajo umori, telesne poškodbe raznih vrst, nasilno obnašanje, poškodovanje tuje stvari in verbalni delikti.

Poleg udeležbe vpletenih - kot neznancev v gostilniških množicah in priložnostni drhali, so le-ti vidni še pri kriminalu iz koristoljubnosti (prikrivanje, prodajanje deviz, igranje na srečo in celo pri ropih), kakor tudi pri upiranju uradnim osebam.

¹⁸² Gahagan, s. 131

Neznanci - kot "vpleteni" odpirajo v socialni psihologiji oziroma psihologiji zanimivo skupino. Prav tako so v viktimologiji dokaj nepreučeno področje. Pozornost privlačuje njihov vpliv na dvojico, ki se zapleta pretežno v trenutne konflikte predvsem zaradi njihove pobude in prispevkov. To pa pomeni, da se pred dogodkom, med obema v glavnem niso razvijale nobene interakcije.

d) Vpletanje glede na kraj posledice

Kraj storitve kaznivega dejanja je lahko samo ena izmed možnih lokacij, včasih dolgotrajnega procesa konfliktnih interakcij, na koncu katerih se ljudje viktimizirajo. Čeprav kraj kaznivega dejanja glede na to ni izključna možnost storiti drugemu nekaj zlega, pa na koncu vendarle ostaja kraj za katerega se zanimajo, ne le kazensko pravosodje v dokaznem smislu, ampak tudi večina disciplin, ki se kakorkoli ukvarjajo s človeškim vedenjem. Kraj navsezadnje vendarle kaže na prostor, kjer je bila konfliktnost najhujša, tako da je dosegla svoj vrhunec. Nekatere interakcije glede na nastale posledice pa sploh potekajo tako, da so se zgodile prav tam in nikjer drugje. Zato nas za zdaj v tem delu zanima predvsem dvoje:

- kateri so najpogostejši kraji nastale posledice, v katerih so se vpletale izven kriminalnega para še tretje osebe,
- katera kazniva dejanja so najpogostejša za posamezne lokacije vpletanja?

Tabela 6: Kraj vpletanja

Kraj	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
stanovanje ali hiša žrtve	67	11,7
stanovanje ali hiša storilca	39	6,8
stanovanje ali hiša vpletenega	39	6,8
pri komurkoli izmed njih izven stan.ali hiše	113	19,8
na delovnem mestu	90	15,7
v gostinskem lokal ali zraven	54	9,4
na javnem kraju, na prostem, na cesti	107	18,7
drugje (tudi nedoločeno)	63	11,0

Pri kriminalni trojici, to je pri storilcu, žrtvi in tretjem, je vendarle največ zaključnih konfliktov ali skupaj 145 oziroma 25,35 %, sicer pa jih je največ pri žrtvi tudi zato, ker smo žrtvino bivališče upoštevali kot kraj dejanja, četudi je živela skupaj s storilcem.

Za njimi sledita delovno mesto in javni prostor, nato pa zopet prostor oziroma območje, ki kakorkoli sodi k enemu izmed kriminalne trojice, oziroma k prostoru kakorkoli v kaznivem dejanju udeleženih oseb. Na teh krajih je bilo storjenih 235 kaznivih dejanj, ali kar 41,1 %. Če upoštevamo to možnost, potem je ožja okolica tako imenovane "kriminalne triade" najbolj zanimiva za preučevanje kakršnihkoli interakcij med ljudmi, v katerih poleg kriminalnega para sodeluje še kdo zraven in to verjetno tudi pri tistih položajih, ki se ne končujejo s kaznivimi posledicami.

Gostinski lokali ali območja okoli njih so naslednji prostor, kjer se kaj dogaja, normalno tudi v povezavi z njihovo namenskostjo. Podrobnejšo predstavo o pomembnosti kraja posledice nudijo še podatki o kaznivih dejanjih.

Tako se v stanovanju žrtve ali storilca zgodi največ nasilnih kaznivih dejanj, med katerimi so na prvem mestu telesne poškodbe, nato slede umori in poskusi umorov in hude ali posebno hude telesne poškodbe. To seveda pomeni, da gre za konflikte v družini, bodisi med zakoncema, bodisi med starši in otroci, oziroma za spore med sorodniki.

Podobna dejanja nastajajo v stanovanju ali hiši vpletenega, le da se jim tu pridružujejo še verbalni delikti, za katera ožji sorodniki niso občutljivi, pa zato prihajajo do izraza pri tujih ljudeh oziroma izven doma.

Območje izven stanovanja je pri kriminalni trojici prostor za umore ali njihove poskuse, telesne poškodbe vseh vrst, različne oblike ogrožanja in verbalnega nasilja. Lahko torej sklepamo, da je za blizkost v interakcijah med trojico značilna nasilnost pestrih oblik.

Delovno mesto je pri večini pojavov na drugi poziciji med najbolj kriminalnimi kraji. To je glede na številnost stikov med ljudmi pričakovati, kajti kriminogenost po eni plati ali viktimogenost delovnega mesta po drugi, nista majhni. In če se poleg družine ali sorodstva kaj dogaja je to na delovnem mestu, kjer prihajajo ljudje v interakcije z drugimi tudi zaradi pomembnih reči, ne le zgolj zaradi odnosov med ljudmi samimi. V našem vzorcu je petina, ali sploh največ pojavov na tem kraju. Na delovnem mestu je največ tatvin in drugih oblik prilaščanja družbenih sredstev, uničevanja poslovnih listin, pa prometnih deliktov itd.

Gostinski lokali, zabavišni prostori in podobna kraji, ki omogočajo konzumiranje alkoholnih pijač, so že po pričakovanjih območja, kjer se dosti dogaja že zaradi sproščenosti popuščanja zavor in morebitne množičnosti v katerih popuščajo mehanizmi, zaradi katerih se ljudje vedejo drugače, kot bi se sicer. Zato je v gostilniških lokalih in okoli njih največ nasilja, to je telesnih poškodb in umorov, oziroma poskusov umorov.

Na javnih krajih, na prostem, na cesti itd. je največ tatvin, razžalitev, telesnih poškodb in sploh verbalnih deliktov. Če bi lokacije razporedili po vrstnem redu večjih količin posameznih kaznivih dejanj, bi bila podoba vpletanja tretjih oseb naslednja:

- na prvem mestu so lahke telesne poškodbe na kakršnikoli lokaciji kriminalne trojice, ki ni stanovanje ali hiša
- na drugem so tatvine na javnem kraju
- na tretjem so nezakonite vselitve (z raziskavo posegamo v obdobje, ko je bil ta pojav močno v ospredju)
- na četrtem so zopet tatvine na delovnem mestu
- na petem zopet telesne poškodbe v prostorih žrtve
- na šestem različna kazniva dejanja zoper upravljanje družbenih sredstev in naravno bogastvo
- na sedmem poškodovanje tuje stvari pri komurkoli v kriminalni trojici
- na osmem razžalitve, bodisi pri komurkoli v kriminalni trojici bodisi na javnem kraju in kazniva dejanja zoper splošno varnost ljudi in premoženja na delovnem mestu itd.

Glede na kraj vpletanja pri končni posledici smo iskali še druge posebnosti v zvezi s številom vpletenih, njihovim spolom in vrsto poznanstva itd., pa se s preiskusom hi² niso pokazale nobene statistične pomembnosti.

e) Opitost pri kaznivem dejanju

Iz vsakdanjega življenja pa tudi iz znanosti o kriminaliteti in sploh odklonskih pojavih je že od nekdaj znano, da je alkoholiziranost oziroma opitost ljudi pogosto v povezavi z neustreznim vedenjem. Iz takega vedenja nastajajo tudi neprijetni dogodki in prenekatera ekscesivnost je olajšana prav zaradi alkoholiziranosti povzročitelja. Zaradi tega ne le alkoholizem, ampak toksikominije sploh privlačujejo pozornost etiologije odklonskega vedenja in tudi pričujoče raziskovanje se loteva tega vprašanja, kolikor to omogočajo podatki sodnega spisa.

Za naš namen in še posebej zaradi tega, ker je o "vpletenih" relativno malo podatkov, smo se odločili za širše izhodišče in sicer: ali je alkoholiziranost bila sploh prisotna pri kateremkoli v kriminalni trojici, oziroma ali je bil sploh kdo izmed njih pod vplivom alkohola v času, ko je nastala kazniva posledica, v katero so se vpletale tretje osebe. To pomeni, da v okviru alkoholiziranosti ni šlo le za "vpletene", marveč za kogarkoli, ki je bil alkoholiziran, torej tudi za storilca in žrtev.

Pokazalo se je, da je bilo v 115 primerih ali v 20,1 % od 572 zadev, navzoča opitost enega ali več udeležencev (ali celo vseh).

Vinjeni udeleženci so s svojim ravnanjem vplivali na razplet dogodkov pri petini zadev, pri katerih so sodelovali vpleteni. Ni mogoče reči ali je to malo ali veliko, ker ustreznih tovrstnih podatkov za primerjavo ni na razpolago. Le nekatere študije ugotavljajo alkoholiziranost včasih na strani storilca, še redkeje na strani žrtve, nobena pa alkoholiziranost vpletenih, kar je zanimivo za pričujoče raziskovanje.

Toda ugotovljene okoliščine vendarle nekako kažejo podobnost s splošno-kriminalno kazuistiko in potrjujejo znano spoznanje, da je največja opitosti pri nasilniškem kriminalu, kar je bilo tudi pričakovati že po količini kaznivih dejanj zoper življenje in telo.

Tabela 7: Opitost in neopitost pri kaznivih dejanjih

Kazniva dejanja	Število		Odstotek	
	Opiti	neopiti	Opiti	Neopiti
Skupaj	115	457	100	100
umori in poskusi	14	26	12,2	5,7
h.in lahke tel. poškodbe	18	23	15,7	5,0
lahke tel. poškodbe	16	56	13,9	12,3
pošk. t. stvari	8	19	7,0	4,2
nasil. obnašanje	6	7	5,2	1,5
prepreč. urad.dej. ur. os.	6	1	5,2	0,2
tatvina	5	47	4,3	10,3
vlom	5	7	4,3	1,5
vsa ostala kaz. dejanja	37	271	32,2	59,3

$hi^2 = 65,547, \quad df = 8, \quad Pr(x^2/df) = 0,999$

Opitost udeležencev je relativno najštevilnejša pri najhujši kriminaliteti, to je pri hudih in posebno hudih telesnih poškodbah, umorih (s poskusi) ter nasilniškem obnašanju. Ne zaostaja dosti tudi pri poškodovanju tuje stvari. Kazuistika, s katero se ukvarjamo v tej raziskavi potrjuje, da je opitost nezanemarljiva sestavina posledic, ki izhajajo iz konfliktnih razmerij med ljudmi tako v družini kot med sorodstvom, v soseščini ali v stikih pri gostilniških prepirih oziroma nasilniškem obnašanju sploh.

Alkoholiziranost je nepogrešljiva okoliščina pri upiranju uradnim osebam oziroma drugače povedano; vedenje v opitem stanju najraje privlačuje pozornost uradnih oseb, da intervenirajo, kadar je moten javni red in mir. Zato je s tega zornega kota odpor vinjenih ljudi nekako normalna reakcija na dejavnost uradnih oseb, ki tako včasih same izživajo upiranje.

Alkoholizem je torej najbolj pogost, ko gre za interakcije v človeških odnosih in za izražanje čustev do drugih in redkejši, ko je posredi kakšno drugo ravnanje, čeravno ga ni prezreti pri kriminalu iz koristoljubnosti, pri prometnih nezgodah, pri malomarnostnih deliktih, v zvezi z dejavnostmi na delovnem mestu in pri spolnih kaznivih dejanjih.

Največ pozornosti mu velja posvetiti tudi za naš namen predvsem v stikih ljudi med seboj, zlasti v primarnih skupinah.

2. Narava razmerij "vpletenih" s kriminalno dvojico

Vpleteni so v razmerju do kriminalne dvojice v nekaterih primerih člani skupine, v drugih pa se pojavljajo v docela nepersonaliziranih odnosih, vsaj z enim od njiju. Koliko je česa v njihovih razmerjih med seboj, je namen prikaza v tem delu tega poglavja.

Vpleteni ali tretje osebe (ne glede na to koliko jih je na eni ali drugi strani) imajo lahko v razmerju do enega ali drugega, različne položaje oziroma bolje rečeno, njihove relacije do oškodovanca ali do storilca so lahko različne kakovosti. Med tem, ko so lahko enemu vse, drugemu pa popolnoma nič, smo se morali zanje opredeliti po razmerjih, v katerih je njihov prispevek, vsaj po podatkih sodnega spisa, odločilnega pomena. To je tistega, v katerem je v določenem obsegu vsebovan konflikt s svojimi posledicami. Zato je v tem pogledu težko razmišljati o etiološki problematiki, ki je velikokrat skrita v količini raznovrstnih vplivov, izmed katerih lahko da nobeden ni posebno pomemben, vsi skupaj pa so vendarle pripeljali do razpleta dogodkov, kakršni so pač bili, toda v večini primerov s takšnim ali drugačnim sodelovanjem udeleženih oseb, čestokrat odvisno od tega, kaj je kdo komu in kaj je kdo storil, da mu drugi ni želel ostati dolžan.

To seveda velja za razmerja v skupini, v katerih je kdo viktimiziran. Sicer pa so v nepersonaliziranih razmerjih drugačni položaji. V njih je poudarjena le ena stran, druga pa sploh nima nobene vloge, ker oškodovanec najpogosteje ni k dejanju nič prispeval. Taki primeri so z

oškodovanjem družbenega premoženja na katerikoli način, pa tatvine in vlomi, poškodovanje tuje stvari zasebnikov, s katerimi storilec sploh ni imel nobenih stikov itd. Pri tem vpleteni razvijajo svoja razmerja le s storilcem.

V tem delu se torej ukvarjamo s problematiko, kaj je bil vpleteni nasproti enemu v kriminalnem paru in kako pogosto se je vpletal med njiju, bodisi da je imel stike z enim, bodisi z obema hkrati. To zadnje je zlasti pogosto v družinskih, sorodniških, sosedskih, sostanovalskih in podobnih sporih in pri kaznivih dejanjih v zvezi z dejavnostjo na delovnem mestu.

a) Vpleteni nasproti žrtvi

V našem vzorcu vpleteni skoraj v 40 % vseh pojavov niso imeli nobenih razmerij z žrtvijo oziroma je sploh niso poznali. Ali bolje rečeno v tolikšnem odstotku od vseh dogodkov se vpleteni sploh ne pojavljajo na strani žrtve. Če k temu prištejemo še primere, pri katerih sta si bila žrtev in vpleteni - neznanec drug nasproti drugemu (6,6 %), potem je v vzorcu nekaj manj kot polovica takih kaznivih dejanj, v katera vpleteni sploh niso posegali v razmerja na strani žrtve. Pojav je seveda docela normalen, saj pri večini premoženjskega kriminala, tega pa je največ, vpleteni sploh nima razloga ukvarjati se z žrtvijo, ki naj bi bila viktimizirana. Nasprotno, žrtve najpogosteje sploh ne poznajo, hkrati ko delujejo na strani storilca. To pomeni, da že narava kriminala določa v dobršni meri obseg in način vpletanja in oblikuje potrebnost "udeležbe" na tej ali oni strani, kolikor ne na obeh.

Podrobnejši podatki o tem pa so naslednji:

Tabela 8: Razmerja vpletenih z žrtvijo

Razmerja	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
zakonec, starši, družinski član	72	12,6
sorodnik, svak	32	5,6
razmerja ljubezni ali spolnosti	29	5,1
prijatelj	7	1,2
sosed, sostanovalec, sovaščan	70	12,2
sodelavec	14	2,4
znanec	59	10,3
uradna oseba	13	2,3
drugo	12	2,1
neznanec	38	6,6
vpletenega ni bilo	226	39,5

Vpletanje na strani žrtve ali poznavanje žrtve je očitno v vseh tistih razmerjih, v katerih ljudje žive tesno drug poleg drugega ali celo drug z drugim. Na to zlasti kažejo razmerja v družini in v sorodstvu. Udeležba vpletenih na strani žrtev je torej močno določena z intimnostjo razmerij, ki so gotovo, ne le najbolj pristna in pogosta, marveč lahko tudi najbolj konfliktna v vseh tistih položajih, ko ljudje žive ali morajo živeti skupaj. To pa je nasploh lahko vzrok, da zaradi take narave razmerij in spričo različnosti osebnosti, interesov, vlog itd. nastajajo med ljudmi konflikti, ki jih med seboj poračunavajo, urejajo ali pa uravnavajo tudi z nasilnostjo. Nasilnost pa je imanentna razmerjem v družini in soseski, pa tudi nekaterim drugim skupinam, čeravno znatno redkeje.

Pri znancih, neznancih in deloma sovaščanih, pa gre za znatno bolj mešane oziroma pestre spore in spopade, ki izhajajo iz raznovrstnosti medsebojnih stikov. Med njimi, kot bomo videli še kasneje, ne prevladujejo nasilniška dejanja, ampak tudi druga, zlasti pa premoženjska, lastniška, služnostna itd.

Posebnost so razmerja iz spolnosti in ljubezni. Kolikor tu ne gre za vpletanje v klasični ljubezenski trikotnik oziroma za spolnost kot obliko nasilja na strani enega izmed obeh v paru, pa gre še za kakšne verbalne delikte s področja kriminalitete zoper čast in dobro ime, povezane z omenjenima pomembnima človeškima potrebama. Sem deloma sodijo tudi zaročenci in prijatelji. Redka je udeležba vpletenih na strani žrtev "pri sodelavcih" in kadar gre za navzočnost uradnih oseb. Če je prvo povezano z opravljanjem poklica na delovnem mestu, kjer je žrtev le izjemoma fizična oseba, pa gre pri drugem pogosto za motene relacije ob intervencijah uradnih oseb, to je miličnikov. Tu so vpleteni vmešani v dogodke, ki najpogosteje sploh ne bi bili vredni pozornosti z naše plati, kolikor jih uradno posredovanje ne bi potisnilo na dan.

Sodelovanje z žrtvijo ima še eno posebnost. Od 346 zadev v katerih so bili vpleteni kakorkoli poznani z ogroženimi, je bilo 73 % (ali skoraj 3/4) takih primerov, ko je bil v vlogi "vpletenih" le en sam posameznik. V ostalih primerih (natančneje 94 ali 27,2 %) pa sta bila dva ali več. Pretežnost posamezniškega vpletanja na strani žrtve nekako potrjuje intimnost in diskretnost razmerij na eni strani ali osamljenost in zapuščenost viktimiziranega v kriminalnem paru po drugi.

b) Pogostnost razmerij z žrtvijo

Iz tako imenovane "kriminološke viktimologije" je že precej znano, kako se razvijajo razmerja med storilcem in žrtvijo, koliko časa pred dogodkom je potekal "viktimološki cikel" in kakšne vloge je kdo izmed njiju imel. Manj ali nič pa se ne ve o trajanju vloge vpletenega pri kriminalnem paru. Čeprav o tem ni posebno zanesljivih podatkov v sodnem spisu, smo iz razpoložljivega gradiva vendarle nekako rekonstruirali v nekem smislu ne le dolžino trajanja, ampak tudi pogostnost stikov. Le-te smo razmejili na stalne, občasne in brez. Če od 572 dogodkov, v katerih so kakorkoli sodelovali vpleteni odštejemo 226 primerov, v katerih na strani žrtve sploh ni bilo udeleženi nobenih tako imenovanih tretjih oseb, potem je bil položaj naslednji:

Tabela 9: Pogostnost razmerij vpletenih z žrtvijo

Razmerja	Število	Odstotek
Skupaj	346	100
stalna	156	45,2
občasna	110	31,9
brez	80	23,9

V pretežni večini življenjske razmere ali način življenja posameznika določa odnose z drugimi. V tem je treba iskati možnosti za spopade, ki se končujejo tudi s kriminalom. Zato stalna razmerja, četudi prepletena s konfliktnostjo, nastajajo predvsem v institucionaliziranih in formalnih skupinah ali med ljudmi, ki žive skupaj v družini, na delovnem mestu ali pa se to dogaja med prijatelji ali zaradi ljubezni ipd. Nekaj primerov.¹⁸³

- Med bratoma (eden storilec, drugi žrtev) je bil ves čas spor zaradi dediščine. Žena viktimiziranega brata je podpihovala svojega moža proti drugemu (002).
- Preden se je med sosedi razvnel prepir in nato pretep med obema v paru, ki sta se vzajemno telesno poškodovala, je žena enega izmed njiju vrgla leseno desko pred drugega in s tem razvnela položaj (047).
- Sorodniki žene (žrtve) so se venomer vmešavali v zakonske zadeve obeh (zakoncev). To pa je ob neki priliki tako razjezilo moža (storilca), da je svojo ženo hudo telesno poškodoval (095).
- Natakarica, ki jo je obdolženec, pri katerem je bila v službi že nagovarjal k spolnim odnosom, je zapustila njegovo gostišče in se zaposlila v obratu, kjer je bil kot natakara zaposlen njen ljubimec. To pa je bil razlog za uboj natakara (126).

Občasna razmerja na podoben način prispevajo k razpletu dogodkov, le da so stiki med udeleženci nestalni, priložnostni in ne potekajo toliko v primarnih skupinah. Dosti bolj so značilni pojavi v katere se vpletajo osebe, ki z nobenim v "kriminalnem paru" ob dogodku niso imeli opravkov

¹⁸³ V navajanju kazuistike bodo odslej vse vloge oziroma nosilci vlog s sestavinami "vpletanosti" podčrtani zaradi lažjega vpogleda v problematiko.

in se pretežno dogajajo med alkoholiziranimi, na javnih krajih, kadar se zbirajo ljudje v različne namene, na zabavah ipd. Toda tovrstnih stikov je na strani žrtev znatno manj kot na strani storilcev in so redkost.

Ker pa gre v razmerah na strani žrtve pretežno za spore v ožjih oziroma primarnih skupinah, v katerih so konflikti predvsem čustveno obarvani, je nujno, da prihaja največkrat do nasilnih dejanj ali do pojavov v katerih želita oba v kriminalnem paru drug zoper drugega uveljaviti svojo voljo s silo, pritiski, grožnjami itd. Zato je v razmerjih med zakonci, med družinskimi člani in bližnjimi več umorov in poskusov, pa tudi razžalitev in poškodovanja tuje stvari.

Poškodovanja tuje stvari so zelo pogosta v razmerjih med sorodniki in sovaščani, saj imajo vpleteni z njimi zelo pogoste stike. To so tudi skupine, v katerih nastajajo spori zlasti zaradi različnih interesov koristi, motenja posesti, služnosti ali navadnih preprirov, zaradi motenj miru in oviranja lastnine.

c) Poznanstvo vpletenega s storilcem

Poznanstvo s storilcem, ki seveda še ne pomeni udeležbe v razvoju viktimološkega ciklusa, je v vzorcu bolj poudarjeno. To pomeni, da je veliko večje število oseb, ki imajo vloge vpletenih zaznati kot poznane storilcu. S tem pa seveda še ni nujno, da so v vsakem primeru vplivali na enega od glavnih protagonistov, ali celo morda na oba hkrati, toda je vendarle značilno, da jih sodni spis registrira dosledneje in če ne drugače, samo zaradi tega postajajo bolj vidni od tistih, ki so imeli kakršnakoli razmerja tudi z žrtvijo ali samo z žrtvijo (ki jih je res malo).

Če jih preštejemo po kakršnikoli razmerjih s storilcem so bili to:

Tabela 10: Vpleteni na strani storilca

Razmerja	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
zakonec, starši, družinski člani	125	21,9
sorodnik, svak	43	7,5
v ljubezenskem ali spolnem razmerju	29	5,1
prijatelj (zaročenec)	35	6,1
sosed, sostanovalec, sovaščan	51	8,9
sodelavec	89	15,6
znanec	123	21,5
uradna oseba	14	2,4
drugo	33	5,8
neznanec	30	5,2

Kolikor torej "poznanstvo" s storilcem (četudi so po drugi strani poznali žrtev, kar je glede na blizkost v socialnem okolju docela normalno) gledamo enostransko, opazimo podobnost s podatki, o žrtvinem poznanju z vpletenim, le da so številke različne (in večje).

Pričakovati je, da bodo ožji sorodniki ali pa kar člani družine oziroma zakonci na prvem mestu, sledijo jim znanci, ki jih je nasploh največ, čeprav po drugi strani v čustvenem pogledu ne pomenijo posebno veliko, včasih v kakšnem dogodku pa vendarle.

Tretje mesto zavzemajo sodelavci, ki jih seveda v delovnem razmerju nikoli ni tako malo. Ker so komunikacije na delovnem mestu po obsegu za tistimi v družini, je razumljivo, da je na delovnem mestu v zvezi z opravljanjem poklica itd. hkrati tudi dosti odlonskosti. Ne le v odnosih ljudi med seboj, ampak še posebej v zvezi z odgovornostjo za obveznosti in opravljanje dejavnosti. S tega zornega kota je lahko delovna organizacija leglo najrazličnejše deviantnosti.

Pojavi v bližnji soseski, v kateri imajo vpleteni svoja razmerja in poznanstva s storilcem, so na četrtem mestu v tovrstni strukturi. So-

sejska razmerja ponujajo neskončne možnosti vpletanja v odnose drugih tako po bliskosti bivališč kot po poznavanju razmer v katerih žive ljudje, ne glede na to, ali se med seboj ujemajo ali ne. In če se ne, toliko slabše zanje, toliko več je konfliktnosti, ne le zaradi različnih osebnosti, ampak tudi zaradi različnosti interesov, itd.

Sorodstvo ali svaštvo je naslednja skupina, v katero se vključujejo vpleteni in se najpogosteje poznajo s storilcem. Če to skupino prištejemo k družinskim članom, predstavljajo tri četrtine vzorca. To pa pomeni, da so ljudje z sorodstvenimi in čustvenimi vezmi pomembno področje kriminoviktimološkega preučevanja, ki ga ne gre zanemariti tudi pri nas.

Nepomembni tudi nista skupini prijatelj - zaročenec in ljudje v ljubezenskih in spolnih razmerjih. V nekem pomenu bi ju, če zanemarimo odtenke, lahko obravnavali skupaj in bi tako predstavljali več kot desetino dogodkov, ki jih imamo. Za to skupino so zlasti v ospredju ljubezen, ljubosumnost, sovraštvo, maščevanje, tekmovalnost in drugi vzroki, ki izhajajo iz želja, potreb in tegob posestevanja drugega človeka - predvsem nasprotnega spola. Iz teh konfliktov pretežno nastajajo nasilniška dejanja, tako telesna kot verbalna.

Zanimiva skupina so neznanci, ki se pojavljajo v trenutnih, epizodnih oziroma slučajnih stikih z ljudmi, zlasti na javnih krajih, namenjenih za razvedrilo in predvsem uživanje alkohola.

Kot posebnost ali morebitna zanimivost so vpleteni kot uradne osebe. Teh sicer ni veliko, privlačujejo pa pozornost zaradi vlog, ki jih imajo za razvoj posledice. Če je bilo doslej bolj znano, da uradna oseba lahko oblikuje storilca in prispeva k lastni viktimizaciji, ker je izzvala njegovo nedopustno reagiranje, pa manj vemo o njej v vlogi "tretjega". V vzorcu vpletenih smo zajeli 14 dogodkov, pri katerih imajo uradne osebe (miličniki, delavci v občinskih upravnih službah in celo sodniki) določen prispevek pri razvoju viktimološkega ciklusa med kasnejšo kriminalno dvojico ali oškodovanost kakšne dobrine oziroma vrednote, pri kateri na drugi strani ni fizične osebe.

Z našimi podatki prikazujemo s 572 pojavi le pozicije udeležbe vpletenih ne glede na njihovo število na posamezni strani. To vprašanje nam osvetljuje naslednja tabela.

Tabela 11: Poznani storilcu in število vpletenih

Število vpletenih	Ali se je poznal s storilcem			
	Število		Sestava	
	Ne	DA	Ne	Da
Skupaj	30	542	100	100
eden	22	380	73,3	70,1
dva in več	8	162	26,7	29,9
$hi^2 = 0,02916$ $df = 1$ $Pr(hi^2/df) = 0,8644$				

Potrjuje se prejšnje spoznanje; na strani storilca se pretežno vključuje eden od vpletenih, poznan že od prej. Podobno se kaže položaj pri vpletanju neznancev. Položaj se ponovi, če gre za dve ali več oseb. Teh je na splošno manj, vendar jih je relativno več, če gre za prejšnje poznanstvo vpletenih in storilcev.

Neznanci se pretežno vpletajo v nasilniški kriminal, kot so umori, telesne poškodbe in nasilniško obnašanje. Znatno manj ali pa sploh ne v kak drug kriminal, razen izjemoma v premoženjska kazniva dejanja.

To bi pomenilo, da je za "vpletenost" v kakršnikoli kriminaliteti že, razen pri tisti, ki je izrazito situacijska in trenutna, potrebno prejšnje medsebojno poznavanje, vplivanje, sodelovanje in neredko tudi pripravljanje, da bi lahko nastala nevarnejša posledica.

Vpletenost na strani storilca (v obeh oblikah, to je izključno kot posebnost na njegovi strani ali obeh hkrati), večinoma zahteva določeno obdobje poznavanja in medsebojnega razumevanja, da bi posameznik lahko izrazil svoj prispevek.

č) Pogostnost stikov s storilcem (poznanstvo)

Stiki vpletenih s storilci kaznivih dejanj so v našem vzorcu pogostejši kot komunikacije z žrtvami. To je verjetno realno in ne le podoba, ki jo

nudijo podatki sodnih spisov. Ob isti metodologiji, ki se je uporabljala pri žrtvah, so stiki s storilci naslednji.

Tabela 12: Pogostnost stikov s storilci

Pogostnost..	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
stalni	292	51,0
občasni	180	31,5
brez	100	17,5

Navajamo nekaj primerov za osvetlitev posameznih razmerij glede njihove pogostnosti. Najprej za stalna razmerja.

- Prijatelj je kot pomagač sodeloval pri podpisu lažne listine v korist podjetja. S storilcem sta hotela doseči, da bi se z navideznim plačevanjem najemnine opravičilo določeno izplačilo (018).
- Dober znanec je spodbujal prijatelje in sodeloval z njimi pri uživanju in prodaji mamil (036).
- Kot spremljevalec - sovoznik se je strinjal, da sta z voznikom odpeljala odpadne vode namesto v odlagališče kar v Ljubljano, zaradi česar je poginilo 30 ton rib (042).
- Natakarji in gostje so hodili v bife, oziroma v penzion po hrano in pijačo, ne da bi plačevali in s tem prispevali k primanjkljaju, za katerega je bil odgovoren obdolženelec (055).
- Žena storilca je v družini ustvarjala take razmere in ljubosumnostne scene, da je bil njen mož prisiljen zaradi reševanja zakonske zveze priti do denarja z izdajanjem nekritih čekov (057).

Stalni stiki s storilcem pogosto nastajajo tudi v razmerjih na delovnem mestu ali pri opravljanju poklica, v družinskih odnosih in v sosesčini.

Občasni stiki so sicer podobni, imajo pa vendarle nekaj posebnosti, kot npr.:

- Znanec je nagovoril storilca, da je kupil očitno ukradene stvari (015).
- Znanci so poučili storilca, kako naj izdaja nekrite čeke. Brez njihovega pojasnjevanja in odobritve tega sploh ne bi storil (024).

- Znanke sta se dogovorili, da bo ena izmed njiju speljala občudovalca v sosednjo sobo, storilka pa mu je vzela denar (051).
- Znanec je obdolžencu pomagal tako, da ga je s svojim plaščem zakrival ko je jemal denarnico iz suknjica, obešenega v frizerskem salonu (061).
- Znanci in prijatelji so si od obdolženca - inkasanta sposojali denar in ga tudi zapravljali z njim po gostilnah in na potovanjih po inozemstvu, čeprav so vedeli, da mu njegovi redni prejemki to ne dovoljujejo (082).
- Poznani je naklepno napeljal mladoletnega otroka, da je vdril skozi streho lovske kočice in mu prinesel pijačo (085).
- Žena odvetnika je svetovala obdolžencu, naj podre oškodovančev vogal garaže, ki naj bi jo le ta domnevno postavil na njegovi zemlji (114).
- Znanec je napeljal mladoletnika, da je zanj kradel (139).
- Mladoletnik je za sodelavca v tovarni vrgel skozi straniščno okno dva blažilca, ki mu jih je dal storilec (166).

Pri občasnih stikih so kot vpleteni močno angažirani zlasti znanci, prijatelji pa tudi sodelavci. Bežnost stikov je ključna sestavina teh razmerij, ki so pogosto vzpostavljena predvsem zaradi dejanja oziroma kriminalnega cilja z ene ali druge strani, to je od storilca, ali od vpletenega, odnosno od trenutne koristi, ki se pričakuje. Očitni sta zlasti pomoč in napeljevanje poleg neskončne vrste drugih prispevkov, na katere kazensko pravosodje sploh ni pozorno.

Brez prejšnjih stikov s storilcem, čeravno so se v posameznih primerih vendarle poznali, je bilo kar 17,5 % dogodkov. To ni tako malo in potrjuje epizodnost in slučajnost prenekaterega vpletanja kot npr.:

- Slučajni prišlek v motelu je nagovoril obdolženca - voznika cisterne z bitumenom, da mu ga je prodal (031).
- Bivša stanovalka je nagovorila obdolženko, da se je nasilno vselila v njeno izpraznjeno stanovanje (046).
- Poznani je nagovoril obdolženca, da je kupil od drugega obdolženca devize. Le-ta zanje sploh ne bi zvedel, če ne bi vpleteni iskal prodajalca (052).

- Ko se je stanovalec izselil iz stanovanja v baraki, je dal ključke storilcu, da se je vanj nezakonito vselil (067).

Za tovrstne stike je značilno sodelovanje pri posledici, ali bolje, gre za vmešavanje v samo storitev kaznivega dejanja brez prejšnjega pripravljanja.

Podobno kot pri žrtvah je tudi s storilci v stikih različno število vpletenih, ki nastopajo s svojimi vlogami. Na to kaže naslednja preglednica.

Tabela 13: Pogostnost stikov s storilcem glede na število vpletenih

Pogostnost stikov	Število		Odstotek	
	eden	dva in več	eden	dva in več
Skupaj	402	170	100	100
stalno	206	86	51,2	50,6
občasno	122	58	30,4	34,1
brez	74	26	18,4	15,3

$hi^2 = 1.21212$ $df = 2$ $Pr (hi^2/df) = 0.5455$

Preizkus glede na spol ni pokazal značilnosti, četudi smo izločili primere v katere sta se vpletala oba spola. Pri "spolno" čistih dogodkih, to je tistih v katere so se vpletale samo ženske ali samo moški, je razmerje 67,4 % nasproti 32,6 % v korist moških. Ženske se zlasti vpletajo v nasilniška dejanja oziroma v konfliktna medsebojna razmerja. Pri telesnih poškodbah je bilo vpletenih več žensk kot moških, čeprav jih je v celoti kar dvakrat manj. Nekaj manj pa jih je pri ubojih in verbalnih deliktih. Ali to pomeni, da se moški viktimizirajo z dejanji zoper življenje in telo zaradi žensk? Ta raziskava vendarle nakazuje to smer, zlasti kadar gre za personalizirana razmerja in tam, kjer se razvijajo komunikacije v trikotniku ali v štirikotniku, oziroma kadar ima vsak v paru svojega vpletenega (ali vpletene).

Pogostnost stikov kaže hkrati tudi na možnost vplivanja in njegovo intenzivnost. Četudi prihaja do vidnih posledic pri dogodkih brez razmerij

pred njim, pa so dolgotrajne komunikacije ali večkratni stiki s kom v paru znatno bolj zapleteni. V njih je pogosto težko dokazovati prispevek k dejanju in pomen za pravega storilca, kajti sodišča uspevajo dokazovati predvsem fizično prisotnost v prispevkih, ne pa "psihične". Tega pa ni toliko v epizodnih dogodkih.

d) Kakovost stikov z obema v kriminalnem paru

Poznavanje z obema v kriminalnem paru je najpogostejša okoliščina, saj je bilo takih dogodkov kar 53,1 % vzorca (oz. 304 od 572). To močno kaže na dejstvo, da se vpleteni vmešavajo v razmerja znancev in da je vpletenost posebnost razmerij, ki se razvijajo med prav določenimi ljudmi, ki imajo že tako sama po sebi določen namen združevati se, bodisi v primarnih bodisi v sekundarnih skupinah kot so družina, sorodstvo, soseska, pri delu itd. To tudi pomeni, da je vpletanje v razmerja drugih normalno v človeških komunikacijah in se začinja s čisto navadnim poznavanjem ter poteka tja do tesnih stikov v družini, ljubezni ipd. Nekaj primerov:

- Mati je storilcu - sorodniku naročila naj poseka več dreves v gozdu oškodovanke, ki je njena sestra (005).
- Sodelavci so v delavnici nagovorili storilca, da sta vzela akumulator, ga prodala, z izkupičkom pa so si kupovali malico (006).
- V prepir in pretep obeh storilcev - sovaščanov sta se vpletli žena in hči enega izmed njiju (007).
- Sosedje so se prepirali na njivi, pri čemer je udeleženka stopila na oškodovančevo parcelo in se zapodila v oškodovanca in s tem spodbudila moža, da mu je povzročil telesno poškodbo (032).
- Žena obdolženca je bila pri oškodovancu, katerega ljubica je bila. Mož - obdolženec jo je prišel iskat, pri tem pa je vdrl skozi vrata in sunil oškodovanca v obraz pri čemer mu je zlomil nosno kost (079).
- Dve družini sta bili v stalnih prepirih zaradi struge potoka. V konkretnem dogodku pa sta se brata ene družine zapodila v brata druge skupine. Ostali, ki jih je bilo več, so podpirali vsak svojo stran (104).

- Tašča obdolženke je vpila po hodniku ter zmerjala mimoidoče ter s tem povzročila spopad med obdolženko in oškodovancem, ki je bil telesno poškodovan (151).
- Bratranca sta se poškodovala med seboj, ker je njuna teta enemu izmed njiju naročila naj poseka jablano na dvorišču, ker potrebuje les za kurjavo (164).
- Znanci na vasi so nagajali storilcu, češ da njegova žaga ni nič prida. V dokaz, da to ni tako je požagal jablano oškodovanca, ki so mu jo znanci pokazali (248).

Kaj so bili vpleteni obema nam kaže naslednja tabela.

Tabela 14: Vpleteni v razmerju s kriminalnim parom

Kaj so bili vpleteni	Število		Odstotek	
	žrtev	storilec	žrtev	storilec
Skupaj	346	572	100	100
zakonec, starši, druž.član	72	125	20,8	21,9
sorodnik, svak	32	43	9,2	7,5
v ljubezenskem in spolnem razmerju	29	29	8,4	5,1
prijatelj (zaročenec)	7	35	2,1	6,1
sosed, sostanovalec, sovaščan	70	51	20,2	8,9
sodelavec	14	89	4,0	15,6
znanec	59	123	17,1	21,5
uradna oseba	13	14	3,7	2,4
drugo	12	33	3,5	5,8
neznanec	38	30	11,0	5,2
$\chi^2 = 74,281, \quad df = 9, \quad Pr(\chi^2/df) = 0,999$				

Pri tem gre znova poudariti, da pri 226 dogodkih na strani žrtev ni bilo vpletenih oseb, ki bi se z njimi poznale že prej, odtod tudi razloček v razmerju do obeh v kriminalnem paru.

Strukturne razlike so največje pri treh skupinah: pri neznancih, pri sodelavcih, oziroma pri sosedih in sostanovalcih. Vse ostale oblike ne izražajo posebnih izjem, kar bi kazalo na to, da so imeli vpleteni

približno enaka razmerja z obema v kriminalni dvojici.

Pri razločkih v kakovostih razmerij pa gre za posebnosti tako na strani žrtev kot na strani storilcev.

Normalno je, še posebno kjer je najpogosteje oškodovano družbeno premoženje, da so pri sodelavcih oziroma iz razmerij na delovnem mestu pogosteje "vpleteni" na storilčevi plati. Pri tem gre čestokrat za malomarnostno ali neodgovorno ravnanje v zvezi z delovnimi obveznostmi.

Pri neznancih ali pri kakršnikoli sosedskih odnosih (tudi sovaščani, sostanovalci) pa se "tretje osebe" relativno in absolutno pogosteje vmešavajo ali kakorkoli delujejo na strani žrtev, to je na strani oškodovanca oziroma tistega, ki je potegnil slabši konec, morda tudi po njihovi zaslugi in z njihovim sodelovanjem.

To spoznanje pa ni brez pomena, ne za odnose med ljudmi kakor tudi ne za opozorila, kako ravnati v teh razmerjih.

3. Namenskost vpletanja

Motivacija, motiviranost, odgovori na vprašanja, zakaj se je posameznik vedel tako in ne drugače, kaj ga je peljalo v to, da je storil neko dejanje itd., praviloma sodijo v psihologijo, ki se ukvarja z "gibalnimi silami človeškega vedenja"¹⁸⁴. Toda svoj pomen dobivajo pojasnila predvsem tudi v strokah, ki posebej obravnavajo odklonskost od povprečja. To so zlasti kriminologija, kriminalistika in nekatere druge discipline, ki predvsem preučujejo negativne plati vedenja oziroma vsa tista človeška dejanja, ki so označena kot slaba, ne glede na to ali gre za motive skupinskega ali docela individualnega vedenja.

Prav zato bi na splošno lahko rekli, da je vsako človeško vedenje motivirano (razen izjem, ki zadevajo neodgovorne osebe). "Motiviranost je stimulans, ki vzpodbuja posameznika, da se vede na določen način, s katerim želi zadovoljiti neko potrebo ali nagon".¹⁸⁵ Zaznavanje potreb je torej

¹⁸⁴ Sorokin, s. 59

¹⁸⁵ Trojanowicz/Dixon, s. 166

poglavitna vzpodbuda za psihični proces, s katerim naj se uresničujejo posamezne potrebe, ki so biološke, psihične in druge in se pojavljajo na treh ravneh in sicer: zavestno, podzavestno in nezavestno, kakor ugotavljajo v psihologiji človeškega vedenja.¹⁸⁶

Ne da bi se globlje spuščali v to problematiko, ker bi presegalo naš namen, gre vendarle poudariti pomembno okoliščino. Vsako, pa še tako konstruktivno človeško vedenje, je vendarle omejevano z nekimi zaprekami, bodisi širšega bodisi ožjega okolja in nenazadnje z vzgojo, izobrazbo, izkušnjami, zgledi itd. Pri tem pa smo ljudje, kot potrjujejo vsakdanje izkušnje prilagodljivi, dinamični, spremenljivi, selektivni in čestokrat različno ravnamo, odvisno od prenekaterih okoliščin. Nenazadnje se odločamo tudi po tem, kakšne bodo koristi, kolikšno je tveganje, kaj je treba vložiti in neredko, kako se bodo na to odzvali drugi, kako nas bodo razumeli in čestokrat si zastavljamo vprašanje, ali se nam to, kar bi radi dosegli spričo zaprek in posledic, sploh splača.

V tej raziskavi o "vpletenih" bomo videli, da jih prav tako vodi določena motiviranost. Četudi niso glavni akterji pa so pri tem pomembni udeleženci, ki napeljujejo na določeno motiviranost drugih, ki dele svoje motivacije z drugimi docela enakovredno ali kot podporo. Ali pa kot skrajnost, sploh prevzemajo pobude v svoje roke, na način, v katerem postajajo glavni protagonist dejanja, le da so drugi prevzeli njihovo vlogo in namesto njih uresničili njihovo zamisel, potrebo, cilj, namen itd. Prav v tej zadnji vlogi je skrita njihova največja nevarnost, ker ostajajo v glavnem v ozadju, skriti za kom v kriminalnem paru, ki namesto njih prevzema glavno odgovornost, dosežke pa neredko požanjejo sami. In ker smo ljudje pogosto tudi slabi, škodoželjni, maščevalni, ljubosumni, privoščljivi, nesocialni itd., te lastnosti tretjih včasih sploh ne prihajajo na dan, ker so prikrite. Tako je ostal skrit morebitni napeljevalec, snovatelj, pobudnik, spodbujevalec, podpihovalec itd.

Spleti teh psihičnih procesov, izhajajoči iz razmerij med ljudmi, iz želja, potreb, interesov, razlik v osebnosti, dogodkov itd., ki tako ali drugače oblikujejo motiviranost bodisi enake, bodisi različne in konfliktno - so zelo zamotani in neredko težko ali sploh neugotovljivi.

¹⁸⁶ prav tam, 169

Sodni postopek, razen laičnega ugotavljanja duševnih procesov pretežno le na strani storilca, najpogosteje sploh ne uporablja psihološkega inštrumentarija v spoznavanju človekove duševnosti. Izvedenci pa ne preučujejo vlog vpletenih, ker v kazenskem postopku vpleteni sploh niso osrednje vprašanje. Zato ostaja predvsem storilec kot tista vloga, za katero se kliče na pomoč strokovnjake za razlaganje duševnosti. Če pride sodni izvedenec do vpletenega je to le izjema in ne pravilo. Zato je o psihičnih prispevkih vpletenih v kazensko dvojico le malo ali skoraj nič strokovnih podatkov in pojasnil. V tem pa vidimo naš glavni problem.

Toda ne glede na to se velja s tem ukvarjati, kajti namenskost vpletanja oziroma motiviranost za sodelovanje, je pomembno vprašanje pri razumevanju udeležbe kogarkoli, ki kakorkoli prispeva h končni posledici, to je h kaznivemu dejanju.

Tretje osebe včasih ravnaajo tako, kot drugi pričakujejo od njih glede na socialne vloge, ki jih imajo kot družinski člani, kot delavci v svoji delovni organizaciji, kot posamezniki s svojim statusom na družbeni lestvici itd. Lahko so potisnjeni v ospredje, da morajo reagirati skladno s svojim poklicem, položajem, odgovornostjo itd. Kdaj pa kdaj posnemajo svoje vzornike, igrajo varuhe in zaščitnike itd. Ne tako redko celo prevzemajo iniciativo, ki ima pomen storilčevega delovanja, dejanje pa kasneje namesto njih opravi nekdo drug.

Zato bi v tej raziskavi želeli in skušali pojasnjevati namenskost vpletanja tretjih oseb, kaj jih je privedlo k sodelovanju, kaj je njihovo dejavnost uravnavalo, kaj pravzaprav njihov prispevek vzdržuje in s čim ga prekinja oziroma končuje.¹⁸⁷

Če so gornja vprašanja kolikortoliko splošno psihološka in če je morda storitev kaznivega dejanja, kolikor so ga zavestno hoteli dosežek, ki jih zadovoljuje, potem se moramo vprašati tudi spričo tega, da jih pretežno ne zadeva kazenska odgovornost, ali so s tem dosegli svoj cilj? Odgovor je lahko enkrat da, drugič zopet ne, toda vmes je polno dvomljivih situacij, ki izhajajo iz zavestne in nezavestne naravnosti.

¹⁸⁷ glej tudi Sorokin, s. 61

Ker pa obravnavamo dosti situacij z udeležbo neznancev, s prispevki vseh, ki niso imeli razmerij z nobenim v kriminalnem paru, nam to zapleta razmišljanje o motivaciji in odlaga pojasnila na obravnavanje posameznika. To pa ni tako preprosto in je lahko pri vsaki (kazenski) zadevi drugačno.

Zato gre pri tovrstnem razumevanju upoštevati še različne objektivne in subjektivne situacije, stališča in prepričanja vpletenih, njihovo etiko in moralo, avtoriteto z njene racionalne in iracionalne plati, sposobnost komunikacij z drugimi in njihovimi povratnimi zvezami, pomen skupinskega vedenja (kjer je šlo za to) itd. Nenazadnje se postavlja vprašanje, koliko je v sodelovanju tretjih in v njihovih prispevkih tudi prizadevanj za morebitno samorealizacijo.

Morda bo v tem pogledu navedena kazuistika bolj prepričljiva kot posploševanje, ki se ga bomo lotevali.

a) Koristoljubnost

Če je koristoljubnost nagon za pridobivanjem koristi, premoženja in sploh vrednosti, pohlep po čem itd. po eni strani skrajnost, in je po drugi strani hotenje imeti več, oziroma izkoriščanje in iskanje priložnosti za bogatenje in prizadevanje za to, da bi bilo posamezniku in njegovi družini bolje, kolikor toliko normalno ravnanje (odvisno od družbenopolitične ureditve), je v kriminalu lahko koristoljubje tudi motiv zanj. In če nekateri v okviru nezakonitega pridobivanja materialnih ali kakih drugih prednosti in koristi postajajo storilci in drugi zopet žrtve, je gotovo pričakovati, da se bodo tudi tretje osebe vpletale v njun viktimogenokriminogeni kompleks in se v njem ali z njim, ne glede na stran, potegovali tudi za kake svoje interese ali pomagale in sodelovale pri tem, bodisi na strani storilca bodisi na strani žrtve kaznivega dejanja.

V izbranem vzorcu se je potrdila ta domneva tudi zanje. Ne glede na udeležbo na katerikoli strani, je koristoljubnost izmed vseh vrst motiviranosti na prvem mestu, oziroma prizadevanje za neke koristi je bilo najpogostejši razlog za udeležbo vpletenih pri prenekaterih vrstah kriminala. Naj navedemo nekaj primerov:

- Fant storilke je od le-te zahteval čedalje več denarja in ker ga je hotela obdržati, se je lotila poneverjanja in storila dve kaznivi dejanji z znatno materialno škodo (522).
- Storilčeva žena je možu (obrtniku) vodila knjigovodstvo, pri čemer ni vnašala vseh sprememb in s tem namensko povzročila zmanjšanje davčne osnove (517).
- Skupina delavcev, med njimi dva brata, so nagovorili sestro - skladišnico, da jim je dala več veder in komplet posode (505).
- Dober znanec revirnega gozdarja je pregovoril storilca, da mu je dovolil odvoz 69,93 m³ iglavcev, ne da bi plačal "biološko amortizacijo", kar pomeni zanj občutno materialno korist (502).
- Prejšnja imetnica stanovanja, s katerim razpolaga SSS Ljubljana-Center, je za plačilo 8.000 dinarjev izročila ključe storilcu, da se je vanj nezakonito vselil, že prej pa je v stanovanje tudi vdrl (500).
- Čeprav obrtnik ni opravil nobenih del za delovno organizacijo je pristal na to, da se mu nakaže vsota 59.800 dinarjev, kar naj bi kasneje v delovni organizaciji porabil za plače, ker so imeli blokiran žiro račun (477).
- Delavec v istem podjetju je kupil in plačal znatno količino keramičnih plošč po nižji ceni, kar mu je nezakonito omogočil dober znanec.
- Kupci so brez računov in neevidentirano kupovali pri obdolžencu, odgovornem za prodajo betona in železnih armatur večje količine materiala, katerega izkupiček si je prilastil (755).
- Udeleženec je navadno čakal v bifeju, ali pred samopostrežno prodajalno, da je njegov prijatelj kradel, na kar sta skupaj uporabila, kar je prinesel (446).

Najpogostejši kriminal z motiviranostjo te vrste, v katerega se vpletajo tretje osebe, so razna kazniva dejanja zoper upravljanje z družbenimi sredstvi in naravnimi bogastvi - to je tako imenovani gospodarski kriminal, pa tudi tatvine, ki so nasploh najbolj razširjena konvencionalna koristoljubna kazniva dejanja. Njim sledijo zlasti: ponareditve ali uničenje poslovnih listin, poneverbe, zlorabe položaja ali pravic odgovorne

osebe, pa grabež itd. Nasploh je udeležba vpletenih v gospodarskoposlovnem kriminalu zelo očitna in gospodarstvo se kaže, kot leglo skupinske sporazumne in dogovorjene deviantnosti, čeprav ne bi mogli trditi, da gre pri tem za prave kriminalne združbe, ker delujejo preveč ad hoc, le za določen namen ali posel.

H konvencionalnemu kriminalu sodi po udeležbi vpletenih tudi nemajhno število vlomov, goljufij in poškodovanj tuje stvari.

Za čas našega opazovanja moramo posebej poudariti pojav nezakonitih vselitev, zlasti v urbaniziranih krajih, pretežno storjenih od pripadnikov drugih narodnosti, prebivajočih na Slovenskem. Nezakonite vselitve imajo svoj odsev tudi pri vpletenih z izrazito izkoriščevalsko poudarjenostjo.

Koristoljubje je res najbolj značilno za klasična-premoženjska in gospodarskoposlovna kazniva dejanja. Toda na to motiviranost naletimo tudi pri vpletanju v nasilniški kriminal, od umorov prek telesnih poškodb, do kršitev nedotakljivosti stanovanja in samovoljnosti. To deloma kaže na to, da skoraj ni kriminala, v katerem poleg "para" ne bi mogle najti določen interes tudi druge osebe.

b) Nastopaštvo in agresijam podobna motiviranost

V ta sklop so všteti: uveljavljanje različnih vrst ravnanja s tendancami biti več kot drugi, razkazovanje moči zaradi ugleda, avtoritete in sploh kakih narcističnih spogledovanj, nastopaštvo, tekmovalnost, pretirana razigranost, nečimernost, iskanje prednosti, zavestno odklanjanje drugih tja do redkih primerov bolj ali manj upravičene obrambe pred hotenji bližnjih. Skupno izhodišče vseh v to zvrst upoštevanih namenov (vpletanja) je nekakšna, iz agresivnosti izhajajoča dejavnost, v kateri imajo posamezniki pred očmi predvsem sebe, svoj interes, svojo osebnost itd., s katerimi so v socialnem okolju skušali poudariti svoj cilj in osebnost. S tem so na razne načine sprožali provokativne situacije tako, da so izzvali določeno reagiranje. Nasilje in agresije pa nasploh ustvarjajo pri soljudih potrebo po istovrstnem odzivanju, tako da bi lahko rekli, da imajo vpleteni v takih položajih nemajhen prispevek v etiologiji pojavov in pri oblikovanju "kriminalne dvojice".

Agresije so v našem raziskovanju takoj za koristoljubnostjo, torej na drugem mestu, ne glede na to, na kateri strani se pojavljajo vpleteni. Ker smo ljudje neredko vzgojeni tako, da reagiramo z nasiljem in agresijo, je potemtakem normalno, da se to izraža tudi v našem primeru. Pretežna večina ljudi vendarle želi, zlasti nasprotnika tako ali drugače "položiti na hrbet" in to je najpogosteje lažje storiti z argumenti moči, dominacije, nasilja itd. kot pa z močjo in prepričljivostjo argumentov. In dosti ljudi je, ki jim je lažje govoriti in ukazovati, kot poslušati in ubogati. Čestokrat govore drug čez drugega, ne da bi se poslušali in skušali razumeti.

Kolikor gre za agresije, jih delijo v konstruktivne in destruktivne.¹⁸⁸ Toda prispevki vpletenih v glavnem posegajo v destruktivne, kar je normalno zaradi posledic, ki so nastale z njihovim ali ob njihovem sodelovanju. Pri nekriminalnem vedenju gre za razne plati udeležbe tretjih (ali sploh katerihkoli), kolikor pa gre za deviantnost, pa "vpletanost", ki jo raziskujemo že zaradi svoje narave, večinoma ne more biti pozitivna in konstruktivna.

Izražanje določene moči, nadvladovanja, manipulacije itd. so torej v ospredju prispevkov "tretjih oseb". V pojasnitev tega naj navedemo nekaj primerov iz zbrane kazuistike.

- Voznik je po nepotrebem parkiral tovornjak tako, da je zaprl pot srečujočima se voziloma, zaradi česar je med potniki teh dveh vozil nastal prepir in pretep (568).
- Dve skupini, ena z avtomobilom, druga z mopedom sta se zadrževali na cesti in ovirali druga drugo tako, da je prišlo do prepira in pretepa, v katerem je obdolženec oškodovancu s kamnom zbil več zob (531).
- Žena enega izmed obeh v kasnejšem paru je hotela preprečiti, da bi drugemu po sporni cesti traktorist pripeljal pesek. Prizadeti jo je porinil v hišo, da je peljal traktor mimo, nakar je med njenim možem in njim nastal spopad, v katerem sta drug drugega telesno poškodovala (507).

¹⁸⁸ Glej: May, s. 156-158

- Sin je uporabljal vozilo brez voznškega dovoljenja. Ko mu je miličnik nameraval vzeti še rezervne ključe, da bi mu onemogočil vožnjo, ga je oče napadel s sekiro (495).
- Razdeljevalka kosil v obednici ni hotela prinesiti delavcema njunih obrokov zaradi majhne zamude. Ta dva sta nato razbila posodo in v obednici uničila inventar (468).
- Prijatelja sta s skupino udeležencev dogodka pomagala zvleči oškodovanca, prometnega odpravnika na železniški postaji v nek prostor, kjer so ga zadrževali in^{mu}/grozili, medtem pa so poklicali čuvaja zapornic, da je vrnil vlak, ki je odpeljal po voznem redu, nazaj na postajo. Vlak je imel zato 19 minut zamude. (402).
- Žena obdolženca se je prepirala z oškodovancem (logarjem) zaradi smrek, ki jih je napačno žigosal. Ko je mož to videl, je zabodel žrtev z vilami (390).
- Neprestano vtikanje sorodnikov v razmerja zakoncev je povzročalo med njima napetosti, ustvarjalo konfliktno vzdušje in prispevalo k nasilniškemu obnašanju moža (351).

V strukturi kriminalitete, v katero se vpletajo ljudje s tovrstnimi motivacijami so v prvi vrsti krvni delikti, zlasti telesne poškodbe raznih vrst, pa tudi umori in poskusi umorov ter verbalna kazniva dejanja. Hkrati pa tudi niso tako redka kazniva dejanja poškodovanja tuje stvari. Za njimi močno zaostajajo preprečitev uradnega dejanja uradni osebi in kršitve pravic in svoboščin občana. Drugih skoraj ni.

Vsem dejanjem sta skupni nasilje in agresija, ki se kažeta kot razlog za nastanek konflikta med obema v kriminalnem paru. Sodni spis ne posega globlje v problematiko, da bi prišli do odgovorov na vprašanja, v čem so vzroki za agresivnost in nasilje vpletenih. Kazuistika dokazuje, da so vpleteni po svoji osebnosti po eni strani dominantni, avtoritativni, nasilni itd., prav tako pa se po drugi strani pogosto identificirajo z interesi bodisi žrtve bodisi oškodovanca ali delijo z njimi iste usode v zakonski zvezi, v družini, v sorodstvu, v sosesčini, pri zabavi in razvedrilu in še kje. Od tod nastajajo položaji, da vpleteni ustvarjajo razmere, v katerih se neredko drugi "tolčejo" za tisto, kar so sami

načeli zaradi različnih vzrokov, ki jih pojasnjujemo v nadaljevanju. Zato je marsikaj skrito za nasilnostjo kot najbolj na zunaj vidno manifestativno lastnostjo.

c) Sovraštvo in maščevalnost

Po količini udeležbe vpletenih v "kriminalni par" zaradi škodoželjnosti, nevoščljivosti, nesoglasja, prepirljivosti, maščevalnosti, sovraštva itd., so le-ti na tretjem mestu motiviranosti.

Maščevalnost, sovraštvo itd. so verjetno najbolj nizkotni nagibi, ki se pogosto seveda ne končujejo samo s fenomenološkimi razsežnostmi svoje narave, marveč gredo od tod dlje tudi v druge oblike izražanja nenaklonjenosti do enega ali obeh v paru. In to z nasiljem, agresijo, poškodovanjem reči, vplivanjem na druge, da store kakšna kazniva dejanja ipd. Zato bi pri marsikaterem pojavu zasledili najprej te okoliščine in šele kasneje potrjevanje lastnih čustev s prispevki, ki pomenijo udeležbo v tesnejšem, predvsem pa v fizičnem smislu. Toda brez izvedenskega dela o tem, kaj se dogaja v duševnosti ljudi, je težko meriti te razločke, zato so ob tej priložnosti bolj navedeni kot plod statističnega preštevanja prispevkov. Najbrž pa bi lahko rekli, da je veliko število umorov, telesnih poškodb, škode na rečeh, grdega ravnanja itd. storjenih iz motivov, ki so nasprotje od prijateljstva, tovarištva in ljubezni ipd. Lahko pa so med ljudmi prej vladala taka razmerja pa so se po kakšnem dogodku sprevrgla v nasprotje. Zlasti v ljubezensko spolnih razmerjih med ljudmi ni med eno in drugo skrajnostjo velike razdalje. Socialno-psihološke teorije interakcije¹⁸⁹ bi prav na teh področjih našle izredno veliko sestavin, ki izhajajo iz medsebojnih vplivov, čustev in občutkov za potrditev svojih izhodišč o relacijah med ljudmi, še posebno če gre za majhne skupine in če je mogoče v njih zagotoviti neke svoje pomembne potrebe ali se kakorkoli uveljaviti, neredko tudi na račun ali v škodo drugih. Nekaj primerov:

- Dva predpostavljena sta v delovni organizaciji za tovarni promet ne-prestano nagajala nekemu delavcu in ga premeščala z enega tovarnjaka na drugega, tako da ni mogel v redu delati. Zato je delavec ob neki priložnosti enega izmed njiju napadel in telesno poškodoval (360).

¹⁸⁹ glej: Jezernik v, Socijalna psihologija, s. 135

- V družini se med seboj niso dobro razumeli. Ko je eden izmed bratov grozil materi z nožem in tekal za njo, medtem ko je klicala na pomoč, ga je drugi (mlajši) brat ubil s sekiro (411).
- Zaradi neprestanega, že od prej trajajočega sovraštva, je storilec s svojim sinom vdrl v sosedovo hišo in mu s sekiro zadal številne udarce po glavi in po vratu. Sin pa je očetu pomagal pri umoru s tem, da je pazil, da kdo ne pride in se kasneje z njim znova vrnil na kraj dejanja (415).
- Udeleženci so se prepirali zaradi otroka, ki je ostal pri razvezani ženi in njenih starših v drugi republiki, medtem ko ga je hotel imeti otrokov oče tukaj v Sloveniji. Ko so bili pri otrokovem očetu - oškodovancu, ga je storilec - bivši tast petkrat ustrelil s pištolo in ga ubil (485).
- Sosedje, - med katerimi obstajata dve struji, se med seboj že dlje časa prepirajo. Ob ponovnem spopadu se je eden izmed njih - obdolženec tako zaletel v drugega - oškodovanca, da ga je hudo telesno poškodoval, ostalih šest pa se je med seboj lasalo in valjalo po tleh (511).
- V družini so se med seboj stalno prepirali, ob nekem dogodku pa je žena z otroci napadla moža z metlo. Mož - storilec ji je metlo vzel in poškodoval sina (539).

Glede na naravo konfliktov s tovrstno motiviranostjo je potemtakem normalno, da se namenskost udeležbe končuje v kaznivih dejanjih nasilja, ki so po vrstnem redu: lahke telesne poškodbe, razžalitve in drugi verbalni delikti, umori s poskusi umorov in hude ter posebno hude telesne poškodbe.

Najpogosteje se zapletajo v kriminal z motiviranostjo, kot je sovraštvo, maščevalnost in podobno, predvsem ljudje iz primarnih človeških skupin. To je iz družin, sorodstva, svaštva ali bližnje soseske. Torej ljudje, ki obravnavajo ali rešujejo svoje spore in spopade s posebno čustvenostjo, prizadetostjo in podobnimi lastnostmi, ki znatno angažirajo njihovo reagiranje. Zato pri takih spopadih še posebno prihajajo do izraza osebne lastnosti posameznikov, njihove anomalije in vloge, ki jih imajo v hierarhiji družinskih, sorodstvenih ali sosedskih razmerij. Normalno je, da jih tisti, ki so ogroženi, v svojih pozicijah odklanjajo z nasiljem

in tudi krutostjo, ki se končujeta z najbolj usodno kriminaliteto, to je z jemanjem življenja drugim in telesnim poškodovanjem drugih.

d) Razlogi, povezani z neustreznim opravljanjem delovnih dolžnosti

Na tem področju so upoštevani razni vplivi, ki jih ugotavljamo v povezavi z opravljanjem delovnih obveznosti in ki lahko prispevajo k negativnim pojavom. To so delovna nesposobnost, malomarnost pri delu, nepremišljenost, samovoljnost, neupoštevanje predpisov, kršitev norm, zlorabljanje pooblastil itd. Na delovnem mestu ni tako malo deviantnosti, nedela, slabega in neučinkovitega dela, ustvarjanja "škarta", neizkoriščenosti delovnega časa itd., tja do kriminala raznih vrst, bodisi v proizvodnji bodisi v strokovnih službah in pri vodenju delovnih organizacij.

Na neproduktivnost, zamujanje na delo in predčasno odhajanje z dela, neodgovornost, škodljivost sklepanja pogodb, na slabo gospodarjenje, brezglavo investiranje in premnoge druge neustrezne pojave, nas že nekaj časa opozarjajo tudi politične organizacije zlasti na makro ravni in raziskovalno delo. V določenem obsegu pa jih obravnavamo tudi v tej raziskavi ob "vpletenosti" tretjih oseb, ki pogosto sodelujejo v nedisciplini in ustvarjajo najrazličnejše škode v delovnih organizacijah.

Splošne razmere vplivajo na kolektivno vzdušje v delovnih organizacijah in narobe. Oboje pa deluje na posameznike in njihove skupine, da se ravnaajo neodgovorno in škodljivo, čestokrat z udeležbo in sodelovanjem. Delovni procesi in sploh organizacija dela so marsikje tako urejeni, da skoraj ni mogoče nekaj napraviti, ne da bi s tem soglašali ali sodelovali tudi drugi. Le redke dejavnosti so take, da jih je mogoče opraviiti brez udeležbe in podpore drugih. Pri tem seveda ni mišljen konvencionalni, tatinski in podobni kriminal, marveč gospodarski, ekološki, zoper uradno dolžnost, zoper delovne obveznosti, zoper varnost pri delu, zoper varnost ljudi in premoženja itd. Tega pa ni tako malo, zlasti ne, če bi ga dosledneje prijavljali in energičneje preganjali.

In še nekaj. Vsakdo ima v delovni organizaciji svoj status in delovno področje, s katerima, od njiju odvisno, razpolaga ali upravlja z določenimi pravicami, premoženjem in pogosto celo z ljudmi v delovnem pro-

cesu. To mu omogoča, ne le dejavnost v pozitivnem, marveč tudi v negativnem smislu. V to pa posegajo tudi vloge "tretjih". Nekaj primerov:

- Mož blagajničarke in hišni svet nikoli niso bili pozorni na ravnanje le-te, niti je niso nikoli nadzorovali, tako da si je toliko časa "sposojala" denar od plačil za stanovanje, plin in vodo, da se je nabrala vsota 631.113,75 din (356).
- V mlekarni so šoferji sami brez prevzemalca iztakali mleko in smetano v bazen, kar je bilo proti pravilom. V konkretnem primeru, potem ko je to postala navada, pa je zaradi neveščega izlitja nastala škoda za 105.098,50 din (363).
- Premikalno osebje na železniški postaji ni storilo ničesar (ni premaknilo kretnice, ni spustilo lokomotive na prosti tir, ni obvestilo o premiku, ni niti opravilo pravilno odbijanje) tako, da je z naletom nastala škoda za 191.067,60 din. Poleg glavnega storilca so bili v to malomarnost vmešani še drugi (369).
- Odgovorni za aparat za omamljanje živine ni poskrbel, da ta ne bi bil nabit. Storilec pa ga je v šali uporabil zoper sodelavca rekoč: "Janez ali te čem ustreliti" in sprožil. Poškodovani je zato umrl (376).
- Čeprav je bilo (formalno) prepovedano, da bi viličarji na železniški postaji dvigovali delavce na vagone pri pretovarjanju blaga, so to vendarle počenjali. Zaradi tega se je ob neki priložnosti nekdo hudo telesno poškodoval (439).
- Mojster oziroma predelavec je dopustil, da so rezervoarje varili še ko je bila v njih nafta, oziroma gorivo, čeprav to ni dopustno. V tem primeru je prišlo do eksplozije, zaradi katere bi lahko zgorelo pet tovrstnih tovornjakov (481).
- Odgovorni v delovni organizaciji so dopuščali, da je blagajniške in knjigovodske posle opravljala ena oseba, hkrati ko je bila knjigovodska služba slabo organizirana. Tako je nastal grabež in škoda 713.091,07 din (492).

Iz tovrstnih razlogov nastaja največ kaznivih dejanj zoper varnost ljudi in premoženja, ogrožanje javnega prometa, kazniva dejanja zoper upravljanje z družbenimi sredstvi in naravnimi bogastvi itd. V prvi vrsti pa so

poneverbe. Za vsa ta dejanja so značilne izredno velike škode, ki znatno presegajo konvencionalno kriminaliteto.

"Vpleteni" so navadno sodelavci, čeravno jih v pravnem pogledu ne bi mogli označiti kot sotorilce in pogosto ne kot pomagače in napeljevalce, pa s svojo navzočnostjo, tihim pristajanjem, indolentnostjo, neaktivnostjo, malomarnim odnosom do dela in neodgovornostjo, če ne z lažno solidarnostjo, ustvarjajo razmere v katerih prihaja do kriminala. Najpogosteje jim ni mogoče naprtiti kazenske odgovornosti, toda moralno so vsekakor soodgovorni za pojave, ki jih drugi store v njihovem okolju. Najpogosteje res nimajo neposredne koristi, marveč predvsem omogočajo škodo na družbenem premoženju, ki ni majhna.

e) Ljubezenskopolni motivi

Čeprav so razlogi za vpletanje ali spodbujanje konfliktov med ljudmi pogosto skriti, zasebni in v ozadju za prenekaterimi dosti bolj očitnimi motivi, sta spolnost in ljubezen ter z njima povezana ljubosumnost in še kaj po številnosti v vzorcu na petem mestu.

Značilen in verjetno najbolj splošen model komunikacij te vrste, je t.im. "ljubezenski trikotnik". Čeprav so, sicer dosti bolj redko, še kakšne druge variante, z večjim številom udeleženih ljudi kot je trojica, pa je potrebno poudariti, da so "trije" najbolj pogost slučaj v katerem nastane spopad.

Vzrok za to je treba iskati, če smemo to vprašanje poudariti nekoliko bolj materializirano, v posestvovanju ali želji po lastništvu neke osebe, za katero prizadeti meni, da mu pripada in konflikt je poskus nasilne razrešitve problema. Kdor napada, navadno želi braniti svojo "seksualno lastnino" oziroma si jo pridobiti nazaj, če je bila ogrožena, oziroma če so jo že odtujili. Čeprav je to izhodišče zelo poenostavljeno, z vulgarizirano in čeravno so posredi še užaljenost, prizadet ponos, boj za čast, tekmovalnost, nepopustljivost itd., so temeljni razlogi vendarle v nekakšnem občutku lastništva. Z njim si ljudje lastimo tudi v razmerju do ljudi določene prednosti pred drugimi in morda tako iz ljubljjenih oseb ustvarjamo stvari in zato z njimi pogosto neustrezno ravnamo.

Kdor napada ali poskuša vzpostaviti omajano stanje, ki ne ustreza več njegovim predstavam, je čustveno nestabilen, kot bi rekli v psihologiji. To pa je vedno močan razlog za ustrezno ali neustrezno reagiranje in to v kvalitativnem in kvantitativnem smislu.¹⁹⁰ Neustrezno reagiranje se kaže v prekoračitvi normalnosti ali povprečnosti bodisi glede izbire sredstev, bodisi glede intenzivnosti reakcije. V naših primerih so to lahko huda kazniva dejanja.

V teh razmerjih se prepletajo ljubezen in sovraštvo, radost in strah, pridobitev in izguba neke osebe itd. Boj se razvija med ljubimcem, napadalcem oziroma žalilcem. Vpleteni v kazensko dvojico je najpogosteje tisti, za katerega se borita. Ima dominantno vlogo. Včasih celo vzdržuje razmerja z obema, pozna oba, z njima manipulira in to telesno in čustveno, lahko je gospodar obeh, ali samo enega od njiju. Pogosto stoji ob strani ali pa vpliva na kakovost razmerij. V kazenski dvojici se oba protagonisti dostikrat med seboj poznata ali vesta drug za drugega. Toda dogaja se, da se vlogi zamenjata in postaneta žrtvi, bodisi ljubljeni bodisi izgubljeni oziroma tisti, ki izgublja. Primeri:

- Mož storilke je že 20 let ljubimec druge. Zaradi tega sta se obe ženski žalili in druga drugo poškodovali (569).
- Zaradi dekleta sta se oškodovanec in storilec sporekla na pustovanju, tako da je prišlo do fizičnega obračunavanja. Pri tem je storilec vrgel oškodovanca čez balkonsko ograjo v globino nekaj metrov in ga hudo telesno poškodoval (551).
- Ljubimec je imel s storilčevo ženo spolno razmerje v njenem stanovanju, zaradi česar ga je mož hudo telesno poškodoval (545).
- Oškodovanec, ki je za posledicami poškodbe po 20 dneh umrl, je hodil k dekletu in jo nagovarjal naj pusti storilca in se poroči z njim (532).
- Bivšega moža storilke je obiskala njegova ljubica, bivšo ženo pa je to tako razjezilo, da je obiskovalki poškodovala avtomobil (498).
- Zaradi nje in toplejšega odnosa do enega izmed obeh, je obdolženec poškodovanca hudo telesno poškodoval. Udeleženka je oškodovancu obljubljala srečanje, kar je ljubosumnega obdolženca pripeljalo do dejanja (441).

¹⁹⁰ glej o tem: Zvonarević, Socijalno psihološki faktorji prestupništva, v Socijalna psihologija, s. 307

- Oškodovanec je zalotil kasnejšega storilca s svojo ženo pred nekaj meseci v stanovanju. To je pripeljalo do večkratnih prerekanj v katerih je bil prizadeti mož hudo telesno poškodovan (428).
- Mož je streljal z lovsko puško na ženo in jo dvakrat zadel, ljubimec pa je hudo telesno poškodoval moža, ki je bil užaljen zaradi ženinega razmerja z njim (413).
- Mož - obdolženec je lahko telesno poškodoval oškodovanca in mu očital, da se preveč zanima za njegovo ženo (383).
- Obdolženkin mož je imel razmerje z zasebno tožilko zaradi česar je ljubosumna žena premazala stekla pri njeni nedograjeni hiši z rdečo barvo (366).

Iz narave tovrstnega vpletanja pretežno nastajajo nasilniška dejanja, dostikrat s hudimi telesnimi poškodbami, kolikor ne celo uboji. Čeprav se razpleti končujejo tudi z drugačnimi posledicami in v vsakdanjem življenju največkrat z mirnimi rešitvami, je vmes tudi še dosti verbalnega nasilja in "znašanja" nad stvarmi, ki največkrat sploh ne prihajajo pred pravosodne organe. Izmed teh dogodkov so vidnejši predvsem "grozljivejši" pojavi in morda zadeve še užaljenih in maščevalnih oškodovancev, vse drugo pa ostaja večinoma prikrito, diskretno in globoko zasebno.

f) (Vsi) drugi motivi

Med ostale motive za udeležbo pri kaznivih dejanjih so šteti vsi tisti, ki jih ni bilo mogoče razvrstiti med doslej opisane, čeprav so nekatere skupine dokaj ohlapne in različne, toda po določenih sestavinah vendarle sorodne. Posamezna motiviranost je pri nekaterih dejanjih tudi manj številna in specifična le za določeno vrsto kaznivih dejanj ali za kakšna druga izhodišča. Tako znotraj skupine "drugi" motivi vendarle tvorijo nekatere posebnosti, ki jih velja omeniti posebej. To so zlasti: pomoč in usluge posameznikom, motivi v zvezi z nezakonitimi vselitvami, vzgibi pri kaznivih dejanjih neplačevanja preživnine ter pri ponarejanju čekov in listin itd.

Pri nekaterih od teh dajejo vpleteni le nasvete, pri drugih je slutiti v ozadju koristoljubnost, pri tretjih je posredi prijateljstvo, prepričevanje ali usluga, pri četrth se pojavljajo kake stiske itd. Vendar

se včasih zdi, da neko vpletanje tretjih oseb sploh ni motivirano, ker je preveč slučajno in epizodno, da bi sploh lahko privedlo do oblikovanja določenega hotenja, ki naj bi bil zavesten prispevek h kaznivemu dejanju. Zato se nam tu odpira pestra problematika skupnega delovanja ljudi, ki se pogosto sploh ne zavedajo, kako in s čim lahko vplivajo drug na drugega in kakšni procesi in mehanizmi delujejo nanje, da pride do določene (v naših primerih) največkrat neprijetne posledice. S tem v zvezi navajamo nekaj skupinic sorodne udeležbe.

Dobronamernost, usluga, pomoč

- Kamnoseka sta po naročilu obdolženke na pokopališču odstranila okvir groba in spominsko ploščo ter poškodovala spomenik obdolženčevih sorodnikov. Obdolženka je bila obsojena zaradi skrunitve groba (427).
- Prijatelj je pomagal pri nakladanju in prevozu železnih palic, ki sta jih vzela na bregu Grubarjevega prekopa nekemu gradbenemu podjetju in odpeljala k obdolžencu, da bi jih uporabil za razmejitev med njegovim in sosedovim zemljiščem (451).
- Znanec je pomagal obdolženki, da je samovoljno odpeljala svojemu možu stvari, ki jih on ni dovolil vzeti (462).
- V fiktivni prometni nezgodi v kateri so prijavili lažno škodo, je znanec svetoval kaj in kako je treba ukrepati, da bo dogovor med njima prinesel ustrezni in pričakovani rezultat (478).

Praviloma je težko spoznati pravi motiv. Večinoma gre za sodelovanje na temelju določene solidarnosti in tovarštva. Pogosto se pokaže tudi, da so vpleteni predvsem orodje storilca, če ne kar izvajalci del po naročilu itd.

Pobude v zvezi z nasilnimi vselitvami

V času, ki smo ga določili za "snemanje" je bilo v kazenskem postopku razmeroma veliko "nezakonitih vselitev". Ta dejanja so bila bolj pogosta kot kdajkoli prej in kasneje. Zato se določeno število teh pojavov pokaže tudi v našem zajetju.

- "Rog" je dodelil stanovanje svoji delavki. Še preden se je začela seliti je bilo v stanovanje vlomljeno in vselila se je druga delavka istega podjetja. To je povzročilo spopad med pripadniki obeh strani, ki so sodelovali pri prenašanju pohištva (396).
- Stanovalci iz Zeljarske 2 so skupaj s predstavniki hišnega sveta vdrli v zapečateno stanovanje in pomagali obdolženki pri nezakoniti vselitvi (501).

V našem vzorcu je 26 nezakonitih vselitev (4,5 %) v katerih gre za sodelovanje s podobnimi načini, ki jih dopolnjujejo: izročitev ključev zapuščenega stanovanja, pomoč pri vdiranju in najpogosteje posredovanje informacij o praznem stanovanju, bodisi brezplačno bodisi za določen znesek. Kaj je motiv vpletanja? Pomoč v stiski, solidarnost, tovariško razumevanje, vse skupaj in v kakem primeru še koristoljubnost.

Ogroženi otroci

- Žena obdolženca ni dovolila obiskovati otroka zato ker je njegov oče prenehal plačevati preživnino (385).
- Tri hčere ne dobivajo preživnine, ki jo je oče dolžan plačevati njihovi materi. Poleg tega pa je zapustil tudi delo pri podjetju (466).
- Otrok je predmet spora med materjo, ki živi z izvenzakonskim partnerjem na eni strani in staro materjo in očetom (obdolžencem) na drugi, ki sta na otroka čustveno navezana (566).

Pri tem naletimo na nekoliko drugačen tip "vpletenosti", ki je lahko tudi oporečen. V raziskavi smo otroke šteli kot "vpletene" ker se zaradi njih začinja spor med obdolžencem - očetom in domnevno oškodovanko - materjo. Otroke bi prav tako lahko šteli za žrtve v materialnem, a manj v pravnoformalnem smislu, toda zaradi položaja, ki ga imajo in s katerim dejansko vzpodbujajo k sporu in prispevajo k posledici, se nam njihove vloge kažejo bolj "vpletanje" kot kaj drugega. Res pa je, da je njihova vpletenost docela pasivna in ji ne gre očitati pomena, ki ga imajo vpleteni v večini drugih pojavov. So pa tu, in ker so, seveda zaradi njih nastajajo tudi posledice, ki prihajajo pred sodišče.

Nagibi povezani s ponarejanjem čekov in listin

- Znanec se je vozil z obdolžencem v vozilu, na katerem je bila ponarejena avtomobilska tablica. Storilec je s črnim izolirnim trakom spremenil številko 3 v 8. Oba sta bila alkoholizirana (434).
- Sodelavec je naklepoma napeljal ostala dva obdolženca - direktorja in komercialista, da sta izdala račun za cevi za to, da bi z vsoto lahko kupili šotore za domače smučarsko društvo (447).

Primerov s čeki in listinami v katerih sodelujejo poleg storilca še drugi, ni tako malo. Navadno ne dobivajo vlog realizatorjev, marveč so svetovalci, napeljevalci, pomagači in včasih celo prevzemajo vloge kakšnega prinašalca in le izjemoma ponareditelja. Največkrat pravi storilci niso "vpleteni" in jih pregon ne doseže, ker se ustavi že pri izvršitvi, to je tistem, ki je ponarejeno listino v končni fazi ponudil kot dokument. Njihovi nagibi največkrat niso materialni ampak drugačni, kolikor jih ne gre iskati celo v določeni vrsti nastopaštva, bahavosti, tja do pomoči in sodelovanja, včasih tudi za šalo, ipd.

Ostalo

Najprej nekaj primerov:

- Uradna oseba v SIS za ceste je omogočila novinarki - obdolženki dostop do podatkov, da je napisala v Delu "žaljiv" članek o oškodovančevi prodaji in zavlačevanju prodaje ter o bogatenju (352).
- Znanci so se vozili skupaj z ukradenim vozilom, ki ga je storilec spravil v pogon s spojitvijo kontaktnih žic. Pozneje so se z vozilom prevrnili in pobegnili (347).
- Cestni delavec je sneg tako zaplužil, da je nasproti vozečima voziloma zaprl pot, zaradi česar je med voznikoma nastal prepir in pretep, ki se je končal s telesno poškodbo (400).
- Znanec je pomagal, sodeloval, zapisoval, posređoval prospekte in skrbel za naročila vsega kar je obdolženec prinašal iz inozemstva in prodajal blago drugim (403).

Pestrost motivov za udeležbo vpletajočih se v kazniva dejanja je brezmejna in čestokrat tolikšna, da je tudi v psihološkočustvenem smislu

komaj še zaznavna in njena povezanost včasih tako rahla, da res ne more imeti za posledico kazenske odgovornosti.

4. Posledice vpletanja: korist ali škoda?

Kolikor gledamo na kriminaliteto kot posledico, ki ni zaželena in je hkrati prepovedana in zato sploh kazniva, je tudi s stališča vpletenih mogoče ugotavljati posledičnost v razmerju hotenja in dosežka, torej v nekakšnem cost/benefit odnosu, ki je največkrat individualiziran. Če obravnavamo kriminal z družbenega zornega kota, se kaže kot nesprejemljivo ravnanje, ki ga dojemamo odklonilno, zavračamo ga kot nedopustno uveljavljanje pretežno posameznikovih pa tudi skupinskih interesov. Kolikor pa se spustimo na raven udeleženca kaznivega dejanja, ne le storilca, ampak tudi vseh tistih, ki so kakorkoli na njegovi strani ali so postali celo žrtve, potem se sprejemanje posledice lahko razumeva tudi drugače. Kajti hotenje ostane hotenje, kakršnokoli naj bi že bilo, razmejuje pa ga nekaj, kar se ne kaže vedno v čisto črni in v čisto beli barvi. Vmes je dosti odtenkov, ki lahko opravičujejo katerokoli od obeh skrajnosti, hkrati ko je zopet nemalo razsežnosti, ki potrjujejo nekaj vmesnega.

Zato skušamo v tem delu obravnavati to vprašanje s stališča vpletenosti v kaznivo dejanje, ki je za nas temeljna enota, čeravno je lahko ena ali več oseb na isti strani in so verjetno kolikortoliko istovrstno motivirane. Nas pa zanima posledica, oziroma bolje korist, ki so jo vpleteni želeli doseči z udeležbo pri kaznivih dejanjih, ne glede na to ali so se je zavedali ali ne.

V ospredju tega zanimanja je izid v objektivnem, ne pa v subjektivnem smislu. Kajti za odgovornost in krivdo v subjektivnem smislu je celo sodni postopek za storilca marsikdaj v zagati. V naši raziskavi smo na te okoliščine (pri vpletenih) sklepali le na podlagi določenih indicev, ki se kakorkoli izražajo v sodnem spisu, čeravno pušča "udeležbo" dokaj na strani. Kazenski postopek se dosti bolj opira na "fizičnost" udeležbe kot na kaj drugega, kar je manj oprijemljivo, bolj posredno itd.

Toda ta raziskava pojasnjuje vlogo vpletenosti z nekazenskih gledišč, ki so širša in bolj namenjena dejavnostim, ki s kaznovanjem nimajo nobenega

opravka. Nam gre za silnice v etiologiji pojava in za zvezo med vzročnostjo in posledicami, kakršnekoli naj bi že te bile in v korist kogarkoli naj bi se izcimile. Za nas je pri tem pomembno, kaj je in za koga je kaj nastalo, pri čemer so imeli vpleteni nek svoj pomen. To marsikdaj tudi pomeni, da se je tisto, kar so želeli in delali lahko sprevrglo v nekaj drugega tako, da med njihovim pričakovanjem cost/benefit in tistim kar so dosegli ni nastalo tisto, kar naj bi. Zato se pogosto pokaže, da je iz dobrega nastalo slabo, da so pomagali enemu, pa jo je dobil "po glavi", kolikor je sami niso "skupili", podobno kot se to včasih zgodi pri umorih, da je ubit tisti, ki je to želel drugemu.

Ker to vprašanje posledičnosti gledamo s stališča kaznivega dejanja in ne ljudi, je seveda pogled nekoliko popreproščen in morda tudi ne povsem ustrezen, toda ne glede na to nam vendarle nudi določena spoznanja o t.i.m. "koristnosti" vpletenosti. V čigavo korist so sodelovali vpleteni? Kaj so dosegli s svojo udeležbo?

Tabela 15: V čigavo korist so sodelovali vpleteni

Delovanje v korist	Število dogodkov	Sestava
Skupaj	572	100
storilca	191	33,4
žrtve	48	8,4
svojo	187	32,7
svoje delovne organizacije ali kakšne institucionalizirane skupine	5	0,9
nikogar	52	9,1
bili so sami oškodovani	62	10,8
oškodovani so bili drugi	27	4,7

Nekakšna pomoč storilcu je vendarle na prvem mestu motiviranosti udeležbe, čeprav lastni interesi z ustvarjeno posledico ne zaostajajo veliko za prvo skupino. Storilec in vpleteni predstavljata dve tretjini vseh v vzorcu upoštevanih kaznivih dejanj, kar močno pojasnjuje pomen vpletanja.

To seveda pomeni, da je glavna aktivnost na tej strani "kriminalne trojice", čeravno iz viktimologije vemo, da dosti viktimnih situacij vendarle spodbude same žrtve na takšen ali drugačen način.

Naslednja, toda močno zaostala skupina so vpleteni, ki so bili sami oškodovani, kar praktično pomeni konfliktnost v njihovi vlogi. Z vpletenostjo so torej izvabili nekaj, kar najbrž sploh niso hoteli. Nato sledi korist za nikogar oziroma pravilno: koristi ni bilo in šele nato sledi korist za žrtev v manj kot desetini primerov.

a) Delovanje v korist storilca

Nekaj primerov:

- V prepir in pretep obeh storilcev, ki sta se vzajemno lahko telesno poškodovala, sta se na strani enega izmed njiju vmešavali še njegova žena in hči (007).
- Znanec je nagovoril storilca prikrivanja, da je od tatu kupil ukradene reči (015).
- Mati - kuharica v delovni organizaciji, je v polivinilasti vrečki na določenem kraju nastavljala jedila po katera je prihajala hči, da sta jih skupaj porabili (021).
- Bivši stanodajalec je obdolžencu odpovedal stanovanje, hkrati pa mu je svetoval, kam naj se nezakonito vseli (029).
- Prijatelj je pripeljal žeparja z avtomobilom v Ljubljano, da bi tu skupaj delovala. Storilec je bil prijet pri dejanju (035).
- Brat in obenem znanec storilcev hude telesne poškodbe je držal pa tudi pretepal 63 letnega oškodovanca, ki so mu očitati, da jih je s svojo izpovedbo za neko drugo kaznivo dejanje preveč obremenjeval (047).
- Zakonca sta se venomer prepirala zaradi sina, za katerega je mož trdil, da ni njegov in da ima žena s sinom spolne odnose. Žena je moža zato tako zasovražila, da ga je polila z bencinom in zažgala, zaradi česar je umrl (058).
- Sin storilke je pazil kdaj bo šel oškodovanec mimo hiše in ko se je to zgodilo, je povedal materi, ta pa je napadla žrtev in jo telesno poškodovala (062).
- Prijatelj je omogočil, da je bil obdolženec sam z znanko v njegovem stanovanju, kamor sta kasneje prišla še dva znanca; skupaj so storili poskus posilstva (084).

Sodelovanje v "korist", ki pomeni prednost na strani storilca, se torej kaže v različnih oblikah kot pomoč, napeljevanje, omogočanje, vzpodbujanje, hrabrenje, nudenje priložnosti ali ustvarjanje situacij, ki tudi v psihološkem smislu usmerjajo storilca k prav določenemu ravnanju.

Vpleteni so največkrat sorodniki, prijatelji, znanci in sploh osebe, ki se med seboj poznajo in pogosto spodbujajo posameznike prav določenemu delovanju. Storilec, kot izvajalec je pogosto "lutka" v njihovih rokah, je človek, ki počenja nekaj, kar bi vpleteni hoteli delati. Storilec je včasih eksekutor tretjih oseb, zanje stori nekaj zaradi tega, ker vpleteni nanj tako delujejo zaradi zaupanja, tovarištva, solidarnosti, prijateljstva itd. Obenem pa nastaja veliko konfliktov v družinah, v sorodstvu in soseski, kjer žive ljudje v čustvenih razmerjih. Pri teh pa je treba v marsikaterem konfliktu reagirati na določen način in ljudje včasih sploh pričakujejo, kako je treba ravnati, če je kdo na strani nekoga, ki je s kom bodisi prijatelj bodisi da je z njim v sovraštvu ali v kakem drugem čustvenem razmerju. To pomeni, da razmerja med ljudmi na nek način določajo tudi načine vpletenosti odvisno ali gre za premoženjski, nasilniški, spolni ali kak drug kriminal.

Zato verjetno res ni čudno, da je največ vpletenih na strani storilcev predvsem pri telesnih poškodbah in tatvinah. Za njima slede gospodarski kriminal in goljufije, poškodovanje tuje stvari in verbalni delikti.

Kolikor so vpleteni ne identificirajo s kasnejšim storilcem, pa se včasih storilec zgleduje po vpletenem, ki ima nanj določen vpliv, da je postal to, kar je. S podobnimi primeri se srečujemo v vsakdanjem življenju tudi pri pozitivnih ravnanjih. Zato se nam udeležba v kriminalu kaže kot zrcalna podoba z negativnim predznakom in kot doseganje določenih koristi na prepovedan način in z nezakonitimi sredstvi.

b) Lastna korist (vpletenih)

Vpleteni ali sploh tisti, ki se od strani vmešavajo v kakršnakoli razmerja bodisi v vsakdanjem življenju bodisi z udeležbo v kriminalu, najbrž ne bi delovali normalno če ne bi na ljudi vplivali tako, da imajo tudi sami korist, ki lahko pomeni gmotno prednost, psihično moč nad drugimi, ugled

v okolju in še marsikaj drugega. To se je očitno pokazalo v zbranem gradivu, v katerem je "lastna" korist takoj za tisto "udeležbo" pri kaznivih dejanjih, pri katerih so tretji delovali v korist storilca. Podatki torej potrjujejo da je "vpletanje" zelo pogosto tudi sebično ravnanje, egoizem, nastopaštvo, izkoriščanje, zlorabljanje in še marsikaj drugega, tja do altruizma na drugi strani skrajnosti, ki pa se včasih nesrečno konča ali pa ni v skladu s splošnimi moralnimi normami oziroma veljavnimi pravnimi pravili. Primeri v nadaljevanju tudi kažejo na to:

- Znanca sta skupaj z obdolžencem zapravljala denar, veseljačila z njim in izpolnjevala nekrite čeke, on pa jih je v vinjenem stanju podpisoval in vnovčeval (325).
- V delovni organizaciji, kjer je bil zaposlen obdolženec, so delavci pogosto odrašali "kakšno stvar domov" zato je tudi on vzel 8 svetilk (336).
- Neznani (v sodnem spisu neugotovljen) moški je v Tivoliju občeval z oškodovanko, ki jo je nato očitavec - obdolženec začel izsiljevati, češ da bo povedal njenemu možu (340).
- Starši so za obdolženko gradili hišo in od nje zahtevali, da jim vrne denar. Ker se možu tega ni upala povedati, je začela ponarejati in izdajati nekrite čeke (347).
- Eden od poslovnih partnerjev je napeljal drugega na štiri goljufije, tako da je ta na račun določene organizacije pripisal še 40.000.- din stroškov, kar sta si razdelila (355).
- Bivši mož obdolženke je (po njeni izjavi) iz njenega iztržka jemal denar zaradi česar je na delovnem mestu (trafika) nastal primanjkljaj (373).
- Bivši mož obdolženke je jemal denar, ki si ga je sposojala na "goljufiv" način, ne da bi ga ji pravočasno vračal zaradi česar je prišla v kazenski postopek (381).
- Znanec je napeljal drugega, da se je prijavil kot povzročitelj prometne nezgode, ki jo je v vinjenem stanju sam storil. Ta pa je bil zato obsojen za krivo ovažbo (389).
- Obdolženec se je na glavni obravnavi pred sodiščem branil z zagovorom, da so sodelavci iz skladišča delovne organizacije vedno odnesli razne

predmete, s čemer je bil za tatvino materiala v vrednosti nekaj starih milijonov spodbujen tudi on (409).

- Na glavni obravnavi je obdolženec dejal "da je to, kar je on storil, nič v primerjavi s tistim, kar odnesejo drugi iz tovarne," kjer dela že 21 let (347).
- Delavci bifeja so malomarno poslovali, malicali brez plačila, nakupovali meso brez tehtanja, opuščali kontrolo nad prodano pijačo itd., zaradi česar je nastal primanjkljaj 117.343,95 din (leta 1980) za katerega je bil odgovoren poslovodja (367).
- Prodajalci so kupovali v lastni prodajalni na up, jemali blago, ne da bi ga takoj plačevali, vodili netočno knjigo upnikov in jo sploh izgubili itd., zaradi česar je bil poslovodja obsojen za poneverbo (369).

Res izbrani primeri za ta namen pojasnjujejo pestrost interesov vpletelih, ki le v izjemnih dogodkih prihajajo v kazenski postopek zaradi prispevka, ki je pogosto tak, da bi ga sami morali prevzeti na svoje rame. Koristi so pretežno materialne narave, čeprav gre tudi za druge prednosti, ki pa vendarle zaostajajo za tistimi, ki pomenijo denar, blago in sploh premoženjsko vrednost.

Zato so posledice njihove udeležbe predvsem konvencionalni premoženjski kriminal, kot npr. tatvine, goljufije, vlomi in gospodarski kriminal s poneverbami in drugimi dejanji neustreznega ravnanja z družbenimi sredstvi. Pri tem je pomembno, da je nepoštenost posameznih skupin tolikšna (zlasti v delovnih organizacijah), da moramo tudi v njih iskati kriminogenezo pojavov, kajti storilci se pogosto zgledujejo po svojem socialnem okolju, ki jih napeljuje na kriminal. Zato postajajo to kar so, čestokrat zaradi drugih, ki ustvarjajo preddeliktualne situacije in zato smo tovrstne povzročitelje, navdihovalce, spodbujevalce itd. za naš namen morali šteti med vpletene, čeprav to največkrat ne morejo biti (ali niso) v kazenskopravnem smislu.

c) Delovanje v korist žrtve

Razmerja med ljudmi so zlasti v konfliktnih položajih včasih zelo zamotana in njihove posledice nepričakovane in nepredvidljive. Čeprav se

razplet dostikrat zasuče in ogrozi stran, ki kaj takega sploh ni pričakovala, pa je v naši kazuistiki nemalo dogodkov pri katerih "dela" vpleteni v korist žrtve, vsaj tako se izkaže pri tehtanju posledice. Že v prejšnjem poglavju navajamo, da je veliko vpletenih pred dejanjem poznalo oba v kriminalnem paru in je tudi zaradi tega dosti možnosti, da so se tretji potegovali za "koristi" žrtve, čeravno seto ni dogajalo najbolj pogosto. Saj je navsezadnje tudi v družbi na splošno zelo razširjen pojav, da se ljudje pogosteje postavljajo na stran močnejšega, uglednejšega, zvitejšega, agresivnejšega itd. nenazadnje tudi zaradi tega, ker manipulira z njimi, je dostikrat bolj spreten in žanje simpatije zaradi iznajdljivosti, itd. Toda nam gre za posege na strani žrtve. Naslednji primeri naj nam nekoliko podrobneje pojasniyo to problematiko.

- Mož je branil svojo ženo pred ogrožanjem osumljenca, ki naj bi imel z njo spolne odnose. Po osumljenčevih izjavah ga je le ta "urekla", da ni mogel vzdrževati spolnih stikov z ženo, ki je v Bosni (317).
- Prijatelj je skupaj z oškodovancem reagiral na neustrezno vedenje v gostilni, kjer se je razvil tudi krajši pretep. Po odhodu iz gostilne je obdolženec oba dohitel in oškodovanca zabodel z lovskim nožem, da je umrl (327).
- Ko je storilec prišel v stanovanje žrtve so bili pri njej štiri znanci, ki so ji pomagali žagati drva. Ko je rekel, da bo oblekel otroka in ga odpeljal na sprehod so ga pretepli in izrinili iz stanovanja. Obdolženec se je nato popoldan vrnil na stanovanje žrtve in jo z nožem večkrat zabodel (338).
- Mati oškodovanke, stara 84 let, je med prerivanjem in besednim obračunavanjem s storilcem, medtem ko so ga drugi pehali iz stanovanja, letega večkrat udarila (375).
- V starem sporu med dvema družinama sta med poškodovanjem tuje stvari oškodovančeva mati in oče vpila in ga podpihovala naj s traktorjem povozi obdolženčevo hčer (050).
- Žena oškodovanca je imela s svakom storilcem med bivanjem v Švici, spolne odnose. Zaradi tega je mož ob neki priložnosti vdrl v hišo storilca, da bi z njim obračunal, pa ga je ta ubil s puško v preoračenem silobranu (074).

- Podnajemnik oškodovanca je pomagal držati obdolženca, ki se je zaradi groženj v preteklosti še huje vznemiril in v prekoračenem silobranu z nožem od spodaj navzgor sunil oškodovanca (091).
- Zaradi dekletove odpovedi ljubezenskega razmerja, ker menda ni maral njenega otroka, je storilec prišel v spor z njenim novim partnerjem in ga ubil, ko je bil pri dekletu (203).

Za vpletanje "tretjih oseb" na strani tistih, ki so postali žrtve, se s kazuistiko, ki smo jo zbrali za naš namen (in ne samo iz navedenih primerov) kaže predvsem naslednje:

- da so vpleteni v relativno znatnejšem obsegu kot pri drugih razmerjih predvsem napeljevalci, ali pa se razlogi za konfliktnost sploh začno zaradi njih,
- da so posledice njihovega vpletanja na strani žrtev povprečno hujše od drugih primerov udeležbe, in
- da se razpleti z njihovim sodelovanjem končujejo s telesnim, če ne pa vsaj z verbalnim nasiljem.

Zato se je več kot polovica vseh dogodkov s tega področja končala z umori in telesnimi poškodbami. To potrjuje domnevo, da je vpletanje na strani možnih žrtev, ali potegovanje zanje navadno močno čustveno poudarjeno. Kazuistika kaže na neposredno osebno prizadetost vpletenih, ki pogosto rešujejo, ne toliko žrtvina, kolikor svoja razmerja z drugimi. In če je tako, potem so bolj prispevali k viktimološkemu ciklusu kot tisti, ki so postali žrtve. Tega pa viktimologija ne upošteva dovolj prepričljivo in to vprašanje močno zanemarja.

V nobenem razmerju vpletenih z drugimi, ki so drugačna od teh, ko se vmešajo zaradi interesov žrtve, ni toliko njihove lastne angažiranosti in doseženih toliko usodnih posledic za življenje in zdravje oškodovancev kot pri tem tipu vpletanja.

Kakovostno določa njihova razmerja bodisi z enim bodisi z drugim v kriminalnem paru največkrat ljubezen, sorodstvo, prijateljstvo ali sosesčina. Najpogosteje izhajajo ta razmerja iz dolgotrajnih poznanstev in so le redkokdaj slučajna. Stopnja čustvenosti pa gotovo določa stopnjo

intenzivnosti vpletanja. Zato bi morali biti udeleženci včasih prej storilci ali žrtve kot pa vpleteni v izredno krutih dogodkih.

d) "Koristi" ni - kaznivo dejanje pa je tu

Kakor se zdi na prvi pogled čudno, da se je mogoče lotevati kaznivih dejanj, ne da bi njihovi kakorkoli udeleženi nosilci od tega ne imeli nobenih koristi in prednosti, interesov ali skritih zamisli in kakih želja, se vendarle dogaja, da "koristi" na nek način ni bilo. To se sicer ne dogaja dostikrat. V pričujočem vzorcu pa smo vendarle našli na takšne pojave v manj kot desetini primerov. Tako na primer:

- Nek Holanec je v gostilni, kjer so igrali na harmoniko vrgel ob tla kozarec, zaradi česar je prišlo do "ždrahe", v kateri so morali gostje trpeti nasilje treh storilcev (312).
- Znanec se je stepel s storilcem, nato pa je odšel v telefonsko govornico, da bi nekoga poklical. Storilec je odšel za njim, zdrobil slušalko in poškodoval telefon (379).
- Več delavcev - sostanovalcev v spalnici gradbenega podjetja sploh ni reagiralo na eno uro trajajoči "prepir in pretep" med obdolžencem in oškodovancem, ki je s svojo nasilnostjo izzval obdolženca, da je ta storil poskus uboja (487).
- Natakarica je v vinjenem stanju prinesla in odnesla pijačo in denar. Medtem pa je polila obdolženčevo ženo tako, da je povzročila prepir med gosti iz katerega je nastalo nasilniško obnašanje (033).
- Soseda je klicala med 21. in 22. uro na pomoč, ker se ji je zdelo, da se je pojavil zamaskirani moški pri njeni hiši, ko je odhajala iz hleva. Soseda - obdolženec in oškodovanec sta ji pritekla na pomoč vsak s svoje strani in se sprla o tem kaj tam iščeta. Pri tem je obdolženec udaril oškodovanca po glavi in ga hudo telesno poškodoval (127).
- Mati, sin, oče in snaha so se sporekli ob prekrivanju strehe na kozolcu. Pri tem pa je sin vrgel očeta z lestve, tako da se je ta hudo telesno poškodoval (169).
- Otrok je na hodniku med sosedi povzročil napetost in prepir, tako da je prišlo do ogrožanja varnosti (184).

- Točajka je odklonila storilcu, ki je bil že vinjen, da bi mu še postregla s pijačo. Ta se je tako razburil, da se je proti ostalim nasilniško obnašal (221).

Vpletenost te vrste se skoraj vključno povezuje z nasiljem, kar kaže udeležnost tretjih oseb pri umorih in telesnih poškodbah, poškodovanju tuje stvari in ogrožanju varnosti. Najbolj pogosto gre za spodbujanje konfliktov v gostilnah ali družinskih preprirov. Značilna je opitost udeležencev ali trajnejše nerazumevanje med ljudmi s stalnejšimi razmerji. Kolikor gre po eni strani za enkratnost ali slučajnost dogodkov med neredko docela nepoznanimi ljudmi v gostinskih lokalih, pa so po drugi strani ne tako redki spopadi v ožjem okolju, v katerem tlijo nesoglasja zaradi kakih vprašanj že od prej in ki sploh niso slučajni. Za to vrsto razmerij je zlasti očitna opitost.

Če so "vpleteni" v tem smislu v določenem obsegu spodbujevalci spopadov in sploh povzročijo razvoj dogajanja tako, da se viktimološki cikel pri njih začne, zlasti v družinskih konfliktih, so včasih v drugih primerih v podobni vlogi kot jih iz viktimologije poznamo pod imenom "nedolžni opazovalci" ("innocent bystander"). Pri tem sicer stoje ob strani, niso dejavni v pomenu viktimogeneze, vendar se kriminogeni razvoj začneja in sploh "bije" zaradi njih, ker obema v kasnejšem kriminalnem paru pomenijo nekaj, zaradi česar se je vredno spopasti.

e) Udeležba v kateri je bil "vpleteni" sam oškodovan (prizadet)

Iz viktimologije poznamo nešteto primerov, v katerih se viktimološki cikel konča nenadejano in spremeni svoj razvoj in potek v smeri, ki jih glavni akter sploh ni predvidel. Do tega smo prišli že v raziskavi "Uboji na Slovenskem", ki je bila opravljena na Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani ko se je pokazalo, da je na koncu postal storilec tisti, ki bi moral biti žrtev in narobe, umorjeni je bil tisti, ki je ves čas snoval to dejanje ali ki se je, četudi pod pritiski in vplivi nasprotnika v kazenski dvojici, pripravljaj na to, da bo storilec.

Podobno se dogaja z vlogo vpletenih. Le-ti ne le, kot smo pojasnjevali, iščejo koristi in prednosti v spopadih kasnejše dvojice, marveč se razplet

dogodkov včasih obrne tako, da pade posledica ali del posledic tudi nanje. To pomeni, da tudi sami čestokrat potegnejo krajši konec in čeprav niso žrtev v pravem pomenu besede, (ker je žrtev nekdo drug) jo pogosto "skupijo" tudi sami. Dogaja se, da so dogodki, bodisi med ljudmi, ki stalno žive skupaj bodisi, da so njihovi stiki le bežna in slučajna srečanja nepredvidljivi in s svojimi sestavinami tako zapleteni, da se ni mogoče izogniti posledicam. Lahko so tako vpleteni, da jih morajo zadeti ali vsaj oplaziti kakšna ravnanja obeh v paru, kolikor seveda sami niso najprej z lastno ogroženostjo vzbudili potrebo pri kasnejšem paru, da kdorkoli od njiju poseže vmes in se nato viktimizacija prenese na drugega, ki je bil sam najprej ali "nedolžni opazovalec" ali kar vpleteni.

Če smo torej za kriminalni par postavili trditev o zamenjevi vlog med storilcem in žrtvijo oziroma med žrtvijo in storilcem, potem tudi tu lahko storimo nekaj podobnega. Po naših spoznanjih je postal vpleteni nekdo, ki bi sicer moral biti žrtev ali storilec, oziroma storilec in žrtev sta postala to, kar bi moral biti samo vpleteni. To pa ni nepomembno spoznanje, ne za praktično rabo in ne za teoretična razmišljanja o prispevkih pri dogodku in za morebitno merjenje krivde in odgovornosti. Tudi to problematiko ilustriramo z nekaj primeri:

- Znanec se je ruval in prerival v gostilni z oškodovancem in ko je ležal na tleh, na njem pa oškodovanec, je le-tega napadel obdolženec in ga telesno poškodoval (113).
- Sin svoji materi ni dovolil plesati z znancem in jo je v medsebojnem prepiru pretepel, nato pa odšel domov. Ko se je vrnila še mati s plesalcem ga je sin zabodel z nožem (136).
- Hči je branila svojo mater pred obdolžencem, ko sta se med seboj žalila in spopadla. Zato je obdolženec tudi njo dvakrat brcnil in jo lahko telesno poškodoval (172).
- Sodelavec v avtoparku je z vednostjo, toda brez potnega naloga storilca, uporabil vozilo v javnem prometu. Iz strahu pred milico pa ga je obdolženec "krivo ovadil" za storitev kaznivega dejanja odvzema motornega vozila (197).
- Obe ženi mož zapletenih v spapad, sta zmerjali nasprotnega zakonca in bili deležni udarcev nasprotnega para, medtem ko sta bila žrtev in storilec oba moška (272).

- Hči oškodovanke je v obrambi pomagala svoji materi zoper storilca, zaradi česar je tudi njo napadel in poškodoval (337).
- V prepiru mož sta sodelovali tudi obe njuni ženi ter se med seboj žalili, vlekli za oblačila in se pretepali (342).
- Opiti oškodovanec je klofnil znanca, na kar mu je ta vrnil. Zato je oškodovanec začel mahati s koso in ga porezal. To je videl obdolženi, priskočil na pomoč in oškodovancu zlomil nogo (465).

Tovrstnih dogodkov je v vzorcu več kot desetina. Z njimi so bili vpleteni prizadeti materialno, telesno, čustveno, na ugledu in še kako drugače, včasih skladno s posledico dogodka kaznivega dejanja, včasih zopet čisto na drug način mimo ali poleg dejanja. Toda njihova prizadetost se ni štela za viktimizacijo povzročeno s kaznivim dejanjem. Sodišče jo je obšlo in se ni oziralo nanjo. Res je, da ni šlo za posebno hude posledice, hujše telesne poškodbe itd. Toda vpletenost je vendarle imela svoj "feed back", ki za prizadete ni bil prijeten, ne glede na to ali je šlo za začetek ali za konec določenega viktimološkega ciklusa. Toda v njem so imeli eno izmed ključnih vlog.

Čeprav je pri tovrstni vpletenosti vendarle v ospredju nasilje, pa je udeležba "tretjih" pestra in porazdeljena na različna kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, pa tudi na premoženjska in druga dejanja.

f) Prizadetost drugih

Poleg prednosti zase in koristi za druge ter lastne škode je pričakovati, kar je normalno, tudi ogrožanje drugih s kakimi neugodnostmi, povzročeni z vmešavanjem vpletenih v posamezne dogodke ali razmerja v kazensko dvojico. Tovrstne oblike prihajajo do izraza zlasti pri komunikacijah ljudi v združenem delu oziroma v situacijah, ko gre za ravnanje s strani in je žrtev predvsem družbeno premoženje.

Čeravno teh pojavov ni registriranih toliko kolikor bi jih pričakovali, ker je družbeno premoženje ogroženo v izjemnih razsežnostih, pa prihaja pred kazensko pravosodje dokaj selekcioniran obseg t.im. gospodarsko-kriminalnih zadev. Te so bolj konvencionalnega tipa kot resnične gospo-

darske afere, za katere tudi Republiško javno tožilstvo Slovenije v poročilu za leto 1983 ugotavlja, da jih ni.

Vpletenost v "oškodovanje družbenega premoženja", kot kaže kazuistika, ni tipično za vmešavanje tretjih oseb. Toda resnični gospodarski kriminal je le redkokdaj posledica delovanja ene osebe, pač pa predvsem skupine, čeravno trenutno sestavljene in delujoče za poseben namen. Kadar pa gre za skupino, gre hkrati tudi za vpletenost oseb, ki niso glavni akterji. Kadarkoli imamo opravka s skupinami, se vedno srečujemo tudi z različnimi vlogami. Te pa so zlasti pri t.im. gospodarskem kriminalu, pri katerem gre pretežno za terciarno viktimizacijo vedno takšne narave, da je žrtev-dobrina ali vrednota (sama in osamljena) na eni strani in skupina oseb udeležencev kaznivega dejanja na drugi. Čeprav morda ne gre vedno za to obliko pa je gotovo najbolj običajna. In še nekaj, kar je zelo značilno. Škoda s kaznivimi dejanji, pri katerih so vmešana tovrstna vpletanja je pogosto zelo velika in presega povprečje. Toda najraje spregovori nekaj primerov:

- Več domačih delavcev Novolesa je bilo navzočih pri varjenju, ki sta ga opravljala dva zunanja varilca. Delavci niso ničesar ukrenili, čeprav so padale iskre na vnetljive kartonske škatle in lesno volno, ki se je vnela in povzročila s požarom 4.500.000,00 din škode (011).
- Kot spremljevalec je spremljal storilca - voznika, ki je namesto na odlagališče odpeljal odpadne vode v reko, zaradi česar je bila zaradi pogina rib storjena škoda za 400.000,00 din (042).
- Več nakladalcev tovora je nepravilno naložilo omare na tovor, čeravno jih je na to opozoril obdolženec, ki se mu je kasneje tovornjak prevrnil in je nastala škoda znašala 40.115,00 din (247).
- Sprevodnik avtobusa ni bil dovolj pozoren, da bi vozniku prepredil odhod, ko se je potnik zapletel v zaprta vrata in so ga vlekli 6 do 7 km daleč, tako da je bil hudo telesno poškodovan (300).
- Predstojnik je naročil podrejenemu strojnemu tehniku - storilcu montirati sondo v reaktorju in ga ni nadzoroval. Pri čiščenju mešala, pa se je poškodovala emajlirana plast reaktorja, tako da je nastala škoda za 407.449,84 din (329).
- Oče in mati so s storilcem poskušali streljati na dvorišču s pokvarjeno pištolo, pri čemer je obdolženec zadel oškodovanca, ki je bil hudo telesno poškodovan (350).

- Nadrejeni je spremenil mesto vrtine tako, da je storilec - upravljalec bagerja zadel cev glavnega omrežja za oskrbovanje celotnega naselja s pitno vodo (460).
- Operativni vodja obdolženca je naročil rezanje kotnega železa na strešni konstrukciji, pri čemer se je vnel stiropor, navzoči gasilec pa je prav tako malomarno pazil na potek dogajanja. Pri tem je nastal požar in škoda je znašala 9.317.439,35 din (530).

Četudi so predvsem na eni strani kriminalnega para pri tovrstnem prizadajanju škode, stisk in težav fizične osebe, privlačijo pozornost primeri, ko so vpleteni bodisi izvajalci bodisi organizatorji delovnega procesa, žrtve pa delovne organizacije ali družbeno premoženje. Na ta način imajo udeleženci pomembnih opravil, ki zlasti, kolikor gre za promet, proizvodnjo ali podobno delovanje, vlogo sodelujočih z nemajhno odgovornostjo. Pri tem pa se največkrat dogaja, da so za posledice odgovorni drugi, neposredni storilci. Toda če pomislimo na to, da bi škodo lahko preprečili ali vsaj omejili, pripomogli k temu da njihov sodelavec ne bi postal storilec kaznivega dejanja, da bi lahko delovni proces potekal brez zastojev in brez posledic itd. potem jih ne moremo šteti kot da ne bi imeli prav nobene vloge pri nastanku pojava.

Njihova vloga je včasih dokaj podobna tisti, ki jo v ustrezni literaturi omenjajo kot "nedolžne opazovalce", toda niso le "opazovalci", niti ne "nedolžni", kajti njihova navzočnost glede na izhodišča o pravicah in obveznostih ljudi v "združenem delu" je zelo pomembna. Zato ne morejo stati ob strani in pasivno gledati dogajanje, marveč so poklicani, da dejavno onemogočajo kakršnokoli negativno ravnanje že v njegovih zametkih. Kajti družbenosamozaščitna ideologija skuša vplivati na budnost v ravnanju zlasti z družbenim premoženjem z vestnostjo nas vseh in s humanizmom v medsebojnih razmerjih. Po tem obvezujočem previdnostnem ravnanju ni mogoče, vsaj v moralnoetičnih pogledih, prezreti pomena njihove udeležbe pri nastajanju škodljive posledice, kolikor jih kazenskoppravna izhodišča "ekskulpirajo". To pa je pogosto odvisno od vestne presoje posamezne vloge, natančnosti preiskovanja in strokovnosti razsodnika.

Glede na to je pričakovati, da bo največ tovrstnih pojavov v zvezi s kaznivimi dejanji ogrožanja javnega prometa, zoper splošno varnost ljudi in premoženja in nenazadnje tudi v povezavi z nasiljem, bodisi telesnim bodisi verbalnim, bolj v ozadju.

V. VPLETENOST PO GLAVNIH SKUPINAH KAZNIVIH DEJANJ

Človeške komunikacije so brezštevne, neskončne in brezmejne, ni jih mogoče prešteti, saj je človek predvsem družbeno bitje, živi in deluje predvsem v skupini oziroma množici, od družine do delovnega mesta, od rojstva in tja do prebivanja v domu za ostarele. Nikoli ne more biti sam, ne počuti se dobro, če je osamljen, razen kadar želi imeti nekaj zasebnosti.

Nasploh smo tako ali drugače prisiljeni živeti skupaj, bodisi v dobrem bodisi v slabem in deliti usodo drug z drugim. To ima gotovo vpliv, ne le na odklonskost v vedenju, marveč na kakršenkoli način oblikovanja medčloveških odnosov, v pozitivnem ali negativnem smislu.

Če je kriminal človeško vedenje, ki v določenem delu nastane tako, da potrebuje neko diskretnost, zasebnost in individualnost, pa je drugi del takšen, da ga omogoča skupnost ljudi med seboj, ko se začenjajo spopadi in nerazumevanja najrazličnejših vrst. Zato je normalno, po eni plati, pričakovati porajanje odklonskosti zaradi človekovih čisto posameznih interesov, in po drugi, nastajanje kriminala zaradi skupinske konfliktnosti. Oboje pa se med seboj prepleta tako zaradi različnosti sprožilnih situacij in dogodkov, kot zaradi raznovrstnih posebnosti, ki se vanje vpletajo, bodisi kot glavni akterji bodisi kot navidezni, manj pomembni udeleženci, ali pa samo slučajni opazovalci, ali še kako drugače.

Zato ni mogoče reči, da se vpleteni v smislu našega raziskovanja, ne bi mogli pojavljati pri kakršnikoli obliki človeškega sodelovanja, v številni tiste, ki dobivajo svoj epilog na kazenskem sodišču. Zbrana kazuistika dokazuje, da je obilnost komunikacij in interakcij tolikšna, da v pozitivnem ali negativnem pomenu posega v kakršnikoli dejavnosti in z njimi postajajo vidni tudi razni načini bolj ali manj stranskega sodelovanja s pomembnejšimi nosilci dogajanj.

Glede na to je pričakovati, da bo tudi udeležba vpletenih najmočnejša tam, kjer so tudi stiki med ljudmi najštevilnejši in kjer ljudje vstopajo v medsebojna razmerja na temelju čustvenosti in drugih razmerij, ki so

za vse pomembna, če ne odločilna. Tudi "vpletenost" navadno ni problem zasebnosti. in samo vprašanje posameznika, ampak zadeva vsaj dva udeleženca, ne glede na to, kakšne vloge imata pri posledici kaznivega dejanja.

Zato je najpogosteje skupina tista, v kateri se razpletata tako viktimo-loški cikel, kot njemu ustrezna kriminodinamika.

In res, čeprav je premoženjskega kriminala največ v taki ali drugačni obliki, pa je vpletenost najbolj razširjena pri tistih kaznivih dejanjih, ki so najbolj personalizirana. To pa je kriminaliteta zoper življenje in telo ter zoper čast in dobro ime. Obe vrsti predstavljata kriminal nasilja oziroma agresijo človeka nad sočlovekom v hujši ali milejši obliki. Vseh drugih pojavov je znatno manj, čeprav vendarle so in tako ali drugače potrjujejo, da je vpletanje, vmešavanje, udeležba, sodelovanje itd. mogoče, ne le v katerikoli človeških stikih, ampak tudi pri kakršnemkoli kriminalu. Povsod ima lahko svoj interes poleg storilca ali žrtve še kdo drug.

Tabela 16: Pregled kaznivih dejanj z udeležbo vpletenih

Kazniva dejanja	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
umor (poskus), uboj na mah, povzročitev smrti zaradi malomarnosti	40	7,0
posebno huda in huda telesna poškodba	41	7,2
lahka telesna poškodba	72	12,6
ostala k.d. zoper življenje in telo	8	1,4
kršitev nedotakljivosti stanovanja	6	1,0
druga k.d. zoper pravice in svoboščine	19	3,3
k.d. zoper zakonsko zvezo in mladino	8	1,4
posilstvo	5	0,9
razžalitev	42	7,3
druga kazniva dejanja zoper čast in dobro ime	17	3,0
poneverba	15	2,6
grabež	7	1,2
zloraba položaja ali pravic odgovorne osebe	11	1,9
ponareditev ali uničenje poslovne listine	16	2,8
ostala k.d. zoper uprav. družb.sredstev in narav.bogastva	27	4,7
tatvina	52	9,1

Kazniva dejanja	Število	Odstotek
vlom	12	2,1
goljufija	20	3,5
poškodovanje tuje stvari	27	4,7
nezakonita vselitev	26	4,5
ostala k.d. zoper družbeno in zoper zasebno premož.	14	2,4
nasilniško obnašanje	13	2,3
samovoljnost	7	1,2
preprečitev uradnega dejanja uradni osebi	7	1,2
izdaja nekritega čeka	8	1,4
kazniva dejanja ogrožanja javnega prometa	9	1,6
k.d. zoper splošno varnost ljudi in premoženja	14	2,4
vsa ostala kazniva dejanja	29	5,1

To je pregled dejanj, pri katerih smo iz sodnih spisov ugotovili vpletenost "tretjih oseb" in kaže gostitve pri posameznih vrstah. Razpršenost dokazuje porazdelitev posameznih dejanj in hkrati večjo naravnost le na nekatera. To so predvsem nasilniška in premoženjska ali tako imenovana konvencionalna kazniva dejanja in gospodarskoposlovna kot relativno nova oblika kriminalitete nato pa še vsa druga, ki jih je po pestrosti, raznovrstnosti in nekaterih drugih okoliščinah težko prištevati k imenovanim trem glavnim skupinam.

Kolikor tako prikažemo zgoraj imenovane vrste kriminalitete bi bila porazdelitev udeležnosti vpletenih naslednja.

Tabela 17: Udeležnost vpletenih po glavnih skupinah kaznivih dejanj

Glavne skupine kaznivih dejanj	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
nasilnost	264	46,2
premoženjska (konvencionalna)	125	21,8
gospodarskoposlovna	98	17,1
vsa ostala	85	14,9

Glede na kazenskopravno ureditev smo pri tej razporeditvi napravili nekaj prilagoditev. Tako smo med nasilništvo šteli tudi posilstva in upiranje uradni osebi ter vse verbalne delikte, med premoženjska kazniva dejanja konvencionalnih oblik prilaščanja dobrin ali poškodovanje, med gospodarskoposlovno kriminaliteto pa tudi t.im. ekološki kriminal. Med "ostalo" smo šteli vse drugo, skupaj s kaznivimi dejanji v prometu, pa tudi nedotakljivost stanovanja, nezakonite vselitve, kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo in mladino, kazniva dejanja, ki ogrožajo pravice drugih in sploh kriminal, ki ga ni mogoče ali smotrno (za naš namen) uvrstiti v ostale tri glavne skupine.

1. Nasilnost

a) Fizična (muskulturna) nasilnost

Nasilje je v bistvu uveljavljanje kakih koristi ali interesov zoper drugo osebo, ali zoper nasprotnika in je staro toliko kot človeštvo. Pomeni drugemu vsiliti svojo voljo, ga onesposobiti ali celo uničiti. Nastaja posamezno ali skupinsko. Motiviranost zanj je iskati v zadovoljevanju določenih potreb, tako materialnih kot psihičnih.

Nasilju in človeški destruktivnosti dajejo v literaturi in v vsakdanjem življenju v zadnjih desetletjih čedalje večji poudarek. Ne le zaradi novih oblik in vplivov nanj, marveč tudi zato, ker ga je v posameznih delih sveta vedno več in čedalje pogosteje postaja vzorec za razreševanje razmerij med ljudmi, ne le med posamezniki, marveč tudi med skupinami, narodi in državami. Nasilje pa je hkrati tudi sredstvo za izražanje nezadovoljstva na različnih ravneh in ugotavljajo, da je zlasti urbanizacija eden izmed pomembnih razlogov za njegovo nastajanje.

Tudi naša kazuistika potrjuje, da sta nasilje in agresija, tako posamezniška kot skupinska, najbolj manifestni v spodnjih družbenih plasteh in pri mladih, ki ju izražajo predvsem telesno. Prav ta okoliščina pa omogoča vidnost in s tem večjo prijemljivost medtem, ko bi lahko rekli, da višji sloji izražajo agresijo in nasilje v drugačnih oblikah in morebiti na družbeno bolj sprejemljive, toda manj opazne načine.

Agresijo in nasilje razlagajo z zornega kota situacije, z vidika naučnega vedenja, s teorijami nagona, frustracije in stresov, subkulture, kot razbremenitev napetosti, kot potrebo po uničevanju, zadovoljitvi (tudi sadizem), tja do sle po oblasti in sploh z nagnjenostjo posameznika, da reagira na konfliktna položaja z nasiljem, ker ne zna in ne more drugače. Nasilje ni samo napadalno, je lahko tudi obrambno in destruktivno.

Če sta kje alkoholizem in opitost v času dejanja pomembna, sta to prav pri nasilju. Težko je reči, kdaj je alkoholizem vzrok in kdaj posledica nasilja in kdaj je treba razloge za surovost, krutost, brezobzirnost, uničevanje, zlorabljanje itd. iskati v njem in koliko v osebnostnih lastnostih ljudi, ki jih manifestirajo in kdaj v medsebojnih odnosih in družbeni pogojenosti. Kajti tudi v družbi je veliko nasilja in njeni člani pogosto ne morejo biti boljši od nje same.

Toda posameznikovo nasilje porajajo: različnost človeških komunikacij, posebnost osebnosti, medosebni stiki, agresije storilca, vplivi žrtev, ni pa tudi mogoče mimo človeškega sovraštva, ljubosumnosti, nevoščljivosti ter podobne motiviranosti ali sprožilnih situacij. Iz njih nastopajo pojavi različnih vrst ter želje in potrebe poškodovati nekoga, ga onemogočiti, mu prizadejati bolečino, ga gledati ponižanega ali se mu vsaj maščevati za kaj.

Nasilje se pretežno pojavlja (razen kolikor gre za nasilniško obnašanje sploh) med poznanimi ljudmi, ki živijo v ožjih skupinah in so čustveno navezani drug na drugega. Največkrat izhaja iz osebnih razmerij med njimi. Zato je "kriminalno nasilje" predvsem personalizirano vedenje, ki se potrjuje v tem, da se storilec do drugih ljudi največkrat ne bi tako vedel kot se je do poznane žrtve. Ta "personalizacija" se izraža še zlasti z udeležbo znancev v razprtijah kriminalnega para, ki se vpletajo v njuna razmerja bodisi od strani, bodisi kot posredni povzročitelji tega pojava, ko eden izmed kazenske dvojice prevzame njihovo vlogo in jo spremeni v žrtev ali storilca. Morda o tem nekaj primerov.

- Žena obdolženca je bila pri oškodovancu, kamor jo je prišel iskat.

Da bi jo našel, je vdrl skozi vrata in sunil oškodovanca v nos, tako da mu je povzročil zlom nosne kosti (079).

- Med obdolženčev ženo in oškodovancem je prišlo do prepira in pretepa. V to se je vmešal obdolženec, ki je vzel velik kamen in tekel za oškodovancem ter s tem ogrožal njegovo varnost (097).
- Znanec se je v gostilni prepiral in ruval z oškodovancem in ko je to videl storilec, ga je udaril po glavi (107).
- Hišnik se je zaradi nočnega trkanja sprl z oškodovancem in oškodovane ga je že napadel, medtem pa je storilka vanj dvakrat ustrelila (119).
- Znanka je imela z oškodovancem ljubezensko razmerje in ko je bil pri njej, ga je napadal storilec z razbito steklenico in ga hudo telesno poškodoval (145).
- Storilec je v gostilni najprej izzival, za kar so ga domačini pretepli in vrgli ven. Nato se je znova vrnil v gostilno in zabodel oškodovanca, ki s prejšnjim dogodkom ni imel nobene zveze (195).
- Znanci so se kot gostilniški gostje nedostojno vedli in nasilniško obnašali, kar je povzročilo vzdušje, v katerem je storilec ustrelil oškodovanca (213).
- Oče oškodovanke je začel prepir z obdolžencem, ko je prišla njegova hči, ki se je pridružila očetu, zaradi česar je obdolženec vrgel vanjo večji kamen in jo hudo telesno poškodoval (253).
- Stanovalca in žena enega od obeh obdolžencev, ki sta drug drugega telesno poškodovala, so prisotni bodrili vsak s svoje strani in prinašali reči za njuno medsebojno obdelovanje (281).
- Znanci so drug drugemu ustvarjali neprijetnosti in se med seboj prerivali in topli zdaj žrtev zdaj storilca, ki je bil obdolžen za poskus umora (298).

Vpleteni v fizično nasilje kazenske dvojice pogosto nimajo tako majhne vloge. Zato pade odgovornost (toda najpogosteje nekazenska) za nastanek pojava bolj nanje kot na storilca, ki je dokončal, kar so začeli. Očitni so tudi njihovi prispevki v psihičnem smislu, ko s svojim ravnanjem, vedenjem, odnosi itd. do obeh v poznejšem paru, oblikujejo njuna razmerja in prisilijo zlasti storilca k maščevanju ali povračilnem napadu.

Niso tako redki pojavi, ko vpleteni, ne le telesno in psihično, marveč ekonomsko ali še kako drugače ustvarjajo položaje za viktimizacijo drugih.

To se dogaja v družini, sorodstvu in soseski in ne obsega le dogodke, iz dolgotrajnih medsebojnih razmerij, ampak včasih zelo nasilne konflikte zlasti v gostilniških srečanjih in ob zabavnih prireditvah.

Zaradi tovrstne in podobne pogojenosti ni tako malo umorov in poskusov umorov, raznih telesnih poškodb, nasilniškega obnašanja in drugega, čestokrat neevidentiranega nasilja, ki potrjuje navado, da se "klin s klinom izbija" in ko ljudje menijo, da mora škodi, ki je bila povzročena, slediti ustrezno ali še hujše povračilo.

Od vsega nasilniškega kriminala, storjenega s tim. krvnimi delikti, so vpleteni sodelovali (glede na naš vzorec) kar v 73 %. Čeravno je drugih oblik znatno več, pa pred kazensko pravosodje prihajajo le resnejši primeri, to pa so tisti, ki imajo za posledico telesne poškodbe. Zato lahko rečemo, da je številnost sodnega obravnavanja odvisna od stopnje prijavljivosti.

b) Besedno (verbalno) nasilje

Besedno ogrožanje, ki je na Slovenskem sankcionirano s kaznivimi dejanji: razžalitev, obrekovanje, žaljiva obdolžitev in opravljanje kot najbolj konvencionalnim verbalnim kriminalom, je še najbolj mila oblika nasilja. Lahko bi rekli, da pogosto tovrstna besedna akcija nadomesti hujše oblike nasilja ali pa se nasilnost nekoga nad nekom zmanjša že kar konča. Po drugi strani pa je dostikrat verbalno nasilje le začetna faza za veliko hujše telesno ogrožanje, ki seveda absorbira milejše oblike.

Glede na obseg verbalnega nasilja smo lahko prepričani, da le majhen del prihaja pred kazensko pravosodje, odvisno od tolerantnosti ljudi med seboj. Sodišča se v glavnem ukvarjajo le s tistimi verbalnimi delikti, ki imajo bodisi politično vsebino, bodisi izražajo posameznikovo maščevalnost in povračilnost, ko je bil užaljen zaradi besed bližnjega. Poznanstvo je značilno za verbalni kriminal. Navadno ni mogoče nekoga užaliti, ali škodovati njegovemu ugledu in dobrem imenu med neznanci. Zatorej je lastnost biti verbalno ogrožen predvsem domena ljudi s stalnimi in tesnejšimi stiki.

Besedno nasilje je potemtakem določena manifestacija konfliktnosti med osebnimi odnosi ljudi. Odvisna je od strpnosti po eni plati in od občutljivosti po drugi, da pri tem sploh ne omenjamo dejavnosti agresorja in vzrokov na njegovi strani. Vpleteni se vključujejo v besedno nasilje na različen način, kolikor sploh niso njegovi glavni protagonisti in povzročitelji kasnejšega pojava. Nekaj primerov:

- Žena je zmerjala čez moža - zasebnega tožilca, tako da sta se ji obdolženca (mož in žena) pridružila in ji pri tem pomagala (304).
- Sodelavec v delovni organizaciji je pritrjeval obdolžencu, da zasebni tožilec spi na delovnem mestu, ker "potem doma dela" (432).
- Mož in njegova mati sta pisala zasebnemu tožilcu, naj opusti spolno razmerje z ženo toženca ker je on (toženec - mož) zelo razburljiv in bi lahko storil kaj nepredvidljivega (475).
- Ženski; bivša žena in nova prijateljica sta se neprestano žalili zaradi moškega (512).
- Pred kaznivim dejanjem je oškodovanka obtoženčevi ženi pripovedovala, da njen mož hodi k njej (525).
- Bivši mož obdolženke je na željo oškodovanke pomagal pri spravilu lesa iz gozda, kar je razjezilo storilko, ki je od njega sicer razvezana, vendar še živita skupaj. Zato je oškodovanko žalila (565).
- Žena obdolženca je s spodbujanjem in podpihovanjem moža neprestano ustvarjala vzdušje, v katerem je ta žalil svoje starše zaradi spora o stanovanju (081).
- Ločeni mož zasebne tožilke živi z obtoženko, tidve pa prihajata v spore in se žalita (204).
- Sosedje so se prepirali med seboj zaradi vožnje po travniku, kar je pripeljalo do tega, da sta se v zadevo vmešala še oba obdolženca in se medsebojno žalila (296).

Čeravno ni malo konfliktov, ki imajo za posledico verbalno nasilje med kazensko dvojico in jih spodbujajo ljudje od strani na kateremkoli področju človeškega življenja in iz številnih razlogov, se iz sodne kazuistike kaže, da so spori zaradi ljubezni in spolnosti vendarle

najštevilnejši in v ospredju. Ne bi mogli trditi, da je tega največ, verjetno pa so ljudje za tovrstne pojave najbolj občutljivi, ker jih čustveno prizadevajo pri posestvovanju drugega človeka. Izguba drugega in poseganje drugih v njihovo domeno, tako zaradi ljudi kot zaradi stvari (lastnina, posest, služnost itd.) sproža najbolj elementarne nagone, ki jih prenekateri osebnosti ne morejo nadzorovati. Zato se dosti teh pojavov konča s precej hujšimi posledicami, z umori in raznovrstnimi telesnimi poškodbami.

Zato se nam značilnost teh razmerij in vmešavanje "tretjih" (vpletenih) največkrat kaže v "ljubezenskem trikotniku", čeravno je vpletanja v verbalno nasilje na drugih področjih verjetno več, pa so manj občutljiva. Ljudje jih dosti lažje in z manj bolečinami prenašamo, ne glede na to ali gre za enostransko viktimizacijo in za vlogo vpletenih pri tem.

Če je v vzorcu med nasilniškim vpletanjem 73 % krvnih deliktov, pa je verbalnega kriminala le 23,6 %.

c) Spolno nasilje

Spolnost je sploh v veliki meri povezana z določeno stopnjo nasilja, ki ga mora kdorkoli, ki je v to zapleten, tako ali drugače prenašati. Zato se nasilje tudi pogosto začne s spolnostjo, ali spolnost konča z nasiljem, kolikor oboje ni ves čas medseboj pogojeno in prepletano. Pri našem raziskovanju se je pokazalo predvsem to, da je bilo nasilje uporabljeno z namenom doseči spolno občevanje z osebo drugega spola. S tem je že v naprej določeno, da so storilci izključno moški. Tudi pri tem ne gre brez vpletenosti "tretjih oseb", čeprav so dogodki ostajali predvsem pri poskusih, npr.:

- Prijatelj je omogočil, da je obdolženec ostal sam z žrtvijo v njegovem stanovanju, v katerem je prišlo do poskusa posilstva (084).
- Prijatelj je prigovarjal žrtev k spolnemu občevanju, jo stisnil za vrat in pozneje držal za glavo, da bi storilec, ki je ležal na njej lahko z njo spolno občeval, vendar so ju prepodili očitvidci (152).
- Eden izmed dveh vojakov je predlagal obdolžencu, naj ustavi mimoidočo oškodovanko in ji reče naj bi imela z njima spolno razmerje. Obdolženec

pa jo je kar podrl na tla in začel otipavati. Zaradi posredovanja drugih ni prišlo do posilstva (252).

- Sestra obdolženca in njen mož sta speljala oškodovanko v samski dom k storilcu s pretvezo, da tam ostanejo samo nekaj minut na malici. Toda oškodovanko sta takoj pustila samo s storilcem, ki jo je posilil. Po vrnitvi sta ji zabičala "naj ne dela sranja". Pozneje pa so se vsi trije pogovarjali, da jim je uspelo (258).
- Skupina fantov je bila pri goštitelju, kjer so se zabavali z nasilnimi prizori nad oškodovanko in se smejali. Potem ko je gostitelj predlagal storilcu naj gre z dekletom na podstrešje, pa so morali vedeti, da bo prišlo do posilstva (546).

Vpleteni, čeprav jih zlasti pred kazensko pravosodje prihaja zelo malo, morda tudi zaradi sramežljivosti žrtev spolnih deliktov, se na tem področju pojavljajo kot pomagači, napeljevalci, oziroma ustvarjalci ustreznih situacij ali spodbujevalci. Ker je na Slovenskem v zadnjih letih posilstvo skoraj edino kaznivo dejanje iz spolnega področja, je potemtakem nujno, da se tudi vpleteni pojavljajo samo pri tem kaznivem dejanju, kajti spolna kriminalnost je bila pred desetletjem na Slovenskem dokaj pestra, v zadnjih letih pa je posilstvo, oziroma tovrstni poskus prevladujoča oblika spolnega ogrožanja žensk.

d) Vmešavanje pri upiranju uradnim osebam

Med nasilniškim kriminalom zoper uradno osebo sta najštevilnejši dejanji: preprečitev uradnega dejanja uradni osebi in napad na uradno osebo, ko ta opravlja naloge varnosti. To seveda pomeni, da gre predvsem za ogrožanje miličnikov. Ob strani puščamo razmišljanje, ali gre pri tovrstnih pojavih za dejansko nasilje kot okoliščino na strani ljudi, ali pa ob domnevnem ogrožanju tudi za pretirano občutljivost uradnih oseb, ki zaradi užaljenosti in morebitne maščevalnosti vidijo več tovrstnega nasilja zoper sebe, kot ga je v resnici. Dejstvo je, da se tudi v to zvrst nasilnosti vmešavajo tretji in v njej kakorkoli sodelujejo. Nekaj primerov:

- Trije prijatelji storilca so v gostilni kričali in razbijali kozarce. Ko so bili poklicani miličniki so se upirali in grozili, tako da je bila intervencija opravljena šele kasneje (177).

- Zoper kršitelja je ukrepal miličnik na kraju dejanja, ko mu je pomagal brat, da ni prišlo do uradnega opravila (426).
- Hudo vinjeni oče je začel prerekanje s službujočim miličnikom, v to sta se vmešala sinova, kot storilca preprečitve uradnega dejanja uradni osebi (154).
- Blagajničarka v lokalu ni hotela vinjenemu gostu prodati steklenico pijače, kar ga je tako razburilo, da je začel psovati in razgrajati. Ko sta prišla miličnika se jima je upiral in enega od njiju poškodoval s tem, da mu je v čelo vrgel razbito steklenico (449).

Upiranje uradnim osebam je pri nas skoraj vedno povezano z opitostjo storilca, bodisi da gre pri tem za kazniva dejanja bodisi za lažje oblike kot so prekrški. Na podoben način pa se konfliktom pridružujejo tudi vpleteni. Le-ti so iniciatorji, sodelavci s stranskimi vlogami, podpihovalci ali pa docela "nedolžne osebe", ki v redu opravljajo svojo dolžnost pa zaradi nepričakovanega reagiranja drugih, povzročajo nasilno odzivanje.

Še več je podobnih pojavov pri pretepih, brezobzirnem ali nasilniškem obnašanju, prepirih, vpitju in nedostojnem vedenju, kaljenju hišnega miru itd. Od strani pridruženi prišepetovalci, vzpodbujevalci in podobni, naletijo pri teh konfliktih in nasilnostih na ugodno vzdušje za izražanje svoje osebnosti ali za vpletenost na strani tistih, ki jim žele kakorkoli pomagati, telesno ali psihično, čustveno ali kako drugače.

e) Nasilje v družini

Za naš namen, ob razpravljanju o nasilju se glede na kazuistiko, še posebej kaže potreba reči nekaj več o nesoglasjih, spopadih in obračunavanjih v družini, sorodstvu, svaštvu in sploh tovrstnih primarnih skupinah. V družinah nastajajo najrazličnejše oblike nasilja, katerim danes vsepovsod po svetu posvečajo čedalje večjo pozornost in ga zlasti obravnavajo v viktimologiji, sociologiji družine, socialni patologiji in še v nekaterih drugih disciplinah.

Pri tem sta v ospredju zlasti nasilje med zakoncema in grdo ravnanje z otroki ter njihovo zanemarjanje. Čeravno je nasilje med zakoncema lahko

obojestransko pa se vendarle največ ukvarjajo s tako imenovanim "sindromom pretepane žene" in "trpinčenega otroka". Včasih vendarle načenjajo tudi konflikte med drugimi vlogami in lastnostmi, zaradi katerih so posamezniki v teh primarnih skupinah v podrejenih položajih, kot so npr. invalidni, duševno zaostali, stari itd. V družini in sorodstvu je nasilje najpogostejši odziv oziroma reakcija na nekaj, kar je prej povzročil nekdo drug, pa mu je bilo treba enakovredno, primerno ali z obrestmi povrniti. Zato tudi ne pravijo zaman "da je dom zelo nevaren kraj"¹⁹¹ posebno za ženske in otroke.

Razloge za nasilnost v družini, sorodstvu, svaštvu, soseski itd. ne gre pripisovati samo posamezniku. Če podrobneje preučujemo tovrstni viktimološki cikel, dosti več zveemo o različnih stopnjah medsebojne viktimizacije, zaradi katere se prav v družini največkrat ne ve kakšno vlogo bo kdo od obeh v kriminalnem paru prevzel s končno posledico.

Nasilje v družini je tudi stopnjevano in v določeni meri hierarhično urejeno. Mož je frustriran in pod stresi zaradi različnih pritiskov strukturalne viktimizacije. Doma se brezskrbno znaša nad svojo družino in ženo. Žena se sprošča nad svojimi otroki, le-ti pa postajajo nasilniški zaradi posnemanja. Poleg tega pa vzorce vedenja, ki so se jih navzeli v otroštvu prenašajo kasneje na svoje družinske člane. Tako nasilje prehaja iz roda v rod in postaja kulturni obrazec za reševanje česarkoli. Če je v družini kaj važno, se pretežno uravnava z nasiljem. Zato se nasilnost uporablja pri vzgoji, socializaciji, kot grožnja pred ponavljanjem nezaželenega vedenja in je tudi sredstvo za maščevanje in kaznovanje.

O družinskem nasilju je nemalo teorij, ki pretežno zadevajo storilce oziroma povzročitelje posledic. Toda, če so kje, so ravno pri oblikovanju teorij o prispevkih in etiologiji žrtev prišli do temeljnih spoznanj prav pri družini, tako pri ženi kot pri otrocih. Odtod teorije o masohizmu žensk o naučeni nemočnosti žena in otrok itd., medtem ko veljajo za storilca teorije o subkulturi nasilja, teoriji kriz, agresij, frustracij nagona itd., tja do biogenetskih in nevrobioloških.

¹⁹¹ Freeman, s. 5

Otroci so v prenekaterih družinah predestinirali za žrtve ker so gmotno, čustveno, psihično in še kako drugače popolnoma odvisno od starejših. Če so bili v preteklosti dejansko in pravno lastnina staršev, se ostanki teh okoliščin še danes poznajo v ravnanju z njimi, saj so v prenekaterem pogledu absolutno podrejeni odraslim. Zato so v posebnem odnosu nasproti mučitelju in tisti, ki imajo moč nad njimi, imajo v svojih rokah tudi sredstva, avtoriteto in vse drugo, da jih lahko viktimizirajo.

Če je kje največ vpletanja v viktimološki cikel od strani in od tretjih oseb, je to lahko predvsem v družini. V njej se namreč razvija skupinska dinamika. V družini skoraj niso mogoči odnosi le med dvema vlogama. Vsaj ne v izključni in čvrsti obliki, marveč se jim pridružujejo tudi tiste o katerih razpravljamo v tem raziskovanju. Ob recipročnosti vlog v družini se razvijajo ljubosumnost, sovraštvo, tekmovalnost, strah, odklanjanje, sprejemanje itd. in iz naše kazuistike izhaja, da je v dosti družinah veliko konfliktov iz različnih vzrokov in da preučevanje dejanj ne gre ločevati od žrtve, storilca in tretjih oseb. V družinsko psihodinamiko se torej verjetno bolj kot v katerikoli drugo vmešavajo vpleteni, ki so obenem tesneje in bolj povezani med seboj, pogostokrat tudi z grozljivejšimi posledicami in znatno emocionalneje kot v prenekaterih drugih primerih.

- V skupnem stanovanju so živeli, mati, sin in konkubin. Ko je leta ob nekem prepiru udaril mater, je ta o dogodku povedala sinu, ki je konkubina telesno poškodoval (041).
- Oškodovani brat je pred dogodkom udaril bratovo - obdolženčevo ženo, s katero se je sprl, na kar ga je storilec telesno poškodoval (060).
- Zakonca sta se prepirala in ko je žena brcnila moža, jo je ta udaril prav v trenutku ko je imela v rokah enomesečno hčerko, ki je dobila po glavi hude telesne poškodbe (069).
- Hčerki nista bili varčni kot je to zahteval oče. Ena izmed njiju je pripeljala domov celo moža, kar je očeta zelo razburilo, postal je agresiven in surov, zaradi česar mu je hotela žena vzeti življenje (089).
- V isti hiši sta stanovala brata s svojima ženama, ki so bili v neprestanih prepirih tudi zaradi tega, ker ena od žena meče odpadke in človeške iztrebke pred stanovanje druge. Ob nekem ponovnem dogodku je eden od bratov poškodoval drugega (260).

- Med razveznim postopkom ni bilo doma žene, ki jo je iskal mož pri njenem bratu. Ker mu ta ni hotel povedati kje je ona in otroci, ga je napadel in telesno poškodoval (256).
- Mati želi imeti sina edinca le zase, nanj je zelo navezana in ji je edini smisel. Njeno ravnanje pa je razlog za agresivnost in nasilniško obnašanje sina do očeta (282).

Na splošno je vloga vpletenih v družinsko nasilje dosti manj telesna in bolj čustvena (kolikor sklepanje na to dopušča sodni spis). Njihov prispevek je zaradi tega manj viden in poudarjen, čeravno se dogodki neredko razpletajo sploh zaradi njih. Toda njihove vloge so včasih zelo prikrite, tako da bi jih vsaj navidezno prej prištevali k "nedolžnim opazovalcem" kot vpletenim osebam.

Ne glede na to pa so z družinskimi in podobnimi vlogami ter vezmi trdno vmešani v skupinsko psihodinamiko, v kateri se zaradi različnih spodbud razvija viktimogeni proces, ki z njihovim prispevkom privede do posledic. Te niso le telesne in zaradi nasilja, ampak tudi gmotne in psihično-čustvene narave. Saj zaradi vlog vpletenih prihaja tudi do tatvin, poškodovanja stvari, tja do frustracij in stresov ter ravnanj, ki v vzgojnem obrazcu prizadevajo bližnje, zlasti pa mladoletne družinske člane.

2. Prispevek v premoženjskem kriminalu

V našem vzorcu kriminalitete, v katerem so bili udeleženi "vpleteni", je bilo 125 ali 21,8 % konvencionalnih, oziroma klasičnih premoženjskih kaznivih dejanj. Med njimi je bilo največ, kar smo tudi pričakovali tatvin (52), poškodovanja tuje stvari (27), goljufij (20), vlomov (12) in ostalih pojavov s tega področja (14). S tovrstnim kriminalom je bilo ogroženo tako zasebno kot družbeno premoženje. Pri tem pa se načini in oblike sodelovanja precej razločujejo od tistih, ki jih srečujemo pri nasilju. Če je pri nasilju prevladujoča motiviranost za udeležbo čustvenost, kakorkoli spodbujena in povzročena v medsebojnih dogodkih, predvsem poznanih ljudi ali živečih v stalnih razmerjih, je pri vpletanju v premoženjske zadeve osrednja značilnost korist, gmotna prednost - skratka vrednost. Če gre pri nasilju vendarle za neke poglede, ideale, dominacijo zaradi vsiljevanja vedenjskih vzorcev itd., je vpletenost v konvencionalni kriminal dosti bolj razumska, manj impulzivna in bolj premišljena. Sicer pa pogledjmo nekaj primerov.

- Znanec je nagovoril storilca prikriivanja, da je kupil ukradene reči od tatu (015).
- Znanec je kopal mivko in jo prodajal. Pri tem mu je pomagal storilec, ki ga je kasneje posnemal in zaradi tega prišel v kazenski postopek ter bil kaznovan (028).
- Znanec je spraševal storilca, če ve za kako kolo. Ko mu je ta povedal, da eno že 17 dni stoji pred bifejem, mu je rekel naj ga pripelje, kar je ta tudi storil (038).
- Sodelavci storilca so v tovarni avtomobilov na delovnem mestu "veliko jemali" in tako ustvarili vzdušje, da vsi kradejo in da je to kolikor-toliko normalno. Storilec je zapadel temu vplivu in jih posnemal, zato pa je bil prijet (092).
- V sodbi o številnih goljufijah in ponarejanjih listin storilca piše takole: "malomarnost poštnih in bančnih delavcev, ki obtoženčevih ponareditev, ki so bile milo rečeno, laične, sploh niso odkrili in so tako tudi sami veliko doprinesli ..." (094).
- Znanec je nagovoril obdolženca, da je popravljal podatke o zneskih v hranilni knjižici (103).
- Znanec iz gostilne je naklepno napeljal storilko, da je oškodovancu vzela denar, potem ko je šla z njim v stanovanje. Denar sta si razdelila (303).

Vpleteni pri tatinskem ali goljufivem premoženjskem kriminalu so dosti bolj čisti udeleženci dejanj, kot pri kateremkoli drugem. Zato jih tudi kazensko pravosodje pogosteje spoznava za pomagače, napeljevalce ali celo organizatorje in jih kaznuje. Tovrstna udeležba je včasih močno podobna sosterilstvu. Kot posebnost pa je, zlasti v nekaterih delovnih organizacijah, kriminogeno vzdušje, z nepoštenostjo na delovnem mestu. Na to se kasneje sklicujejo tisti, ki so bili prijeti in kazensko preganjani. Toda vzdušje ustvarjajo sodelavci, ki smo jih za naše preučevanje vplivov na dejanje šteli za vpletene.

Dosti manj razumska in bolj čustvena kriminalnost pa je poškodovanje tuje stvari, ki se najpogosteje dogaja bodisi ob uživanju alkohola bodisi zaradi maščevalnosti ali pa iz golega nasilništva.

- Oče je naklepno napeljal sina, da je s strupenimi snovmi za uničevanje plevela poškopil sosedovo polje in njivo (220).
- Sosed je nagovoril storilca in mu prinesel "macolo", da je podrł sosedovo ograjo, ker je bil z njim v sporu (222).
- Mož je napeljal ženo, da je z motorno žago podrła električni drog, zato ker je bil na njuni zemlji. Napeljava pa je vodila k njegovemu bratu (287).
- Sovaščan je vzel od storilca zastrapljeni kos mesa in ga nesel oškodovančevi psici, ki je nato poginila (313).

Vpleteni so pri poškodovanju tuje stvari pretežno snovatelji, izvajalci pa so drugi. Zato v sodni praksi prihaja do dvomov, kdo je glavni akter dejanja, posebno v primerih ko škoda ni velika in se poškodovanje stvari manj dosledno preiskuje z zornega kota vzročnosti in prispevkov pri dejanju.

3. Pomen pri gospodarskem kriminalu

S tega področja so za naš namen mišljena predvsem tista kazniva dejanja, ki bi jih bilo mogoče v marsikaterih ozirih primerjati s kriminalom belega ovratnika, čeprav ne v celoti. Hkrati pa so v tem delu vsebovani tudi pojavi, povezani z opravljanjem poklica ali z neizvrševanjem dolžnosti - kot kriminalom. Ključno zanje je, da gre za kriminaliteto na delovnem mestu pri čemer pa "kriminalni par" največkrat tvorita oškodovanec, ki je družbeno premoženje ali vrednota, in storilec - izvajalec določenih obveznosti ali dolžnosti. Tretje osebe na tak ali drugačen način pomagajo, sodelujejo, podpirajo, navdihujejo storilca itd. Seveda pa je v marsikaterem dejanju lahko oškodovanec vendarle fizična oseba, ki utрпи ali prenaša škodo zaradi kršitve delovne obveznosti ali pravil ravnanja v proizvodnem procesu, ki imajo včasih za posledico telesno prizadetost posameznika.

Kolikor ne gre v kakšnih primerih za fizične žrtve, smo v drugih lahko oškodovani vsi, toda pretežno ne posamično in osebno marveč kolektivno, kar je poseben tip viktimizacije, o katerem bo v tej raziskavi govora še

posebej. Sicer pa je najbolje, da s kazuistiko nanizamo nekaj smeri takih pojavov, nato pa podamo nekaj splošnih ugotovitev o sodelovanju in vlogi "vpletenih".

- Obrtnik je nagovoril storilca - obrtnika, da je dal na plačilni seznam "tudi njegove delavce", ker še ni imel obrtnega dovoljenja (068).
- Sodelavca sta v zobni ambulanti pri zobozdravstvenih delih delala za svoj račun skupaj v sodelovanju z glavnim storilcem (075).
- Znancem in prijateljem je storilec - inkasant posojal denar in ga skupaj z njimi zapravljaj (082).
- Sodelavci so si drug drugemu posojali denar TOZDA in nepravilno poslovati, zaradi česar je nastal primanjkljaj za katerega je odgovarjal storilec (121).
- Znanec je nagovoril storilca, da ni prijavil pri sebi zaposlenih delavcev skupnosti zdravstvenega zavarovanja (150).
- Kronični alkoholik je z nasiljem dosegel, da mu je žena - storilka dovoljevala delati v trafiki, v kateri je nastal primanjkljaj (175).
- Direktor delovne organizacije je naročil podrejenima, da izstavijo račun z ustrezno navedbo količine blaga, kar je ustvarilo neupravičen dohodek delovni organizaciji (215).
- Cariniki in miličniki na mejnem prehodu so omogočili in dopuščali obdolžencu prenašanje tehničnih predmetov iz ZR Nemčije in Avstrije in jih od njega kupovali (270).
- Voznik tovornjaka je napeljal osem bencinskih črpalkarjev, da so vpisovali več bencinskega olja (suho tankanje) kot v resnici, razliko pa so si delili (393).

Vpleteni imajo pri tovrstnem kriminalu zelo različne vloge, kolikor niso v posameznih primerih zelo blizu vlogam resničnih storilcev in povzročiteljev pojavov ali glavni nosilci kaznivih dejanj. Sicer pa so napeljevalci, pomagači ali organizatorji. Med njimi se pojavljajo odgovorne osebe v delovnih organizacijah, ki dajejo nezakonite ukaze in napotila po katerih drugi postajajo storilci. Medtem se največkrat dogaja, da ne gre za individualno oziroma zasebno korist, marveč za različne malverzacije, ki prinašajo prednosti delovnim organizacijam.

S tem v zvezi je treba poudariti, da sta današnji čas in iznajdljivost na delovnem mestu močno kriminogena dejavnika in da nekatere delovne organizacije sčasoma postajajo vir masovne nezakonitosti, ki pelje h kolektivni oziroma skupinski deviantnosti, v kateri se ob solidarnostnem pristajanju na kršitve ustvarja masovno vzdušje za kriminal. Storilci so tu pogosto orodje v rokah drugih udeležencev, ki se včasih z nezakonitostjo okoriščajo tudi na njegov račun.

Zato niso redki pojavi, ko se celotno poslovanje spremeni, ali v iskanje skupinskih koristi z izigravanjem ali obhajanjem predpisov, ali pa posamezniki v skupinskem vzdušju nepoštenosti, malomarnosti in neodgovornosti iščejo individualne koristi. Nastaja stanje, ki je tako splošno, da ponekod postaja nepoštenost na delovnem mestu že kar normalno ravnanje.

Značilna za vse te pojave je velika škoda, ki nastaja z gospodarsko-poslovnim kriminalom oziroma odklonskostjo na delovnem mestu, ne glede na različnosti delovnih organizacij ali posebnosti delovnega procesa (npr. z omejitvami goriva in z energetske stisko po uvedbi bonov) se je razpaslo suho tankanje. Kakršnekoli težave, pomanjkanje, omejitve in dirigiranje v gospodarskem življenju, spodbujajo po drugi strani neskončno domiselnost v izigravanju predpisov in iskanje nedopustnih koristi bodisi individualno bodisi skupinsko.

Zato je normalno pričakovati, da bolj ko bo gospodarstvo omejevano s stabilizacijskimi ukrepi, več kršitev se bo pojavljalo in večje število ljudi bo postajalo deviantnih. Ker pa se tovrstne odklonskosti ne da delati na individualen način (kolikor ne gre za tatvine in podoben kriminal), ker je vedno potrebno določeno sodelovanje več oseb, moramo seveda upoštevati najrazličnejše vloge celo na strani vpletenih. Včasih tudi zaradi njihove koristi.

Kriminal, povezan z delovnim mestom pa prav tako omogoča zasebno prilagajanje, tako s poneverbami, tatvinami, kot z različnimi drugimi načini. Tudi tu se poraja vpletenost pestrih oblik, ki se ne razlikuje dosti, od tistih, ki smo jih omenjali pri konvencionalnem oziroma klasičnem premoženjskem kriminalu.

Kolikor ne gre za neposredno pomoč, napeljevanje, svetovanje in spodbujanje z namenom prilaščanja, pa je kot smo videli, v nekaterih primerih pomembno ustvarjanje vzdušja, v katerem postane kakšno dejanje nujno, dopustno, koristno, itd.

Udeleženosť v gospodarskoposlovnih in drugih podobnih odločitvah ali na delovnem mestu ali v zvezi s poklicem, s proizvodno dejavnostjo itd. je najbolj normalno in razširjeno delovanje. Zato je tudi v zvezi z vpletenostjo v našem smislu lahko bolj pričakovano. Toda v vzorcu je le 17,1 % obravnavanih pojavov, kar pa po drugi strani pomeni, da je zelo latentno.

4. Druga deviantnost (kriminalnost)

Med ostalo kriminaliteto, pri kateri smo naleteli na razne oblike "vpletenosti" (85 kaznivih dejanj ali 14,9 %) velja najprej omeniti nezakonite vselitve. Nikoli prej in tudi ne kasneje ni bilo toliko teh pojavov kot prav v času, ki smo ga izbrali za opazovanje. S temi dejanji se povezuje stanovanjska stiska določenih slojev, ki se rešuje z nasilnim ravnanjem predvsem neslovenskega prebivalstva pri nas. Udeležba vpletenih pri teh pojavih obsega predvsem posredovanje informacij kam se je mogoče nezakonito vseliti in gotovo je, da vsaka stiska po eni plati omogoča izkoriščanje ljudi po drugi. Zato ni čudno, če se s tem dejanjem pojavljajo tudi razne oblike prodaje podatkov in zlorabljanje ljudi v stiski.

- Bivši stanovalec se je izselil iz stanovanja v baraki, hkrati pa je izročil ključe storilcu, da se je vselil na nezakonit način (067).
- Znanec je povedal obdolženki za prazno sobo kamor se je nezakonito vselila (124).
- Socialna delavka je svetovala naj se domači stanovalci razširijo v prazno stanovanje, kar je obdolženka s petmesečnim otrokom tudi storila (165).
- Znanca sta povedala obdolžencu, da se bosta izselila in mu tudi izročila ključe, da se je vanj nezakonito vselil (162).
- Referentka na stanovanjski skupnosti je obdolženki svetovala naj se kar vseli v stanovanje, če je prazno (kot priča pa je pozneje trdila, da je obdolženko opozorila na posledice) (279),

- Znanec je obdolžencu dal ključe in vzel 20.000 din za stanovanje v katerem je bil doslej (324).

Vsi primeri te vrste so si med seboj podobni. Vpletenost sestoji iz posredovanja podatkov, kam se nezakonito vseliti, kar so storilci tudi upoštevali. Čeravno so se storilci izgovarjali na posredovalce, se sodišče ni zmenilo zanje in le-ti so bili samo v izjemnih primerih, ko je šlo za uradno osebo, vabljeni kot priče.

Vpletenost pri tem kaznivem dejanju res nima fizično ničesar skupnega z izpeljavo ravnanja, toda brez tovrstne udeležbe (posredovanje podatkov) do kaznivega dejanja sploh ne bi moglo priti.

Med kriminal s stanovanjsko problematiko nekako sodi tudi "nedotakljivost stanovanja" kjer se prav tako pojavljajo vpleteni, kot npr.:

- Sovaščani so hodili v oškodovančevo klet in stanovanje ter jemali pijačo (110).

Med kaznivimi dejanji, pri katerih se vpletenost nekako "grupira" so še: dejanja zoper zakonsko zvezo in mladino, samovoljnost, izdajanje nekritega čeka, ogrožanje javnega prometa itd. medtem ko se pri drugih pojavljajo redkeje, toda vendarle. Četudi iz posamične razpršenosti po raznih vrstah kriminala, lahko na podlagi kazuistike sklepamo, ne le, da ni človeškega ravnanja, marveč tudi ne kaznivega dejanja in sploh deviantnosti, v katero ne bi na tej ali drugi strani ali pa kar kot glavni protagonist nastopali ljudje z vlogami, ki jih imenujemo "vpletenost". Iz preostalih področij navajamo še nekaj primerov.

- Znanec je nagovoril obdolženca, da je kupil od drugega obdolženca devize in mu jih prodal po isti ceni (052).
- Znanec je pristal na to, da je namesto storilca podpisal prevzem blaga, nato pa ga je ovadil (190).
- Klienti so prihajali k storilcu, da jim je za plačilo opravljal "pravniške usluge" in bil za to kasneje kaznovan zaradi "zakotnega pisaštva" (207).

- Nadrejeni v delovni organizaciji je naročil vozniku, da mora po opravljenem delu odpeljati valjar v drug kraj. Ker je bil voznik, ki je opravil naročilo še pijan, je povzročil prometno nezgodo (228).
- Več neznanih ljudi je storilcu pomagalo prodajati devize (429).
- Znanci-sovaščani so se zatekali k obdolžencu, da jim je sestavljal razne vloge in pritožbe, za kar so mu plačevali ali delali v njegovem vinogradu, ker za delo ni bil več sposoben. Storilec je bil kaznovan zaradi zakotnega pisaštva (110).

Vpleteni imajo pri teh pojavih znatno iniciativo. "Zlo" se dejansko začenja z njimi in pri njih. So večinoma tisti, ki potrebujejo "usluge", ki jih kot kaznivo dejanje store drugi, ki postanejo krivi in odgovorni za tisto kar so želeli "vpleteni". Fizičnih žrtev pri tem večinoma ni, ker je pretežno ogrožen pravni red oziroma neka vrednota ali dobrina. Zato tudi njihove prispevke obravnavajo zelo popustljivo in se zanje načeloma nihče ne zmeni.

VI. SODELOVANJE PRI GLAVNIH VRSTAH VIKTIMIZACIJE

V razmišljanjih o razmerjih storilec - žrtev - kaznivo dejanje, so prišli do spoznanja, da je le tako mogoče razumeti celokupnost dinamičnosti medsebojnega vplivanja in prispevkov med obema glavnima nosilcema. Ni dovolj, če se odnos opazuje le v relacijah vsakega posameznika, marveč skupaj v diadičnih razmerjih medsebojnega učinkovanja obeh plati, če le gre za tako imenovana personalizirana razmerja. Teh pa je zelo veliko. In četudi na drugi strani žrtev ni fizična oseba, se pojavlja oškodovanje na način, ki vstopa v ospredje predvsem kot odnos: storilec - kaznivo dejanje. Žrtev v teh primerih ni osebna, včasih niti ne kolektivna, ampak kot splošna dobrina, vrednota itd., ki je ni mogoče personificirati.

Kriminalnost je torej predvsem interakcijski proces, ki čestokrat odseva neprestano ali pa tudi prekinjano družbeno razmerje, v katerem je nekdo dejaven kot storilec, drugi pa prizadet kot oškodovanec. Oškodovanec je lahko fizična ali pravna oseba, ali pa vse skupaj neorganizirano, ali nekaj, kar nam lahko vendarle veliko pomeni ali pa tudi ne.

Oškodovanje ali viktimizacija ima različen vpliv. Odvisna je od prispevka žrtve, od bliskosti storilca, od višine ali narave prizadejane škode, od občutka ogroženosti, od povzročenih posledic, itd. Dostikrat pa je viktimizacija odvisna od odgovora na vprašanje, kdo je in kaj je žrtev.

Z žrtvijo prihajamo do ugotovitev o primarni, sekundarni in terciarni viktimizaciji in zlasti znotraj primarne vzajemni oškodovanosti in še posebej do morebitnih dejanj, pri katerih sploh ni žrtev (vsaj tako nekateri pojasnjujejo nekaj prepovedanih ravnanj).

Ob naraščajočem zanimanju in poglobljenem znanju o oškodovani plati pri kriminalnem paru, pa posebej skušamo priti do dna še nekaterim drugim vprašanjem, zlasti pa se sprašujemo, ali je to res vse? Ali ni še kaj, ali še kdo, ki se pridružuje kriminalnemu paru na način, ki poleg samega kaznivega dejanja že pri glavnih protagonistih ne pomeni samo diadičnih razmerij, ampak razširjen in dopolnjen krog udeležencev, ki jih v tem raziskovanju imenujemo vpletene osebe.

Tu se pojavlja vprašanje, v kolikšnem obsegu, kdo, in kako se vpleteni vmešavajo:

- V osebno in neposredno viktimizacijo žrtve
- Kakšni so njihovi prispevki v posredni oškodovanosti, pri kateri storilec ni imel neposrednega opravka z oškodovancem in prav tako ne vpleteni, kolikor ni deloval na strani storilca.
- Kako so se vpleteni vedli v vzajemni viktimizaciji obeh v paru, ki sta vsak s svoje plati prevzela oboje: vlogo žrtve in vlogo storilca hkrati in to drug proti drugemu.

Te okoliščine moramo raziskati zlasti zato, ker naj bi za obravnavanje razmerij vpletenega do vrste viktimizacije, morda odkrili kakšne posebnosti, koristne za morebitno tipološko klasifikacijo vpletenih in za razpravljanje o njihovem etiološkem prispevku, ki pogosto ni tako nedolžen oziroma nepomemben.

Za naš namen, nam ne gre za definitivno število vpletenih, marveč le za "vpletenost", kot določeno vlogo pri kaznivem dejanju. Zato naštevamo toliko vpletenosti, kolikor je kaznivih dejanj v vzorcu, teh pa je 572. Če tako obravnavamo vpletenost, je položaj glede udeležbe pri posledici kaznivega dejanja naslednji.

Tabela 18: Vpletenost glede na vrsto viktimizacije

Viktimizacija	Število kazn.dejanj	Odstotek
Skupaj	572	100
primarna	378	66,1
sekundarna	127	22,2
terciarna	60	10,5
brez žrtev	7	1,2

Zbrani podatki o vpletenosti tako kot smo pri njihovem iskanju naleteli nanje kažejo, da je primarna viktimizacija na prvem mestu, sekundarna na drugem itd. Družbena realnost je pač takšna, da je zasebni oškodovanec najbolj vnet prijavitelj viktimizacije in ta okoliščina se mora ustrezno odražati tudi pri številu dejanj, v katerih kakorkoli sodelujejo tretje osebe. Vse druge oblike so dosti manj evidentirane.

Odločanje, kaj je kaj v viktimizaciji pa je včasih težavno, ker za to ni vedno jasnih meril. Če je primarna kolikor toliko določljivejša, pa so mejni primeri med ostalimi oblikami lahko dokaj dvomljivi. Zato je takšna kategorizacija lahko tudi diskrecionarna.

1. Prispevek v primarni viktimizaciji

Primarna viktimizacija je tista, ki s kaznivim dejanjem (v viktimologiji) ali s kakšnim drugim dogodkom (kolikor sprejemamo, da je viktimologija v ekstenzivnem smislu najširša znanost o človeškem trpljenju in bolečinah) neposredno ogroža posameznika. Večinoma gre pri primarni viktimizaciji za razmerja iz "oči v oči" v kriminalnem paru, toda ne vedno. Gre pa vedno za direktno oškodovanost, ki jo mora prenašati fizična oseba. Zato so razmerja med storilcem in žrtvijo pretežno, ali personalizirana, ali

pa gre za razmerja med njima prek nekega dejanja dogodka, predmeta oziroma premoženja. Kolikor torej ne gre za neposredni napad storilca na žrtev, pa gre največkrat za odvzem premoženja ali za poškodovanje stvari. Storilec in oškodovanec si pri tovrstni viktimizaciji pred, med, ali vsaj po dejanju, stojita drug proti drugemu. Širši koncept viktimizacije upošteva še druge oblike prizadetosti morebitnih žrtev, ne le stiske, povzročene od človeka - storilca, ampak tudi razne oblike oškodovanja, povzročanja skrbi in stisk (kot npr. od države, kazenskega pravosodja, nesreč itd.).

Naš vzorec udeležbe vpletenih v primarno viktimizacijo je pokazal, da je v teoretičnem smislu smotrno razločevati vse tri oblike (primarne) viktimizacije.

Tabela 19: Primarna viktimizacija po vrstah

Vrsta viktimizacije	Število	Odstotek
Skupaj	378	100
neposredna ali osebna	278	73,5
neosebna ali posredna (predmetna)	91	24,1
vzajemna	9	2,4

Porazdelitev je zopet odvisna od prilagodljivosti posameznih vrst oškodovanja. Ta je nasploh posledica vtisa ogroženosti, ki v zadnjih letih (leta 1984 in nekaj let nazaj) postaja večja zaradi občutljivosti posameznikov. V pomanjkanju kakšnih stvari, dobrin, vrednosti, tehničnih predmetov itd. je večja težnja po njihovem pridobivanju s kriminalom, hkrati pa se oškodovanci branijo z višjo stopnjo prijavljanja, ker je tisto, kar je bilo nekoč manj pomembno, v neugodnejših gospodarskih in življenjskih razmerah, dosti več vredno. To po eni plati, po drugi pa je v čedalje bolj humani in demokratični družbi neposredna ogroženost in nevarnost povzročena z dejanji drugih oseb vedno bolj vidna in jo je teže prenašati, četudi bi šlo za manj pomembne napade. Zato je normalno, da je od celokupne viktimizacije, ugotovljene z vzorcem (za katerega pa se ne potegujemo, da bi pomenil sredstvo za posploševanje

slovenskih razmer, čeprav menimo, da je blizu resničnosti) polovico pojavov, ki pomenijo neposredno in osebno oškodovanost (279 kaznivih dejanj od 572 ali 49 %).

Pri osebni in neposredni viktimizaciji gre tudi še za konflikt med znanimi in v istem socialnem okolju živečimi ljudmi, kar pomeni, da je prav v tem težišče vlog vpletenih oseb, kjer imajo in iščejo, ne le svoj modus vivendi, marveč tudi svoj modus operandi. Osebna in neposredna vpletenost je torej najpogosteje in obenem tudi lastnost osebne in neposredne viktimizacije.

a) Sodelovanje pri neposredni ali osebni viktimizaciji

Za osebno in neposredno viktimizacijo je značilna personaliziranost razmerij, v katerih so udeležene tudi tretje osebe. Vpleteni pogosto sodelujejo že od začetka razvoja viktimogene psihodinamike. Ni odveč ponoviti, da se le-ta pogosto začne zaradi njih, na njihovo pobudo, po njihovih prizadevanjih, z njihovimi prispevki na eni ali drugi strani kriminalnega para, kar dokazuje zbrana kazuistika.

V osebnih razmerjih med ljudmi se tvorijo situacije, v katerih imajo vpleteni v kasnejši posledici nemajhen pomen, čeravno so lahko ti vplivi, v katerikoli fazi medsebojnih interakcij zelo nedolžni, manj vidni ali celo nepomembni. Nasprotna stran v paru pogosto nima pregleda nad psihosocialnimi dogajanja nasprotne strani. Zato je sodelovanje vpletenih pri osebni ali neposredni viktimizaciji čestokrat močno zabrisano ali celo skrito. To toliko bolj, kolikor bolj so razmerja med ljudmi intimna, diskretna, čustvena ipd.

Vpleteni delujejo v situacijah, ki jih kasnejši storilec ali žrtev največkrat ne obešata na veliki zvon in prav v tem je njihov pomen dosti nevarnejši, kot pri tistih pojavih, ko je podana javnost konflikta in očitnost vlog, ki jih je pri tem kdorkoli imel. Zato bi lahko rekli, da vpleteni v razmerah osebne in neposredne primarne viktimizacije najbolj oblikujejo bodisi žrtev, bodisi storilca kaznivega dejanja ali kar oba hkrati.

- Med bratoma je nastal spor zaradi dediščine, ki ga je podpihovala žena enega od njiju. Ta je kasneje postal žrtev telesnih poškodb, ki mu jih je povzročil brat - storilec (002).
- Mati obdolženca in žena žrtve sta se med seboj prepirala, kar je pospešilo nasilnost storilca, da se je spravil na moža (022).
- Oškodovanec in obdolženec sta se sprla zaradi žene oškodovanca, ki je bila ljubica storilca. V tem spopadu je prišlo do lažje telesne poškodbe (027).
- Sorodniki so se tako neposredno vtikali v razmerja zakonskega para, da so v nekem konfliktu moža pripeljali do tega, da je ženo hudo telesno poškodoval (095).
- Žena storilca je pred shrambo oškodovanke pustila smeti in strup za podgane. To je oškodovanko tako razburilo, da je začela kričati, na kar je prišel storilec in oškodovanko pahnil, da se je hudo telesno poškodovala (180).
- Storilec je prekinil ljubezensko razmerje z dekletom, ker ni maral njenega otroka. Sprl se je z njenim novim partnerjem in ko je pri dekletu naletel nanj ga je ubil (203).
- Ko obdolženec še ni bil razvezan, je pripeljal domov (na ženin in svoj dom) "tujo žensko" s hčerko, ki sta celo uporabljali "njeno perilo" (spis iz sodbe). Ob nekem sporu mu je žena vrgla prašek v oči, on pa jo je hudo telesno poškodoval (245).
- V prizadevanjih, da bi oškodovanec plačeval hčerki preživnino in druge obveznosti, je storilec prišel k zetu in ga zabodel (308).

Primeri kažejo, da so za ljudi v tovrstni oškodovanosti zelo pomembna njihova razmerja. Čustvenost navadno rojeva silovite in neredko zelo nepremišljene reakcije, ki se pogosto končujejo s hudimi posledicami. Nasilje pa je najpomembnejše sredstvo za urejanje tovrstnih razmerij, je kazen in povračilo. Vpleteni se temu najpogosteje izognejo, njihova morebitna psihična prizadetost pa ni razvidna iz sodnega spisa.

b) Neosebna ali posredna (predmetna) viktimizacija in vpleteni

Med neosebno oškodovanost štejemo za naš namen tiste oblike primarne viktimizacije, pri katerih žrtev in storilec ne vstopata v interakcije

v viktimološkem ciklusu. Žrtev ima lahko drugačno vlogo, in oblikuje storilca z ustvarjanjem ali ponujanjem kriminogene situacije tako, da ustvarja priložnost za svojo lastno oškodovanost, ki pa ni telesna. Pomembno je, da tu ni osebnih relacij ob dogodku, čeprav se storilec in žrtev lahko celo poznata. Ker ne gre za osebna razmerja ob izvršitvi kaznivega dejanja, pridejo v poštev le določena ravnanja, ki pretežno pomenijo premoženjsko ali kakšno drugo podobno ogroženost, ali pa tudi tako, ki sicer zadeva osebo, toda v njeni odsotnosti, kot so npr. kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, ipd.

Neosebna viktimizacija je torej oškodovanost v odsotnosti na kraju dejanja, je ogrožanje v določeni socialni razdalji in ob storitvi dejanja žrtev ni navzoča. Zato tu ni telesnih poškodb, ni nasilja nad ljudmi, je pa nasilje nad njihovimi stvarmi, ugledom, častjo, premoženjem, pravicami itd.

Pri tem gre torej za neko vrsto posredne viktimizacije, čeravno se tudi s premoženjsko oškodovanostjo čutijo ljudje ogroženi, toda ta nevarnost ne ustvarja toliko strehu pred kriminalom kot tista, ki preti osebno, zoper življenje in zdravje. Strah pred kriminalom pa je ena izmed pomembnejših oblik t.im. posredne viktimizacije.

Vpleteni niso brez vlog v neosebni viktimizaciji, ki jo je znatno manj nasploh, in v našem vzorcu smo med primarno oškodovanostjo naleteli nanjo v 91 primerih ali 24,1 %.

- Po naročilu očeta in odkazilu logarja, ki je drevesa tudi žigosal, je obdolženec posekal v gozdu več dreves, ki pa niso bila njegova (137).
- Po izjavi obdolženke je imel njen mož razmerje z zasebno tožilko, kateri je zato poškodovala posamezna stekla pri njeni hiši (366).
- Znanci, opiti ob vojaškem naboru so hodili skupaj s storilcem po ljubljanskih ulicah, storilec pa je razbijal po avtomobilih in lomil vzvratna ogledala (454).
- Žena je bila v neprestanih sporih z možem, ki jo je tudi pretepal. S tem pa se ni strinjal njen brat, ki je zato "oškodovanca" (moža) opravljal (493).

- Storilec je najel znanca, da mu je s traktorjem odpeljal iz gozda les, ki ni bil njegov (504).
- Znanec je hodil skupaj s storilcem in z njim prosjačil za denar in pijačo. Storilca naj bi tudi nagovoril, naj ukrade uro (528).
- Brat in znanec je še kot mladoleten pomagal storilcema odmontirati dele avtomobila, ki je bil na kraju, kjer ga je pustil oškodovanec, ko je bil zaradi prometne nesreče v bolnišnici (537).
- Storilcu podrejeni sodelavci so bili navzoči, ko je ta ob skupnem odhodu iz restavracije vzel prislonjeno kitaro in jo kasneje doma skrnil pod posteljo (570).

Vpleteni imajo pri neosebni viktimizaciji različen pomen. Sodno obravnavanje jih pretežno registrira na strani storilca in tudi še tako dosledno prebiranje gradiva ni omogočilo, da bi jih ugotovili pri vpletanju na strani žrtve.

Ob storilcu pa imajo od "nedolžnih opazovalcev" do sosterilcev še pomembne vloge napeljevalci, pomagači, izvajalci in spodbujevalci najrazličnejših "zaposlitev", s katerimi na tak ali drugačen način prispevajo k razvoju dogodka. Na storilca največkrat delujejo ohrabrujoče, kajti v nasprotnem primeru marsikdaj sploh ne bi prišlo do kaznivega dejanja, ker bi prej delovali v pozitivnem ali preprečevalnem smislu. Tako pa opažamo pri njih predvsem udeležbene prispevke v negativnem pomenu.

Storilec je včasih naravnost potisnjen v kriminal zaradi morebitnega zavarovanja lastnih koristi, zaradi ogroženosti od drugih, zaradi sorodstvenih obveznosti itd. Vpleteni pa po drugi strani z varovanjem lastnih interesov in koristi ustvarjajo položaje, da se morata bodisi storilec, bodisi žrtev včasih tudi sama izkupati iz zagate, v katero so ju potisnili.

c) Udeležba v vzajemnem oškodovanju (storilca in žrtve)

Pri vzajemni, obojestranski ali medsebojni viktimizaciji pa gre za take dogodke in posledice, s katerimi se oba v kriminalnem paru z nečim

oškodujeta. Oba sta hkrati storilec in žrtev. Drug drugemu sta nekaj storila, drug od drugega sta lahko nekaj pridobila in oba sta eden proti drugemu v dveh vlogah hkrati, to je v vlogi akterja in trpečega. Zdaj je eden od njiju povzročil drugemu določeno škodo, ali si pridobil neko prednost in drugi mu je to takoj, ali vsaj kmalu ustrezno vrnil.

Pri tem gre torej za takšno psihodinamiko v kriminalnem paru, v kateri si akcija in reakcija sledita v tako imenovanem viktimološkem ciklusu z obojestranskim sodelovanjem. Oba zadeva določena posledica. Nihče od njiju ne ostane drugemu dolžan in nobeden ni samo storilec dejanja in ne žrtev.

Čeprav so si po prvotnem obravnavanju teh vprašanj ali bolje razmerij, ki so zanimiva tako za viktimologijo kot za kriminologijo in v kolikor-toliko tradicionalnih viktimoloških raziskovanjih lotevali te problematike predvsem pri spolnosti (to je npr. pri nečistovanju, pri prešustvu, kjer je to še kaznivo, pri spolnih razmerjih z mladoletnimi žrtvami itd.) ne gre le za to. V tem raziskovanju razširjamo vzajemno viktimizacijo tudi na nasilništvo, premoženjska in podobna dejanja med fizičnimi osebami in v okviru primarnega oškodovanja.

Kolikor sta pri vzajemni viktimizaciji v prepovedani spolnosti oba sporazumno udeležena v posameznem početju, pa se je v zbrani kazuistiki za to raziskovanje pokazalo, da je vzajemna viktimizacija izven tega lahko dosti bolj usodna in neugodna za enega ali drugega od obeh. Toda tudi ta razmerja ne potekajo brez udeležbe vpletelih.

- Bratranca sta drug drugega žalila in se telesno poškodovala, ker je teta enemu izmed njiju naročila naj poseka na dvorišču jablano, ker potrebuje drva za kurjavo (144).
- V splošnem prerivanju in pretepanju na dvorišču in v hlevu, v katerem je prišlo do ogrožanja varnosti med obema stranema, so sodelovali tudi sosedje (107).
- Dve skupini, deloma med seboj poznanih ljudi sta se srečala pod železniškim podvozom in začeli otipavati ženske, ki so bile z njimi. Zato je prišlo do pretepa, v katerem je bil nekdo ubit. Poleg obeh v kazenski dvojici, to je storilec in žrtev, so sodelovali vsi in vsak je po svoje prispeval h končni posledici (210).

- Ženi obeh obdolžencev sta med seboj v stalnih sporih in prepirih, v katerih vsaka na svojo stran priteguje tudi moža, da sta ob konflikt- ni situaciji drug drugega žalila in obrekovala (264).
- Žena enega izmed obeh obdolžencev in dva soseda so sodelovali pri medsebojnem obdelovanju drug drugega s tem, da so glavna nasprotnika bodrili in prinašali reči za napad (tako je npr. žena prinesla vazo). Eden izmed storilcev je bil pri tem huje, drugi pa lahko telesno poškodovan (281).
- Ko sta obdolženca kupovala zemljo, last bivše žene enega izmed njiju, je med njima nastal spopad zaradi očitkov o prodajalkini prištevnosti (424).

Pojavov, pri katerih se posamezniki vpletajo v takšne posledice, ki so usodne za oba v paru ni mnogo. V gradivu smo jih našli le 9 ali 2,4 % primarne viktimizacije. Čeprav niso številni pa povzročajo posledice za oba, kar je razložek od drugih oblik. V vseh drugih primerih je škoda le na eni strani, "žrtvovanost" nastaja kot vloga le pri tistih, ki so to "dopustili". Tu pa je škoda obojestranska. "Vpletenost" se kot normalna funkcija človeških interakcij pojavlja tudi s tovrstnimi posledicami.

Način delovanja tretjih ni pri tem nič drugačen, le konec je bolj poudarjen in posledice porazdeljene na drug način. Čeprav ne gre za veliko primerov, pa so udeleženci bolj množični, kajti "medsebojno obdelovanje" pri pretepih in prepirih vedno privablja podpihovalce tako na koncu kot na začetku, kolikor se zaplet tega viktimiziranja sploh ne začne zaradi vzpodbujevalcev in podpihovalcev. Zato se tudi dogaja, da se na koncu medsebojno viktimizira drug par in ne tisti, ki bi se moral po etiološki zasnovi.

Medsebojna oziroma vzajemna viktimizacija je lahko tako osebna in neposredna tudi posredna oziroma predmetna, odvisno od tega ali gre za medsebojno telesno ali verbalno nasilje ali pa za premoženjsko ali kako drugo oškodovanje.

2. Vpletenost v sekundarno viktimizacijo

S sekundarno viktimizacijo se večinoma srečujemo kadar gre za gospodarsko in podobno kriminaliteto belega ovratnika in v primerih oškodovanja premoženja, ki ga upravljajo delovne organizacije. Toda ne samo to. Kot sekundarno viktimizacijo štejemo navadno oškodovanje kake organizacije kot so pri nas npr. delovne organizacije, društva, pravne osebe nasploh itd. Žrtev pri tem ni osebna, ampak skupinska, kolektivna (lahko je tudi družina), podjetniška itd. Viktimizacija v tem primeru ne sme biti tako široka oziroma obsežna, da bi zajemala celotno družbo ali kakšen njen pomemben segment. Pri tem gre lahko za skupine organizacij ali pravnih oseb, ki so oškodovane s kakim delovanjem, morda tudi v naših razmerah s t.im. strukturalno kriminaliteto, ki pa v tej raziskavi ne pride v poštev, ker se ukvarjamo z vpletenimi kot fizičnimi osebami. Premalo namreč še vemo, kako se v različne oblike viktimizacije vpletajo dejavniki, ki niso fizične osebe in nimamo še pravih predstav o tem, kdo so lahko ti dejavniki in ali lahko dobivajo v teoriji vpletenosti kakšen pomen, in ali ne bi pri tem šlo kar za spremljajoče neugodne razmere, ki jih povzročajo družbeno stanje, slabe socialne razmere, težak gospodarski položaj, splošni pojavi neodgovornosti in družbene nestabilnosti itd. Ni še dovolj jasno ali naj bi te razmere s povzročitelji, ki so težko določljivi, obravnavali kot vpletenost, ali kot za deviantnost ugodne situacije. Situacije, čeprav se za njimi vedno tako ali drugače skrivajo ljudje, kajti nikoli nič ne nastaja samo od sebe.

Že pri obravnavanju kriminalitete po glavnih skupinah, v katere se vmešavajo vpleteni smo spoznali, da pri t.im. dejanjih v gospodarstvu nastaja večinoma zelo velika škoda. Tretje osebe, s katerimi se ukvarjamo, pa imajo pri tem nemajhno udeležbo. Nekaj primerov:

- Nadrejeni poslovodja je odobral "postranske vožnje" v korist posameznih voznikov cestnega podjetja, ki so si s tem služili denar. Vozniki so bili obtoženi zlorabe uradnega položaja iz koristoljubnosti, njihov nadrejeni pa ne (010).
- Vozniki špedicijskega podjetja so obdolžencu prodajali betonsko železo, ki so ga vozili mimo bencinskih črpalk. Sodni spis vsebuje podatke o tem, da je bil kupec obtožen zaradi prikrievanja, o nepoštenih prodajalcih pa ni podatkov (112).

- Več članov sveta krajevne skupnosti je pregovorilo obdolženca, ki je bil alkoholik in je prosil za razrešitev, da je še naprej opravljal posle predsednika, tajnika in blagajnika in pri tem v letih pred 1979 z "grabežem" poneveril 135.916.- din (123).
- Storilec je z bratom odnašal posamezne avtomobilske dele iz tovarne (brat ni bil v postopku) (227).
- Sodelavec je storilcu pomagal odnesti ploskev okrogle mize in ogledala iz podjetja (271).
- Premikača sta s storilcem malomarno in proti pravilom ravnala pri premikanju vagona, tako da je prišlo do iztirjenja in precejšnje škode (274).
- Sodelavec, livar v tovarni je dejal obdolžencu, da "zaradi njega" lahko vzame cev, ki mu je bila v napoto pri delu. Cev je bila pred letom 1980 vredna 10.747.- din (294).
- Znanec je nagovoril obdolženko, da je na pomotoma vpisan višji znesek neupravičeno dvigovala denar s svoje hranilne knjižice (335).
- Direktor gozdne delovne organizacije je napeljal druge, da so mu izplačevali več dohodka, da so izdajali lažne račune za vzdrževanje poti in sprejemali odločitve mimo samoupravnih organov. Škoda, ki je pri tem nastala je bila pred letom 1981 nad 446.495.- din.
- Odgovorni v delovni organizaciji so po letu 1978 zelo zanemarili nadzorovanje blagajniškega poslovanja, tako da je v nekaj letih nastala precejšnja poneverba (456).

Pri kriminaliteti zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva se vpleteni pojavljajo v smislu kazensko pravne ureditve udeležbe pogosto sicer v dokaj nedolžnih vlogah, toda njihov moralni prispevek pogosto ni nezanemarljiv. Ustvarjanje vzdušja dopustnosti, ugodnih predkriminalnih situacij, malomarnosti in neodgovornosti, ki preraščajo že kar v normalno stanje, je vedno posledica delovanja v kaki skupini ali v okolju posameznikov. Njihovih navad se nalezejo tudi drugi, ki zapadejo kriminalu ter individualni in skupinski nepoštenosti.

Hkrati pa seveda ne manjka tipične premoženjske koristoljubnosti, katere posledica je konvencionalni ali kak drugi kriminal. Morda so zaradi vpletenosti tretjih oseb v zadeve z večjo škodo, dejanja dosledneje raziskana in s tem postaja tudi formalna kazenskopravna reakcija zoper tretje osebe in ne le zoper storilce, vidnejša in bolj poudarjena.

3. Terciarna viktimizacija in vpleteni

O terciarni viktimizaciji navadno govorimo kadar ne gre za čisto določenega oškodovanca, ampak za ogroženega v znatno širšem smislu. Terciarna viktimizacija zadeva predvsem dejanja, ki niso naperjena zoper posameznika in skupino, marveč ogrožajo dobrine kot so: javni red, javna varnost, državna varnost, socialni red, družbeni mir, pravni red, javnost nasploh itd. Pri tem je zlasti pomembno, da se s tovrstno viktimizacijo ne čutijo neposredno ogrožene tiste žrtve, katerih občutki bi bili lahko načeti s primarno ali sekundarno oškodovanostjo. Žrtev pri tej zvrsti ni določljiva neposredno in pri tovrstni oškodovanosti se ne bodo pojavljale žrtve kot zasebniki ali kot pravne osebe, ker sploh ne bodo v vlogi neposrednega oškodovanca, čeprav včasih vendarle prijavljajo tudi taka dejanja. Za tovrstno viktimizacijo je značilno, da jo morajo odkrivati predvsem državni družbenonadzorni organi predvsem zaradi tega, ker ni ne pravnih žrtev pa zato tudi pravih prijateljev ne.

"Vpletenih" v tovrstni viktimizaciji prav tako ne manjka. Kakšen je lahko njihov pomen, je razvidno tudi iz nekaj naslednjih primerov:

- Brat in obenem znanec je pomagal in napeljal oba storilca k ponarejanju in uporabi ponarejenega voziškega dovoljenja (071).
- Neznanec iz gostilne je omogočil storilcu, da je prišel do ponarejenega voziškega dovoljenja, ki ga je prejel po pošti in po pošti tudi nakazal 3.500.- din (076).
- Poslovni znanec je organiziral in dovolil obdolžencu, da je na njegovo ime izstavil račun za samostrezilec in mu je zato obdolženec dal še nagrado. S sodbo odvzeta materialna korist je znašala 245.842,35 din (101).
- Znanec je v razgovoru z dvema drugimi osebami pripovedoval, kako je leta 1945 na Lavrici in Škofljici opazoval polne vagone ljudi, ki so

jih vozili proti Kočevju, nazaj pa so prihajali prazni. Za tem je obdolženec izjavil, da "Tito ni prejel Nobelove nagrade, ker je vojni zločinec in ker je dal postreliti več tisoč vojakov" (181).

- Voznik zasebnega vozila je pri motelu z nepravilnim parkiranjem oviral voznika srbske narodnosti. Storilec, ki se je peljal z njim, pa je to priložnost izrabil za nestrpne nacionalistične izjave. (232).
- Prijatelj je naklepoma napeljal drugega h krivi izpovedi o dejanju za katerega je bil že prej obsojen (grabež) in izvajal nanj pritisk, da se ga je "krivi pričevalec" bal (206).
- Bivši udeleženeec pouka na delavski univerzi je pregovoril obdolženca, da mu je napravil krivo javno listino, ki jo je kasneje uporabil v svoji delovni organizaciji (323).
- Okoli 200 prodajalcev in kupcev v Sloveniji, Makedoniji in Kosovu je prodajalo in kupovalo les, deske in drugo, ki sta jih storilca kupovala, prodajala ali kakorkoli organizirala kupčijo z njimi iz Slovenije v imenovane kraje (459).

Vloge vpletenih pri terciarni viktimizaciji so podobne kot pri drugih. Tudi pri njih gre za spodbujanje, pomoč, organiziranje in sploh za ustvarjanje položaja v katere "pahnejo" druge, da postanejo storilci kaznivih dejanj.

V terciarni viktimizaciji pa se zlasti glede na posamezne vrste kaznivih dejanj, ki nikogar konkretno ne ogrožajo, vendarle pojavljajo nekatere posebnosti. Te včasih pomenijo relativno šibko vez s kaznivim dejanjem, morda zaradi tega, ker so tudi kazniva dejanja take narave, da bolj kršijo norme kot pa povzročajo dejansko škodo; škode največkrat sploh ni, z dejanjem udeleženci pridobijo predvsem neko prednost, žrtev pa je v terciarni viktimizaciji tako oddaljena, da je praktično sploh ni.

V tem lahko tiče tudi razlogi, da prenekatera ravnanja kljub inkriminacijam težko sprejemamo kot kriminal, da udeleženci tovrstnih pojavov pogosto sploh nimajo občutkov krivde in da jih javnost obravnava še blažje kot storilce belega ovratnika. S tem v zvezi pa nastaja še dvoje: po eni strani/^{je} prijavljivost neznatna, po drugi pa je za "vpletenost" še manj zadržkov kot kje drugje.

4. Vpletanje v "viktimizacijo brez žrtev"

Čeprav je dosti nasprotovanj po eni plati in različnih izhodišč za pojasnjevanje po drugi, je v viktimološki, predvsem tuji literaturi, v zadnjem desetletju precej pisanja o t.im. "viktimizaciji brez žrtev".

Prevladujoča razlaga pojma zastopa stališče, da je kriminal brez žrtev mogoč le, če obsega menjavo dobrin ali uslug med odraslimi, ki se o tem sporazumejo za čas, ko ta zamenjava poteka.¹⁹² To pa ni edino pojmovanje tega vprašanja. So še razne druge opredelitve, tja do stališč, da take kriminalitete in viktimiziranosti sploh ni. Mi uporabljamo teorijo o viktimizaciji brez žrtev kot izhodišče za morebitno ugotavljanje udeležnosti tretjih oseb v tovrstni morebitni viktimizaciji, da bi videli, kaj se tu lahko dogaja. Glede na to, da tovrstnih kaznivih dejanj ni veliko, ker marsikaj tistega, kar je drugje kriminal pri nas obravnavamo kot prekrške (npr. prostitucija, beračenje, alkoholizem itd.), smo tudi v našem vzorcu našli le 7 takih pojavov, pri katerih bi po gornjem pojasnilu lahko ocenjevali, da žrtev ni, oziroma da so v "menjavi" uslug pridobljene neke prednosti.

- Starša sta pripeljala k zdravniku na dom nosečo hčerko, kateri je opravil splav. Hčerka je bila sicer poročena, vendar se z možem nista razumela, ta pa je dejanje prijavil (115).
- Prijatelj - napeljevalec, je pridobil tujca iz Gane, da je čez Jugoslavijo tihotapil dva kipca, v katerih je bilo skritega 11 kg kanabisa (150).
- Storilec je za naročnike opravljal razne pravne posle, za kar so ga plačevali in od njega celo zahtevali, da naj jim pripravi stroškovnik. V kazenski postopek je prišel zaradi zakotnega pisaštva (158).
- Član narkomanske skupine je prepričal drugega narkomana, da mu je nabavil LSD za vsoto 2.000.- din (560).

Pojavi kažejo dve tendenci, ki sta v viktimologiji manj razščiščeni in sicer:

- Ali žrtev pri teh dejanjih res ni

¹⁹² Bedau, poročilo na viktimološkem simpoziju v Jeruzalemu 2. do 6.9. 1973, s. 9, tipkopis

- Ali pa je žrtev pravno varovana vrednota, ki jo ščiti pravna norma v splošno družbeno korist, zaradi česar bi lahko dosti t.im. "viktimizacij brez žrtev" lahko šteli kot "terciarno oškodovanost".

Prav v tem pa nasprotniki "viktimizacije brez žrtev" iščejo svoje argumente za upiranje temu četrtemu tipu oškodovanosti in vztrajajo na stališču, da kriminala ali deviantnosti brez žrtev praktično sploh ni. Če gre za "menjavo" uslug, koristi prednosti itd. v dobro obeh, pa so lahko oškodovani drugi, izven samega domnevnega kriminalnega para. Toda, kaj je pri tem z "vpletenostjo"?

Vpleteni se v naši kazuistiki kažejo kot pomembni dejavniki. V določenem obsegu iščejo koristi predvsem zase, še posebno ker je "žrtev" v tem primeru dvomljiva ali je ni, oziroma je imaginarna in nevidna. Kaže, da bi včasih vpleteni morali biti prej storilci ali vsaj sosterilci, kot pa to, kar jih imenujemo v tem raziskovanju.

VII. NAČINI VPLETANJA V "DVOJICO"

Čeprav so vplivi na kriminalno dvojico, ki povzročajo kaznivo posledico zelo različni in segajo od telesnega, prek psihičnega, moralnega in še do kakšnega drugega delovanja, smo za naš namen iz obstoječega gradiva zbrali naslednje možnosti.

Tabela 20: Načini delovanja vpletenih

Način	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
povzročitev preddeliktnega stanja	165	28,8
pomoč	79	13,8
napeljevanje	75	13,1
sodelovanje - sosterilstvo	109	19,1
ljubezenskopolni vplivi	55	9,6
neustrezno opravljanje dolžnosti	52	9,1
kaznovalnomaščevalni posegi	15	2,6
drugo	22	3,8

Več kot četrtino oziroma sploh največ glede na posamezne oblike takih načinov vpletanja, ki pomenijo ustvarjanje položaja, v katerem se kakorkoli spopadeta oba končna protagonista. Vse kaže, da je to glavna značilnost tretjih, ki pripravljajo za kriminal ugodne in vabljive razmere, v katerih prihaja do medsebojnega oškodovanja.

Temu sledi z okoli petino kaznivih dejanj način, ki po svojem prispevku pomeni nekakšno sodelovanje, ki bi ga lahko opisali kot sosterilstvo, ne da bi pri tem v večini primerov bilo kot tako tudi pravno kvalificirano.

Naslednja dva po količini primerov približno enako razširjena načina vpletanja sta dokaj skladna in podobna kazenskopравниh institutoma pomoči in napeljevanja. Pri njima smo ugotovili tudi več primerov, ki so bili tako tudi ovrednoteni pred sodiščem in so bili storilci kaznovani prav zaradi tovrstnih oblik "udeležbe".

Ljubezenskospolni vplivi so na petem mestu. Pri tem gre največkrat za določeno sodelovanje v ljubezenskem trikotniku ali za kakšne druge oblike vmešavanja med dve osebi, pri čemer je skoraj obvezno na eni strani moški na drugi pa ženska.

Za pojavi te vrste so z nekaj manj kot desetino vzorca, dejanja povezana z neustreznim opravljanjem dolžnosti. Tu so upoštevana dogajanja v delovnih organizacijah, kjer malomarnost, brezdelnost, neodgovornost, razpuščenost in podobno vzdušje v delovnem procesu omogočajo prehod storilcu na dejanje in mu lajšajo storitev z racionalizacijo, češ, "saj tudi drugi tako delajo".

Kaznovalnomaščevalni posegi, ki jih sicer ni veliko, pomenijo še najbolj hoteno in zavestno vpletanje tako na eni kot na drugi strani. Z njimi hoče vpleteni drugega oškodovati ali ga spraviti v nesrečo, ga kaznovati na način, da to namesto njega opravi tisti, ki si ga je ta izbral ali ga vsaj do tega pripeljal.

Na koncu je ostalo 3,8 % dogodkov z najrazličnejšimi načini vmešavanja, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v katerokoli izmed imenovanih skupin.

1. Povzročitev preddeliktualnega stanja

V kriminologiji zlasti pa v viktimologiji je zelo veliko razmišljanj o t.im. preddeliktualnem stanju, o nevarnem stanju, o prehodu na dejanje in o podobnih položajih, ki pomenijo neke vrste ugodnosti za storitev kaznivega dejanja. Gre za stanja, ki vabijo, napeljujejo in omogočajo kako ravnanje. Lahko bi jih imenovali tudi priložnosti, v katerih so ljudje postavljeni na preizkušnjo in v katerih morajo tehtati, se odločati za takšno ali drugačno rešitev ipd. Situacija je največkrat tu, izbrati je treba le način reagiranja, možno je nekaj dejavno storiti, čakati, se umakniti, udariti ali vzeti in nenazadnje kdajpakdaj tudi potegniti "krajši konec".

"Vpleteni" ne bi bili to, kar dokazujemo da so, če ne bi kot prikazujemo s številnimi podatki, ustvarjali situacij v katerih se nekaj zgodi, vendar tako, da drugi odigrajo glavno vlogo in ne oni sami. Pogosto je težko ugotoviti ali je bilo tako vzdušje naklepno pripravljeno ali pa gre za splet okoliščin, v katerih so vpleteni enako podobno žrtve razmer. Le da so v posameznih okoliščinah imeli psihično ali fizično dejavnejšo vlogo. Na splošno pa bi lahko rekli, vsaj kazuistika nam to potrjuje, da so v dosti primerih vpleteni psihično, moralno ali kako drugače močno sodelovali pri oblikovanju razmer ali vsaj posameznih okoliščin, v katerih so drugi nato šteli za potrebno, da nekaj store, posredujejo, vplivajo, ali na tak ali drugačen način urede neko stanje, četudi s kaznivim dejanjem. Nekaj primerov:

- Tašča obdolženke je s svojim vpitjem in zmerjanjem zanetila in povzročila spopad med oškodovancem in obdolžencem (151).
- Znanca sta še pijana prišla k obdolžencema in ju izvala, da sta se nato prepirala in drug drugega ogrožala z lovsko puško ter gnojnimi vilami, nato pa tudi storila kaznivo dejanje drug nad drugim (205).
- Sosedje in mejaši so silili traktorista naj spelje čez storilčevo dvorišče voz naložen s kamenjem, pri čemer je bil traktorist telesno poškodovan (188).
- Sorodnik bivšega moža, pri katerem je obdolženka stanovala, je ustvarjal tolikšen psihični pritisk na storilko, ki ji je v tistem času

odpovedal tudi stanovanje, žrtev pa se zanjo nianimala, da je vzela življenje bivšemu možu (226).

- Hči se je prepirala s svojim očetom v kar se je vmešal oškodovanec, ki je silil v očeta in ga izzival, tako da ga je ta dvakrat udaril po glavi in ga telesno poškodoval (286).
- Znanci so sedeli z oškodovancem in storilcem v gostilni in se prerekali o tem kako je bilo, ko je obdolženec ovadil oškodovančevega svaka. S tem so med obema ustvarili tako napeto vzdušje, da je obdolženec dvakrat zabodel nož v oškodovančev spodnji del trebuha (254).
- Žena obdolženca se je prepirala z oškodovancem zaradi smrek, ki jih je logar menda napačno in v korist oškodovanca žigosal. Njun prepir je vzpodbudil moža, da je telesno poškodoval oškodovanca (390).
- Znanec dveh bratov se je z očitki enemu izmed njih zapletel v gostilni v razburjen razgovor, v katerega se je vmešal drugi brat, ki ju je začel pomirjati. To pa je oba brata tako ravznelo, da je med njima nastal pretep s telesnimi poškodbami (438).

Vpleteni najpogosteje "napletajo" nasilniška dejanja bodisi telesna bodisi verbalna. Obračunavanja, ki izhajajo iz teh razmerij, se večinoma dogajajo med sorodniki, zakonci, sosedi in prijatelji. Torej med znanimi ljudmi, ki že sicer (ali pa tudi ne) žive v neurejenih ali celo konfliktnih medsebojnih razmerjih. Zato spopad pogosto "lebdi v zraku" in tretji morda le razpihujejo obstoječa negativna nagnjenja med njimi. Le izjemoma prihaja do tovrstnega vplivanja od neznancev. V našem vzorcu je bil en sam tak primer.

Kolikor gre za spore v sorodstvu, med sostanovalci, sosedi, mejaši itd. se dogaja, da se vpletajo na eni ali na drugi strani kriminalnega para cele skupine, ki ustvarjajo konfliktno skupinsko vzdušje in tovrstno viktimodinamiko, ki ima čestokrat vnaprej težko napovedljiv izhod. Neradko so tovrstni viktimološki ciklusi tako zapleteni, da bi lahko bil žrtev kdorkoli med njimi, tudi tisti, ki je postal storilec ali tisti, ki se vpleta od strani. Dogaja se, da najprej kaže, da bodo "vpleteni" postali storilci ali žrtve, pa pozneje kdo drug prevzame ti dve vlogi, ker jim je le-ta priskočil na pomoč, se vmešal, se potegnil zanj ali pa kar nasilno posredoval.

Razen nasilja je le malo drugih kaznivih dejanj iz tega načina vpletenosti.

2. Sodelovanje - sotorilstvo

O sodelovanju pri storitvi kaznivega dejanja kot je sotorilstvo, je v teoretičnem smislu dosti napisanega na področju materialnega kazenskega prava in manj ali nič v drugih znanostih, ki se kakorkoli ukvarjajo z dejanjem in storilcem. Kazensko pravo, zlasti pa naše, zahteva za sotoritev tako udeležbo, ki pomeni sodelovanje več oseb pri izvršitvi kaznivega dejanja ali kake druge oblike skupne storitve (glej čl. 22 KZ SFRJ). Kriminologija navadno ne ločuje storilca od sotorilca, njej to razločevanje ne pomeni dosti, saj je v nekem smislu vsak udeleženec vendarle storilec, ne glede na njegov individualni prispevek pri kaznivem dejanju. Ti prispevki pa so lahko različni in zgodi se, da prispevek enega udeleženca presega vse druge. Ključna je torej skupna storitev.

Vsak sotorilec nosi za svojo udeležbo svoj del krivde in s tem seveda tudi svoj del odgovornosti. V tej raziskavi pa smo ugotovili rahle oblike sodelovanja, ki bi jih imenovali sotorilstvo, pa se je pogostokrat zgodilo, da prispevek posameznih oseb sploh ni bil ovrednoten kot "sotorilstvo" niti ne kot kaj drugega, kot na primer: napeljevanje, pomoč, organiziranje itd. Ker pa po sestavinah naših spoznanj o "tretjih" osebah" ali o prispevkih "s strani" nismo mogli prezreti njihove vloge in pomena sodelovanja, smo jih uvrstili med vpletene. Če ne kazenskopravno, je nedvomno njihov prispevek opaziti z drugih gledišč, kajti njihova vloga za nastanek dejanja, od začetka do posledice, ni nepomembna. Nekaj primerov:

- Mož - tehnični direktor in žena - blagajničarka sta v podjetju sodelovala pri ustvarjanju črne blagajne, s katero so plačevali razne davkatve in krili manjše primanjkljaje (v skupnem znesku 40.873,35 din) (395).
- Znanec je saldu v hranilni knjižici 103,00 najprej pripisal številko 3, tako da je znesek glasil 3.103,00 din. Obdolženec pa je to uporabil pri dvigu denarja in bil pri tem prijeto (388).

- Znanka je z obdolžencem, ki ni plačal računa v hotelu, ves čas preživljala z njim in sprejemala hotelske usluge (106).
- Žena je ves čas od leta 1976 do 1979 vedela, da si mož na nepošten način, to je z goljufivim izdajanjem nekritih čekov in ponarejanjem listin pridobiva denar, ki ga je tudi sama porabila (132.679,50). Mož pa jo je na ta način želel obdržati, preden sta se razvezala (559).
- Prijatelj je vedno čakal zunaj samopostrežnih prodajaln ali v bifeju, medtem ko je storilec kradel. Vse kar je vzel, sta skupaj pojedla ali popila (446).
- Nekdo je oškodovancu v gostilni spodmaknil stol, da je z glavo udaril ob tla, nakar ga je le ta dvakrat udaril, kasneje pa je še storilec sunil oškodovanca pod brado, da je padel in kasneje umrl. Vsi udeleženci so bili v času dogajanja v gostilni (014).
- Med dvema skupinama udeležencev se je zaradi nedostojnega vedenja razvil prepir in pretep, pri čemer je bil nekdo izmed njih zaradi udarca v glavo in padca - ubit (407).
- Žena in brat storilca sta pomagala v zidanici okrasti pijanega lastnika potem, ko jih je le ta povabil, da naj pridejo k njemu (246).

Za te in podobne pojave "sodelovanje" je dokaj značilno telesno in manj psihično prispevanje k posledici dejanja. V tovrstnem sotorilstvu je pojavnost po svojih oblikah zelo različna in se navadno končuje nasilno. Čeprav so lahke telesne poškodbe na prvem mestu, pa je pri tovrstni udeležbi vendarle dosti kaznivih dejanj zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva s poneverbami na čelu, veliko je tatvin, poškodovanje tuje stvari, goljufij in nekaterih drugih kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje.

Zbrana kazuistika kaže dvoje: po eni strani številčno močno skupino "udeležbe", ki je na drugem mestu med vsemi storitvami, po drugi pa očitnejšo vidnost prispevkov, ki so bolj zaznavni kot drugi načini, toda še vedno večinoma taki, da za sodišča v pregonskem smislu niso pomembni. Raziskovalno delo pa jih v njihovem etiološkem pomenu ne more prezreti, saj v kriminodinamiki posameznega pojava niso brez vpliva.

Zato velja tej obliki "sostorilstva" posebna pozornost, ki naj bi bila morda opozorilo sodni praksi na določeno občutljivost in razumevanje, še posebej, ker gre vendarle za pravičnost v določanju krivde in odgovornosti.

Čeprav je pri teh oblikah "poznanstvo" med udeleženci prevladujoče, pa je še vedno dosti primerov, pri katerih je kaznivo dejanje v sostorilstvu posledica trenutnih srečanj in gre genezo dogodkov iskati tudi v slučajnih zvezah in epizodnih pripetljajih.

3. Pomoč

Kot izključna pomoč pri izvršitvi kaznivega dejanja, oziroma poseben način udeležbe v širšem smislu ta oblika ni posebno razširjena, saj je ugotovljena pri 79 primerih oziroma 13,8 %. Pomoč vsebuje razne vidike sodelovanja kot npr.: nasvet, navodilo, posredovanje sredstev za storitev, odstranitev ovir, obljubo prikritja kaznivega dejanja, storilca ali sredstev itd., kar je naštetu v našem kazenskem zakonu in poleg imenovanih načinov obsega še razne druge oblike pomoči, odvisno od številnih okoliščin, ki jih kriminalni in vsakdanji način življenja ponujata in omogočata v zelo pestrih oblikah.

Za čas v katerem smo zbirali podatke, so bile zelo značilne nezaknne vselitve. Zato jih, kot eno izmed oblik pomoči z nasvetom ali navodilom omenjamo najprej, saj obsegajo kar 21 primerov, ali 37 % vse udeležbe te vrste.

- Pomagač - daljni znanec je s posredovanjem obdolženčevega znanca dal ključe stanovanja, ki je bilo prazno, da se je obdolženec vanj vselil (099).
- Znanec iz bifeja, kjer obdolženka dela, ji je dal ključe in vzel 20.000 din za uslugo. Obdolženka se je takoj vselila v stanovanje čim ga je on zapustil (324).
- Zakonca sta po dogovoru s storilcem izročila njuno stanovanje s pohištvom vred, da se je vanj nezakonito vselil (331).
- Znanka, sama nezakonito vseljena, je prodala storilcu (z ženo in tremi otroki) pohištvo in mu izročila ključe, da se je vselil v stanovanje (333).

- Znanec iz gostilne je povedal obdolženki, da se lahko vseli v njegovo stanovanje, ji dal ključe in vzel 23.000 din za pohištvo, ki je bilo v stanovanju (354).

Kot pomagači pretežno nastopajo znanci, torej osebe, iz že tako ali drugače vpeljenih razmerij. Če pa ne, je bilo "poznanstvo" posredovano, včasih tudi za ceno plačila ali odkupa pohištva. Velja omeniti, da so storilci v glavnem migranti iz drugih neslovenskih krajev in tudi vpleteni najpogosteje izhajajo iz te skupine. Zato se je v tem smislu pokazala določena povezanost, ne le slojevska, marveč tudi določena nacionalna. Socialno stanje storilcev in občutljivost za narodnostne probleme so v marsičemu vplivali na kaznovalno politiko do teh pojavov, ki širom po Sloveniji v teh letih niso bili tako redki, čeprav so bili vendarle najpogostejši v urbaniziranih krajih. Nobeden izmed vpletenih pomagačev, četudi je pomagal pri dejanju ne toliko iz solidarnosti in humanih, kolikor predvsem iz koristoljubnih nagibov, ni bil obravnavan oziroma preganjan zaradi pomoči pri kaznivem dejanju nezakonite vselitve.

Kot zanimivost gre poudariti, da pri nasilniški kriminaliteti ni toliko pomagačev, kot bi jih pričakovali spričo siceršnje gostitve udeležbe pri teh dejanjih.

Pač pa je veliko "pomoči" pri premoženjski kriminaliteti. Kar 46 dejanj ali 58 % vseh pojavov, pri katerih je bilo tovrstno sodelovanje storjeno z udeležbo pomagačev, ki so v nekaterih primerih prišli celo pred sodišče zaradi nevarnosti svojega delovanja. Nekaj primerov:

- Oče je storilcu - sinu pomagal z nasveti, da je storil več tatvin in ga je tudi peljal na kraj dejanja (513).
- Prijatelji so s storilcem vdrli v planinsko postojanko in pomagali jesti, piti in uničevati reči v njej (529).
- Sodelavec pri tekočem traku je svetoval storilcu, ko ga je ta vprašal kako naj ustavi tekoči trak, da mu ne bo treba delati, ker je zaspan zaradi svetbe, katere se je udeležil. Ta se je ravnal po nasvetu in povzročil 3.000 din neposredne škode in 94.000 din škode zaradi izpada proizvodnje (562).

- Znanec je na željo storilca odnesel predmete pridobljene z vlomom k drugemu znancu, kjer ga je čakal storilec (186).

Pomoč pri kaznivem dejanju kot vpletanje, je mogoče pričakovati tudi pri kateremkoli drugem dejanju, ki pravno ni sankcionirano. Pomoč, napeljevanje, organiziranje, vzpodbujanje itd. so dejavnosti, ki imajo za marsikoga tudi pri kaznivem dejanju človeško pozitivno, prijateljsko in solidarnostno socialno vsebino. V našem pojavoslovju je to zlasti očitno pri nezakonitih vselitvah.

4. Napeljevanje

Napeljevanje je naslednja oblika udeležbe, ki je prav tako kazenskoopravno sankcionirana. Zato ne pomeni nič novega, le da mu, v večini primerov kazensko pravosodje pri obravnavanju zadev, ki smo jih upoštevali pri našem izboru, ni namenilo posebne pozornosti. Prav tako kot pri sotočilstvu ali pomoči, večina vpletenih ni bila spoznana za toliko odgovorne, da bi jih doletele kazenske sankcije. Seveda gre pri tem lahko za strogost ali popustljivost kaznovalne politike po eni strani, ali pa za površnost postopka na drugi, ki razen prispevkov obeh v kazenski dvojici noče ali ne želi videti, ali pa celo ni sposobna videti nič drugega. Toda v to se v naši raziskavi ne spuščamo. Naš namen je poudariti pomen vpletenih, ki jih tudi pri napeljevanju večinoma ne dosega sodno oziroma nikakršno reagiranje. Strinjamo se s tem, da naj čim manj ljudi prihaja pred sodišče in v tovrstno stigmatiziranje zaradi postopka. Gotovo pa ni prav, da večino vpletenih nihče ne opozori na njihov prispevek v genezi pojavov in da jih za to sploh ne zadevajo morebitni občutki krivde in odgovornosti, morda niti ne pred samim seboj, kar tudi, vsaj za večino, ni tako nepomembno.

O napeljevanju je več teoretičnih razmišljanj predvsem v tistih raziskavah, ki načenjajo kazenskoopravno problematiko. V tem oziru naj poudarimo le, da gre pri tej obliki udeležbe za naklep privesti drugega do tega, da stori kaznivo dejanje. To pa ni nepomembno ravnanje, da bi lahko šli mimo njega, saj se je navsezadnje nekdo lotil kaznivega dejanja,

ne toliko po svoji volji in prepričanju, kolikor predvsem zato, ker ga je do tega pripravil drugi - napeljevalec. Tako se npr. v naši kazuistiki srečujemo z naslednjimi oblikami napeljevanja:

- Znanec je nagovoril storilca, da je zanj ponaredil ukradeni potni list, s katerim naj bi šel v inozemstvo in se izognil kazenskemu pregonu (538).
- Znanec je napeljal mladoletnika, da je kradel zanj (139).
- Sodelavec je napeljal storilca, naj zanj na delovnem mestu vzame tri kasetofone, ki sta sinjih razdelila, hkrati pa je napeljevalec tudi sam kradel (549).
- Poslovodja je nagovoril vodjo oddelka, da mu je iz blagajne posodil 17.000 din (536).
- Prijateljica je prepričala storilko, da je pri fotografu iz njegovega suknjiča v predsobi vzela 1.320 din (320).
- Miličnik je naročil storilcu - tajniku komisije za ugotavljanje izvora premoženja, da naj opravi pri oškodovancu nezakonito preiskavo (516).
- Oče, ki je kasneje umrl v prometni nesreči, je sinu - storilcu predlagal, da se ustavijo na kraju, kjer je bil železobetonski, ga naložijo na kombi in odpeljejo domov, kar so tudi napravili (414).

Čeprav čistega napeljevanja v našem vzorcu ni več kot pri 75 kazenskih zadevah ali 13,1 % pa je pomembno po "moči" prispevka. Po tem tudi zaradi tega, ker se v napeljevanje vključujejo sodelavci, predpostavljeni, znanci, sorodniki, prijatelji in sploh bližnji, ki imajo vpliv na storilca. Storilec jim navadno zaupa, zanj pomenijo avtoriteto in neredko se je težko odreči nasvetu, predlogu, nagovarjanju, prepričevanju itd. še posebno, ker se dejanje pogosto kaže kot usluga, ki pomeni ali povračilo druge usluge, ali zagotovilo za nekaj, kar je treba šele pričakovati od napeljevalca. Drugačen je seveda položaj, v katerem imata koristi tako storilec kot napeljevalec in oba uživata določene predvsem materialne prednosti.

Pokazalo se je, da je največ napeljevanja pri tatvinah, pri katerih gre pogosto tudi za delitev dosežene koristi. Nato sledijo lahke telesne

poškodbe, za tema dvema konvencionalnima oblikama kriminala so dokaj v ozadju ponarejanje listin, nezakonite vselitve in poškodovanje tuje stvari. Imenovana kazniva dejanja pomenijo 59 % vse kriminalitete z napeljevanjem. Ostala pa so porazdeljena k drugim kaznivim dejanjem, prenekateri primeri tudi k gospodarskim.

5. Ljubezenskospolni vplivi

Že poudarjeni ljubezenski trikotnik ali sodelovanje v dejanjih z določeno spolno in ljubezensko motiviranostjo je vedno ne le hvaležna tema za senzacionalne vesti in črne kronike v časopisih, marveč se kaže kot zelo zanimivo področje tudi za raziskovanje vloge vpletenih. Moramo poudariti, da se je naše zanimanje za vpletene nasploh začelo zaradi tovrstnih prispevkov v kriminodinamiki kriminalnega para. Z vzorcem, ki ga raziskujemo smo zajeli 55 tovrstnih kaznivih dejanj ali 9,6 %. To sicer ni veliko, je pa vredno pozornosti zaradi posledic, ki iz tega izhajajo.

Pri tem gre za dve področji nastajanja kaznivih dejanj z ljubezensko spolnim ozadjem:

- Po eni plati gre predvsem za zadovoljitev spolne potrebe in za sodelovanje vpletenega pri tem, kar je predvsem domena moških in tega ni toliko,
- Po drugi pa za najrazličnejša dejanja, storjena zaradi ljubezenske prikrajšanosti, ljubosumnosti, maščevanja, tekmovalnosti, povračila, jeze proti drugemu spolu, tako proti ženskam kot proti moškim.

Za oboje pa je značilno hotenje ali želja imeti, posestvovati, obvladovati in manipulirati z določeno osebo drugega spola. To je seveda vsebina razmerij kriminalnega para. Med njima prihaja do konfliktnosti vzpodbujenimi s hotenji imeti drugega človeka zaradi ljubezni ali spolnosti. To je ključno, zato ljubezen in spolnost obravnavamo v tem oziru skupaj. Toda kakšen pomen imajo tretji ali vpleteni pri tem?

- Ljubimec je imel z ženo storilca ljubezensko razmerje celo v njegovem stanovanju, za kar ga je le-ta hudo telesno poškodoval (545).

- Mož je streljal z lovsko puško na ženo in jo dvakrat zadel, ljubimec pa je moža hudo telesno poškodoval, ker je bil razjarjen zaradi ženinih stikov z njim (413).
- Žena obdolženca je bila z oškodovancem v hotelu, nakar je oškodovaneec odšel z njo tudi na njen dom. To je razjezilo moža, ki je oškodovanca lahko telesno poškodoval (412).
- Zaradi spolnega razmerja žene z oškodovancem je mož streljal nanj s puško, v kateri je bil star naboj, tako da ni prišlo do posledic (242).
- Ko je bil v zaporu je imela žena spolno razmerje z drugim in ko jo je storilec šel iskat, je zbežala k bratu, kjer jo je tudi našel. Ker pa mu niso odprli, je razbil šipo, s katero je hudo telesno poškodoval svakinjo (216).
- Storilec je zabodel žrtev z nožem, ker je imela spolno razmerje z drugim (155).
- Obdolženec je ubil ženo zaradi moškega, ki ga je videl, da je zvečer skočil z balkona njegove hiše (122).

Večina vpletenih se tu s svojimi vlogami nakazuje v zelo diskretnih in osebnih razmerah. Če bi se vedli drugače, kot so se, dejanja največkrat sploh ne bi bilo. Toda ker so ustvarili razmerje z nekim drugim partnerjem, je vedno nekdo prizadet zaradi njihovega ravnanja. in želi zadevo kakorkoli urediti ter se tako ali drugače maščevati ali nad partnerjem ali toda redkeje, nad tistim, ki je to stanje povzročil. Zaradi tega včasih prihaja do vzajemne ali do dvojne viktimizacije.

O vzajemni viktimizaciji bi govorili, kadar storilec in žrtev poškodujeta drug drugega, vpleteni pa ostane nedotaknjen in ob strani, oziroma v ozadju. O dvojni viktimizaciji pa takrat, kadar pride do poškodovanja žrtve in vpletenega.

Najpogostejša oblika tovrstne viktimodinamike je trikotnik, ki ga predstavljajo: storilec - vpleteni - žrtev. Vpleteni je ključna oseba, zaradi katere pojav sploh nastane. Žrtev in storilec plačata vsak svojo ceno - vsaj formalno. Nasilje je skoraj edino sredstvo poravnavanja medsebojnih

računov. Izraža se telesno (največkrat), verbalno in proti lastnini ostalih dveh v trikotu. Kar 88 % zadev te vrste je bilo poračunanih z nasiljem in le 7 na nek drug način.

Nasilnost zoper ljudi kaže na stopnjo prizadetosti storilca ali na raven njegove starosti do pojava. Zato tu ni malo ubojev in hudih telesnih poškodb.

6. Zanemarjanje dolžnosti

Razmeroma pester in širok krog različnih oblik neustreznega ravnanja na delovnem mestu ali pri opravljanju poklica smo za naš namen imenovali kar "zanemarjanje dolžnosti". Spričo dokaj splošnega vzdušja malomarnosti in neodgovornosti v naši družbi je število primerov, ki smo jih zbrali s pregledom več tisoč obravnav pred sodiščem razmeroma majhno, zajema le 52 primerov ali 9,1 % vzorca. Res, da je lahko dosti podobnih primerov še med gospodarskimi prestopki toda sodni spisi ne kažejo velikega števila gospodarskega kriminala, čeravno bi pričakovali večjo prodornost družbenega nadzorstva prav v tej smeri. Toda v sodni praksi je še vedno zdaleč najpogostejši konvencionalni kriminal in zasebniška oškodovanost. Tako imenovane terciarne in sekundarne viktimizacije res ni veliko in na teh dveh področjih sta ^{si} pričakovanje in dejanskost močno v nasprotju, čeprav se v zadnjih letih močno poudarja doslednost v pregonu gospodarskih škodljivcev in strogost v rabi sankcij.

Res, da je čas iz katerega je zbran vzorec že za nami, vendar pa je področje, ki smo ga imenovali "zanemarjanje dolžnosti" dokaj šibko zastopano. Zadeve, v katere se tu vpletajo tretje osebe, pa vendarle na splošno sodijo tako v gospodarski kriminal v širšem smislu kot v kriminal belega ovratnika še posebej. Na to kaže tudi narava kaznivih dejanj po njihovi pravni kvalifikaciji, čeprav so po načinih udeležbe zelo pestra in vpletanje dokaj domiselno. Sem so vštete tudi vse oblike, ki kakorkoli na delovnem mestu ali v "združenem delu" ustvarjajo vzdušje, ki omogoča kolektivno, oziroma skupinsko mentaliteto, da "kar je naše ni nikogaršnje in če je tako, potem lahko delaš kar hočeš". Nekaj primerov:

- Delavci so v svoji organizaciji uvedli prakso, da so kljub nevarnosti, jemali odlitke s tekočega traku kar z roko ali s kovinsko palico, kar je proti predpisom o varnosti pri delu. Zaradi tega se je eden izmed njih hudo telesno poškodoval (225).
- Več sodelavk je z vednostjo poslovodkinje prikrivalo primanjkljaj, pri vlaganju v blagajno niso registrirale ustreznih vsot, odtipkavale so nižje zneske, niso odvajale dnevnih iztržkov, popivale so in sploh je pri delu prevladovala domačnost. Zaradi tega je v enem letu nastal precejšen primanjkljaj (561).
- Nadrejeni obeh storilcev je ukazal odstraniti ostanke plastičnih trakov z obiralnega stroja, ni pa določil kako. Storilca sta delo opravila z bencinsko spajalko, ne da bi poskrbela za varnost pred požarom, zaradi česar je (leta 1980) nastala škoda za 450.000 din (543).
- Na zahtevo lastnice gradnje sta oba obdolženca zidala drugače, kot je bilo predvideno po načrtu, določenem v lokacijskem dovoljenju, zaradi česar je prišlo do hude telesne poškodbe enega izmed delavcev (555).
- Paznika, ki sta spremljala osebo, ki ji je bila odvzeta prostost, sta s svojim ravnanjem, nebudnostjo, popivanjem in sploh zanemarjanjem temeljnih dolžnosti omogočila, da sta obsojenčeva prijatelja (storilca) organizirala in izvedla njegov pobeg (458).

Med kaznivimi dejanji, v katera so udeleženci vpleteni z gornjimi in podobnimi ravnanji, prevladujejo tista zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva (14. poglavje KZ SRS). Za njimi pa takoj sledijo kazniva dejanja zoper splošno varnost ljudi in premoženja (20. poglavje KZ SRS). Dejavnost, ki jo ljudje opravljajo določa možnosti njihove malomarnosti in zanemarjanja dolžnosti. Kazuistika kaže predvsem dvoje:

- da je s tovrstno udeležbo mogoče ustvarjati nevarnost za premoženje in življenje ljudi, pri čemer prihaja do poškodovanja ali uničenja,
- da s tovrstnim sodelovanjem nastajajo možnosti za individualno in skupinsko prilaščanje družbenega premoženja in druge nezakonitosti pri delu, ali v zvezi z delovnimi obveznostmi (tudi pooblaščenih uradnih oseb v formalnem družbenem nadzorstvu).

Vpleteni na take načine zelo poredkoma prihajajo zaradi svoje udeležbe pred sodišče. V glavnem so za pojave odgovorni tisti, ki so znatno bližje (fizični) "storitvi". Morda jih včasih doseže disciplinska odgovornost, toda njihovih prispevkov v genezi kriminala, četudi niso vedno naklepni in vidni, ni mogoče prezreti v naših razmišljanjih. Kar pa je najbolj nevarno je to, da s svojimi ravnanji pogosto ustvarjajo in oblikujejo splošno vzdušje malomarnosti, neodgovornosti, nedelavnosti, nediscipli-ne itd.

7. Kaznovalnomaščevalni posegi

Kazenskih zadev, motiviranih s kaznovalnimi, maščevalnimi, povračilnimi in drugimi podobnimi posegi storilcev, ni veliko. Le 15 ali 2,6 %. Toda pokazali so se kot posebna skupina, ki je ne bi smeli zanemariti.

Kajti maščevanje, povračilo, prizadajanje škode, ustvarjanje težav ter podobna reagiranja na nekaj, kar je bilo komu prej storjenega kot zlo, v vsakdanjem življenju niso redkost. Veliko podobnega se sicer ne končuje s kriminalom, dosti povračil in maščevanja se odvija v družbeno dopustnih ali normalnih razmerah, če pa so prekoračene, ostajajo prikrite med ljudmi, pri katerih se to dogaja. Le močno selekcionirani pojavi prihajajo pred organe kazenskega pravosodja.

Navadno je ključna za to ravnanje želja storilca poravnati enako z enakim ali celo s hujšim. Skratka, poravnati dolg, ki bi nasprotnika zadel vsaj tako v živo, kot je sam občutil, ko je bil psihično, telesno, gmotno ali kako drugače oškodovan. Če je to tako, potem gre pri tem za pretežno čustveno in včasih celo iracionalno reagiranje ljudi, ki so si blizu, ki se imajo (ali so se imeli) radi, ki drug od drugega nekaj pričakujejo itd. Kaznovanje in maščevanje se dogaja predvsem med ljudmi, ki se med seboj poznajo in gre torej pri tem za izključno personalizirana razmerja, in personalizirana razmerja privlačujejo prav določeno vrsto kriminalitete.

Glede na to bi bilo nemogoče, da se tem posebnim razmerjem med poznanimi v kriminalnem paru ne bi pridruževali še "vpleteni" s svojimi vlogami in prispevki. Kakšni so, podrobneje pojasnjujejo naslednji primeri:

- Sin M. je že prej z nožem grozil materi, s katero se je prepiral, tako da je pred njim pobegnila iz hiše, on pa je stekel za njo. Medtem ga je brat V. dohitel in na mah ubil (250).
- Storilec je znanko zaprosil za ples, ta pa je vabilo odklonila in ga še udarila po licu. To je videl oškodovanec in se mu škodoželjno smejal. Storilca je to tako razjezilo, da ga je telesno poškodoval in se v lokalu še nasilniško obnašal (289).
- Oškodovanec je že prej udaril storilčevega sina ob nekem prerekanju. Zato sta ga skupaj pričakala z očetom, ki je žrtev s količkom udaril po glavi (073).
- Hči je s svojim možem delala na posestvu matere in pričakovala, da ji bo prepisala posestvo oziroma premoženje, do česar pa ni prišlo. Oba z možem sta bila zato tako ogorčena, da je mož zanetil požar, pri katerem je bilo uničeno ostrešje hiše (552).
- Ženo storilca je oškodovanec že prej zaradi prepiranja večkrat pretepal. Ob kasnejšem srečanju je storilec nekajkrat udaril oškodovanca z vilami po glavi (416).
- Bratu oškodovanca, pooblaščenemu za prevzem predmetov, ki so žrtvi pripadali po sodni odločbi, bi moral storilec izpolniti svojo obveznost pa je ni hotel, za kar je bil v postopku in kaznovan zaradi samovoljnosti (445).

Prispevki so podobni drugim oblikam vpletanja v kriminalni par. Dogaja se, da je vpleteni sam najprej oškodovan zaradi nasilja ali samovolje kasnejšega storilca ali žrtve. Vpleteni povzroči razmere v katerih so viktimizirani drugi, ali pa vsaj pri tem enakovredno sodeluje. To se pogosto dogaja v družini, sorodstvu, med prijatelji itd. V teh skupinah so razmerja dostikrat tako načeta, da so prepiri vsakdanji način reševanja stanja, ki je viktimogeno in se dostikrat sploh ne ve, kakšno vlogo bo kdo imel. Pri tem je kaznivo dejanje lahko čisto slučajna posledica skupinske dinamike, ki bi lahko imela drugačen razplet in je zato kaznivo dejanje v bistvu rezultat s popolnoma drugačno zasebo. Zato bi bil vpleteni lahko tudi storilec ali žrtev. Ni nujno, da bi bil

vpleteni šibkejši, tisti za katerega se potegujejo in mu pomagajo drugi ter ga ščitijo, vendar se dogaja tudi to. Toda zbrana kazuistika (sicer maloštevilna) vendarle kaže, da imajo vpleteni iz te skupine pri tem "socialno" manj pomembno vlogo.

Tovrstna kazniva dejanja se goste okoli telesnih poškodb, ubojev, verbalnih deliktov in samovoljnosti. Nasilje je torej pretežno sredstvo kaznovanja in maščevanja za zlo, morebiti že prej nanešeno storilcu ali njegovim bližnjim.

8. Drugi načini vmešavanja

V 22 zadev ali 3,8 % vzorca so se vpleteni s svojimi prispevki vmešavali v razmerja kriminalne dvojice na razne druge načine, ki jih ni bilo mogoče prišteti h katerikoli^{od} doslej obravnavanih oblik. Morda bi pri tem veljalo omeniti naslednje:

- naključno privolitev v stike med znanci, ki so se kasneje viktimizirali,
- verbalno ogroženost vpletenega na delovnem mestu, katerega kasneje vzame v zaščito nekdo, ki postane žrtev storilca,
- nezmožnost sorodnika prevzeti odgovornost za mladoletno osebo, ki jo zanemarjajo starši,
- zadržavanje reči, zaradi zagotovitve plačila med znanci, ki se kasneje med seboj premoženjsko oškodujejo,
- sočustvovanje s kom, zaradi česar pride do ogrožanja med bližnjimi in sorodniki,
- nasprotovanje zbližanju med znanci, ki se kasneje spopadejo,
- povzročanje govoric o spolnih nenavadnostih med prijatelji,
- raznašanje politično neugodnih vesti med znanci o njihovi medsebojni dejavnosti,
- neupravičeno zadržavanje v prostorih iz katerih na neugotovljiv način zmanjkujejo premoženjske vrednosti,

- čustveno delovanje in ustvarjanje pritiskov, sicer s pozitivnimi željami, ki pa povzročajo nasprotno učinke od pričakovanih itd.

Posamezni načini vplivanja, sodelovanja, udeležbe, vmešavanja itd. se včasih ne razločujejo dosti od navzočnosti pri posledici, ki je značilna za t.im. "nedolžne opazovalce"; marsikdaj je udeležba čisto slučajna; v posameznih primerih želi vpleteni posredovati v dobri veri, da bo nekomu pomagal, kaj preprečil, popravil položaj itd. pa se to sprevrže v nekaj drugega česar sploh ni hotel.

Zato so tudi posledice dejanj, v katera se vpletajo na tem področju različne in po pravni kvalifikaciji razpršene po vsem kazenskem zakoniku, od telesnih poškodb in grdega ravnanja, zanemarjanja mladoletne osebe, raznih verbalnih deliktov, ponarejanja listin itd., tja do nasilniškega obravnavanja posameznih stikov med ljudmi, premoženjskih kaznivih dejanj ter kriminala zoper splošno varnost ljudi in premoženja.

VIII. POSLEDICE POVZROČENE Z VPLETENOSTJO

Sodni spis ne vsebuje vedno zadovoljivih podatkov o škodi in posledicah povzročenih s kaznivim dejanjem. Če je to še kolikortoliko ustrezno podano, vendar nedosledno pri primoženjskem kriminalu, je dokaj zanemarjeno pri vseh drugih oblikah oškodovanosti. Kaže tudi, da se škodi, kakorkoli izraženi v denarju, v kazenskem postopku posveča premalo pozornosti. To pa je očitno, tako ali drugače, skoraj pri slehernem kaznivem dejanju.

Čeprav je za posledice in njihov nastanek odgovoren storilec, ki je kot končni akter deloval tako, da je ta nastala in ga za to v večini primerov kazensko pravosodje tudi obremenjuje, je za naš namen vendarle zelo pomembno, v katere posledice se posredno in z udeležbo pri kriminaliteti vpletajo osebe, ki so v središču pozornosti te raziskave.

Posledice oz. škodo smo razdelili na več skupin, pri čemer so se pri 572 kazenskih zadevah pokazali naslednji deleži.

Tabela 21: Posamezne vrste posledic kaznivih dejanj z "vpletenimi"

Posledice	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
materialne	227	39,7
telesne	178	31,1
psihične	80	14,0
politične	4	0,7
kršene pravice	49	8,6
drugačne	20	3,5
kombinacije	14	2,4

Iz posameznih podatkov smo na vrsto posledic sklepali sami po tem, kakšne dobrine ali s pravom varovane vrednote so bile oškodovane oziroma ogrožene. Ponekod je bilo to dokaj jasno in opremljeno z zneski, večinoma pa ne, obenem pa je bilo ponekod mogoče sklepati na kumulacijo škode iz posameznih okoliščin, ki so bile v gradivu navedene.

Glede na prevladovanje različnih kaznivih dejanj iz koristoljubnosti, ki kakorkoli posegajo na premoženjsko področje, je razumljivo pričakovati največ gmotnih škod. Kriminala, ki povzročajo škodo res ni malo. Pretežno gre za konvencionalne oblike na škodo zasebnikov, toda načini viktimizacije v gospodarstvu, v prometu, pri pojavih naperjenih zoper splošno varnost ljudi in premoženja itd. pa povzročajo znatno večje škode in posledice, kljub relativno manj številnim dogodkom. Podobno kot pri premoženjskih je bilo razmeroma lahko že iz narave dejanj sklepati na telesno škodo, na škodo na zdravju in življenju ipd. Toda pri tem ni bilo nobenih podatkov o denarnih stroških telesne poškodovanosti. Kajti pomisliti moramo na smrt, razne vrste telesnih poškodb, na bolečine, strah itd., ki prav tako ustvarjajo možnosti za nastajanje stroškov zdravljenja, izgubo zaslužka, odsotnost z dela, izgubo prihodka delovnih organizacij zaradi izpada proizvodnje itd. V teorijah cost/benefit in izračunavanja stroškov kaznivih dejanj je izredno dosti postavk, ki

bi jih bilo treba preučiti pred določitvijo, ali je poleg tistega kar je vidno, povzročena še kaj drugega.

Podobno je s psihično škodo, ki jo predstavljajo strah, psihične bolečine, bolečine zaradi izgube svojca ali ljubljene osebe, pa tegobe zaradi užaljenosti in sploh duševne prizadetosti, ki jo povzročajo bodisi dejanja, ki pomenijo ogrožanje človeške suverenosti in integritete v psihičnem smislu, bodisi da gre za stranski produkt kakšnih drugih dejanj, ki pomenijo napad na premoženje, na življenje in telo ali kršitev pravic ipd.

Kršitve pravic po kazenskem pravu niso tako določljiva oblika viktimizacije, zato pri tem ni bilo posebnih težav. Kot oškodovanost lahko obstajajo same zase ali pa so dopolnilo pri drugih. Edino v tem se je treba odločati, kako jih ocenjevati.

Ker na Slovenskem ne preganjamo veliko t.im. političnega kriminala, je temu primerno malo udeleženi tretjih oseb, v glavnem pa gre za nepomembna verbalna kazniva dejanja, največkrat alkoholiziranih oseb.

Zanimive so kombinacije, ki bi jih dosti več lahko klasificirali na ta način, pa smo želeli čimbolj odstraniti stranske vplive zaradi čistosti glavnih skupin. Kar je ostalo pač ni bilo mogoče porazdeliti kako drugače.

1. Premoženjska škoda

a) Vsebina

Kar zadeva premoženjsko škodo je z ugotovljenimi 227 primeri porazdeljena v vzorcu takole: 66 raznih kaznivih dejanj zoper upravljanje družbenih sredstev in naravno bogastvo (med njimi 15 poneverb, 11 zlorab položaja ali pravic odgovorne osebe, 9 ponareditev ali uničenja poslovne listine), 51 tatvin, 26 poškodovanj tuje stvari, 18 goljufij, 17 vlomov, 11 drugih raznih dejanj zoper družbeno ali zasebno premoženje (ali skupaj 127), poleg tega pa še 9 kaznivih dejanj zoper splošno varnost

ljudi in premoženja, 8 kaznivih dejanj izdaje nekritega čeka, 6 ogrožanja javnega prometa itd.

V dosti primerih na glavni obravnavi zaradi posebnosti zadeve, škoda niti ni bila ocenjena, zato tudi v raziskavi razpolagamo samo z omejeno količino znanih primerov, ki nam pojasnjujejo le del problematike. Ker temu vprašanju nismo posvetili posebne pozornosti, ne vemo več kot nam dopuščajo podatki, verjetno pa je bilo v prenekaterih primerih to vprašanje prepuščeno oškodovancem, da pridejo do ustreznega nadomestila izven kazenskega postopka. Takšni primeri neugotovljene škode so bili npr.:

- Z bagerjem je bila poškodovana glavna vodovodna cev za oskrbovanje določenega kraja z vodo (460).
- Škode ni navedene, če so bile prilaščene reči vrnjene.
- Pri prilaščanju reči družbenega premoženja, ki jih je težko ugotoviti po količini in vrednosti, npr. tatvine peska iz gramoznice, tatvine drv iz gozda ipd.
- Pri plačevanju kakšnih zaostalih obveznosti, kot npr. pri plačevanju preživnine (ki se tudi spreminja - inflacija).
- Pri kaznivih dejanjih neupravičene uporabe, ponarejanja uradnih listin itd.

Škoda je bila torej ocenjena pri dokaj omejenem številu obravnavanih zadev in jo opisujemo posebej v nadaljevanju.

O odgovornosti vpletenih pri kaznivem dejanju za posledice, oziroma škodo glede na udeležbo, je navadno še bolj zapleteno razmišljati kot o njihovi vlogi za nastanek posameznega pojava. Škodna odgovornost je v redkih primerih sodne prakse ugotovljiva le, če gre za očitno udeležbo v smislu napeljevanja, pomoči in sotorilstva oziroma organiziranja. Ker pa je diskrecionarna cona določanja, kaj je kaj in kako daleč sega, čestokrat odvisna od posameznih ljudi in prepuščena razsojevalcem, je seveda s tem v zvezi tudi udeležba vpletenih pri nastanku in količini škode zameglje-

na in pogosto sploh potisnjena v ozadje. To pomeni, da se v sodni praksi "vpletenost" navadno sploh ne vrednoti s stališčem narave in velikosti škode. Če se vpletene izpušča iz socialnopsihološkega konteksta povezanosti s kaznivim dejanjem, potem seveda tudi pri posledicah oziroma škodi ne prihajajo v poštev.

Toda mi jih spravljamo v določeno zvezo tudi s škodo. Res da je največkrat niso povzročili sami neposredno, marveč nekdo drug, toda škode dostikrat ne bi bilo, če vpleteni ne bi nastopali s svojimi vlogami. Prav zato se zdi, da je nastalo škodo in posledice (kakršnekoli že, premoženjske, telesne, psihične itd.) še toliko lažje spraviti v relacije z njihovimi prispevki, ker so dosti bolj otipljive in nazorne, kot zgolj imaginarna, pravniška kvalifikacija kaznivega dejanja.

Povezovanje prispevka s posledico je torej pomembno za dojemanje "krivde in odgovornosti" vpletenih, če se s tega zornega kota izrazimo o njihovem prispevku. Če gledamo na pojav tako, potem znatno bolj zbledi tisto, kar so storili akterji kot pravnoformalni nosilci pojava oziroma storilci. Nas zanima prispevek vpletenih, ki se nam na ta način kaže v drugačni luči kot sodniku in pravniku, ki pri tem gledata na dejanje in storilca, bolj, če smemo tako reči, v njuni medsebojni fizični povezanosti. Glede na to, je naš pogled predvsem psihološki, psihodinamičen, sociometričen in organogramski. Vpleteni močno razširjajo krog udeležencev, vmešanih v posledico kaznivega dejanja v socialnopsihološkem smislu, v interesu kaznovalne politike pa ni povečevati obseg udeleženi. Toda v tej raziskavi gre za razumevanje dejanskosti na drug način in sicer, kdo je kaj pristavil v mozaiku celotnega spleta razmerij, od začetka do konca, da je nastalo kaznivo dejanje.

Poglejmo nekaj takih prispevkov s stališča škode.

- Kot novi ljubimec dekleta je povzročil, da so ga obiskovalci izgnali iz stanovanja, zaradi česar je ta v škodo dekleta storil kaznivo dejanje poškodovanja tujih stvari.
- Ker se je mož neprestano jezil, kadar ga je žena spraševala po denarju za hrano in se prepiral z njo, je bila prisiljena (kot pravi) goljufati in ponarediti hranilno knjižico (448).

- Fant je od storilke zahteval čedalje več denarja in ker ga je hotela obdržati je storila dve poneverbi (522).
- Žena je skupaj z možem - storilcem zapravljala denar po gostilnah, hotelih, z nakupi oblek itd., ki ga je ta pridobil z izdajanjem nekritih čekov (444).
- V postopku neugotovljen udeleženeec je pomagal obdolžencu, da je v skladišču "centrale" med veljavne dobavnice podtaknil ponarejene in s tem dosegel dobropis za storilca - trgovca, ki je bil edini delavec v poslovalnici (567).

Navedeni in drugi primeri potrjujejo spoznanja, da tudi v teh primerih pojava večinoma ne bi bilo, če vpleteni ne bi delovali tako kot so. Brez njihovega prizadevanja, ne le da ne bi bilo škode, marveč tudi nihče verjetno ne bi čutil potrebe po tem, da bi storil kaznivo dejanje. Nam pa gre predvsem za pojmovanje udeležbe v tem primeru.

Res pa je treba priznati, da je obseg posledice največkrat prepuščen realizatorju. Redkeje se dogaja, da jo določajo vpleteni in če do tega prihaja, je seveda njihova udeležba znatno močnejša in vpliva tudi na prepričanost kazenskega pravosodja, da prepozna njihovo udeležbo z ostrejšimi merili. Toda tudi to ne drži vedno.

Premoženjska škoda je torej, čeprav ne izključno pa vendarle, določeno merilo za presojanje odgovornosti, predvsem storilca, le redkeje pa za odgovornost vpletenih. Četudi so s svojim ravnanjem privedli do škode, je niso sami storili, to pa je tisto, kar jim v vsakdanji pravosodni praksi in glede na teoretična izhodišča o udeležbi, omogoča izognitev pregonu in kaznovanju - vsaj večinoma.

b) Količina

Pri škodi glede na zneske, ki jih omenjamo, velja opozoriti, da obravnavamo problematiko sodišč v letih 1979, 1980 in 1981. Kazenske zadeve pa so še starejše, nekatere segajo tudi v leto 1975. Časovna odmaknjenost, ki ni čisto nič pomembna za vsebinska razmišljanja o vlogah vpletenih,

pa je zelo odločilna pri vrednotenju škode, kajti določen znesek v času nastanka pojava ni več to kar je danes, saj so medtem vsaj dvakrat spremenili zneske, določene s kazenskim pravom, hkrati ko je tudi v dejanskem življenju inflacija napravila svoje, kar spreminja vtise o velikosti posameznih škod.

Škoda ni bila navedena ali pa je ostala neocenjena kar v 380 zadevah ali 66,4 % zadev.

Tabela 22: Zneski škode glede na število dogodkov

Škoda	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
ni navedena, neocenjena	380	66,4
do 500	12	2,1
501 do 3000	52	9,1
3001 do 10000	39	6,8
10001 do 30000	33	5,8
30001 do 100000	31	5,4
nad 100001	25	4,4

Nižje škode so, kar je normalno, pri konvencionalni premoženjski kriminaliteti, kot so tatvine, vlomi in poškodovanja tuje stvari. Največje pa pri grabežu in sploh kaznivih dejanjih zoper upravljanje družbenih sredstev in naravno bogastvo ter pri kriminalu zoper varnost ljudi in premoženja. Pri slednjih je nekaj požarov in naletov železniških vagonov z izredno visokimi škodami. Le-te v posameznih primerih odtehtajo škodo storjeno s celokupnim kriminalom določene vrste, kolikor na to vprašanje gledamo samo z vidika oškodovanosti.

Nastajanje škode je identično etiološkim razsežnostim samega pojava. Le-te so ponekod docela individualizirane, posledica posamezniške koristoljubnosti, drugod pa rezultat kolektivnega vzdušja nepoštenosti, malomarnosti, nediscipline, neodgovornosti itd.

V posameznih delovnih kolektivih se je tudi ob glavni obravnavi pokazalo, da masovno kradejo in odnašajo kar morejo. Pojav, ki je bil v postopku, je bil zgolj slučajni vzorec stanja z dosti resnejšimi posledicami. Nezainteresiranost za resnost dela omogoča zlorabljanje stanja za kriminal v bankah, v tovarnah, na bencinskih črpalkah in sploh na delovnem mestu ter pri opravljanju poklica.

Viktimgeno stanje v smislu katerihkoli od treh vrst oškodovanosti spodbujajo kriminalnost masovnih razmer. Le-te pa so pogosto tudi opravičilo za individualno in čisto konkretno kriminalnost, ki je bila pogosto tudi odkrita kot posameznost.

2. Telesna prizadetost

Škoda prizadejana življenju, telesu in zdravju je druga velika skupina viktimizacije, ki obsega skoraj tretjino vzorca, v katerem so kakorkoli sodelovali vpleteni. Seveda pa je težko sklepati nanjo iz sodnega spisa, kajti prenekatero posledice se pokažejo šele kasneje, ko je sodba že zdavnaj pravnomočna. To pomeni, da je sodni spis nazadosten vir za ugotavljanje škode, povzročene na ta način. Telesna oškodovanost namreč ne izhaja le iz kaznivih dejanj zoper življenje in telo, marveč tudi iz prenekaterih drugih, ki ne varujejo le vrednote življenja in zdravja. Take so npr. prometne nesreče in sploh kakršnekoli nezgode oziroma dejanja zoper splošno varnost ljudi in premoženja, zoper javni red in mir, zoper spolno nedotakljivost in zoper moralo, zoper svoboščine in pravice občana itd. Naj navedemo nekaj posebnosti najbolj hudih ali razširjenih vrst dejanj s tega področja.

Umori s poskusi so gotovo najbolj grozljivo poseganje v življenje drugih. Kot najbolj radikalna čustvena reakcija in najbrž tudi pogosto, ali preiščljeno ali impulzivno ravnanje, je umor take narave, da so vpleteni dostikrat udeleženci tega dejanja. Ni treba ponavljati, da se prav tu kaže njihova vloga v vsej svoji razsežnosti dokaj jasno, predvsem v nekaterih oblikah medsebojnih človeških stikov. Zlasti pa v ljubezni in sorodstvu, če ne kar v družini. Če ne bi bilo vmes, to je med glavnimi nosilci, negativnih čustev, bi lahko rekli, da v večini naše kazuistike,

v kateri skoraj ni umorov med neznanci, ljudje pretežno povzročajo škodo sami sebi. Če ubije sin očeta, oče sina, brat brata, užaljeni zaradi ljubezni svojega partnerja itd. - oškoduje tudi samega sebe. In ne le to, z odstranitvijo bližnjega si nakoplje negativna čustva vseh drugih, ki so bili z njima v njunem socialnem okolju. To pa je včasih dosti hujše od tistega kar prinaša stigmatizacija in zavračanje javnosti, ki postaja sčasoma le indiferentna do obeh, to je do storilca in žrtve.

Telesne poškodbe raznih vrst, to je posebno hude, hude in lahke, se razločujejo po intenziteti posledice. Pri impulzivnih dejanjih se večinoma ne ve, kaj bo nastalo z nasilnostjo, ki jo nekdo izvaja nad drugim, saj ta ravnanja najpogosteje niso premišljena, še posebno ne, če je prisotna še alkoholiziranost v spopad zapletenih udeležencev. Pa četudi gre za spopade docela prištevanih ljudi, je dostikrat treba računati z nezmožnostjo trezne presoje, zaradi jeze, užaljenosti, maščevanja, prestrašenosti in podobnih afektov, ki onemogočajo normalno razreševanje preprirov, prerekanj in domačih razčiščevanj. Medsebojne komunikacije tik pred posledico in vedenje žrtve pa niso nepomembni za kazniyo dejanje kakršno je nastalo. Odtod v zadnjem času razmišljanja v viktimološki literaturi tudi o tem.¹⁹³ S tem pisanjem dokazujemo prav to, da je veliko telesnih poškodb in umorov nastalo iz neobvladljivih čustev in pod vtisi oziroma vplivi drugih - vpletenih, ki psihološko ali kako drugače sodelujejo, po našem mnenju tudi pri posledicah, ki so nastale.

Z nasilniškim obnašanjem ni dosti drugače, kar zadeva posledice, le da je etiološka plat bolj poudarjena na storilčevi strani. Pri tem sploh ni nujno, da žrtev ali tretji vzbude potrebo po reakciji storilca. Kajti lastnost te vrste pretežno izhaja iz storilčeve osebnosti. Toda tudi tu se dogaja, da vpleteni spodbujajo nasilniško reagiranje, toda znatno manj, ker ne gre toliko za viktimizacije med znanimi ljudmi (četudi v posameznih primerih).

¹⁹³ glej Fattah: Victim's response to confrontational victimization: a neglected aspect of victim research, Crime Delinquency, 30, 1984, s. 75-89.

Grdo ravnanje je delikt, največkrat storjen med znanci ali med ljudmi, ki so si blizu. Zato pogosto izhaja iz viktimološkega ciklusa oziroma iz vzroka, ki je posledica prejšnjega ravnanja nasprotnika. Podobno je z različnimi drugimi ogrožitvenimi dejanji, kot je npr. ogrožanje varnosti, ogrožanje z nevarnim orodjem itd.

Do telesne (in ne le te) škode prihaja tudi s posilstvi, v katera se prav tako vpletajo tretje osebe.

Telesne viktimizacije povzročajo še: sodelovanje pri pretepu, preprečitev uradnega dejanja uradni osebi, surovo ravnanje z mladoletno osebo, izsiljevanje izpovedbe itd. Tudi na strani uradnih oseb, kot storilcev kaznivih dejanj, sodelujejo pri ustvarjanju telesne poškodovanosti in drugih kršitev posamezniki, ki nas zanimajo v tem raziskovanju.

Posebno vprašanje je prav tako poškodbeni kriminal, ki nastaja iz malomarnosti v prometu, pri upravljanju z družbenimi sredstvi, pri ravnanju s človeškim okoljem itd., v kar se ob tej priložnosti ne spuščamo posebej.

3. Psihične posledice

Razpravljanje o psihičnih posledicah kriminalitete je seveda dosti bolj zamotano in nevhaležno, kot pri katerikoli drugih vrstah prizadetosti, povzročenih s kriminalom. To pa zato, ker npr. materialne, fizične in njima podobne puščajo za seboj ustrezne sledove, medtem ko je o psihičnih sploh težko sklepati, ker so individualizirane in s tem v zvezi tudi močno zanemarjene. Večinoma se njihovo ocenjevanje sploh opušča. To je razvidno tudi iz gradiva, ki smo ga zbrali za naš namen. Niti v enem samem gradivu oziroma sodbi, katerekoli stopnje, nismo zasledili, da bi omenjali strah, grozo, žalost, obup, vznemirjenost itd. kot okoliščine, ki delujejo na oškodovanca in njegove bližnje kot neprijetna posledica, ki zmanjšuje, ogroža ali sploh onemogoča kakovost njihovega življenja. Vse kaže, da se je preveč globoko ukoreninilo spoznanje, zlasti sodne prakse, da se je najbolje ukvarjati samo z oprijemljivimi, otipljivimi, vidnimi in sploh takoj zaznavnimi posledicami kaznivih dejanj, ker to tudi ne zavlačuje postopka.

Po drugi strani pa je vsako tako ocenjevanje podvrženo strokovnemu vrednotenju, ki za večino primerov sploh še nima zadostnih meril, kajti isti pojav po svojih zunanjih manifestacijah nekoga nič ne prizadene, drugi pa je lahko ves iz sebe, če se mu je pripetila znatno manjša neprijetnost.

To seveda pomeni, da imamo za merjenje premoženjske škode znana izhodišča iz vsakdanjega življenja, telesna škoda je že dosti bolj zamotana, toda kategorizacija določene vrste je že sama kvalifikacija dejanja, poleg drugih kriterijev. Za obe področji so na razpolago številni izvedenci, medtem ko je z merjenjem psihičnih posledic dosti težje, ker zanje pri oškodovancu večinoma ni nekih zunanjih manifestacij, kot so pri premoženjskih in telesnih poškodbah.

Poleg vsega pa bi bilo merjenje psihičnih posledic še posebej, ker so pogosto tudi združene s premoženjsko in telesno škodo ali oškodovanostjo fizičnega zdravja in zelo razširjene, ter njihovo diagnosticiranje zelo drago, hkrati pa bi se zavlačevali tudi postopki. Že tako se pravosodni organi zaradi stroškov postopka, kot zaradi njegovega zavlačevanja pogosto izgovarjajo na izvedensko delo in izvedence.

Zato smo v raziskavi sklepali o psihičnih posledicah sami ter bolj ali manj intuitivno in povsem laično. Za nas je bilo izhodišče to, da smo v dejanjih, ki niso bila premoženjska ali telesna, upoštevali tiste sestavine, ki so v kriminalnem paru povzročile spremembo v vedenju kot reakcijo na okoliščine, ki niso povzročile posledic posegajočih v telesno ali premoženjsko oškodovanost.

Na ta način se nam je pokazalo, da je pri 80 zadevah ali 14 %, vendarle računati na določene (ker ni bilo drugih) psihične posledice. Ko smo pogledali za kakšna kazniva dejanja je šlo, je bilo med njimi več kot polovico verbalnih deliktov, to je razžalitev, obrekovanj, opravljanj, žaljivih obdolžitev in raznih nasledkov, ki izhajajo iz nasilniškega obnašanja in nekaterih nasilnih deliktov brez fizičnih posledic. K tej vrsti prizadetosti smo šteli tudi grdo ravnanje, ogrožanje, protipravni

odvzem prostosti ipd., kar je nekako skladno z našimi pogledi na to, kaj ima na posameznika poleg vidnih, še kake druge posledice, ki pa so za njega vendarle lahko pomembne.

Da je temu tako nas prepričujejo zlasti verbalni delikti. Le-ti kažejo določeno nasilje kot povračilo za nekaj, kar je storilcu storil prej kdo drug, pa mu je ta vrnil na način, ki ogroža duševnost in ostaja predvsem v posameznikovi psihični sferi in le redkokdaj sega dlje. Žrtvi povzroči vznemirjenost, nelagodnost in prizadetost netelesnega in nepremoženjskega pomena. Država ščiti posameznika tudi na tem področju, toda predvsem če to sam želi. Odločitev je torej vprašanje posameznika (vsaj pretežno) in njegova ogroženost je v glavnem psihična, kajti ogrožena so njegova čustva, samopodoba, stabilnost itd.

Vpleteni pri tem ne izostajajo. Njihove vloge so očitne in podobne kot pri drugih kaznivih dejanjih z vidnejšimi (in ne izključno samo nepsihičnimi) posledicami in oškodovanostjo.

4. Kršitev pravic

Za skupino "kršitev pravic" smo se odločili zato, ker je bilo teh ravnanj v našem vzorcu kar 49 ali 8,6 % in to predvsem v pravnoformalnem smislu. Čeprav lahko povzročajo tako materialne kot psihične posledice, jih nismo uvrstili tja, ker je bilo treba največkrat sploh določiti, ali je do njih prišlo. Zato se nam je zdela še najbolj čvrsta uvrstitev po tem kriteriju.

V tej skupini so zlasti naslednja kazniva dejanja: nezakonita vselitev, kršitev nedotakljivosti stanovanja, samovoljnost, zakotno pisaštvo, preprečitev uradnega dejanja uradni osebi, odvzem mladoletne osebe in nekatera druga. Najbolj pomembno zanje je, da so bili z njimi ogroženi posamezniki, ki največkrat niso mogli uveljaviti svojih pravic, ali so jim bile le-te ogrožene, bodisi da so jim šle po pravu ali po sodni odločbi za konkreten primer, ali pa je storilec v posamezni zadevi povsem protipravno deloval.

Med vsemi dejanji te vrste so bile najpogosteje nezakonite vselitve. Čeprav se ne bi toliko spuščali v samo delovanje kršiteljev, velja znova omeniti vloge vpletenih, ki jih sestavljajo naslednje oblike delovanja, zaradi katerega je do kršitev sploh prišlo:

- Vpleteni so kršitelju posredovali podatke, kam se je mogoče vseliti na tak način,
- Vpleteni so z namenom, da bi se znebili kršitelja, hkrati z odpovedjo nakazali, kam naj se preseli,
- Vpleteni so po izselitvi iz nezasebnega bivališča izročali ključne stanovanj bodisi za denar, bodisi za odkup njihovega pohištva.

Tem primerom podobni in še nekateri drugi, toda znatno redkejši kažejo, da brez vmeševanja sploh ne bi prišlo do nezakonitega vseljevanja ali ne bi moglo priti, ker je ključno za to kaznivo dejanje, da storilec, ve, kje naj ga stori. To tudi pomeni, da prispevek vpletenih v teh kršitvah ni tako neznaten.

V zvezi s stanovanjskimi pravicami v širšem smislu so tudi kršitve nedotakljivosti stanovanja. Teh sicer ni toliko, vendar so po svojih načinih znatno bolj pestre in individualizirane. Vpleteni imajo pri njih prav tako svetovalsko, posredniško, navdihovalsko, spodbujevalsko, napeljevalsko in podobno vlogo. Čeprav je njihov pomen pri tem dejanju v razmerju do posledice nekoliko manj očiten, pa je vendarle mogoče trditi, da bi do kršitve teže, ali pa sploh ne prišlo, če ne bi bilo vmes njihovega deleža.

S samovoljnostjo imamo tudi v vsakdanjem življenju dosti opravka, toda le redki primeri prihajajo pred sodišča, bodisi zato, ker po svojih sestavinah ne ustrezajo predpisanemu dejanskemu stanju, bodisi zato, ker ni prijaviteljev. Pri samovoljnosti gre prav tako pretežno za kršitve, v naših primerih povezane z različnimi stanovanjskimi, zapuščinskimi in podobnimi pravicami. Vpletenost se tu izraža bodisi z spodbujanjem, bodisi z nasvetom (pomoč).

Odvzem mladoletne osebe je dosti individualiziran pojav. Pri nas sicer ni pogost, v viktimologiji zahodnega sveta pa dobiva čedalje večjo težo,

verjetno tudi zaradi tega, ker narašča skladno z razvezami zakonske zveze. Čustvena vpletenost je pretežna motiviranost za sodelovanje tudi pri tretjih osebah.

Zakotno pisaštvo je navidezno še najmanj škodljiv pojav, žrtev je pravni red, osebno pa nihče ni prizadet. Za vpletene smo šteli kliente, ki so iskali pravno pomoč pri ljudeh, ki niso imeli te pravice in so jih tudi nagrejevali. Ker je storilec, kdor se ukvarja s tem in žrtev pravni red, potem so vpleteni torej tisti, ki so vmes in zaradi katerih pojav sploh nastaja. Škodljivost je torej na dlani, vloge pa so lahko različno vrednotene. Po naših glediščih so iskalci in plačniki storitev uslug zakotnega pisaštva tiste osebe, ki jih zadeva naše pisanje.

Kot kršilci pravic so tudi uradne osebe, največkrat miličniki, ki imajo pri svojem uradnem delovanju dosti možnosti, da store kaj takega, kar je na "drugi strani zakona". Da do tega prihaja, pa je pogosto v razmerjih kazenske dvojice čutiti sodelovanje na obeh straneh še od drugih oseb, ki prispevajo k temu, da pride do posledic. Tovrstno razločevanje pa je dokaj čvrsto; na strani uradne osebe se vpletajo njej enaki, na strani žrtve pa občani kot prijatelji, znanci, sorodniki itd. V našem vzorcu se ni pokazalo, da bi bile tovrstne vloge zamenjane.

5. Druge možnosti vpletanja v oškodovanje

Vse preostale oblike oškodovanja obsegajo 38 zadev ali 6,6 % vzorca. V naši razvrstitvi predstavljajo tri skupine, in sicer udeležbo vpletenih v politično kriminaliteto, "kombinacije", v skupini so združene različne oblike škode, in "vse drugo", kar ni bilo mogoče razvrstiti v nobeno izmed imenovanih skupin.

Politična škoda. V Jugoslaviji, v Sloveniji pa še posebej ugotavljajo, da kriminalitete s političnimi obeležji, ki bi jo bilo treba kazensko preganjati, ni veliko. V glavnem gre za verbalne delikte, pogosto storjene pod vplivom alkohola in večinoma v javnih lokalih. Politična kriminaliteta, vsaj tista, ki prihaja pred sodišča, ni nevarna in

tudi po svojem številu predstavlja zanemarljiv delež v strukturi kaznivih dejanj.

Seveda pa je treba poudariti, da se včasih ali ponekod odbira precej diskrecionarno in selektivno, pri čemer ni toliko pomembno, kaj kdo govori, marveč kdo to sploh je in kakšno nevarnost pomeni posamezno ravnanje v danih družbenopolitičnih razmerah. Glede na to bi lahko rekli, da je političnega kriminala pri nas toliko, kolikor ga hočemo imeti, kajti noben drug pojav ni tako podvržen odbirnim mehanizmom kot prav ta in še večina tistega, ki je ob nekoliko višji tolerantnosti verjetno ne bi bilo treba preganjati. Še posebej zato, ker je po drugi strani v naši družbi dosti pojavov, ki jih puščamo pri miru in nihče ne primerja škodljivih posledic s predpisanostjo ustreznega kaznivega dejanja.

S tem v zvezi se "vpleteni", še zlasti kadar gre za čustvena reagiranja, ali v razmerah gostilniškega obravnavanja kakih vprašanj in sploh pod vplivom alkohola, vmešavajo tudi v ta dejanja in so včasih, kot bi lahko rekli, nezavestni "provokatorji" izjav ali izzivanje, kolikor ne gre za kaj drugega, kar ima "politični pomen".

V vzorcu sta bili dve žalitvi s političnim namenom, ena razžalitev SFRJ in eno kaznivo dejanje vzbujanja narodnostne nestrpnosti, sovraštva ali razdora. Pri vseh pojavih so imeli vpleteni spodbujevalsko ali napeljevalno vlogo, oziroma so ustvarili položaj, v katerem je prišlo do političnega delikta.

Sestavljena oškodovanost je po našem mnenju dosti bolj vsakdanji pojav kot jo dokumentira sodni proces. V prenekaterih posledicah kriminala se namreč prepleta več sestavin prizadetosti kot se to prikazuje in dokazuje. Naše žrtve so namreč zaradi zanemarjanja njihovega pomena dosti manj zahtevne kot drugje po svetu, bolj pohlevne in kazensko pravosodje se briga zanje v znatno skromnejšem obsegu, kot je to formalno omogočeno v kaznovalnem pravu. Zato smo kot "sestavljeno oškodovanost" ali "kombinacije" šteli res tisto, kar je bilo kot tako v gradivu bolj poudarjeno.

Kombinacije pa smo izvedli z atributivnim instrumentarijem, ki izhaja iz grupiranja posameznih vrst oškodovanosti. Na ta način se je pokazala različna sestavljenost, kot npr.: kršitve pravic in psihična škoda, telesna in psihična škoda, telesna škoda in drugo, materialna in psihična škoda, materialna škoda in kršitve pravic, psihična škoda in kršitve pravic itd. Še bolj kot kombinacije pa so različna kazniva dejanja, s katerimi so bile storjene zgoraj omenjene posledice. Segajo od žalitve, mimo posilstva, goljufije, grdega ravnanja, napadov na uradno osebo, do krive ovadbe, skrunitve groba, samovoljnosti itd. Kot vpletanje pa ljubezensko razmerje, pomoč storilcu, napeljevanje, spodbujevanje k dejanju, podpihovanje spora, odtegovanje bližnjih, prikrajševanje v stikih z njimi itd.

Druge oblike, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v katerokoli od posebej omenjenih skupin obsegajo 3,5 % vzorca. Vpletenost je tu zelo različna in sega od vloge podobne "nedolžnemu opazovanju", ki sodeluje ali ne sodeluje pri nastajanju posledice (kar je pogosto odvisno od ocenjevalca, oziroma meril za to) do ponujanja možnosti, ne le za viktimizacijo, ampak tudi za kaznivo dejanje, to je dejavno sodelovanje, ne le na strani žrtve, marveč še največkrat na strani storilca (npr. ponujanje ponarejenih vozniških dovoljenj za plačilo).

Še najbolj pogost način udeležbe pri tem je nekakšno napeljevanje in organiziranje, kot škoda pa ogrožanje kakšnih vrednot, pravnega reda, itd. Tu se srečamo z nadovoljeno trgovino, mamili, prekupčevanjem z zlatom, ponarejanjem listin itd., tja do krive izpovedbe.

IX. POSKUS TIPOLOŠKE KLASIFIKACIJE

Človeško vedenje, kakor tudi same ljudi pogosto klasificiramo, tipiziramo, kategoriziramo, razvrščamo, poimenujemo in s tem na določen način tudi opredeljujemo in stigmatiziramo za najrazličnejše namene. Tako je v kriminologiji za storilce, kot v viktimologiji za žrtve, opravljenosti tovrstnih poskusov, ki jih po eni plati potrebujeta bodisi praksa bodisi znanost, čeprav prihaja do prenekaterih kritik o umestnosti delitve zlasti ljudi samo po nekaterih in to predvsem na zunaj vidnih značilnostih ali morebiti še po enem samem, pogosto celo epizodnem dogodku ali ravnanju.

V zadnjem desetletju so zlasti napredovali v viktimologiji, v kateri so razvili prenekatera stališča o oškodovancu - žrtvi in tudi s tipologijo skušali pojasnjevati njeno vlogo pri kaznivem dejanju in v odnosu do storilca. Po drugi strani pa je kriminologija v tem pogledu dokaj zastala in skoraj ne prihaja do novih prizadevanj za razvrščanje na tem področju. Izjema so le nove oblike pojavov z njihovimi storilci, kot so terorizem, ugrabljanje, organizirani in politični kriminal, strukturalna kriminaliteta itd. V konvencionalni kriminaliteti pa razen za penološko rabo in prevzgojne ukrepe mladoletnikov skoraj ni videti napredka.

Tipologija in njeni poskusi upoštevajo razne, predvsem biološke, družbene in psihološke sestavine, neredko povezane tudi s situacijskimi dejavniki, ranljivostjo, demografskimi posebnostmi in celo s spolom. Če naj poudarimo pomen posameznih pionirjev pri takšnih klasifikacijah za zgledovanje drugih, bi vendarle lahko rekli, da je na posameznih področjih skoraj toliko tipologij kolikor je piscev, ki se jih lotevajo. Le-ti pa imajo najčešče pred očmi praktično uporabnost tistega kar počenjajo, predvsem za razločevanje pojavoslovja, razumevanja vzročnosti za kasnejše obravnavanje (tretman) in preprečevanje.

Pri tem pa vedno velja določena previdnost pred morebitnim predimenzioniranim pomenom tipologij, ki ne bi smele razvijati ljudi, ki jih uporabljajo glede končne veljavnosti. V glavnem naj pomenijo le oris posameznih značilnosti ljudi, ki jim velja prav zaradi njih samih dolo-

čena pozornost, tako za prakso kot za raziskovanje.

Najpomembnejše okoliščine, ki se kažejo pri katerikoli tipologiji bodisi storilcev bodisi žrtev so: osebnost, dogodek in razmerja med njimi. V zadnjem času pa poudarjajo tudi, predvsem pri personalizirani kriminaliteti, neposredne osebne komunikacije obeh v kriminalnem paru tik pred posledico in razmišljanja, koliko ti stiki vodijo k pojavu, kakršen je nastal.

Če se zdi, da sta oba v kriminalnem paru vendarle najbolj pomembna, še posebno spričo njunih razmerij do posledice, pa je v središču pozornosti zadnjega časa tako imenovani viktimološki cikel.

V ta viktimološki cikel ali kriminoviktimopsihodinamiko pa se čestokrat, kot smo videli v tej raziskavi, vključujejo tudi tretje osebe. Zanje ugotavljamo, da imajo različen pomen, vloge in prispevek v vseh fazah tega procesa, od pobude za dogodek do posledice dejanja in še kasneje. To pomeni, da niso brez vrednosti za razmišljanje o nastanku pojava. Ker jih ni malo in ker veliko število ljudi postaja žrtev ali storilec samo zaradi njih, ali pa z njihovim sodelovanjem, menimo da se jih je treba prav tako lotevati z določenim klasificiranjem za isto-
vrstne namene, kot to delamo za žrtve in storilce, kajti vse tri vloge
(kjer so) pomenijo v končni posledici zaključeno celoto.

Zato jih poskušamo tipologizirati po naslednjih okoliščinah:

- Normalno
- Po razmerju do dvojice
- Po prispevku
- Po "krivdni" udeležnosti in odgovornosti ter
- Njihovih morebitnih biopsihosocialnih značilnostih.

Tipologija, ki smo jo pripravili, se po nekaterih posameznostih tudi prekriva. Kot drugje tudi v njej ni čistih tipov, ki bi se pojavljali samo v eni zvrsti. To tudi ni bil naš namen, ker smo izbrali več izhodišč za poskus klasifikacije, ki že same po sebi zahtevajo poglobljeno raziskovanje.

1. Normativno razvrščanje

Normativno razvrščanje udeležencev izhaja iz kazenskega prava, v katerem so vloge pri storitvi kaznivega dejanja predvsem naslednje: storilec, sotorilec, napeljevalec, pomagač in organizator. Vrstni red, ki ga navajamo ni pomemben za razmišljanje o posledici in z njim ne poudarjamo hierarhičnega stopnjevanja.

Za naš namen nismo upoštevali storilca oziroma sotorilca in oškodovanca, ker le ti predstavljajo v bistvu "kriminalni par" oziroma "kazensko dvojico", ne glede na to ali gre na vsaki strani za eno ali več oseb, to je za enega ali več storilcev, ali za enega oškodovanca ali več.

Vpleteni so po teh izhodiščih tisti, ki so udeleženi poleg obeh v paru in katerih posledica po pravni teoriji ni rezultat njihovega delovanja. To pa so organizatorji, pomagači in napeljevalci.

Pravne teorije so restriktivne pri določanju, kdo sploh lahko pride v poštev za omenjene tri vloge. O tem na široko razpravljamo v pravno-teoretičnem delu te raziskave, da bi prikazali ožji (pravni) in po drugi strani v celotnem našem delu tudi širši (viktimološkokriminološki) pogled na osebe, ki kakorkoli prispevajo k razvoju dogodka. Raziskava se ne loteva le povzročanja posledice, ampak predvsem prispevanja k dinamiki razmerij v procesu, iz katerega je nastala posledica. V našem ospredju je torej etiološki, oziroma kriminološki ali viktimogenetični vidik udeležbe katerihkoli oseb, ki kakorkoli sodelujejo poleg storilca in žrtve.

Normativna tipologija pozna torej:

- Napeljevanje, s katerim se drugega naklepno pripravi, da stori ali poskusi storiti kaznivo dejanje (23. čl. KZ SFRJ).
- Pomoč, kot naklepno delovanje sestavljeno iz raznih dopolnitev dejavnosti pri storitvi kaznivega dejanja druge osebe (24. čl. KZ SFRJ), in
- Organiziranje, ki pomeni ustanovitev organizacije za izvrševanje kaznivih dejanj (26. čl. KZ SFRJ).

Podrobnosti so razvidne iz pravnoteoretičnega dela te raziskave.

Normativno tipiziranje je lahko okvir, v katerem je mogoče iskati odtenke udeležbe ob drugačnem, to je nepravnem lotevanju.

2. Razmerja do dvojice ali vsaj enega od njiju

Čeprav smo o razmerju s kriminalno dvojico že dosti napisali z zornih kotov kot so: viktimološki cikel, narava razmerij, namenskost vpletanja tudi z iskanjem koristi itd., se v okviru te problematike vendarle nakazujejo neki "tipi", ki jih gre še posebej poudariti.

- Delujoči samo na eni strani "posamezni"
- Delujoči na obeh straneh ali "skupni"
- Ponavljalci ali neprestani, in
- Nepoznani ali slučajni.

a) Delujoči samo na eni strani "posamezni"

Dosti stikov med ljudmi je osebne, intimne in podobne narave, hkrati pa so poznanstva lahko omejena še posebej, ker ljudje kot posamezniki zelo veliko komunicirajo, hkrati ko je nemogoče, da bi imel vsak (ali določen) posameznik tudi stike z vsemi znanci drugega posameznika. Pa ne samo to. Tudi privrženost, simpatije, ljubezen, tovarištvo, naklonjenost do določenih ljudi, določajo razmerja do njih celo v konfliktnih položajih. Prav ti so najpogostejši preizkusni kamen, na katerem se spozna prijatelja, dobrotnika, somišljenika, zagovornika itd.

Zato tudi vpleteni v najrazličnejših vlogah, ki jih prevzemajo, delujejo pogosto samo na eni strani v kriminalnem paru bodisi zato, ker drugega v dvojici sploh ne poznajo, bodisi zato ker so naklonjeni samo enemu izmed njiju, ali pa narobe, škodovati žele samo izbranemu, ki je ali žrtev, ali storilec.

Kot delujoči samo na eni strani so vpleteni tudi v vseh tistih dejanjih, pri katerih je oškodovano družbeno premoženje, oziroma predvsem pri

sekundarni in terciarni viktimizaciji. V teh primerih tako ali drugače, največkrat pa v negativnem ali destruktivnem smislu, delujejo večinoma na strani storilca (četudi so lahko izjeme).

b) Skupni

V sorodstvu, sosedstvu, pri tovarištvu na delovnem mestu, najpogosteje pa v družini in tudi pri nekaterih drugih razmerjih (toda znatno redkeje), vpleteni dejavno sodelujejo z obema stranema, zlasti pri tako imenovanih personaliziranih stikih. V navedenih skupinah, zlasti v čustvenih zadevah, so pogosto glavni nosilci spodbujevalci in provokatorji, pri nastanku, razvoju in posledici prenekaterega ravnanja z usodnim izidom. Za skupne vpletene so po navadi značilna dolgotrajna razmerja, ki se razvijajo v trikotniku, štirikotniku in še kako drugače ter v različnih variantah.

Skupni vplivajo na razmerja obeh, ki ju pogosto zapletajo v spopad zaradi ljubezni, premoženja, služnosti, moči, ugleda itd. Življenje daje neskončne možnosti za različne komunikacije in za potek najraznovrstnejših socialnopsiholoških stikov. Na to vplivajo, ne le status, oziroma socialni položaj posameznika, vrsta dogodka ali ugleda, spora in drugi vplivi, ampak tudi razlike med osebnostmi, ki se vpletajo v psihodinamične procese med ljudmi in iščejo možnosti dominacije, ugleda, pomembnosti, uveljavljanja itd., na tak ali drugačen način, bodisi v pozitivnem bodisi v negativnem smislu.

c) Ponavljalci ali neprestani

Pri tem mislimo na določeno povratništvo v vpletenosti z zornega kota ponavljanja te vloge. Tvrstno vpleteni ne spuste iz rok svojega partnerja, ki postaja bodisi žrtev bodisi storilec, morda predvsem zaradi njih. V kriminološki klasifikaciji je povratništvo ali recidivizem zelo pomembna skupina deviantov. V viktimologiji poznamo povratništvo v oškodovanosti, pri čemer govorimo še o nadaljevani viktimizaciji, oziroma

stopnjevani viktimizaciji. Prav tako tudi vpleteni niso brez prispevka v tej zvezi, zato bi lahko imenovali to zvrst "recidivizem v vpletenosti".

Vmešavajo se ali spodbujajo, in to neprestano, enega ali drugega v paru, da ostajata v konfliktu, da nadaljujeta in rešujeta medsebojna razmerja ob njihovi udeležbi tudi do končne posledice, to je umora ali telesnega poškodovanja (česar tudi v vzorcu ni tako malo).

Neredko se ti "ponovni" ali "neprestani" ponavljalci vpletanja izmikajo svoji lastni viktimizaciji tik pred posledico, ki zadene drugega. In prav v tem je velika nevarnost njihove ponavljajoče se ali neprekinjene vloge, ki se največkrat razvija v močno čustveno obarvanih razmerjih predvsem v družini, sorodstvu, sosedstvu in sploh med ljudmi, ki morajo živeti skupaj (tudi za ljubezenski trikotnik niso redkost).

d) Nepoznani (ali slučajni)

Pri storitvi kaznivih dejanj se pojavljajo neznani storilci. V viktimologiji poznamo skupino neznanih žrtev. Z neznanci pa se srečujemo tudi pri vpletenih. Navsezadnje se lahko zgodi, da celokupni kompleks ali kriminalna trojica sestoji iz neznancev, kar je sicer redkost, toda pri slučajnih gostilniških zapletih se dogaja tudi to. Nas v tem primeru zanima kategorija vpletenih kot "neznanih in slučajnih". Teh sicer ni veliko, so pa po svoje zanimivi zaradi komunikativnosti in sposobnosti vplivanja na druge, da jih zapletajo v spopad.

Na nepoznane v "kazenski dvojici" smo naleteli pri nezakonitih vselitvah, tatvinah in celo vlomih, goljufijah, pri nasilniški kriminaliteti, storjeni v gostilniških lokalih itd., tja do kupovanja ponarejenih vozniških dovoljenj in raznih vrstah posredovanja.

Vpleteni kot nepoznani in "slučajni" nastopajo kot spodbujevalci, pomagači, napeljevalci, posredniki, prodajalci, informanti itd. in s svojimi prispevki omogočajo storitev dejanja za plačilo, kot uslugo ali pa kar za osebno zadovoljstvo v stikih z drugimi.

Na strani enega ali drugega v paru je pogosto značilna lahkovernost, zaupljivost, pa tudi lastna nesposobnost in neiznajdljivost, ali pa osamljenost in druge ustrezne posebnosti, ki vpletenemu olajšujejo njegovo vlogo.

3. Tipiziranje po prispevku

Glede na prispevek bi lahko vpletene, ne glede na to, v kaj se vmešajo, na kakšne načina in s kakšno intenzivnostjo, razvrstili po najbolj splošnih značilnostih v naslednje skupine:

- Pasivni in aktivni
- Posredni in neposredni
- Prikriti (latentni), in
- Nedoločni.

a) Pasivni in aktivni

Večina vpletenih, o katerih smo zbrali podatke v sodnih gradivih, je vendarle dejavna. Sicer je ta dejavnost ali boljše angažiranost v vmešavanju na eni ali drugi strani dokaj različna, toda skoraj vedno je namenska. In če je namenska, že samo to zagotavlja določeno stopnjo aktivnosti.

To velja tako za vpletanje v premoženjskopridobitniška, nasilniška, čustvena ali kakšna druga kazniva dejanja. Že samo to, da vplivajo na enega v kazenski dvojici, v glavnem pa na storilca kot akterja, naj se loti "delati" posledico, vsebuje določene sestavine angažiranosti, prizadevanja, prigovarjanja, pomaganja, svetovanja in sploh sodelovanja z različnimi telesnimi in duševnimi sredstvi in oblikami ali kako drugače.

Njihov tovrstni prispevek je v tem, da stoje na strani enega v kriminalnem paru. In kolikor ga ne navdihujejo in pomagajo, so za njim, so z njim in mu to največkrat dajo z gotovostjo in nedvoumno vedeti. Storilcu se ni treba bati, da bo ostal osamljen in da ga bodo pustili na cedilu. V njih pogosto črpa svojo moč tudi v situacijah, ko dvomi, ali

naj izpelje dejanje do kraja, bodisi v premoženjskem bodisi v osebnem oziru. V nasprotnem primeru bi marsikateri storilec odstopil od dejanja oziroma odnehal, ko bi spoznal, da je osamljen.

Pasivni so v svojih vlogah podobni "nedolžnim opazovalcem"¹⁹⁴. Njihovo razmerje do kriminalnega para je morda malo več od tistega, čemur bi lahko rekli "ti kar delaj, kaj me briga, saj boš sam nosil vse posledice". Ne reagirajo v pozitivni smeri, ne preprečijo dejanja, ki bi ga lahko, nič ne store in ta indolentnost je z njihovo navzočnostjo, moralna ali kakšna druga spodbuda, da se dejanje razvija v smeri, v kateri je bilo začeto.

b) Posredni in neposredni

Neposrednost izhaja že iz osebnih stikov ljudi med seboj, bodisi da žive skupaj bodisi, da se srečujejo občasno ali ob kakih dogodkih tudi docela slučajno (gostilniški pretepi). Veliko število dejanj je nasploh posledica razmerij med ljudmi, ki so zaradi konfliktnosti pripeljala do umorov, poškodb, prikritega nasilja, samovolje, posilstva itd. Stiki kazenske trojice so pri tem posledica osebnega poznanstva in komunikacij. Interesi v skupinah in različnost osebnosti določajo vrsto komunikacij na delovnem mestu, v soseski, v družini, med sorodstvom ali pa kar v ad hoc zbrani družbi ali ob trenutni priložnosti. Pri tem je pogosto težko reči, kaj je kdo komu storil, da mu je ta tako vrnil in ne drugače, kaj je čemu vzrok in kaj posledica, in za kaj je isti dogodek za nekoga vzrok, in posledica za drugega itd.

To nastaja predvsem v neposrednih stikih med ljudmi in več ko jih je, več je možnosti za konfliktnost. In to se dogaja predvsem med posamezniki kadar so skupaj in ko prihajajo skupaj. Isto se dogaja, če gre za vpletenost na obeh straneh ali na eni sami (npr. oškodovanost je pravna oseba, oškodovanec je fizična oseba, pa vpleteni z njo nima stikov itd.).

Posredno vpletanje je sicer redkeje ni pa nič manj pomembno. Pri njem je poudarjen predvsem čustveni ali osebni (psihični) vpliv vpletenega na enega ali oba v kazenski dvojici. Tu bližina ali neposrednost stikov sploh nista ključni, ker gre za delovanje v distanci, ogroža se neka

¹⁹⁴ Obsežno delo o tem je napisal Leon Shaskolsky, glej: The Innocent Bystander

vrednota, mir, razmerja, čustva, občutek za čast in dobro ime, sloves oziroma ugled, itd.

Pri tem niso vedno potrebni neposredni ali osebni stiki in razmerja iz oči v oči, tudi tik pred posledico ne, kar postaja pomembno za viktimološke poglede na to, kaj vse vpliva na razplet med storilcem in žrtvijo.

Posredni delajo na daljavo, uporabljajo drugačna orožja vplivanja, kot so telesna sredstva in neposredni stiki.

c) Prikriti (latentni)

Prikriti ali latentni imajo neke značilnosti, podobne tistim, katere omenjamo pri pasivnih in posrednih. Ključno zanje pa je, da niso tako vidni oziroma s svojim delovanjem tako očitni, da bi jih kdo izmed obeh v kriminalnem paru opazil in se zaveda njihovega vpliva.

Najpomembnejši je morda njihov vpliv, ne toliko sam in neposredno, kolikor tisto, kar izhaja iz njihove osebnosti, spričo katere so drugi šibkejši, manj samostojni, vodljivi, nestabilni, ker zanje vpleteni predstavljajo vzorec reagiranja na pritiske okolja, ali pa kar čisto konkretno ravnanje zoper določeno osebnost, s katero žive skupaj v družini, soseski, sorodstvu, na delovnem mestu itd.

Taki so posamezniki, ki se kasneje pojavljajo v kazenski dvojici, zlasti pa na strani storilca. Storilec upošteva namere vpletenih. Le-ti nanj ne vplivajo neposredno z očitnim napeljevanjem in spodbujanjem, ampak tako in na način, da kdo v paru misli, da je njegovo odzivanje skladno s tistim, kar bi napravila drugi, ki ga spoštuje in ki je zanj vzor pri stikih, bodisi z drugimi nasploh bodisi v spopadu, ali za kakšen poseben namen.

Za ta psihodinamični model "vpleteni in eden iz dvojice" je pomembna avtoritativnost. Ta je že sama po sebi impulz za vedenje, na katerega

marsikdo nasplošno reagira ustrezno posameznim osebnostim tudi sicer v življenju in ne le v kriminalnih situacijah. Zato je ta tip težko opredeljiv z vidika vpletenosti, ker ni odvisen od samega sebe, marveč od dojetanja drugih v njegovem socialnem okolju.

d) Nedoločni

Nekaj podobnega se sicer dogaja tudi s tistimi, ki delujejo v okolju kjer delajo in ravnaajo tako, da se po njih zgledujejo drugi. Le-ti ne odsevajo svojega življenjskega osebnostnega "fluida" nevidno in prikrito s tem, da jih drugi le gledajo. Pri tem tipu gre namreč za ustvarjanje vzdušja in stanja, ki ga drugi posnemajo.

Na ta položaj smo naleteli zlasti pri raznih oblikah terciarne in sekundarne viktimizacije, v kateri "nedoločni" oblikujejo tako stanje in položaje, da drugi postajajo kriminalni. Tako so npr. storilci racionalizirali svojo krivdo z izgovorom "tisto, kar sem jaz storil, ni nič proti onemu, kar delajo drugi"; "če drugi kopljejo pesek ob Savi, zakaj ga ne bi še jaz"; "jaz sem iz tovarne odnašal stvari zato, ker sem videl druge, sicer se sam sploh ne bi lotil česa takega", itd.

Pri tem gre ali za določene ljudi, ki napeljujejo samo s svojimi dejanji k posnemanju ali za ustvarjanje kriminogenega vzdušja v ožjih skupinah, največkrat v delovnem procesu povezanih in odvisnih ljudi. Tu ni direktnega napeljevanja, ne pomoči, ampak samo zgledovanje po nečem in nekom, kar napeljuje h kriminalu. Čeprav se zdi na pogled kot viktimogeno stanje, pa ga vendarle posredno ustvarjajo ljudje, ki ostajajo v ozadju, sicer dojemljivi po svojih prispevkih, toda nedoločni, neimenovani, intimni, skriti itd. Iz tega razloga se tudi ta tip ponuja, kot ena izmed možnosti klasifikacije prispevka.

4. Razmejevanje po "krivdni" udeležnosti

Udeležba v krivdi je seveda v etiološkem in kaznovalnem pomenu osrednje vprašanje. Na tem področju je kazensko pravo sploh poseglo v problem udeležbe v širšem smislu predvsem zaradi vrednotenja, kaj je še poleg

storilca in oškodovanca, kar je vredno pozornosti in koga je treba še upoštevati zaradi njegove krivde in odgovornosti pri nastanku kaznive posledice.

V tem pomenu nam ne gre za krivdne prispevke po kazenskem pravu, ki je sicer omenjano pri normativni klasifikaciji. S krivdno udeležnostjo bi radi razvrstili posamezne vloge po nekaterih drugih izhodiščih mimo in poleg normativnih, čeravno se vpletенosti, v kateri so udeleženi legitimni pomagači, napeljevalci ali organizatorji, sploh ne mislimo izogibati. Po tem izhodišču razločujemo

- Nedolžne ali brez prispevka
- Sporazumne ali konsezualne
- Sodelujoče, in
- Bolj krive kot storilec.

a) Nedolžni ali "brez prispevka"

Nedolžne navajamo v naši tipologiji zaradi tega, ker prihajajo v poštev tudi v pričujočem razmišljanju, čeprav so iz literature znani v drugačnih vlogah. Toda vrednotenje njihove vloge "nedolžnosti" je odvisno od obeh v paru ali od glavnega akterja in ne toliko ali sploh nič, od njih samih. Že sami zaradi tega so po prispevku podobni bodisi prikritim, bodisi nedoločnim, ki jih omenjamo pri prejšnji klasifikaciji.

O "nedolžnih opazovalcih" je bilo veliko napisanega zlasti v severno-ameriški literaturi in drugod. Njihov pomen, po izhodiščih literature je v tem, da samo z navzočnostjo in opazovanjem dogodka prispevajo k njegovemu razvoju, ker je storilec ohrabren z njihovim nereagiranjem in indolentnostjo in že zato uresniči kriminalni cilj. Če bi se ustrezno odzvali, bi morda odstopil od namena. Pisci se na tem področju dosti ukvarjajo tudi z "opazovalnimi" pomisleki glede morebitnega posredovanja.

Če pa gledamo na to vlogo nekoliko ostreje, potem je samo opazovanje, nereagiranje, čakanje, gledanje, postavljanje ob strani itd. vendarle

določen "prispevek brez prispevka", ki omogoča, da storilec od začetega delovanja ne odstopi, ker si vedenje tretje osebe lahko razlaga tudi tako, da se z njegovim početjem strinja. Prenekateri primeri so res tudi v naši kazuistiki pokazali, da je imelo tako ravnanje vpletenih stimulativen pomen.

Po krivdni udeležnosti naj bi bila to začetna in najmanj pomembna vloga, ki se po našem mnenju vendarle vključuje v razmerje "trojice", medtem ko je "nedolžni opazovalec" iz literature izven "trikotnika".

b) Sporazumni (konsezualni)

V to skupino prištevamo na eni strani tiste, ki pri povzročitelju posledice predvsem v intelektualnem in psihičnem smislu vplivajo nanj in ga oblikujejo, mu dajejo moralno oporo in stoje ob njegovi strani.

S svojimi vlogami, ne le navdihujejo, ampak tudi vzdržujejo kriminalni namen in potrebo po doseganju cilja. To pretežno čustveno in moralno vzdrževanje vezi z možnim storilcem, je lahko ključnega pomena zanj in za njegovo odločitev.

Po drugi strani pa v dolgotrajnejših medsebojnih konfliktih pogosto vztrajajo na upiranju žrtvovane strani, podpirajo odpor in psihološko omogočajo razmere, ki ne vplivajo pomiritveno.

Na konsezualne naletimo v različnih drugih, tudi nenasilniških situacijah, v katerih gre za podpiranje ali oblikovanje vzdušja napeljujočega na konfliktnost, nepoštenost, ogroženost, koristoljubnost, spolnost itd.

Pomembno zanje je, da ostajajo s parom ali z enim od obeh v psihičnih razmerjih, na ravni strinjanja, pristajanja, soglasnosti, odobravanja in da se odtegujejo sodelovanju pri posledicah.

c) Sodelujoči

Za ta in prejšnji tip ima normativna klasifikacija udeležnosti svoje poimenovanje, ki pa ne moti to razvrščanje po drugačnih izhodiščih.

Sodelujoči (za katere zopet ni nujno, da so že sotorilci po kazenskem pravu) so tisti, ki niso več udeleženi v psihičnem in verbalnem pristajanju na ravnanje, ki na eni ali na drugi strani pelje k posledici, ampak pri povzročanju posledice dejavneje sodelujejo. S svojimi prispevki se postavljajo na stran enega ali drugega in na svoje rame celo prevzemajo posamezne vloge ali del vlog kriminalnega para.

Na to naletimo pri raznih gospodarskih kaznivih dejanjih, ponarejanju listin, pri mamilih, nezakonitih vselitvah, nasilju in celo pri premoženjskem kriminalu različnih konvencionalnih vrst.

Njihovo sodelovanje se pogosto izraža v določeni pomoči pred, med in po posledici, vendar pa smo spoznali, da pomoč večinoma ni tolikšna, da bi pritegovala kazensko reakcijo, ali kot bi lahko rekli, prestopila "kriminalno cono". Seveda pa gre pri tem tudi za vprašanje, razpoložljivosti ustreznih podatkov in usposobljenosti za njihovo ocenjevanje na strani kazenskega pravosodja.

V našem pomenu so v določenem obsegu tudi sokrivi oziroma so odgovorni, ker tudi s fizičnim prispevanjem izražajo svoj namen sodelovanja in udeležbe.

d) Bolj krivi kot storilec

V nasilniških dejanjih z najhujšimi posledicami pa tudi pri nekaterih drugih pojavih, vendar znatno redkejših v kriminaliteti, prihaja do razmer, v katerih je vpleteni ali oseba s strani lahko celo bolj odgovorna kot storilec, oziroma neposredni povzročitelj kakšne posledice. Pri tem gre zlasti za primere:

- Pri katerih se tik pred posledico na tak ali na drugačen način zamenjajo vloge

- Pri katerih je vpleteni tako globoko in intenzivno udeležen v oblikovanju viktimološkega ciklusa, da je storilec zgolj v vlogi poslušnega orodja oziroma izvajalca, in
- Pri katerih je vpleteni v čustvenem, psihičnem in sploh emocionalnem pogledu za koga v paru tako pomembna oseba, da bodisi zanjo, bodisi zaradi nje stori dejanje.

Razmere, v katerih nastajajo te vloge, se navadno odvijajo med ljudmi ali skupinami z zelo poudarjeno čustveno prepletenostjo in medsebojno odvisnostjo. Vmes ali posredi so lahko tudi različne nevrotične, psihotične in druge človeške osebnosti, ki lahko tudi po svoje dojemajo stanje v katerem so. Toda zelo pomembno je dojemanje vezi med seboj in posledic izgube kakšne osebe ali česa drugega zaradi tega, ker jo je morebiti odtegnil kdo drug, si jo prilastil, ali pa jo prevaral, razočaral itd., kolikor je ni ponižal, prizadel, uničil itd.

"Krivda" v našem pomenu (ne v kazenskem) je lahko tolikšna, da je nekdo sploh celo ubit zaradi nekoga in da je drugi postal storilec zaradi njega. Za te razmere je najbolj tipičen tako imenovani "ljubezenski trikotnik", v katerem sta rivala, to je ubiti in ubijalec, postala to kar sta, samo zaradi tistega, ki je vmes.

Podobne vloge nastajajo tudi drugje in pri takih razmerjih, pri katerih vpleteni nastopajo samo na eni strani, bodisi, da je drugi v paru neznan, bodisi da gre za oškodovanca, kot je pri nas družbeno premoženje ali kakšna vrednota (npr. politični delikti, verbalna dejanja itd.).

5. Osebne značilnosti "vpletenih" - tipi

V komunikacijah med ljudmi, ki so osrednje področje našega raziskovanja in iz katerih nastaja tudi kriminal najrazličnejših vrst, ne moremo mimo osebnosti ljudi iz naslednjih razlogov:

- Osebnosti ustvarjajo stanja, v katerih prihaja do konfliktov.
- Ljudje zaradi svojih osebnosti in skladno z njimi reagirajo na delovanje drugih ljudi, ki so prav tako osebnosti s svojimi značilnostmi v pozitivnem in negativnem smislu.

- Različnost osebnosti že sama po sebi prinaša konfliktnost, nerazumevanje, spore tja do neenakega dojemanja istih dogodkov.

"Osebnost je skupna vsota vseh bioloških dispozicij, impulzov, teženj, nagnenj in nagonov posameznih, kakor tudi pridobljenih dispozicij in teženj, ki jih le ta pridobi z izkušnjo."¹⁹⁵ Ljudje smo zato različne osebnosti, ki se oblikujejo v psihološkem smislu pod vplivom okolja, ne glede na to, da smo že biološko različni, četudi smo si včasih med seboj zelo podobni.

S tem v zvezi imamo tudi različne strukture osebnosti, ki odsevajo temperament, značaj, motivacijske značilnosti, sposobnosti in seveda telesne posebnosti.

O tem je dosti znanja v psihologiji osebnosti, psihologiji medčloveških razmerij, v raziskavah o medosebnem in skupinskem vedenju, v socialni psihologiji itd., kar je koristno tudi za naš namen.

Zato bi kot tipe osebnih značilnosti navedli nekaj skupin, ki so se nam pokazale pomembne glede na konflikte, v katere so se zapletale ali zaradi njihovega sodelovanja pri posledicah kaznivih dejanj oziroma pri njihovem ustvarjanju. Vpleteni s tega zornega kota, so se nam pokazali kot:

- Agresivni (bojeviti)
- Maščevalni
- Zvijačni
- Simulantski, in neredko kot
- Alkoholomani.

a) Agresivni

Napadalnost ali sodelovanje pri njej je bila najočitnejša lastnost, ki so jo na razne načine manifestirali tudi vpleteni. Ne glede na to ali

¹⁹⁵ Prince, citirano po Allportu v Musek: Psihologija osebnosti, 1977, s. 21.

so sodelovali na žrtvini ali na storilčevi strani, je bila ta okoliščina več kot upadljiva. Pri večini nasilniških dejanj so se vpletali prav z nasiljem, pri čemer velja posebej poudariti, da je bila njihova začetna agresivnost neredko razlog iz katerega se je razpletlo kaznivo dejanje, od verbalnega delikta do umora.

Na nekaterih krajih se nasploh radi zbirajo ljudje te vrste, ki iščejo priložnosti, da bi se izrazili s svojo nasilnostjo. Ponekod še vedno velja za možatost, če ljudje nastopajo grobo, nasilniško in sploh nekulturno. Subkultura nasilja je še vedno v zavesti nekaterih slojev ali ljudi, ki prihajajo iz posameznih (tudi neslovenskih) območij in teh ljudi ni bilo tako malo tudi v našem vzorcu.

Z agresivnostjo so se posamezniki ali cele skupine vpletali v najrazličnejše situacije, od umorov zaradi krvnega maščevanja, mimo gostilniških in fantovskih pretepov, do sodelovanja pri spolnem ogrožanju žensk, kar ni le epizoden pojav.

Ker pa agresija rojeva agresijo in se je včasih samo tako mogoče boriti zoper njo, ima pomemben prispevek v etiologiji prenekaterih kriminalitet in v njej tudi vpleteni nimajo majhne vloge, še posebno če se ta povezuje z alkoholiziranoostjo.

b) Maščevalni

Agresija in maščevalnost se pri marsikom prepletata kot okoliščini ter bodisi skupaj bodisi vsaka za sebe pomenita reagiranje na pritiske okolja ali dejavnost drugih ljudi. O tem smo že pisali kot o motivaciji za vmešavanje, hkrati pa se nam to kaže tudi kot značilnost osebnosti še posebej zato, ker je bilo takih kar precej.

Namen vmešavanja v dvojico ali ustvarjanje razmer, v katerih naj bi drugega zadelo kaj neprijetnega, se pogosto kaže kot kaznovanje, povračilo, maščevanje ali zgolj samo opozorilo. Lahko je tudi odgovor na nekaj, kar je kdo iz para storil vpletenemu in preprosto pomeni nada-

ljevanje viktimološkega ciklusa prek različnih vlog v psihodinamičnem razvoju kaznivega dejanja. Toda to ni edini model. Maščevalni znajo prirediti situacije, v katerih prihaja do kaznivih posledic s posredovanjem tako, da ena oseba, z drugo sploh nima neposrednega opravka in včasih tudi ne s posredovanjem njihovega sporočila po enem samem v dvojici, ampak z udeležbo drugih. To se zlasti dogaja pri raznovrstnih verbalnih deliktih s pomočjo "lansiranja" govoric, obrekovanja itd.

Maščevalni so vpleteni pogosto tudi pri poškodovanju tuje stvari.

c) Zvijačni

Zvijačnost je pogosto, vsaj iz našega gradiva izhaja, skupna prizadevanjem, da drugi prevzemajo na svoje rame nekaj, kar bi rad dosegel tisti, ki na ta način izraža svoje hotenje. To bi veljalo za dosti napeljevalcev in organizatorjev. Veliko kaznivih dejanj sploh ne bi bilo, če pobude zanje ne bi prihajale od ljudi, ki v kriminal na kakršenkoli način pehajo druge, bolj rečeno kasnejše storilce.

Čeprav je na različne načine mogoče oblikovati in vplivati na vedenje žrtev in njihovo reagiranje skozi ves viktimološki proces in morebiti še kasneje ob t.im. "face to face contacts" pa je podleganje zvijačnosti vendarle najbolj usodno za tiste, ki so akterji in to se tudi največkrat dogaja.

Načini, ki prihajajo v poštev so zelo različni. Premnogim v vsakdanjem življenju pri marsikaterem poskusu spodleti in verjetno je, da tudi pri kriminalu dosti primerov tovrstnega vpletanja z zvijačnostjo ostaja prikrita in prihajajo na dan le reakcije. Toda zvijačnost ostaja bodisi kot lastnost bodisi kot način vplivanja na druge, vedno zelo pomembno sredstvo.

Zvijačnost obsega znanje in sposobnost prepričati nekoga, da nekaj stori, pripravi ga do tega, da stori nekaj kar je v interesu drugega, navadno napeljevalca, pa tudi v svojo korist, četudi ostajajo še druge

možnosti. Tovrstnega delovanja pa ni tako malo in zvijačnosti tudi ne. Nanjo smo naleteli pri gospodarskoposlovnem kriminalu od konvencionalne kriminalitete, tja do ponarejanja hranilnih knjižic in izdajanja nekritih čekov. Zvijačo kot vpletanje najdemo skoraj na vsakem področju, vedno pa je treba pri tem naleteti na ustrezno, napeljevalcu odzivajočo se žrtev, ki postane storilec kaznivega dejanja.

d) Simulantski (lažnivi)

Iz vsakdanjih izkušenj poznamo ljudi, ali vemo za položaje, oziroma za kakšne dogodke v stikih z ljudmi, ko posamezniki ne mislijo tisto kar govore, ali ne delajo oz. se ne ravnaajo po tistem kar priporočajo ali vsiljujejo drugim. Z neodkritostjo tako ali drugače zavajajo druge ali jih pehajo v situacije, ki se zanje ne bodo ugodno izšle, s čistim namenom, da bi jih doletela nesreča ali neprijetnost, da bi se jim maščevali oziroma jih sploh kaznovali ali jih kakorkoli prizadeli. Nekateri pa so celo takšne osebnosti že po značaju, da radi napletajo konfliktna razmerja bodisi sebi bodisi drugim v škodo.

Pri prenekaterih prikritih napeljevalcih smo v našem vzorcu tudi naleteli na simptome, ki potrjujejo našo hipotezo o simuliranem vedenju vpletenih z željo drugega spraviti v zmoto, v kateri stori kaj takega kar sicer ne bi, če ne bi bil zapeljan prav na ta način. Pri tem gre za ščuvanje, zapeljevanje, spravljanje v zagato in oblike napeljevanja, v katerih se nato dvojica spopade zaradi stvari, ki je sploh ni ali še zdaleč ni takšna kakršna je prikazana.

Iz tovrstnih razmer nastajajo razni sosedski prepiri, pretepi in poškodovanja stvari ali ljudi, gostilniška obračunavanja, pestri načini verbalnega ogrožanja in oblikovanja "javnega mnenja" o nekom itd. Ključno za simulante je, da na druge delujejo s prikazovanjem nekega stanja ali razmer kakršne sploh niso, tako da pride do pojava, ki je prej skonstruiran kot realen.

e) Opiti, drogirani in sploh toksikomani

Med devianti na Slovenskem je vedno dosti ljudi, ki se pod vplivom alkohola neustrezno vedejo. V zadnjih letih pa v posameznih primerih naletimo tudi na kakega narkomana. Ker je med storilci in med žrtvami nemalo takih, je normalno, da se s tovrstnimi značilnostmi pojavljajo pri marsikaterem kaznivem dejanju tudi vpleteni z enakimi, oziroma podobnimi lastnostmi. Vpletene kot alkoholomane, opite in podobne smo ugotovili pri precejšnjem številu primerov nasilnosti, verbalnih (tudi) političnih deliktov, pri nekaterih dejanjih, storjenih zoper uradne osebe in redkeje pri drugih.

Vpleteni na ta način, bodisi v družini, soseski ali drugod, včasih tudi v bežnih stikih med ljudmi, ustvarjajo po nepotrebem napete situacije, navidezne konflikte in agravirana razmerja, iz katerih kasneje nastanejo kazniva dejanja. Včasih pa zaradi onesposobljenega razumevanja razmer ali dogodkov neustrezno ravnaajo in s tem sprožajo spopade med drugimi, pri čemer so tudi sami včasih viktimizirani.

Alkoholiziranost je zelo pogosta okoliščina na strani vpletenih in zato pri njej ne gre le za osebostne značilnosti nosilca te lastnosti, ampak marsikdaj tudi za njihov krivdni prispevek pri nastanku pojava ali posledice. Predvsem pa se izraža v prenekaterih sprožilnih in napeljevalnih pobudah.

X. SODNO OBRAVNAVANJE "VPLETENIH"

1. Splošno

V tej raziskavi obravnavamo tudi pravno ureditev vmešavanja drugih v kriminalni par oziroma njihovo udeležbo v širšem smislu pri storitvi kaznivega dejanja. Skopa pravna urejena izhodišča dopolnujejo in pojasnjujejo prenekatero teorije, ki pogosto tudi niso enotne v uporabi napotil za določanje, kdo izmed udeležencev pride s svojim prispevkom v kriminalno cono in kdo ostaja zunaj. Naša, če smemo tako reči, kriminološkoviktimološka izhodišča pa so znatno širša in vpletenost obravnavajo tudi posredno in ne samo po direktnem prispevku posameznika h kaznivemu dejanju, ker je tudi naš namen popolnoma drugačen. V glavnem pa nam ne gre za ugotavljanje, kdo naj bo še kazniv in kdo ne več.

Ker na ta način raziskujemo posredne in neposredne prispevke, fizične ali psihične, sodelovanje pri kaznivem dejanju ali samo ustvarjanje položajev prikladnih zanj itd., je seveda potemtakem nujno, da nastajajo razločki med številom oseb, ugotovljenih po merilih sodnega obravnavanja in tistim številom do katerega smo prišli v našem raziskovanju.

Pri tem pa je računati tudi na določeno diskrecionarnost v izbiri za prvi in drugi namen. Če je v interesu kaznovalne politike, da čim manj ljudi, ki s svojim stranskim sodelovanjem prispevajo h kaznivim dejanjem, prihaja pred sodišče, kar je popolnoma razumljivo, pa je bilo treba z zornega kota umestnosti družboslovnega raziskovanja in njegovih ciljev, ugotoviti čim več teh ljudi in to takih, ki imajo kakršnekoli vloge pri nastajanju kriminala različnih vrst. Še posebej zlasti zaradi verificiranja njihovih vlog v najširšem smislu in ker se doslej, poleg kazenskopravne znanosti, nihče ni zavzeteje ukvarjal z njimi.

In še nekaj. Obremenjenost kaznovalnega aparata tudi onemogoča poglobljanje v podrobnosti vlog pri vsakem kaznivem dejanju, zato je seveda pričakovati, da bo v središču pozornosti predvsem le tisto, kar neposredno in končno prispeva k posledici, čeprav iz tega ne gre postavljati načela. Zato je popolnoma jasno, da se pri bagatelni krimi-

naliteti tega res ne splača ugotavljati, vendar tudi pri družbeno nevarnejših kaznivih dejanjih nismo mogli najti več "tretjih oseb", ki bi se vmešavale s strani, čeprav je bilo že glede na naravo kaznivih dejanj na posameznih področjih računati z udeležbo več oseb, kot npr. pri nedovoljeni trgovini, gospodarskoposlovni kriminaliteti, tihotapstvu, mamilih itd. Toda, kaj pa če kazensko pravosodje res manj zanimajo prispevki tistih oseb, ki niso ravno glavni udeleženci kaznivih dejanj? Kaj pa če je razlog temu šibka teoretična usposobljenost praktikov za spoznavanje udeležbe (v pravnoteoretičnem smislu) s katero se ukvarjamo v tej raziskavi? Ali je posredi morebiti zavestna in načrtna "kaznovalna" (ali kriminalna) politika, ki izloča za obravnavanje pred sodiščem res samo tiste prispevke vpletenih, ki so resnični (fizični) napeljevalci, pomagači in organizatorji, manj pomembne vloge v tem pomenu pa izpušča po izhodiščih selektivnosti in diskrecionarnosti?

Kakršenkoli odgovor na omenjena in podobna vprašanja je težko dati ob tej priložnosti, kajti z raziskavo se nismo spuščali v ta področja. Ta ostajajo odprta in sodijo v raziskovanje in ugotavljanje krivde, odgovornosti ter odmere kazni. To pa prekoračuje namen te raziskave in zahteva drugačen instrumentarij, novo lotevanje in drugačno metodologijo. S tem raziskovanjem problem samo odpiramo kot morebitno nadaljevanje tega, kar je začeto z dokaj širšim razmišljanjem o vpletenih po nepravniških izhodiščih. Iz tega razloga tudi ni mogoče pričakovati skladnosti med številom ugotovljenih vpletenih po enem ali drugem izhodišču. Rečemo samo, da so vsi tisti, ki so bili obravnavani pred kazenskim pravosodjem, vsebovani tudi v številu, zbranim po viktimološkokriminološkem izhodišču. Ugotovljenih po teh merilih pa je vsaj desetkrat več, kot jih je prišlo v postopek pred organe kazenskega pregona in sojenja.

2. Podrobnosti o kaznovanju

Izmed 572 zadev v katere so se posamezniki kakorkoli vključevali z vlogami vpletenih, je bilo pred kazenskim pravosodjem 56 takih, pri katerih je bil vsaj po eden tako ali drugače ocenjen kot pomagač, na-

peljevalec in (izjemoma) organizator. Pri 516 zadevah pa je bilo 5 oseb (vpletenih po naših merilih) pred sodišči zaslišanih le v vlogi "priče". Vsi ostali iz našega vzorca so zaradi svojih vlog in prispevkov ostali pred kazenskim pravosodjem nedotaknjeni. Raziskava se ne ukvarja s tem ali bi njihovi "deležji" morali biti obravnavani ali ne. Ali bi morala biti ugotovljena njihova krivda, po čem in kaj naj bi jih doletelo? V tem smislu se odpirajo možnosti novega primerjalnega raziskovanja ali pa morda v kakšnem primeru celo obnova postopka (za kar pa se seveda ne potegujemo). Za nas to ni bilo glavno vprašanje. Kajti pričujoče raziskovanje ima svoj namen v spoznavanju vpletenih in ugotavljanju vloge po njihovih prispevkih v etiologiji deviantnosti. Zato smo zanemarili vse tisto, kar je bilo v tem pogledu obrobno in kar nas je oddaljevalo od namena, čeprav s tem ne trdimo, da je nepomembno. Narobe.

Podrobnejši vpogled v "obravnavanje" pred kazenskim pravosodjem pa je naslednji.

Tabela 23: Vpleteni po vrstah kazni

Ukrep	Število	Odstotek
Skupaj	572	100
denarna kazen	8	1,4
zaporna kazen - pogojna	15	2,6
nepogojna kazen do 1 leta	13	2,3
nepogojna kazen nad 1 leto	6	1,0
drugo	14	2,4
ukrepa ni	516	90,3

Med "drugo" so všteti: zavržen obtožni predlog, dejanje obseženo z drugim postopkom, postopek ustavljen, oproščen, umrl. Med postopkom, oziroma kasneje po udeležbi pri kaznivem dejanju je šest "vpletenih" umrlo, kar je več kot 1 %.

Med sicer majhnim številom kaznovanih prevladujejo nepogojne kazni, kar potrjuje resnost njihovega vpletanja. Pri devetih desetinah pa vpletene po našem izboru ni doletel noben ukrep.

Z denarnimi kaznimi je bilo kaznovanih 8 vpletenih. Dejanja, v katera so se vmešavali, so bila pretežno lažja, kar pa ni merilo za njihove prispevke. Večina izmed njih je bila pri teh dejanjih udeležena z napeljevanjem, kar znatno poudarja njihovo angažiranost. To pomeni, da so predvsem druge uporabili za to, da je prišlo do kaznivega dejanja. Neznatnost posledice je torej vplivala na relativno mile kazenske sankcije, ki v času obsodbe niso presegle 4.000 din, povprečni znesek pa je bil okoli 2.000 din.

Na pogojno zaporno kazen je bilo obsojenih 15 oseb, v glavnem zopet za napeljevanje in le v posameznih primerih za pomoč. Najdaljša se je glasila na 9 mesecev za 4 leta, medtem ko je bilo največ kazni na 3 mesece, nekaj pa tudi na 15 dni. Glede na udeležnost pri dejanjih bi lahko rekli, da se glede na težo stopnjujejo že po modusu operandi in pravni kvalifikaciji, saj je šlo za promet z mamili, ponarejanje, poškodovanje tuje stvari itd. pa tudi za goljufije in tatvine.

Nepogojna zaporna kazen do 1 leta je bila izrečena 13 vpletenim in sicer zopet največkrat za naklepno napeljevanje, pri čemer so bile nekatere kazni združene s staro kaznijo. To pomeni, da je šlo za kaznovanje povratnikov. Sicer pa so bile večinoma uporabljene kratkotrajnejše zaporne kazni od 3 - 5 mesecev zapora, čeprav so bile posamezne izrečene tudi na 1 mesec in največ 11 mesecev.

V okviru kaznovanja do 1 leta za udeležbo pri kaznivih dejanjih se pojavljajo umori, poskusi posilstev, več zaporednih tatvin ali bolj nevarnih tatvin, pa goljufija in poneverbe itd.

Z zaporno kaznijo nad 1 leto je bilo kaznovanih 5 napeljevalcev, enega pa je obremenjevala pomoč pri storitvi kaznivega dejanja. Najdaljša izrečena kazen je bila 3 leta, v primeru ko je sin pomagal očetu pri

umoru soseda (415), sicer pa je bilo povprečje dolžine kazni med enim in dvema letoma.

3. Značilnosti

Čeprav gre upoštevati obseg in naravo vpletenih, v tem primeru predvsem napeljevalcev in pomagačev, tudi družbena nevarnost kaznivih dejanj kaže na svojo težo že po njihovi pravni kvalifikaciji. To pomeni določeno skladnost naraščanja teže udeležbe z večanjem odgovornosti storilcev za posledico, ki jo je storil s sodelovanjem naklepnega napeljevalca ali z njegovo pomočjo.

Načini sodelovanja in prispevki po normativni opredelitvi (napeljevanje in pomoč) seveda ne ponazarjajo pestrosti udeležbe, ker so nujno prilagojeni pravni kvalifikaciji oziroma kazenskemu pravu. Ne glede na to pa se prispevki pri kaznivih dejanjih lahko prav tako kategorizirajo na druge načine. Nekateri smo uporabili tudi za naš namen.

Od skupnega števila kaznovanih in kakorkoli obravnavanih pred kazenskim pravosodjem zaradi vpletanja v kaznivo dejanje je največ takih, ki so bili preganjani in obsojeni zaradi udeležbe pri tatvinah (13), kar je normalno zaradi tega ker jih je sploh največ. Za tatvinami so ponareditve ali uničenja (poslovnih) listin (7), nato slede goljufije (5), poškodovanje tuje stvari (4), umori in poskusi (3) in z enakim številom telesne poškodbe, poneverbe, zloraba položaja ali pravic odgovorne osebe, druga kazniva dejanja zoper upravljanje družbenih sredstev in naravnih bogastev itd. (po 2). Morda bi lahko rekli, da je udeležnost vpletenih pri gospodarskem kriminalu skladno vrednotena z nevarnostjo pojava v naši družbi in zato so tudi ocene o njihovih prispevkih močneje izražene s kaznovanjem napeljevalcev in pomagačev.

Za nekatere je bil postopek ustavljen, nekateri so bili oproščeni ali pa se je postopek za njihovo sodelovanje kako drugače končal. Pomembno je, da so vzbudili ne samo našo pozornost, ampak tudi pozornost organov kazanskega pregona, ki pa je kasneje popustila (umaknitev obtožbe).

XI. POVEZANOST MED VEČ SPREMENLJIVKAMI (NEKATERIMI)

Cveto Trampuž, Janez Pečar

Poleg že prikazanih ugotovitev o porazdelitvah pojavov oziroma spremenljivk (odgovorov na posamezna vprašanja) smo poskušali ugotavljati povezanost med večimi spremenljivkami hkrati. Izračuni so bili opravljeni s pomočjo računalniških programov za statistično obdelavo podatkov v okviru SPSS.¹⁹⁶

Spremenljivke so večinoma merjene v nominalni skali, zato smo pripravili za njihove posamezne vrednosti (po predhodnem združevanju vrednosti) nove dihotozne umetne spremenljivke. Da ne bi pojasnjevali imen za vsako novo umetno spremenljivko posebej naj pokažemo sicer znani postopek za njihovo tvorjenje na splošnem primeru:

Predpostavimo, da ima vprašanje W možnih v odgovorov (pravimo, da ima spremenljivka W v vrednosti), ki so običajno šifrirani s zaporednimi števili $1, 2, \dots, v$. Za vsak odgovor lahko tvorimo novo spremenljivko - označimo jih lahko kar z WD_1, WD_2, \dots, WD_v - tako, da ima WD_1 vrednost 1 če je oseba (če element oziroma enota populacije, ki jo proučujemo spada v razred i) izbrala odgovor i ($i = 1, 2, \dots, v$) in vrednost 0 v ostalih primerih. Tako pomeni na primer oznaka $V3$ vprašanje o spolu, $V3D1$ ima vrednost 1 , če je bila vpletena oseba (ali če so bile vpletene osebe, če jih je bilo več) moškega spola, sicer pa ima vrednost 0 .

Kako so bile vrednosti spremenljivk združene in pomen novih vrednosti je prikazan v tabeli 24.

Podatki, ki so bili na razpolago za ugotavljanje njihove medsebojne povezanosti, verjetno ne zadoščajo vsem pogojem, ki bi morali biti izpolnjeni, da bi bila interpretacija dobljenih rezultatov povsem korektna. Primerjava rezultatov, dobljenih po različnih poteh pa kaže na neke odnose med podatki, ki jih podajamo predvsem kot orientacijo za morebitno nadaljnjo analizo. V nekaterih primerih so rezultati trivialni, v nekaterih primerih pa se kažejo povezave, ki niso same po sebi umevne.

¹⁹⁶ Nie H. Norman: SPSS (Statistical Package for the Social Science) McGraw Hill 1975

Tabela 24: Prikaz dihotomnih umetnih spremenljivk in njihov pomen

1	V1D1	Vrsta kaznivega dejanja	- nasilje (1,2,3,4,5,6,22)
2	V1D2		- premoženje (16,17,18,19,21,25)
3	V1D3		- gospodarsko (11,12,14,15)
4	V1D4		- ostalo (ostale šifre)
5	V2	Število vpletenih	
6	V3D1	Spol	- moški (1)
7	V3D2		- ženske (2)
8	V3D3		- oboji (3)
9	V4M1D1	Vpleteni je poznan	- storilcu (1)
10	V4M1D2		- obema (3)
11	V4M4D1	Vpleteni nasproti storilcu	- sorodnik (1,2)
12	V4M4D2		- znanec (4,5,7)
13	V4M4D3		- sodelavec (6)
14	V4M4D4		- drugo (ostale šifre)
15	V5M1D1	Kraj vpletanja	- stanovanje, hiša (1,2,3)
16	V5M1D2		- javnost, (6,7,8)
17	V5M1D3		- delovno mesto (5)
18	V5M1D4		- izven hiše (4)
19	V5M2	Alkoholiziranost	
20	V5M3D1	Motiv	- korist (1)
21	V5M3D2		- čustvo (2,3)
22	V5M3D3		- malomarnost (4)
23	V5M3D4		- uveljavljanje (5)
	V5M3D5		- drugo
24	V6D1	Deloval v korist	- storilca (1)
25	V6D2		- žrtve (2)
26	V6D3		- zase (3)
27	V6D4		- drugo (ostale šifre)
28	V8D1	Način vpletenosti	- preddeliktno (1)
29	V8D2		- napeljevanje (2,3)
30	V8D3		- sodelovanje (4)
31	V8D4		- ne opr. dolžnosti (6)
32	V8D5		- drugo (ostale šifre)
33	V9M1D1	Vrsta škode	- materialna (1)
34	V9M1D2		- telesna (2)
35	V9M1D3		- drugo (ostale šifre)
36	V4M5	Pogostost razmerij s storilcem	(skala obrnjena)

V oklepajih so navedene šifre odgovorov in vprašalnika, ki so bile združene. Možni odgovori pri vprašanjih V2, V5M2 in V4M5 niso bili spremenjeni.

Analize so bile opravljene z metodo glavnih komponent, regresijske analize in analize variance.

1. Regresijska analiza

Pri regresijski analizi smo izbrali dihotočne spremenljivke tudi kot odvisne spremenljivke. Rezultate lahko interpretiramo z vidika verjetnosti.¹⁹⁷ V tabeli 25 so podani za vsak model standardizirani regresijski koeficient (beta), katerih signifikanca je manjša od 0,05 in kvadrat multiplega korelacijskega koeficienta (R^2), ki kaže v % delež pojasnjene vsote kvadratov odklonov.*

Na temelju dobljenih rezultatov lahko zaključujemo naslednje možne zveze:

a) Motiv vpletenega

Če je bil motiv za vpletanje korist potem je bil odgovor odvisen v večji meri z delovanjem za sebe, ali za storilca. Predvsem naj bi bile vpletene osebe moškega spola. Vpleteni naj ne bi bil v nikakršni relaciji nasproti storilcu. Lastna korist z vpletanjem je torej pomembna motiviranost za oblikovanje teh vlog celo v primerih ko med storilcem in vpletenim ni vidnejših razmerij.

Čustvo kot motiv za vpletanje je negativno odvisno od razmerja: znanec ali sodelavec vpletenega nasproti storilcu, vpleteni niso moški, delujejo v korist žrtve. Glede na to je, "čustvenost" predvsem odnos žensk do nekoga v kriminalnem paru, v katerem pa je poudarjen oškodovanec.

Malomarnost naj bi bil motiv, ki bi bil odvisen v večji meri če je storilec sodelavec vpletenega in delovanja vpletenega brez koristi za sebe. To so tipična razmerja med ljudmi v delovnem procesu, v katerih že zaradi narave kaznivih dejanj ni pričakovati materialne prednosti, ne za storilca in ne za vpletenega.

* glej opombo 196

¹⁹⁷ Goldberger, S. Arthur: *Econometric Theory*, John Wiley, New York 1964.

Tabela 25: Prikaz regresijskih modelov

ime	R ² %	V3				V6				V4M4				
		D1	D2	D1	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3
V5M3 D1	18,9	0,12		0,19		0,47								
D2	14,0	-0,14		-0,09	0,18				-0,11	-0,22				
D3	31,5			-0,09	-0,5				-0,17	0,41				
D4	6,3			-0,11	0,09	-0,15				-0,16				

ime	R ² %	V1			V5M1			V5M3			V4M4			
		D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3	
V8 D1	16,3	0,12	-0,11											
D2	9,9	-0,11	0,10											0,17
D3	8,0			0,13	-0,09									0,10
D4	47,0												0,53	0,09

V3		
D1	D2	
V5M1 D1	7,3	0,27
D2	1,9	0,14
D3	5,6	-0,23
D4	1,0	-0,10

Prva vrstica predstavlja na primer rezultate naslednjega regresijskega modela:
 $V5M3D1 = B_0 + B_1V3D1 + B_2V3D2 + B_3V6D1 + B_4V6D2 + B_5V6D3 + B_6V4M4D1 + B_7V4M4D2 + B_8V4M4D3$

Motiv uveljavljanja naj bi bil odvisen od tega ali storilec ni sodelavec, vpleteni ne deluje v svojo korist. Tu pa prihaja do izraza predvsem dominantnost v domačem socialnem okolju, kjer vpleteni čestokrat manipulirajo z drugimi, kolikor sami ne ustvarjajo takšnih konfliktnih razmerij, da se drugi viktimizirajo med seboj.

b) Način vpletenosti

Preddeliktno stanje, ki ga povzroči vpleteni je negativno povezano s kakršnikoli motivom, pozitivno z relacijo sorodnik in negativno s premoženjskimi delikti. Sorodstvo je "gojišče" za preddeliktnost zlasti moških med seboj. Do izraza prihaja tudi težavnost ugotavljanja resnične motiviranosti, ki je težko določljiva ali prezapletena za poenostavljanje.

Napeljevanje naj bi bilo odvisno od tega ali je storilec znanec, ali ima vpleteni korist in negativno od nasilja ter pozitivno od premoženjskimi delikti.

Sodelovanje je odvisno od tega, če je imel vpleteni korist, če je škoda gospodarska, z relacijo: znanec in negativno odvisno s krajem vpletanja kot so delovno mesto in stanovanje oziroma hiša.

Za neopravljanje dolžnosti naj bi bil v večji meri vzrok motiv: malomarnost, kraj: delovno mesto in relacija vpletenega nasproti storilcu : sodelavec. To pomeni, da je za tovrstno vpletanje značilno opravljanje poklica ali udeleženosť v delovnem procesu, kjer prihaja do najrazličnejše ekscesivnosti, malomarnosti in ustvarjanja škode.

c) Kraj vpletanja

Analiza odvisnosti kraja vpletanja od spola vpletenih kaže na naslednje: hiša - ženske, javnost - moški, delovno mesto - ne ženske in izven hiše ne moški. Področje dejavnosti za ženske je torej predvsem dom, za moške pa izven njegovega območja. To gotovo tudi z zornega kota "vpletanja" kaže na stopnjo "emancipacije" med spoloma po eni strani in na možnost delovanja na "kriminalni par" po drugi.

2. Analiza variance

Za iste spremenljivke smo za primerjavo izpeljali analizo variance. Zaradi omejenega prostora (oziroma prevelike zahteve programov za računalniški prostor) je v enem primeru spremenljivka V4M4 izpuščena. V tabeli 26 so podani odkloni od celotnega povprečja pri posameznih vrednostih spremenljivk brez izločanja medsebojnega vpliva faktorjev* .

Pri vseh prikazanih rezultatih se kažejo značilne razlike med povprečji z verjetnostjo vsaj 0,95.

Rezultati v tabeli 26 kažejo odklone povprečij v skupinah od celotnega povprečja pri posameznih spremenljivkah in skupinah. Podano je tudi celotno povprečje (\bar{x}) in $R^2\%$, ki kaže na delež pojasnene variance. Ugotovitve podajamo v skrajšani obliki saj se dokaj ujemajo s tistimi, ki smo jih dobili pri regresijski analizi.

a) Motiv

Korist: Ni razlik glede na relacije vpletenega nasproti storilcu, je podpovprečna v skupini žensk napram moškim in nadpovprečna v skupini zase napram v korist žrtve in drugim možnostim.

Čustvo: nadpovprečno v skupinah: sorodnik, ženska, v korist žrtve podpovprečno nasproti : sodelavec, moški, v korist storilca. Čustvenost najrazličnejših vrst prevladuje predvsem v primarnih skupinah oziroma tam kjer so ljudje med seboj v stalnih stikih.

Malomarnost: pozitivno povprečje v skupinah : sodelavec, v korist - drugo, negativno v skupinah : sorodnik ali znanec, v korist žrtve. Razlik glede na spol ni.

Uveljavljanje: pozitivno povprečje v skupini: v korist žrtve in negativno v skupini: sodelavec.

* glej opombo 196

b) Način vpletenosti

Ustvarjanje predelektnega stanja: Ni razlik glede na kraj vpletanja, nadpovprečno je pri nasilju, napram gospodarski ali premoženjski škodi. Pozitiven je motiv: uveljavljanje napram malomarnosti. Četudi je nasilje včasih epizidno in se poraja tudi v slučajnih srečanjih, je v vzorcu vendarle poudarjena preddeliktnost v smislu stalnejših in daljših razmerij med ljudmi. Ker je to podobno tudi pri premoženju se znova potrjuje vidnost med seboj tesneje povezanih ljudi v t.im. "kriminalni trojici".

Napeljevanje: Gre za premoženjske delikte napram nasilju, ne v stanovanju ali hiši pač pa na delovnem mestu ali javnosti z motivom: korist ali drugo nasproti uveljavljanju ali čustvu.

Sodelovanje: V večji meri so to gospodarske v manjši premoženjske škode napram ostalim možnostim, v javnosti napram stanovanju ali hiši, predvsem za osebno korist nasproti malomarnosti itd.

Neopravljanje dolžnosti: Gre za gospodarsko škodo in ne za nasilje, kraj vpletanja je delovno mesto in motiv: malomarnost.

3. Povezanosti, ki so se pokazale pri analizi glavnih komponent

- a) Povezujejo se nasilje, čustvo, delovanje v korist žrtve, škoda ni materialna, vpleteni ni poznan storilec.
- b) Kraj: javnost in alkoholiziranost in v manjši meri delovanje, ne v korist žrtve ter brez napeljevanja.
- c) Vpleteni deluje v korist žrtve iz čustvenih razlogov in največkrat ni poznan storilec.

XII. SKLEPNA RAZMIŠLJANJA

Od absolutne pravice žrtve do maščevanja storilcu in morebitno povračilo škode, do nezanimanja zanjo, potem ko je država prevzela skrb za urejanje spopadov med njima, do katerih je prišlo tudi s storitvijo kaznivega dejanja, je oškodovanec v zadnjem desetletju zopet v središču pozornosti, morda ne toliko represivnih mehanizmov, kolikor razvijajoče se viktimologije. Z njenim prizadevanjem začenjajo oškodovanci kriminala zopet dobivati ustrezno mesto ob storilcu in njihovih razmerjih, od spodbude do posledice dogodka.

S tem prihajajo do spoznanja, da je mogoče njihovi vlogi ugotavljati in določati le ob raziskovanju njunega medsebojnega učinkovanja in sodelovanja. Ne trde tako zamen, da je kriminaliteta (pa ne le ta, marveč prenekatera človeška dejavnost, ki poteka v stikih med ljudmi) interakcijski proces, ki pogosto prej odseva vzdržno kot prekinjano družbeno razmerje.

Viktimologiji, kot znanosti o žrtvi, gre torej zasluga, da je odvrnila izključno pozornost od storilca in jo naravnala tudi na žrtev kaznivega dejanja in nas opozorila na njen prispevek. Z njo začenjajo omenjati "kriminalno dvojico" ali "kazenski par" in ju začno preučevati v razmerjih storilec - kaznivo dejanje - žrtev. Nastane ločevanje personalizirane od nepersonalizirane kriminalitete, pa primarne, sekundarne in terciarne viktimizacije in celo kriminalitete brez žrtve.

Viktimologija se čedalje bolj ukvarja z raziskovanjem telesnih in duševnih lastnosti žrtev. Podobno, kot nekoč kriminalologija, ustvarja različne tipologije. Preučuje prostorskočasovne razmere, ugodne za ogrožanje, razmišlja o sestavinah stanja "iz oči v oči" in njihovem pomenu na posledico, itd.

Skratka, z obeh strani, to je storilčeve in žrtvine, je nastalo veliko znanja za pojasnjevanje njihovih vlog in prispevkov pri posledicah.

S to raziskavo pa načenjamo doslej zanemarjeno področje, ki mu niso z nobene plati v družboslovnih znanostih o človeku - hudodelcu in

žrtvi - trpečemu, razen v kazenskem pravu, posvetili nobene pozornosti. Obravnavamo namreč pomen drugih oseb pri kaznivem dejanju, ki največkrat niso formalno ne storilci in ne žrtve, pa so včasih nanj vplivali tako daleč, da je kaznivo dejanje zaradi njih sploh nastalo. Te osebe operacionalno, za razloček od storilcev in žrtev, imenujemo "vpleteni". Zaradi njih lahko govorimo, kjer je to mogoče, ne več o kazenski dvojici, marveč o kazenski trojici in o razmerjih "storilec - vpleteni - kaznivo dejanje - žrtev". Raziskovanje je pripeljalo tudi do spoznanja, da sta pomembnost vloge vpletenih in njihov prispevek zelo različna, toda tolikšna, da se nam s tem odpira novo področje, ki ga ne gre še naprej zanemarjati.

Zaradi utemeljitve tega predloga, na kratko odgovarjamo na hipoteze, postavljene v uvodu te raziskave.

1. "Vpleteni" razširjajo udeležnost v kaznivi posledici

Tako s kazuistiko kot s spoznavanji v analitičnem delu raziskave dokazujemo, da v etiološkem kot v fenomenološkem in drugih pogledih, ni mogoče preučevati viktimokriminogenega kompleksa in kakršnihkoli psihodinamičnih procesov kaznivega dejanja samo na relaciji kazenske dvojice in si zakrivati oči pred prispevki drugih oseb, ki kakorkoli delujejo, bodisi na žrtev bodisi na storilca, bodisi na razmere ali na vse hkrati in s tem povzročajo kaznivo dejanje.

Tako kriminologija kot viktimologija sta preveč pod vplivom formalnega ugotavljanja krivde storilca ali prispevkov žrtve, ki je zasnovano po merilih kazenskega prava, ki pa ima svoj namen. Zato najbrž tudi ne moreta videti "čez ta plot" in spoznavati udeležbe vpletenih, ki res največkrat ali ni kazniva, ali sploh ne ugotavljajo kaznivosti delovanja vpletenih, ker je to delo pretrd oreh, ker so njihovi prispevki preveč oddaljeni, zamotani, ohlapni, težko dokazljivi, nedosegljivi itd. in že zato usmerjajo pozornost na tiste, ki so na dlani - to pa je tisti, ki je predvsem "fizično ustvarjal posledico".

Z vpletenimi pa se razširjajo, ne toliko kaznovalno pravo, kolikor krog oseb, področje raziskovalnega zanimanja ter znanosti o ljudeh, ki v kaznivo dejanje vlagajo svoje prispevke.

2. Za vpletenost ni izvzeta nobena kriminalnost

Tako realnost človeškega življenja kot kriminalnost ustvarjata v stikih med ljudmi nešteto položajev, v katera se vmešavajo drugi ljudje in s sodelovanjem v skupini prihaja do posledic njihovih skupnih prizadevanj. Če kazensko pravo zanimajo neposredni storilci posledic, se v vsakdanjem, zlasti v ustvarjalnem delu zanimamo za teamsko delo in jemljemo v poštev vse sodelujoče in prispevajoče. Če je z viktimologijo prišlo do večjega zanimanja za žrtev, to je tistega, ki je na nasprotni strani storilca, pa so ostali pretežno pozabljeni vsi drugi, ki jih sicer pri "dobrih delih" navadno ne prezremo. Pri kaznivih dejanjih pa jim kot nalašč odtegujemo pozornosti, tako pri upoštevanju, etiologiji pojava, kot pri morebitni odgovornosti za posledice. Zato ostajajo v ozadju in so čisto nedotaknjeni, pozabljeni, ne omenjajo jih ne etiolška raziskovanja, ne teorije o pojasnjevanju različnih oblik deviantnega vedenja. Zadržane se nasploh uravnavajo le po storilcu, kot da bi bil on vedno edini dejavnik. Naše raziskovanje pa kaže, da je storilec včasih sredstvo drugih, ki se z njim igrajo in ga uporabljajo kot orodje za svoje, ne pa za njegove cilje.

3. "Vpleteni" imajo lahko v etiologiji pojava osrednjo vlogo

S splošno sistemsko teorijo¹⁹⁸ v viktimologiji in sploh po izhodiščih interakcionistične psihologije¹⁹⁹ ter sestavinah drugih pojasnjevanj, ki poudarjajo viktimološki cikel, viktimodinamiko itd., se vidi napredek v pogledih na globlje vzročnostne in prispevne dejavnike k posledici kaznivih dejanj. Toda tudi pri tem je opuščen prispevek takomenovanih "vpletenih", "tretjih oseb" in sploh prišepetovalcev in spodbujevalcev iz ozadja. Le-ti neredko nosijo ključ v rokah za razlaganje pojava. Čestokrat pojava, storilca in žrtve brez njih sploh ne bi bilo. Viktimodinamski ali kriminogenetični proces se z njimi sploh prične in ga ne bi bilo, če bi izostali s svojimi prispevki.

¹⁹⁸ Gulotta, s. 28

¹⁹⁹ Đurić, s. 55-57

Zato jih mora upoštevati tudi etiologija kriminalitete, ki jih je doslej prav tako zanemarjala in se jim izogibala pod vtisi omejenosti kriminoloških teorij in nedovršenosti viktimoloških izhodišč. Ker pa so nekje v sredi in med njima, velja to področje zastaviti samostojno, bolj načrtno in celovito.

4. Udeleženosť v različnih viktimizacijah

Čeprav se "vpleteni" vmešavajo v razmerje kriminalnega para bodisi na obeh straneh bodisi na eni izmed njiju, zlasti kolikor gre za personalizirane komunikacije, jih je vendarle največ v odnosu s storilcem. Že vsakdanjost človeškega delovanja zahteva neprestano opredeljevanje v komunikacijah med ljudmi, zato reagiranje tretjih oseb, tako v predeliktualnih kot v kasnejših situacijah ni redkost niti ne posebnost.

Poleg nagnjenosti do kakšnih oseb, takšne ali drugačne narave, je normalno, da imajo ljudje tudi pri kriminalu svoje interese. Pogosto je, pri velikem številu kaznivih dejanj, pomoč storilcu, iz takšnih ali drugačnih nagibov, ena izmed pomembnih oblik sodelovanja. Konfliktnost, sovraštvo, maščevanje, tekmovalnost itd. pa so se pokazali kot prevladujoča motiviranost za udeleženosť vpletenih v kazniva dejanja in so jih kakorkoli vzpodbujali in navdihovali.

Kolikor je ta motiviranost znatno lažje določljiva pri primarnih viktimizacijah, bodisi osebnih bodisi neosebnih, pa je to pri sekundarni in terciarni viktimizaciji že dosti težje. Pri njiju, razen kolikor ne gre za posameznikovo korist, naletimo na dosti bolj zamotane, manj opredeljive, bolj celovite in celo manj zavestne vzgibe za udeleženosť, pretežno na strani povzročitelja pojava.

Pri sekundarni in terciarni viktimizaciji je oškodovano ali družbeno premoženje ali vrednota, pravni red ali kaj drugega, navadno varovanega kot dobrina, do katere imamo lahko različen odnos glede škodljivosti ogrožanja.

Toda, kar je treba poudariti za naš namen pa je, da vrsta viktimizacije ni ovira za "vmešavanje". Razločki so le v tem, da vpleteni nastopajo po eni strani, tako v konfliktnih, čustvenih, premoženjskih in spolnih situacijah, ki prinašajo osebno ogroženost, po drugi strani pa ustvarjajo stanja, ali sodelujejo v položajih, ko na oškodovani strani ni fizične osebe, ampak imaginarna, nevidna, kolektivna ali strukturna žrtev.

Če pa ni vidnih žrtev in ne škode, ki bi jo nosil posameznik, je vpletanje psihološko dosti manj naporno in odgovorno. Zato se zdi udeležnost v sekundarnih in terciarnih viktimizacijah znatno lažja in nevidna. Ali je ni že zaradi tega več?

5. Sodelovanje v preddeliktualnih situacijah

V viktimologiji navadno delijo kriminaliteto na dve vrsti: iz osebnih stikov z žrtvijo in neosebna kazniva dejanja, sicer naperjena zoper določene ljudi. S te plati bi to področje lahko imenovali neposredno ali posredno osebno ogrožanje. V tej raziskavi pa nam gre za več kot to.

Ugotavljamo namreč, da se "vpletenost" kot jo razumemo, pojavlja v dosti drugačnih oblikah kot so tiste, ki pomenijo osebno viktimizacijo. S te plati vpleteni pogosto sodelujejo v ustvarjanju "naelektrenih" razmer, za kriminal ugodnega vzdušja, nediscipline in malomarnosti pri delu, neodgovornosti, razmetavanja, brezbržnosti, neurejenosti, kriznosti, splošne neposlušnosti in nepazljivosti itd. Oziroma bolje rečeno, vpleteni so neredko kreatorji kriminogenega ali viktimogenega stanja (odvisno od katere plati gledamo na pojav, ali z žrtvine ali s storilčeve) in ustvarjalci oziroma oblikovalci vzdušja v določenem okolju, ki omogoča:

- da ljudje postajajo storilci kaznivih dejanj in sploh kršitelji,
- da se vzdržuje in razvija neugodno moralno stanje, in
- da se ogrožanje začenja dojemati kot neka normalnost, v kateri je dovoljeno marsikaj, kar nasprotuje disciplini, redu, poštenosti, odgovornosti itd.

Če v takih razmerah odkrijejo storilca nekega, sicer očitnega dejanja včasih slučajno in po neprevidnosti nosilca, prihaja do individualnega kazenskega pregona, čeprav so kriminogene razmere kolektivne, oziroma skupinske. Kajti splošna ugodnost za neustrezno vedenje je glavni pobudnik za posledico, storjeno od posameznika. Le-ta pa nato racionalizira svoja dejanja z zgovarjanjem na druge, ki ostajajo nedotaknjeni, v ozadju, neimenovani in se jih pravičnost izogiba.

Tovrstni vpleteni, kot posebnost, so navdihovalci razmer in dejansko povzročajo preddeliktualne situacije, pri katerih je prijetei posameznik ravnal v skladu s pričakovanji skupine, ki kolektivno ustvarja priložnost za nasilnost, nepoštenost, neodgovornost in še za marsikaj drugega.

6. Opazovanje njihovega delovanja - tipološka klasifikacija

Prvi mednarodni viktimološki simpozij v Jeruzalemu je na podlagi nekaterih poročil o vlogi in pomenu oseb, ki stoje kazenski dvojici ob strani in delujejo nanjo kot "vpleteni" ali "nedolžni opazovalci", sprejel tudi priporočilo, da naj bi raziskovali prispevek teh tretjih oseb in se bolj kot doslej zanimali zanje.

S tem je prišlo na mednarodni ravni in na dokaj prominentnem posvetovanju kriminologov, viktimologov, pravnikov in drugih do spoznanja, da "kriminalni par" ali "dvojica" nista edini vlogi, ki povzročata posledice kaznivega dejanja.

Zato gre "vpletene", kot so imenovani po našem predlogu, preučevati in raziskovati z ustrezno zavzetostjo za razumevanje njihovih prispevkov, kar pa se v mednarodni strokovni, ne kriminološki, ne viktimološki javnosti ni zgodilo.

Znatno večjo pozornost so vzbudili takoimenovani "nedolžni opazovalci" (the innocent bystanders), ki so jih preučevali predvsem na zahodu, čeprav "nedolžni" še zdaleč nimajo takega pomena kot tiste vloge, ki jih mi obravnavamo s tem raziskovanjem. Toda težko je reči zakaj.

Ta raziskava napeljuje k razmišljanju, kako v večjem obsegu preučevati ljudi, ki vendarle v znatnem pomenu prispevajo h kaznivemu dejanju, saj že naš tipološki poskus kaže na dokaj širok diapazon njihove udeležbe.

Vsako tako obravnavanje pa zahteva vključevanje več znanosti, podobno kot je to v kriminologiji, viktimologiji, kriminalistiki in drugih disciplinah o človeškem deviantnem vedenju.

Raziskovanje po posameznih vrstah prispevkov in pojavnih oblikah krivdne udeležnosti in moralne odgovornosti, socialnih, psiholoških in bioloških posebnosti, demografskih razločkov itd., bi prineslo nova spoznanja, ne le v etiološkem, preventivnem ter kriminalnopolitičnem ampak še v marsikaterem drugem pogledu. Tako bi več vedeli ne le o njih, marveč o kompleksu: kazniva dejanja - ljudje nasploh in ne več samo o kazenski dvojici, marveč o trojici (po glavnih vlogah, ne po številu udeležencev) itd.

7. Kriminalna "dvojica" ali "trojica"

Z razvojem viktimologije, njene teoretične in ne le praktične konceptualizacije, oblikovanjem posameznih teoretičnih izhodišč o viktimodinamičnih modelih in sploh viktimološkem ciklusu, s tipološkim razvrščanjem itd., tja do njene razširitve izven "kriminološke viktimologije" na celokupnost človeškega ogrožanja in trpljenja zaradi posledic delovanja drugih oseb, tudi v znanostih o človeškem odklonskem vedenju, opuščaajo primat storilca in začenjajo zaradi razmeroma velikim zanimanjem obravnavati "kriminalni par", "kazensko dvojico" itd., kot celovito dinamičnost razmerij med žrtvijo in storilcem.

Res je, da pri tem zaradi drugačnega etiološkega lotevanja geneze deviantnosti še ne prihaja do rekonceptualizacije klasičnih kriminoloških teorij, ki temelje predvsem na podatkih o storilcu, in čeprav se viktimologija ukvarja bodisi še sama s seboj bodisi z žrtvijo, vendarle poskušajo razumevati psihodinamični proces med obema stranema kolikor-

toliko enotno in poglobljeno. Toda to še vedno ni povzročilo podiranja starega kriminološkega znanja o etioloških in drugih vprašanjih. Preteklost je še vedno tako močna in storilec kaznivega dejanja še toliko v središču zanimanja, da se kljub naraščajočemu znanju v viktimologiji, z njim v zvezi še nič bistvenega ne spreminja, čeprav poskusi vendarle gredo tudi v tej smeri.

Kazenski par ali kriminalna dvojica pa sta v zadnjem desetletju dosegla tolikšno zanimanje v znanostih o deviantnosti kot še nikoli doslej. Spreminjanje stališč v tem smislu močno podpirajo kazensko-pravne ureditve, zlasti glede tehtanja krivde in odgovornosti, prizadevanja za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj, feministična gibanja po svetu zaradi spolnega ogrožanja žensk in za enakopravnost med spoloma in še marsikaj drugega. Ob splošnem naraščanju zanimanja za kriminal po svetu je hkrati tudi nujno, da se povečuje pomembnost žrtev. Ta, stoletja zanemarjena, sedaj enakopravno stopa vstric storilca, tako da že opozarjajo na "nedolžnega storilca" in "krivo žrtev".

Do tu je znanost o človeškem vedenju doslej v glavnem prišla, razen morebiti kazenskega prava, ki poleg storilca in oškodovanca pozna še zlasti pomagača, napeljevalca in organizatorja kot udeležence kaznivega dejanja v širšem smislu. Toda razen v kazenskem pravu ni spremljajočega znanja nekazenskih oziroma nepravniških disciplin, ki bi te "subjekte" preučevale, obravnavale in pojasnjevale, podobno kot kriminologija storilce in viktimologija žrtve.

To raziskovanje pa ima namen opozoriti na to pomanjkljivost in jo v prvem in kolikortoliko poskusnem delu predstaviti kot potrebo po posebnem zanimanju za vlogo, ki smo jo v operacionalnem smislu imenovali "vpletenost" v kazenski par oziroma kriminalno dvojico. S kazuistiko želimo dokazati, da dvojica ni edina, ki kakorkoli ustvarja posledice. Kazenski par je pogosto, to kar je postal, sam "žrtev" vpletenih ali tretjih oseb, je njihova igrača, ali pa je eden od njiju,

oziroma kar. oba, orodje subjekta v ozadju. Mehanizmi obvladovanja para po tretjem so često perfidni, zahrbtni, načrtni, težko ugotovljivi, prikriti, skriti z drugimi nameni, ne kažejo se vedno kot telesno sodelovanje, ampak kot čustveni, psihični, gospodarski in drugačen vpliv. To ne izhaja vedno iz jasno manifestiranega interesa vpletenih, marveč tudi iz njihove strukture osebnosti, tipa človeka, družbenega statusa in vloge, pomena za kriminalni par itd.

Zato se kaže očitna potreba, tam kjer so razlogi izhajajoči iz dejanskega stanja kaznivega dejanja za to, preiti od razmišljanja o kazenski dvojici na kazensko trojico in vse vloge skupaj obravnavati psihodinamsko in v ciklusu medsebojnih razmerij etiološko povezano.

Če bi bili ali bodo vpleteni deležni primerne pozornosti, bomo o njih odkrili prav toliko kot o žrtvah in storilcih in pri marsikaterem dejanju bomo videli, da številčno močno presegajo kriminalni par oziroma dvojico. Zato velja kazniva dejanja preučevati, ne samo v diadičnih, ampak v triadičnih razmerjih.

8. Različnost prispevkov - opredeljevanje vlog

V uvodu je opravljen poskus opredelitve "vpletenih opazovalcev", ki jih kasneje poimenujemo na kratko, kar z "vpletenimi". Poglobljanje v problematiko njihovega sodelovanja, ki ga nazadnje izpeljujemo s predlogom narekuje, da jih je smotrno šteti za dejavnike poleg kazenske dvojice, tako da predstavljajo določeno celoto, kar nam potrjuje kazuistika in načini njihovega prispevka h kaznivemu dejanju. Vpleteni se namreč včasih več kot enakovredno pridružujejo obema glavnima protagonistoma, ki ju vidimo le ob posledici. Možnosti njihovega sodelovanja so zlasti naslednje:

S svojimi prispevki k dejanju se pojavljajo kot tisti, ki se vpletajo s spodbujanjem k nekim dejavnostim, z napeljevanjem, s povzročanjem nečesa, prišepetavanjem, vmešavanjem, izzivanjem, sprožanjem raznih situacij, razumevanjem strasti, z navdihovanjem, usmerjanjem, prepričevanjem, izsiljevanjem, manipuliranjem s kom ali s čem, dominiranjem

in prevladovanjem nad nekom, s sodelovanjem s kom ali pri čem, z izražanjem svojih nagnjenosti, ali podpiranjem kakšnih lastnosti drugih, s povzročanjem tveganja, podrejanja, sodelovanja itd., z ustvarjanjem tekmovanja, apatičnosti, letargičnosti, depresivnosti, agresivnosti, in sploh razpoloženja, ki ogroža, spodbuja, navdihuje itd. hotenja drugih k določenim reakcijam itd.

Druge spodbujajo s svojim čustvovanjem, pomilovanjem, omalovaževanjem, jezo, s kaznovalnimi tendencami, izrazi nesprejemanja, odklanjanja itd. in sploh z ustvarjanjem konfliktnih situacij, v katere "pade" eden ali oba udeleženca kriminalnega para in postane, čeprav je morda storilec - njihova žrtev.

Njihovi prispevki k posledici so še v prenašanju in opazovanju kriminalno-viktimogenega stanja, motiviranju za takšno ravnanje, vzdrževanju konfliktnih položajev, napetega stanja, s povzročanjem ljubosumnosti, osebne prizadetosti in prikrajšanosti v ponosu, ugledu, časti itd., tja do vzdrževanja nedopustnih razmerij.

Prav tako delujejo v konfliktnih položajih, z izražanjem kakšnih zahtev, s posredovanjem tendencioznih informacij, lažnih vesti in žalitev, ustvarjanjem razburljivih scen, nedovoljenih, neustreznih, nepravilnih in nezaželenih navad (tudi na delovnem mestu in pri opravljanju poklica), povzročanjem zdrah, puščanjem drugih "na cedilu" ali v položajih v katere so jih speljali z ustvarjanjem sumov, dajanjem potuhe, s podpihovanjem itd.

Domiselnost, zmožnost vpletanja, oblike prispevkov itd. ne toliko s telesnimi oziroma fizičnimi zmogljivostmi, kolikor bolj na psihični, čustveni, torej predvsem manj vidni ravni, so neskončno ustvarjalni, brezmejni. V glavnem sodijo njihovi prispevki v socialnopsihološko in interakcijsko sfero. Tu pa je pogosto težko "meriti" njihove prispevke v kazenskopravnem smislu. Zato so pretežno izven "kriminalne zone".

Toda s tem ni rečeno, da ostajajo njihovi prispevki nevidni - le zanimati bi se morali zanje. Kajti v njih se skriva pomembno področje

kriminalne etiologije. Le-ta se ne začenja pri storilcu ali pri žrtvi ampak pogosto in predvsem pri "vpletenih". In če je tako, naj jim velja enakovredna pozornost kot tistima dvema, ki ju vidimo le ob končni posledici.

S kazenskimi postopki prihaja na dan močno selekcionirana problematika "vpletenih", ki še zdaleč ne omogoča celovitejšega vpogleda v vprašanja, s katerimi se ukvarjamo. Dejanskost znatno presega tisto, kar kazensko pravo odkriva z inštituti pomoči, napeljevanja in organiziranja.

Zato bi se bilo treba v etiološkem, fenomenološkem, tipološkem, sociološkem, kriminološkem in drugih pogledih, intenzivneje in smotrneje ukvarjati s preučevanjem vlog vpletenih z najrazličnejših izhodišč, zgledujoč se po kolikortoliko vpeljanih znanostih, kot sta v tem smislu zlasti kriminologija in viktinologija s sodelovanjem sociologije in psihologije.

9. Raziskovanje in področje znanosti vpletenih - induktologija

"Vpletenost" v tej raziskavi kot pojem je delovanje, ki privede do kaznivega dejanja in do viktimizacije, pri čemer pa akter vpletanja in vmešavanja ni končni storilec niti končna žrtev, čeprav se tudi dogaja, da se spreminjajo vloge, ki jih je kdo namenil komu. Toda to je že drugo vprašanje, podobno tistemu, ko storilec, ki se je namenil koga pokončati sam postane žrtev, ker ga je le-ta prehitel in zato postal storilec namesto, da bi bil žrtev.

Vpletanje v dvojico, ki po našem mnenju pri marsikaterem pojavu sploh ni več dvojica in zaradi triadičnih (ali še kakšnih številnejših) razmerij ni to, kar se nam kaže s posledico, je kot vsako drugo vedenje, podaljšanje tistega dela normalnega komuniciranja med ljudmi, ki sega najpogosteje v sivomegleno zono med dopustnim in nedopustnim, zaželenim in nezaželenim in morda celo nekaznivim in kaznivim obnašanjem. Toda v etiologiji človeških nezakonitih ravnanj ima pomembno vlogo, kajti kljub različnosti prispevkov, so ti vendarle deli dinamičnega procesa kaznivega dejanja, za kar pa dosedanje znanosti o deviantnem vedenju in njegovih posledicah z oškodovancem vred, niso imele posebnega poslu-

ha, razen kazenskega prava in še to le v najvidnejšem delu ali najbolj manifestativnih simptomih. Toda to ne more biti merilo za pomembnost celotnega področja, ki se odkriva, če globlje preučujemo kako in zakaj nastaja kriminalnost.

Zato se zavzemanje za načrtnejše, smotrnejše, zlasti pa večrazsežnostno ter interdisciplinarno preučevanje ter raziskovanje "vpletenosti" kaže kot nujna potreba. Toda to najbrž ni več kriminologija in ne viktimologija, ker je subjekt čisto drugi in njegove vloge popolnoma drugačne, kajti pri njem ne gre za storilstvo (kriminologija) in ne za žrtvovanost (viktimologija). To dvoje ima vsak svoje področje pozornosti in s tem seveda tudi svojo znanost (pri čemer se ne spuščamo v to ali je viktimologija samostojna znanost ali sestavina kriminologije).

Raziskovanje je pripeljalo do spoznanja, da je obravnavanje vpletenosti v svojem širokem diapazonu različnosti prispevkov tako pomembno in perspektivno, da zasluži (in v prihodnosti mora priti do tega) svoje področje znanosti, ki bi jo imenovali induktologija.

Izraz je izpeljan²⁰⁰ iz latinskega glagola induco, inducere. V rimskih pravniških besedilih²⁰¹ je namreč ta glagol vedno povezan s pojmi, ki

²⁰⁰ Pri izbiri najustreznjšega izraza je sodeloval dr. Janez Kranjc, docent za rimsko pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani, ki je za raziskavo v ta namen pripravil tudi pravnoetimološko pojasnilo, glej opombe: 201 in 202 v nadaljevanju.

O tem glej še izraze induco, inductio, inducere, inductor in razlage v Mirko Divković: Latinsko hrvatski Rječnik, Zagreb 1900, s. 519 in 520 in v drugih virih.

²⁰¹ Glagol induco ima dve skupini pomenov: a) prekriti b) vpeljati, zapeljati itd. V pravniških tekstih prihaja v poštev v glavnem samo drugi pomen besede. Poleg odlomkov, kjer pomeni glagol "nekaj, nekam pripeljati" oz. "vpeljati (npr. actionem - tožbo, potestatem legis i. - veljavo zakona, ius compensationis - pobotanje) srečamo v rimskih tekstih veliko odlomkov, kjer ima glagol inducere tudi pomen "napeljati" oz. "do nečesa pripraviti":

- dolo creditoris inductus minor, ut fideiubeat - upnik je naklepno pripravil pupila, da je prisegel
- aliquem ad misericordiam ind. - nekoga ganiti (t.j. vzbuditi v njem občutek usmiljenja)
- animum inducere - sprijazniti se s čim
- primis litteris pueros inducere - seznaniti (naučiti) otroka prvih črk (t.j. pisati)
- alqm in errore ind. - nekoga pripeljati (pripraviti) v zmoto

pomenijo npr.: prekriti, vpeljati, zapeljati, nekaj nekam pripeljati, napeljati, do česa pripraviti, vzbuditi, sprijazniti se, naučiti, v zmoto spraviti, povzročiti, uvesti, spodbuditi, povzročiti da do česa pride itd.

Podoben pomen imajo iz glagola izpeljani različni samostalniki kot npr. *inductio*, *inductor*, *inductrix*, *inductus*²⁰² itd.

Izraz induktologija je najbolj primeren prav zato, ker po svojem izvirnem pomenu predstavlja vse tiste možnosti "vmešavanja", s katerimi se ukvarja raziskovanje ne glede na to, da ima npr. izraz indukcija tudi drugačen pomen (glej indukcija - dedukcija) in da se uporablja za poimenovanje določenega električnega pojava. Iz tega izhajajo besede induktor, induktivnost, pa induktiven²⁰³ itd. Toda v svojem etimološkem smislu se je izraz najprej nanašal na vedenje.

- *iniuriam adversus liberos testamento* - povzročiti (storiti) krivico otrokom z oporoko
- *quos ipsos induxi loquentes* - uvesti, vpeljati (tudi kadar gre za neko navado - *morem novum iudiciorum in rem publicam*)
- *in disciplinas dialecticas inducere alqm* - vpeljati (t.j. naučiti)
- *causam* (pravdo), *dubitationem* (dvom), *rationem Epicuri* (epikurejsko gledanje) *ind.* - povzročiti, da do nečesa pride, povzročiti, vzpodbuditi

202

- Iz glagola *induco*, *inducere* so izpeljani različni samostalniki:
- *inductio* - *iuvenum armatorum i.* (oboroženih mladcev); *inductiones aquarum* (napeljava vode, t.j. napravljeno je, da nekam priteče voda, to se omogoči); *inductio personarum ficta* (izmišljanje oseb v pripovedovanju); *erroris ind.* (povzročitev zmote) *ind.* *animi* (trdna odločitev, naklep); beseda *inductio* pa pomeni tudi dokazovanje z navajanjem podobnih primerov.
 - *inductor* - tisti, ki biča; tisti, ki uvaja v pisanje; goljuf oz. zapeljevalec.
 - *inductrix* - zapeljivka;
 - *inductus* - zapeljevanje, nagib, ki me pripelje do nečesa: *huius persuasu et inductu* - na temelju njegovega prepričevanja in navajanja (iz tega se lepo vidi, da je *inductus* nekaj drugega kot neposredno navajanje oz. prepričevanje k dejanju. *Inductus* je očitno posredno napeljevanje nekoga k dejanju. Isto izhaja tudi iz:)
quod alieno inductu fecerit - kar je storil, ker ga je do tega pripravil (posredno) nekdo drug.

203

gl. Slovar slovenskega knjižnega jezika II. s. 40

Beseda je istovetna tudi z angleškima izrazoma "to induce" (pripraviti, pregovoriti, napotiti, povzročiti) ter "to induct" (uvesti, vpeljati, umestiti). Podoben glagol je, "induire" v francoščini (vpeljati, zapeljati).

Pri izbiri izraza smo izhajali iz njegovega zgodovinskega pravnega pomena. Podobno kot je bilo to pri besedah "crimen" iz katerega je nastala beseda kriminologija, oziroma "victima", ki je bila podlaga za viktimologijo, se je beseda induktologija pokazala ustrezna tudi za naš namen.

Z "induktologijo" predlagamo novo področje zanimanja, raziskovanja in preučevanja vseh tistih dejavnosti in njihovih nosilcev, ki vodijo do kaznivega dejanja, ne da bi se z njim, vsaj pretežno ne, neposredno ukvarjali ali soodelovali pri njegovi storitvi. Induktologija naj bi bila znanost o povzročanju odločitev in ustvarjanju položajev za nastajanje kaznivih dejanj oziroma kršitev, ki pa jih store drugi, ki prav tako viktimizirajo druge. To področje naj bi obsegalo znanje o "vpletenih" in načinih vpletanja v kazensko trojico oziroma razikovanje vlog, ki jih imajo poleg storilca in žrtve še drugi, ki so privedli do tega, da je do posledice kaznivega dejanja sploh prišlo.

L I T E R A T U R A

1. ABDENNUR, A.: Violence as a Function of Abstract and Cognitive Processes. Crime et/and Justice, Ottawa 7/8(1979-80)2, s. 100-105.
2. AMELUNXEN, C.: Das kriminelle Paar. Kriminalistik, Hamburg 25(1971)9, s. 445-449.
3. ANALYSIS of Group. Ed. Gibbard, G. et al. San Francisco: Jossey-Bass, 1974, 444 s.
4. ATHANASIOU, R.; YOSHIOKA, G.: The Spatial Character of Friendship Formation. Environment and Behavior, London 5(1973)1, s. 43-65.
5. BAČIĆ, F.: Krivično pravo. Opći dio. Zagreb : Informator, 1978, 539 s.
6. BAČIĆ, F.: Saučesništvo kod kažnjivih pripremnih radnji. Naša zakonitost, Zagreb 31(1977)4, s. 50-54.
7. BEDAU, H.A.: Are there really crimes without victims? International Symposium on Victimology, Jerusalem 1973, 12 s.
8. BAVCON, L.; ŠELIH, A.: Kazensko pravo. Splošni del. Ljubljana : Uradni list SRS, 1978, 412 s.
9. BENNIS, W.; SHEPARD, H.: A Theory of Group Development. Analysis of Groups. San Francisco : Jossey-Bass, 1974, s. 127-153.
10. BERNE, E.: Games People Play: The Psychology of Human Relationships. New York : Grove Press, 1964, 192 s.
11. BINDER, R.: Gruppe-die graue Eminenz. Erzieher Blatt, Graz (1975)100, s. 34-40.
12. BINDER, R.: Sozio-Psycho-Gramm der Gruppe. Erzieher Blatt, Graz (1975)103, s. 96-102.
13. BOJANOVIĆ, R.: Psihologija međuljudskih odnosa. Beograd : Nolit, 1979, 208 s.
14. BOŽOVIĆ, S.: Pravno i fizičko lice kao nužni saizvršioc. Pravni život, Beograd 29(1980)11, s. 68-79.

15. BRINDLEY, J.: Disruptive Crowd Behaviour - a Psychological Perspective. The Police Journal, Sussex 55(1982)1, s. 28-38.
16. CARIĆ, A.: Viktimologija i krivično pravo. Zbornik radova pravnog fakulteta, Split 7(1969-70) s. 77-95.
17. CASTRO ANIYAR L. de: Victimology. Abstracts on Criminology and Penology, Amsterdam 9(1969)2, s. 194.
18. COHEN, A.: The Concept of Criminal Organisation. The British Journal of Criminology, London 17(1977)2, s. 97-111.
19. CORMIER, B. et al.: The Psychodynamics of Homicide Committed in a Semi-Specific Relationship. Canadian Journal of Criminology and Corrections, Ottawa 14(1972)4, s. 335-344.
20. DANZIGER, K.: Interpersonal Communication. New York : Pergamon, 1976, 238 s.
21. GIJK, J.: Bystanders Intervention in a Crime. The Hague : Ministry of Justice, 1983, 11 s.
22. ĐURIĆ, S.: Interakcionistički pristup u savremenoj psihologiji ličnosti. Psihologija, Beograd 16(1983)1-2, s. 49-64.
23. ELDER, G.: On Linking Social Structure and Personality. American Behavioral Scientist, Beverly Hills 16(1973)6, s. 785-800.
24. ELLENBERGER, H.: Relations psychologiques entre le criminel et la victime. Revue internationale de criminologie et de police technique, Genève 8(1954)7, s. 103-121.
25. FATTAH, E.: Problem of Victimology in Penal Justice. Abstracts on Criminology and Penology, Amsterdam 9(1969)2, s. 194.
26. FATTAH, E.: La victimologie: Qu'est - elle, et quel est son avenir? Revue international de criminologie et de police technique, Genève 21(1967)3, s. 193-202.
27. FATTAH, E.: Victim's Response to Confrontational Victimization: A Neglected Aspects of Victim Research. Crime and Delinquency, London 30(1984)1, s. 75-89.

28. FATTAH, E.: Uloga žrtve u određivanju delikta. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 8(1970)4, s. 646-671.
29. FATTAH, E.: The Use of the Victim as an Agent of Self-Legitimization: Toward a Dynamic Explanation of Criminal Behavior. Victimology, Washington 1(1976)1, s. 29-53.
30. FLETCHER, C.: The Person in the Sight of Sociology. London : Routledge & Kegan, 1975, 93 s.
31. FREEDMAN, J.: Crowding and Behavior. San Francisco : Freeman, 1975, 177 s.
32. FÜLLGRABE, U.: Die Bedeutung der Passivität von Zuschauern eines Verbrechens. Kriminalistik, Heidelberg 36(1982)7, s. 353-359.
33. GAHAGAN, J.: Interpersonalno i grupno ponašanje. Beograd : Nolit, 1978, 148 s.
34. GERGEN, K.: The Self and Interpersonal Behaviour. Social Psychology for Sociologists. London : Nelson, 1974, s. 83-100.
35. GOTTHEIL, D.: Pretrial Diversion: A Response to the Critics. Crime and Delinquency, Hackensack 25(1979)1, s. 65-75.
36. GULLOTA, G.: Victimization and Victimological Orientations in Italy. Victimology, Washington 8(1983)3-4, s. 23-34.
37. GUNN, J.: Violence in Human Society. Devon : David & Charles, 1973, 200 s.
38. HAFERKAMP, H. et al.: Selbstbilder von Mitgliedern krimineller und normaler Gruppen. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, Köln 58(1975)3, s. 163-174.
39. HARE, P.: Handbook of Small Group Research. New York : The Free Press, 1976, 781 s.
40. HAVELKA, N.: Psihološke osnove grupnog rada. Beograd : Naučna knjiga, 1980, 242 s.
41. HEISE, D.: Group Dynamics and Attitude-Behavior Relations. Sociological Methods & Research, Beverly Hills 5(1977)3, s. 259-288.
42. HENTIG, H.: The Criminal and His Victim. New Haven : Yale University Press, 1948, 461 s.
43. HENTIG, H.: Zur Psychologie der Einzeldelikte - Der Mord. Tübingen: Mohr, 1956, 287 s.

44. JESSOR, R.; JESSOR, S.: The Perceived Environment in Behavioral Science. American Behavioral Scientist, Beverly Hills 16(1973)6, s. 801-828.
45. KALČIČ, M.: Pravna narava udeležbe v kazenskem pravu. Pravnik, Ljubljana 30(1975)1-3, s. 95-106.
46. KIDD, R.: Crime Reporting. Criminology, Beverly Hills 17(1979)3, s. 380-394.
47. KING, P.: Alienation. Mental Health Digest, Chevy Chase 1(1969)3, s. 25-28.
48. KOBE, P.; BAVCON, L.: Kazenski zakon s pojasnili in sodno prakso. Ljubljana : Uradni list SRS, 1970, 535 s.
49. KVAŠIS, V.E.: Gruppovaja prestupnost' i nekotorye voprosy kriminologii součastija. Vestnik Moskovskogo universiteta, Moskva (1971)2, s. 43-49.
50. KRIVIČNA djela lišenja života na području NR Hrvatske. Zagreb : Ured za kriminološka ispitivanja, 1959, 258 s.
51. LATANE, B.; DARLEY, J.: The Unresponsive Bystander : Why doesn't he help? New York : Appletion-Century-Crofts, 1970, 131 s.
52. LAZIN, Đ.: Organizovanje određenog broja ljudi za vršenje krivičnih dela i problematika sticaja. Pravni život, Beograd 30(1981)3, s. 42-56.
53. LORENZ, K.: O agresivnosti. Beograd : Savremena administracija, 1970, 228 s.
54. LOVRIĆ, I.: Odgovornost nosilaca samoupravnih i drugih javnih društvenih funkcija. Socijalizam, Beograd 14(1971)5, s. 645-652.
55. MAC CLINTOCK, F.: Crimes of Violence. London : Macmillan, 1963, 287 s.
56. MAC GRATH, J.: Small Group Research. American Behavioral Scientist, Beverly Hills 21(1978)5, s. 651-674.
57. MAWBY, R.: Witnessing Crime : Toward a Model of Public Intervention. Criminal Justice and Behavior, Beverly Hills 7(1980)4, s. 437-464.

58. MENDELSON, B.: La victimologie. Revue internationale de criminologie et de police technique. Genève 10(1956)1, s. 95-109.
59. MENDELSON, B.: The Origin of the Doctrine of Victimology. Excerpta Criminologica, Amsterdam 3(1963) s. 239-244.
60. MAY, R.: Power and Innocence. New York : Norton, 1972, 283 s.
61. MILOSAVLJEVIĆ, P.: Socijalna psihologija porodičnih odnosa. Socijalna psihijatrija, Zagreb 3(1975)4, s. 341-346.
62. MILOSAVLJEVIĆ, M.: Sociološki pristup agresijama kao obliku razrešavanja sukoba u društvu. Ideje, Beograd 3(1972)3, s. 29-46.
63. MLINAR, Z.: Konflikti, vrednote in razvoj. Anthropos, Ljubljana (1972)1-2, s. 141-159.
64. NAGEL, W.H.: The Notion of Victimology in Criminology. Excerpta Criminologica 3(1963) s. 245-247.
65. NEDIĆ, D.: Sličnosti i razlike između podstrakavanja i drugih oblika saučesništva. Pravni život, Beograd 28(1979)11, s. 37-48.
66. NEWCOMB, T.: Individual and Group. American Behavioral Scientist, Beverly Hills 21(1978)5, s. 631-650.
67. OPALIĆ, P.: Socijalni aspekti kategorije samorealizacije. Sociologija, Beograd 20(1978)4, s. 465-477.
68. ORCHARD, G.: "Agreement" in Criminal Conspiracy. The Criminal Law Review London (1974)5, s. 297-304; (1974)6, s. 335-344.
69. PECK, D.; WHITLOW, D.: Teorije ličnosti. Beograd : Nolit, 1978, 132 s.
70. PEČAR, J.: Društveno-ekonomske prilike kao faktor viktimizacije. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 20(1982)1-2, s. 63-80.
71. PEČAR, J.: (Kriminalna) viktimizacija ostarelih. Teorija in praksa, Ljubljana 20(1983)8-9, s. 1225-1239.
72. PEČAR, J.: Strukturalna viktimizacija. Anthropos, Ljubljana (1982)3, s. 214-228.
73. PEČAR, J.: Žrtve kaznivih dejanj in formalno nadzorstvo. Revija za kriminalistiko in kriminologiju, Ljubljana 30(1979)3, s. 192-202.

74. PETELIN, B.: Motivacija prestupnega vedenja. Sovetskoje gosudarstvo i pravo, Moskva (1980)4, s. 106-113.
75. POSPIŠIL-ZAVRŠKI, K.: Dosadašnje viktimologijske spoznaje o žrtvama seksualnih krivičnih djela. Priručnik, Zagreb 28(1980)4, s. 337-348.
76. POTOČNIK, M.: Odgovornost članov kolektivnih organov upravljanja. Teorija in praksa, Ljubljana 7(1970)4, s. 632-642.
77. RADOVANOVIĆ, M.: Krivično pravo SFRJ. Beograd : Savremena administracija, 1966, 442 s.
78. REID, S.T.: Crime and Criminology. Hinsdale : Dryden, 1976, 740 s.
79. ROUNSAVILLE, B.: Theories in Marital Violence : Evidence from a Study of Battered Woman. Victimology, Arlington 3(1978)1-2, s. 11-31.
80. SANFORD, N.: The Decline of Individualism. Mental Health Digest, Chevy Chase 2(1970)8, s. 29-33.
81. SAX, W.: Zur Problematik des "Teilnehmerdelikts". Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Berlin 90(1978)4, s. 927-964.
82. SCHAFER, S.: The Victim and His Criminal : A Study in Functional Responsibility. New York : Random House, 1968, 178 s.
83. SCHNEIDER, H.J.: Viktimologie. Tübingen : Mohr, 1975, 311 s.
84. SCHULTZ, R.: The Victim - Offender Relationship. Crime and Delinquency, Hackensack 14(1968)2, s. 135-141.
85. SCOTT, W.: Values and Organizations. Chicago : Mc Nally, 1965, 290 s.
86. SHASKOLSKY, L.: The Innocent Bystander and Crime. Federal Probation, Washington 34(1970)1, s. 44-48.
87. SHELEFF, S.L.: The Bystander. Lexington : Heath, 1978, 223 s.
88. SIMOVIĆ-HIBER, I.: Pojam šaizvršilaštva u jugoslovenskom krivičnom pravu. Pravni život, Beograd 30(1981)12, s. 14-33.
89. SKABERNE, B.: Pomembnost pravičnega obravnavanja otrok in mladoletnikov, ki so bili žrtve kaznivih dejanj. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 20(1969)4, s. 259-265.

90. SOCIJALNA psihologija. Ur. N. Rot. Beograd : Rad, 1972, 332 s.
91. SOROKIN, B.: Osnove socijalne psihologije. 3. dop. izd. Zagreb : Narodne novine, 1976, 221 s.
92. SRZENTIĆ, N. in drugi: Krivično pravo SFRJ. Beograd : Savremena administracija, 1978, 560 s.
93. STEINKE, W.: Die Problematik der Beihilfe. Kriminalistik, Hamburg 14(1976)5, s. 221-223.
94. STRITIH, B.: Komunikacije v procesu individualnega in skupinskega svetovalnega dela. Penološki bilten, Ljubljana 2(1984)2, s. 126-145.
95. STOKOLS, D. et al.: Physical, Social, and Personal Determinants of the Perception of Crowding. Environment and Behavior, Beverly Hills 5(1973)1, s. 87-115.
96. SUBOTIĆ, M.: O problemu krivične odgovornosti. Odvjetnik, Zagreb 45(1972)11-12, s. 439-443.
97. ŠELIH, A.: Viktimologija in njena vloga v boju zoper kriminaliteto. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 18(1967)1-2, s. 37-42.
98. ŠEPAROVIĆ, Z.: Žrtva krivičnog djela. Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 12(1962)1-4, s. 111-123.
99. TAHOVIĆ, J.: Krivično pravo. Opšti deo. Beograd : Savremena administracija, 1961.
100. TEUTSCH, J.; TEUTSCH, C.: Victimology : An Effect of Consciousness, Interpersonal Dynamics and Human Physics. International Journal of Criminology and Penology, London 2(1974)3, s. 249-274.
101. TEL'NOV, P.: Otgraničenie podstrekatel'stva ot shodnyh dejstvij. Sovetskaja justicija, Moskva (1970)9, s. 9-10.
102. UBOJI na Slovenskem. Vodja raziskave B. Uderman. Ljubljana : Inštitut za kriminologijo, 1974, 519 s.
103. UGREHELIDZE, N.: Nekotorye voprosy nakazaniya součastnikov. Sovetskaja justicija, Moskva (1970)1, s. 16-18.

104. ULE, M.: Socialno-psihološki vidiki avtoritete. Anthropos, Ljubljana (1977)5-6, s. 69-89.
105. VALINS, S.; BAUM, A.: Residential Group Size, Social Interaction, and Crowding. Environmental and Behavior, Beverly Hills 5(1973)4, s. 421-439.
106. VERSELE, S.C.: Legal and Criminal Points in Relation to the "Victims" of Crimes. Excerpta Criminologica, Amsterdam 3(1963) s. 462.
107. WELLER, J.; QUARANTELLI, E.: Neglected Characteristics of Collective Behavior. American Journal of Sociology, Chicago 79(1973)3, s. 665-685.
108. WIENER, M.: Nonverbal Behavior and Nonverbal Communication. Mental Health Digest, Rockville 4(1972)9, s. 12-18.
109. WOLFGANG, M. et al.: Victim Categories of Crime. The Journal of Criminal Law and Criminology, Chicago 69(1978)3, s. 379-394.
110. WOLFGANG, M.: Patterns in Criminal Homicide. 1958, 413 s.
111. WOLFGANG, M. (ed.): Studies in Homicide. New York : Evanston, 1967, 323 s.
112. YUILLE, J.: A Critical Examination of the Psychological and Practical Implications of Eyewitness Research. Law and Human Behavior, New York 4(1980)4, s. 335-345.
113. ZILLER, R.: The Social Self. New York : Pergamon, 1973, 205 s.
114. ZLATARIĆ, B.: Krivično pravo. Opći dio. Zagreb : Informator, 1970, 108 s.
115. NIE H. Norman: SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) McGraw Hill 1975
116. GOLDBERGER, S. Arthur: Econometric Theory, John Wiley, New York 1964.

deksi

Štev.: Kp leto

1 2 3

VPRASHALNIK ZA "VPLETENE"

4,5 1) Kaznivo dejanje (v katerega se vpleta)

6 2) Vpletenih: 1, 2, 3, 4, 5

7 3) Spol

moški

ženski

8 4) Poznan

storilcu

žrtvi

obema

nepoznan

drugo

9 10

11 12

13 5) Opis prispevka

14

15

16 6) Deloval v korist

storilca

žrtve

za nobenega, ampak zase

bil sam prizadet

17 7) Karava koristi

materialna

psihična (moralna)

drugačna

18 8) Način vpletenosti

19 9) Škoda materialna

telesna

20 psihična

politična

kršene pravice

drugo

21 10) Ukrep da (kakšen) .

22 ne

23 (1) Dodatni podatki Dokumentacija

da 1, me 0

Šifrant - "Vpleteni"

Kodeks

1, 2, 3	<u>Zaporedna številka enote</u>	
	Ljubljana - Višje sodišče: 1-184 (1979), 185-331 (1980), 332-502 (1981)	
	Celje - Višje sodišče: 503-527 (1979), 528-553 (1980), 554-572 (1981)	
	Vprašanje 1	
4,5	<u>Vrsta kaznivega dejanja</u>	
	- Umor (ali poskus), uboj na mah, povzročitev smrti iz malomarnosti	01
	- Posebno huda, in huda telesna poškodba	02
	- Lahka telesna poškodba	03
	- Ostala k.d. zoper življenje in telo (6. pogl.) (ogrožanje z nevarnim orodjem pri pretepu ali prepiru, sodelovanje pri pretepu, nedovoljena prekinitev nosečnosti)	04
	- Kršitev nedotakljivosti stanovanja (7. pogl.)	05
	- Druga kazniva dejanja zoper pravice in svobošči- ne občana (grdo ravnanje, ogrožanje varnosti, protipraven odvzem prostosti)	06
	- K.d. zoper zakonsko zvezo in mladino (10. pogl.) (neplačevanje preživnine, zanemarjanje mladoletne osebe in grdo ravnanje, odvzem mladoletne osebe)	07
	- Posilstvo	08
	- Razžalitev	09
	- Druga kazniva dejanja zoper čast in dobro ime (12. pogl.) (žaljiva obdolžitev, obrekovanje, opravljanje)	10
	- Poneverba	11
	- Grabež	12
	- Zloraba položaja ali pravic odgovorne osebe	13
	- Ponareditev ali uničenje poslovne listine	14
	- Ostala k.d. zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva (14. pogl.) (nevestno ravnanje z zaupanim premoženjem, nedo- voljena trgovina, nevestno gospodarjenje, neupra- vičena uporaba, neupravičena uporaba dopolnilnega dela drugih oseb, gozdna tatvina, zatajitev davščin)	15

- Tatvina	16
- Vlom	17
- Goljufija	18
- Poškodovanje tuje stvari	19
- Nezakonita vselitev	20
- Ostala k.d. zoper družbeno premoženje (15. pogl.) (zatajitev, rop, odvzem motornega vozila, oderuštvo, prikrivanje, neupravičena uporaba)	21
- Nasilniško obnašanje	22
- Samovoljnost	23
- Preprečitev uradnega dejanja, uradni osebi	24
- Izdaja nekritega čeka	25
- K.d. ogrožanja javnega prometa (21. pogl.)	26
- K.d. zoper splošno varnost ljudi in premoženja (20. pogl.) (onesnaževanje človekovega življenjskega okolja, poškodovanje ali uničenje javnih naprav)	27
- Vsa ostala kazniva dejanja (kriva ovadba, skrunitev groba, kupčevanje z zlatim denarjem in devizami, omogočanje bega osebi, ki ji je bila vzeta prostost, dajanje pomoči storilcu po storitvi kaznivega dejanja, napad na uradno osebo, kriva izpovedba, zakotno pisaštvo, povzro- čitev nevarnosti na delovišču, vzbujanje narod- nostne, verske itd. nestrpnosti, dajanje prednosti kupcem, dajanje podkupnine, nezakonita preiskava, izsiljevanje izpovedbe, nedovoljen promet z mabili, goljufija v službi, igranje na srečo, neupravičeno posredovanje ali zastopanje v zunanjem trgovinskem poslovanju.	28

Kodeks

	Vprašanje 2		
6	<u>Število vpletenih</u>		
	eden		1
	два		2
	tri in več		3
	Vprašanje 3		
7	<u>Spol</u>		
	moški		1
	ženski		2
	oboji		3
	Vprašanje 4		
8	<u>Vpleteni je poznan</u>		
	storilcu		1
	žrtvi		2
	obema		3
	nepoznan		4
9	<u>Kaj je vpleteni nasproti žrtvi</u>		
	zakonec, starši, družinski član		1
	sorodnik, svak		2
	v razmerju ljubezni ali spolnosti		3
	prijatelj (zaročenec)		4
	sosed, sostanovalec, sovaščan		5
	sodelavec		6
	znanec		7
	uradna oseba		8
	drugo		9
	neznanec		x
10	<u>Pogostnost razmerij vpletenega z žrtvijo</u>		
	stalna		1
	občasna		2
	brez		3

Kodeks

11	<u>Kaj je vpleteni nasproti storilcu</u>	
	zakonec, starši, družinski član	1
	sorodnik, svak	2
	v razmerju ljubezni ali spolnosti	3
	prijatelj (zaročenec)	4
	sosed, sostánovalec, sovaščan	5
	sodelavec	6
	znanec	7
	uradna oseba	8
	drugo	9
	neznanec	x

12	<u>Pogostnost razmerij vpletenega s storilcem</u>	
	stalna	1
	občasna	2
	brez	3

Če pri K8 na šifri ni '3 (obema) se pri K 9-10 ali 11-12, ki niso mogli biti izpolnjeni, (ker vpleteni ni imel razmerij bodisi s storilcem bodisi z žrtvijo) - šifrirajo z 0

Vprašanje 5

13	<u>Kraj vpletanja</u>	
	stanovanje in hiša žrtve	1
	stanovanje ali hiša storilca	2
	stanovanje ali hiša vpletenega	3
	pri komurkoli od njih (izven hiše ali stanovanja)	4
	na delovnem mestu, pri delu ali v delovni organizaciji	5
	v gostinskem lokalu ali zraven	6
	na javnem kraju, na prostem, na cesti	7
	drugje (nedoločeno)	8

14	<u>Alkoholiziranost (v dejanju) na katerikoli strani</u>	
	da	1
	ne	0

Kodeks

15	<u>Motiv vpletenega</u>	
	koristoljubnost, korist	1
	spolnost, ljubosumnost	2
	sovraštvo, maščevalnost, škodoželjnost privoščljivost, prepirljivost, nesoglasje, jeza	3
	malomarnost pri delu, zlorabljanje poobla- stil, nepremišljenost, neupoštevanje predpisov, samovoljnost, nesposobnost	4
	uveljavljanje, nastopaštvo, telmovalnost, ničemurnost, prešernost, iskanje predno- sti, obramba, odklanjanje	5
	drugo (tudi pozitivni motivi, pomoč, usluge)	6

Vprašanje 6

16	<u>Vpleteni deloval v korist</u>	
	storilca	1
	žrtve	2
	zase	3
	za svojo delovno organizacijo in druge institucionalizirane skupine	4
	za nikogar	5
	bil sam oškodovan	6
	oškodovani drugi (individualno, skupinsko, institucionalno)	7

Vprašanje 7

17	<u>Narava koristi</u>	
	materialna	1
	psihična (moralna)	2
	drugačna (pred pregonom, spolna)	3
	ni koristi	0

Vprašanje 8

18	<u>Način vpletenosti</u>	
	povzročitev preddeliktualnega stanja	1
	pomoč	2
	napeljevanje	3
	sodelovanje - sosterilstvo	4
	ljubezensko-spolni vplivi	5
	neustrezno opravljanje dolžnosti	6
	kaznovalno - maščevalni posegi	7
	drugo	8

Kodeks

Vprašanje 9

19	<u>Vrsta škode s kaznivim dejanjem</u>	
	materialna	1
	telesna	2
	psihična	3
	politična	4
	kršene pravice	5
	drugačna	6
	kombinacije	7

20	<u>Zneski materialne škode</u>	
	do 500	1
	501 - 3000	2
	3001 - 10000	3
	10001 - 30000	4
	30001 - 100000	5
	nađ 100001	6
	neocenjena ali ni podatka	0

Vprašanje 10

21	<u>Sodni ukrep</u>	
	da	1
	ne	0

22	<u>Vrsta ukrepa</u>	
	denarna kazen	1
	zaporna kazen - pogojno	2
	nepogojna zaporna kazen do 1 leta	3
	nepogojna zaporna nad 1 leto	4
	drugo (zavrtnjen obtožni predlog, dejanje obseženo z drugim postopkom, postopek ustavljen, umrl, oproščen	5
	ukrepa ni	0

Dodatek

23	<u>Dokumentacija</u>	
	da	1
	ne	0

IZVLEČEK (SYNOPSIS)

Vloga "vpletenih" v viktimo/kriminodinamiki "kazenske dvojice"

V razmerjih "kazenske dvojice" pogosto sodelujejo tudi drugi ljudje, ki različno prispevajo k nastanku posledice. To njihovo vlogo smo imenovali "vpletenost" in je lahko zelo pomembna za razvoj psihodinamike med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja oziroma za njun viktimološki cikel.

Za raziskavo je pregledanih 6116 kazenskih sodb prve in druge stopnje in v njih ugotovljenih 572 dogodkov, pri katerih so bili udeleženi tudi vpleteni, ki so na pestre načine pripomogli bodisi k viktimizaciji, bodisi k storitvi kaznivega dejanja.

"Vpleteni" se pojavljajo ne le pri personalizirani, marveč tudi pri drugi kriminaliteti, tako posamično kot skupinsko. Nanje naletimo pri primarni, sekundarni in terciarni viktimizaciji. Vanjo se vključujejo zaradi lastnih, skupinskih in tujih interesov, epizodno, to je slučajno, ali po dolgotrajnih razmerjih z obema ali z enim v "dvojici". Dogaja se, da vpleteni postajajo kasnejši storilci ali žrtve, ali pa tisti, ki bi sicer morali biti eden v "kazenski dvojici" postajajo "vpleteni" in so zaradi tega nedosegljivi ali teže dosegljivi kazenskemu pravosodju. "Vpleteni" so napeljevalci, spodbujevalci, navdihovalci, pomočniki, organizatorji, itd. ter zlasti psihično in čustveno vplivajo na razmerje storilec/žrtev ali samo na enega izmed njiju. Tipološka klasifikacija "vpletenosti" upošteva: motivacije za vpletenost, oblike prispevkov, razmerja do kriminalnega para, itd.

Za raziskavo so uporabljeni: strukturalna števila, metoda h^2 , factorska analiza in navajanje primerov za razumevanje posameznih vlog in prispevkov.

Z "vpletenimi" se odpira novo področje kriminologije, ki bi kdaj v prihodnosti lahko postala poleg viktimologije samostojna disciplina predvsem zaradi tega, ker obravnava kaznivo dejanje z zornega kota "kriminalne trojice" in bi ga imenovali inoktologija, kar utemeljuje študija. Raziskava prispeva k oblikovanju teoretičnih izhodišč za razvoj ustreznega novega znanja oziroma obrača pozornost kazenske reakcije in teoretičnega znanja tudi na pomen "tretjega" poleg sedanje "kazenske dvojice".

SYNOPSIS

The role of "the involved" in victimo/criminodynamics of a "criminal couple"

In relations between a "criminal couple" there are often other people who are equally involved and whose contribution to the consequence resulting from this involvement is of various extent. This role, denoted as "involvement", can be very important for the development of psychodynamics between the victim and the offender, i.e. for the rise of victimological cyclus.

For the purpose of research, 6116 judgements from the criminal court proceedings of the first and the second degree were examined; it was found that there were 572 incidents in which bystanders were involved and contributed in various ways either to the victimization or to the commission of crime.

"The involved" do not participate only in crimes against persons but also in other types of criminality, be it as individuals, be it in group. They are found in primary, secondary and tertiary victimization. They are involved in crimes from personal interests, group or someone else's interests, either episodically, i.e., occasionally or after long-standing relationships with one or both within the "couple". It may happen that "the involved" later become one of the offenders or victims, or conversely, those who are otherwise expected to be one of the "criminal" couple become "the involved" and for this reason escape the criminal justice or are at least very hard to prosecute. "The involved" are procurers, instigators, helpers, accomplices, organizers, etc. and exert, according to their role a certain influence—less physical than mental and emotional—on the relationship between the offender and the victim or influence only one in the couple. Typological classification of "involvement" takes into consideration: motivation for involvement, types of involvement, relationships toward the criminal couple, etc.

For the purpose of research, the following methodology was applied: structure numbers, χ^2 method, factor analysis, and quotations of cases for a better understanding of particular roles and contributions.

With research on "the involved" there is a new field of criminology opening up which could become in the future, besides victimology, an independent discipline, called inductology, notably due to the fact that it deals with the criminal offence from the viewpoint of a criminal "tryad". This research project contributes to the conception of theoretical approaches and to the development of the new knowledge as well as it focuses attention of criminal justice reaction and theoretical conceptions, besides to the present criminal couple, also to the importance of "the third person".

PRVA STRAN POROČILA
PROGRAMSKEGA SKLOPA

NAVODILA ZA TEHNIČNO OPREMO

obr RSS-4-5/82

1. Naslov URP/RP "POLITIČNI IN EKONOMSKI SISTEM SPRJ" Šifra URP C5 0208

2. Naslov programskega sklopa (projekt) Šifra programskega sklopa
RAZISKOVANJE DEVIANTNOSTI NA SLOVENSLEM 0208/504

3. Izvajalec (RO) INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO

4. Koordinator (ime in priimek osebe, odgovorne za koordinacijo programskega sklopa v RO) Drago Zaje

5. Sodelavci (raziskovalci) Bavcon Ljubo, Dekleva Bojan, Pečar Janez, Šelih Alenka,
Vodopivec Katja

6. Predmetna oznaka: kriminologija, viktimologija, kriminalna po-
deskriptorji ali ključne besede ali gesla litika, socializacija, kazenski postopek

Če ima programski sklop tematske sklope, se točki 5 in 6 razčlenita in se za vsak tematski sklop navede:

- naslov tematskega sklopa RAZISKOVANJE DEVIANTNOSTI NA SLOVENSLEM
- nosilec (projekt)
- sodelavci (raziskovalci) glej točko 5 zgoraj

FINANCERJI: RSS 3,438.506,00 din
DRUGI ... DIN

Op. Poročilo se nanaša na sredstva RSS — celotna sredstva (ustrezno podčrtaj)

Datum: Ljubljana, dne 10.12.1984

Podpis koordinatorja
programskega sklopa
mag. Drago Zaje

Podpis individualnega
poslovnega organa
prof. dr. Janez Pečar

Handwritten signature of Janez Pečar

K A Z A L O

.....
(navaja naslove vsebinsko zaključenih delov letnega poročila-
- naslove tematskih sklopov)

- a. Sistemska analiza kazenskega in predkazenskega postopka
- b. Vloga vpletenih v viktimo/kriminodinamiki kazenske dvojice
- c. Družbeno psihološki procesi socializacije z vedenjskimi normami
(formalnimi in neformalnimi)
- d. Kazenskopravno varstvo socialistične samoupravne družbene ureditve
SFRJ in njene varnosti (Politična kriminaliteta)
- e. Otrok in mladoletnik kot žrtev in kot objekt kazenskopravnega varstva.

TRETJA STRAN POROČILA

IZVLEČEK

V tematskem sklopu "Raziskovanje deviantnosti na Slovenskem" je bilo leta 1984 pet nalog, med katerimi sta dve končani in sicer: "Sistemska analiza kazenskega in predkazenskega postopka" ter "Vloga vpletenih v viktimo/kriminodinamiki kazenske dvojice". Ostale tri raziskave se nadaljujejo kot naslednja faza iz prejšnjega leta. Raziskave obravnavajo deviantne pojave in mehanizme za njihovo omejevanje predvsem s kriminoloških, socialnopsiholoških in kriminalnopolitičnih izhodišč. Kljub fundamentalni zasnovi so tudi empirično naravnane in uporabljene za spreminjanje prakse.

SYNOPSIS

In a frame of thematic research project "Research of Deviance in Slovenia" there were five studies in 1984; two among them were finished by the end of this year, there are: "System Analysis of Criminal and Pretrial Procedure" and "A Role of the Involved in Victimo-criminodynamics of a Criminal Couple". The remaining three research studies have been continued from the previous year and consist the next phase of research. These studies deal with deviant phenomena and mechanisms of their limitation, notably from criminologic, sociopsychologic and criminal policy viewpoints. In spite of their fundamental research conception, they are also empirically oriented and applied to change the existing practice.

BIBLIOGRAFIJA za leto 1984

LJUBO BAVCON

Nekatera pravno teoretična vprašanja kazenskopravnega varstva socialistične samoupravne družbene ureditve SFRJ in njene varnosti. V: Uveljavljanje pravic delavcev in občanov z vidika pravnih in z njimi povezanih znanosti. Ljubljana, Komunist 1983, s. 146-164.

Svoboda obveščanja (publicistike) in njene omejitve. Zihherlovi dnevi: Krizni pojavi. Ljubljana, Knjižnica PSPN 1983, s. 611-620.

Varnost cestnega prometa. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 53/1984 št. 1, s. 3-16.

Pregled razvoja in problemov kazenskopravnih znanosti na Slovenskem. Posvetovanje: Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem. Ljubljana, SAZU, Univerza Edvarda Kardelja in PSPN - Raziskovalni inštitut 1984, 22 s.

Kriminalnopolitična in kazenskopravna izhodišča za delo svetovalcev pri pogojni obsodbi in v okviru postpenalne pomoči. Penološki bilten, Ljubljana 2/1984, št. 2, s. 180-194.

Okrogla miza: "Vpliv raziskav na došedanje kazensko zakonodajo". V: Zakonodaja in samoupravna normativna aktivnost. Ljubljana, Marksistični center Pravne fakultete Univerze Edvarda Kardelja 1984, s. 210-214.

Dejavniki varnosti cestnega prometa in vloga kaznovalne represije. Seminar: Izvajanje zakona o temeljih varnosti cestnega prometa, Izola 10. - 12. maja 1984. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti 1984, 8 s.

Ugotovitve, stališča in priporočila. Seminar: Izvajanje zakona o temeljih varnosti cestnega prometa, Izola 10.-12. maja 1984. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1984, 19 s.

PETA STRAN POROČILA

Kazenski zakon SFR Jugoslavije s pojasnili, sodno prakso in literaturo. Ljubljana, ČZ Uradni list SR Slovenije 1984. Skupaj s P. Kobe, I. Bele, A. Šelih (I, II, V, X, XI, XII, XIII, XV, XVI, XXI, XXIII in XXIV poglavje, ter končna redakcija).

Mednarodno gibanje za reformo kriminalne politike-trideset let pozneje. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 3, s. 278-282.

Problemi i dileme naše kriminalne politike u doba ekonomske i socialno-političke krize. 22. posvetovanje zveze društev za kazensko pravo in kriminologijo, Herceg Novi 25.-27. novembra 1984. Beograd, Savez udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije 1984, 28 s.

Problemi in dileme kriminalne politike v družbeni krizi. Naši razgledi, Ljubljana 33/1984, št. 20, s. 576-577 in 33/1984 št. 21, s. 606-608.

FRANCI BRINC

Kazenski zavod kot terapevtsko okolje. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 34/1983 št. 4, s. 319-331.

Predvidevanje razvoja nekaterih deviantnih pojavov v Sloveniji do leta 2000. Socialno delo, Ljubljana 22/1983, št. 3-4, s. 47-66.

Odprta vprašanja sodelovanja različnih strokovnih služb pri izvrševanju zavodskih ukrepov. Socialno delo, Ljubljana 23/1984, št. 1, s. 29-34.

Stališča in pričakovanja oseb na prestajanju kazni zapora do različnih življenjskih težav po odpustu na prostost. Seminar: Svetovanje v okviru pogojne obsodbe in postpenalne pomoči. Ljubljana, februar 1984. Ljubljana, Višja šola za socialne delavce 1984, s. 1-18.

Stališča oseb na prestajanju kazni zapora do različnih življenjskih težav po odpustu na prostost in njihova pričakovanja. Penološki bilten, Ljubljana 2/1984, št. 2, s. 76-95.

Janez Rugelj: Uspešna pot. Partnersko zdravljenje alkoholizma in bolnih

ŠESTA STRAN POROČILA

Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 3, s. 224-235.

PETER KOBE

Aktualna vprašanja varstva človekovih pravic in svoboščin v kazenskem pravu. V: Uveljavljanje pravic delavcev in občanov z vidika pravnih in z njimi povezanih znanosti. Ljubljana, Komunist 1983, s. 124-145.

Novosti zakona o prekrških, ki se nanašajo na vprašanja postopka (uvodni referat). Pravosodni bilten, Ljubljana 5/1984, št. 1, s. 9-25.

Ustna obtožba na glavni obravnavi za kaznivo dejanje krive ovadbe po 209. členu in krive izpovedbe priče ali izvedenca po 210. členu KZ SR Slovenije. Pravosodni bilten, Ljubljana 5/1984, št. 1, s. 53-61.

Neka pitanja veštačenja telesnih povreda i utvrđivanje uzroka smrti. Naša zakonitost, Zagreb 38/1984, št. 3, s. 301-309.

Marginalije uz članak "Ispitivanje osnova sticanja deviza na deviznom računu građana". Pravni život, Beograd 34/1984, št. 6-7, s. 705-710.

Okrogla miza: "Pomen primerjalnega kazenskega prava za zakonodajo". V: Zakonodajna in samoupravna normativna aktivnost. Ljubljana, Marksistični center Pravne fakultete Univerze Edvarda Kardelja 1984, s. 306-209.

Kazenski zakon SFR Jugoslavije s pojasnili, sodno prakso in literaturo. Ljubljana, ČZ Uradni list SR Slovenije 1984. Skupaj z L. Bavconom, I. Beletom in A. Šelih (XVI in XVIII poglavje).

Predkazenski postopek in njegov pomen za uvedbo in potek kazenskega postopka. Seminar za sodnike, javne tožilce in delavce organov za notranje zadeve, Strunjan 15.-17. novembra 1984, 8 s.

Razgraničenje činjeničnih i pravnih pitanja i njegovo značenje za uređenje redovnih pravnih lekova u krivičnom procesnom pravu. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 34/1984, št. 1-2, s. 37-52.

SEDMA STRAN POROČILA

DARKO MAVER

Kaznovalna politika sodnikov za prekrške za prekrške v cestnem prometu. Seminar: Izvajanje zakona o temeljih varnosti cestnega prometa, Izola 10. - 12. maja 1984. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti 1984, 20 s.

Sovjetska kriminalistika: Pogled od zunaj. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 2, s. 194-201.

Vloga ustvarjalnega mišljenja pri reševanju kriminalističnih problemov. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 34/1984, št. 3, s. 213-223.

Vlado Vodinelić: Kriminalistika. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 3, s. 252-253.

ZORAN PAVLOVIĆ

"Presežena vrednost" pri uvajanju prostovoljnega sodelavca v socialno delo. Socialno delo, Ljubljana 22/1983, št. 3-4, s. 67-86.

Gostilničar: Seminar: Formalne in neformalne oblike reševanja mladinske odklonskosti, Ljubljana 6. aprila 1984. Ljubljana, Višja šola za socialne delavce 1984, 6 s.

Ali mladim nasilje na filmu škoduje? Ekran, Ljubljana 21/1984, št. 9, s. 8-11. (Skupaj z B. Deklevom).

Posvetovanje psihologov SR Slovenije. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 1, s. 91-94.

Kazensko pravo in paradigma devetnajstega stoletja-zmagoslavje psihološkega individualizma v "obdobju oblikovanja". Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 2, s. 182-187.

OSMA STRAN POROČILA

JANEZ PEČAR

(Ne)zadovoljstvo z delom in alienacija v nadzorstvu. Anthropos, Ljubljana 1983, št. 3-4, s. 383-399.

Marx in Engels o kriminaliteti in nadzorstvu (ter "marksizem" v teoriji kriminologije). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 34/1983, št. 4, s. 289-309.

Predgovor. V: Ciril Žerjav: Kriminalistika. Ljubljana, Mladinska knjiga 1983, s.

"Priložnost" v kriminologiji (in viktimologiji). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 1, s. 32-42.

Pričakovanja o poravnalnih svetih. Delo, sobotna priloga, Ljubljana 7. aprila 1984, s. 23.

Posredovanje v družinskih krizah (sporih in nasilju). Varnost - strokovni bilten, Ljubljana 3/1984, št. 3-4, s. 93-105.

Viktimizacija družine. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 2, s. 135-150.

Helmut Kury: Prävention abweichenden Verhaltens-Massnahmen der Verbeugung und Nachbetreuung (Preprečevanje odklonskega vedenja - ukrepi zatiranja in kasnejše pomoči). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 2, s. 180-182.

Žrtve nasilja med zakonci. Teorija in praksa, Ljubljana 21/1984, št. 9, s. 912-930.

Okrogla miza: "Vpliv kazenske zakonodaje na družbeno prakso". V: Zakonodajna in samoupravna normativna aktivnost. Ljubljana, Marksistični center Pravne fakultete Univerze Edvarda Kardelja 1984, s. 214-217.

Okrogla miza: "Javnomenjska raziskava o tatvinah v samopostrežnih prodajalnah". V: Zakonodajna in samoupravna aktivnost. Ljubljana, Marksistični center Pravne fakultete Univerze Edvarda Kardelja v

DEVETA STRAN POROČILA

Deviantnost nad ženskami kot ovira za emancipacijo. V: Ziherlovi dnevi: Emancipacija v jugoslovanski družbi-protislovja in problemi. Ljubljana, Knjižnica FSPN 1984, s. 448-459.

"Ugled" (formalnega družbenega) nadzorstva. Revija za kriminalistiko in kriminologijo 35/1984, št. 3, s. 236-251.

Problemi nadzorovanja vedenja kot sredstvo za utrjevanje vrednot (nekaj vprašanj). V: Varnostne in samozaščitne izkušnje NOB gibanja pri graditvi in razvoju sistema družbene samozaščite in nekatera teoretična ter praktična vprašanja naše varnosti danes. Ljubljana, Višja šola za notranje zadeve 1984, s. 33-53.

ALENKA ŠELIH

Nekatere značilnosti novega republiškega zakona o prekrških. V: Predpisi o prekrških. Ljubljana ČZ Uradni list SR Slovenije 1984, s. 11-43.

Nekatere značilnosti zakona o prekrških. Pravosodni bilten, Ljubljana 4/1983, št. 3, s. 9-19.

Družbeni in pravni vidiki obravnavanja otrok in mladostnikov z motnjami v vedenju in osebnosti. V: Teorija in praksa vzgoje, izobraževanja, usposabljanja in izpopolnjevanja otrok, mladostnikov in odraslih z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Zbornik posveta. Ljubljana, Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja 1983, s. 105-117.

Problematika prekrškov. Pravosodni bilten, Ljubljana 5/1984, št. 1, s. 1-2, s. 19-48.

Deveti mednarodni kriminološki kongres (Dunaj, 25. - 30.9.1983). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 1, s. 77-84 (Skupaj z K. Vodopivec).

Vzgojni zavodi - stanje in perspektive. Socialno delo, Ljubljana 23/1984, št. 1, s. 1-17. (Skupaj z V. Skalarjem).

Okrogla miza: "Javnomenjske raziskave in kazenska zakonodaja". V: Zakonodajna in samoupravna normativna aktivnost. Ljubljana, Marksistični

DESETA STRAN POROČILA

Kazenski zakon SFR Jugoslavije s pojasnili, sodno prakso in literaturo. Ljubljana, ČZ Uradni list SR Slovenije 1984. Skupaj z L. Bavconom, I. Beletom, P. Kobetom. (III. IV, VI, VIII, IX. XVII in XXII poglavje).

Stališča in zaključki s posvetovanja "Odprta vprašanja sodelovanja različnih strokovnih služb pri izvrševanju zavodskih ukrepov". Izola, 23. - 25.2.1984. Redakcija stališč in zaključkov. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti 1984. Tudi v Ptičkih brez gnezda, Ljubljana 9/1984, št. 20, s. 65-113.

Kaznena represija u oblasti disciplinskih prestupa i prekršaja. Savetovanje Saveza udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Herceg Novi 25. - 27. novembra 1984. Beograd, Savez udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije 1984, 17 s.

KATJA VODOPIVEC

Criminological Diagnosis in Yugoslavia. V: Criminological Diagnosis: An International Perspective, Volume II. Edited by Franco Ferracuti and Marvin E. Wolfgang. Lexington, D.C. Heath and Company 1983, s.449-526.

Procesi i perspektive krivičnog pravosuđa u svetu u razvoju. Jugoslovanska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 21/1983, št. 1-2, s. 237-241.

(Ne)učinkovitost prevzgoje v zaporih. Delo, sobotna priloga, 18. februarja 1984, s. 23.

Deveti mednarodni kriminološki kongres (Dunaj, 25. - 30.1983). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 1, s.77-84. (Skupaj z A. Šelih).

Okrogla miza: "Zakonodaja in družbena praksa". V: Zakonodajna in samoupravna normativna aktivnost. Ljubljana, Marksistični center Pravne fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1984, s. 197-198, s. 218.

Stanje, dileme in možnosti razvoja kriminologije v Sloveniji. Posvetovanje: Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem. Ljubljana, SAZU Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani in FSPN - Raziskovalni

ENAJSTA STRAN POROČILA

Helmut Kury: Metodische Probleme der Behandlungsforschung-insbesondere in der Sozialtherapie (Metodični problemi raziskovanja socialnoterapevtskega obravnavanja delinkventov). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 35/1984, št. 3, s. 276-277.

Doprinos profesora Bayera historiji i sociologiji Krivičnog prava. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 34/1984, št. 1-2, s. 19-28.

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

A-14446 ✓